

**T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ÂŞIK ÖMER, GEVHERÎ VE KARACA OĞLAN'IN
ŞİİRLERİNDE TABİAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Nilay ŞANAL**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Aziz AYVA**

Konya- 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nilay ŞANAL
	Numarası	148107011013
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/ Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA
	Tezin Adı	Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Tabiat

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Tabiat başlıklı bu çalışma 19/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Aziz AYVA	
2	Doç. Dr.	Selçuk PEKER	
3	Prof. Dr.	Sinan Gönen	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nilay ŞANAL		
	Numarası	148107011013		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/ Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Tabiat			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Nilay ŞANAL

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı ve Soyadı	Nilay ŞANAL		
	Numarası	148107011013		
	Ana Bilim/ Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Aziz AYVA		
Tezin Adı	Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın Şiirlerinde Tabiat			

Tabiat ve tabiata dair bütün unsurlar geçmişten günümüze dek insanların yaşamında önemli bir yer edinmiştir. Doğa ve doğaya ait birçok unsur âşıkların da dikkatini çekmiş ve âşıklar eserlerine bu tabiat unsurlarını yansıtmıştır. Bu tezin amacı Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın şiirlerinde tabiat ve tabiat unsurlarının yansımalarını göstermektir. Bu amaç doğrultusunda ele alınan şiirler taranmış ve bu şiirler içerisinde yer alan tabiat unsurları tespit edilmiştir. Tespit edilen tabiat unsurlarının hangi şekillerde şiirlere yansıdığı ele alınmış ve açıklanmıştır. Çalışmada; Âşık Ömer ve Gevherî divânları ile Karaca Oğlan şiirleri incelenmiştir. Bu doğrultuda incelenen şiirler yedi ana başlık altında ele alınmış ve başlıklar kendi içlerinde bir bütünlük arz edecek şekilde düzenlenmiştir. İncelenen şiirlerde yer alan doğa unsurlarının çok değişik işlevlerle karşımıza çıktığını fark ettik. Âşığı ve mâşuğu temsil etmek amacıyla kullanılan unsurların çokluğu dikkatimizi çekmiştir. Bununla beraber tüm üzüntülerin, sevinçlerin, ayrılıkların, kavuşmaların, hayata dair olumlu ve olumsuz bütün düşüncelerin dışa vurulmasında

tabiat unsurlarından yararlanılmıştır. Doğa bir nevi insan psikolojisinin dışı vurumu olmuştur. Çalışmamız sonucunda tabiat ve tabiat unsurlarının şiirlerdeki yerinin azımsanmayacak kadar fazla olduğu ortaya çıkarılmıştır.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Nilay ŞANAL		
	Student Number	148107011013		
	Department	Türk Dili ve Edebiyatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph. D)		
	Supervisor	Dr. Öğretim Üyesi Aziz AYVA		
Title of the Thesis/ Dissertation	Âşık Ömer's, Gevherî's and Karaca Oğlan's poetry's nature			

Nature and all elements of nature have taken an important place in people's life from past no the present. Nature and elements of it attracted Âşık's attention and Âşık's reflected these nature elements to their literary works. Purpose of this thesis to indicate the reflection of nature and elements of nature in the poems of Âşık Ömer, Gevherî and Karaca Oğlan. In accordance with this purpose poems that are belong to these Âşık have been scanned and natural elements have been determined. Natural elements which are determined and explained have been handled. In this work, Âşık Ömer, Gevherî divân's and Karaca Oğlan poems are studied. Poems studied in this direction have been handled in seven main title and titles have been organized in integrity. We recognized that we confronted natural elements in studied poems in different functions. It attracted our attention that natural elements to represent âşık and mâşuk have been used very frequently. However natural elemets have been utilized to act out feelings such as sarrow, hapiness, seperation, converge, positive

and negative thoughts about life. Nature have been a sort of externalizing of human nature. As a result of our work it was found out that nature and natural elements have a considerable effect on poems.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	xiv
ÖN SÖZ	xv
GİRİŞ	1
1) Çalışmanın Konusu ve Problemi	1
2) Çalışmanın Amacı	1
3) Çalışmanın Önemi	1
4) Çalışmanın Yöntemi	2
5) Çalışmanın Evreni ve Örneklemi	2
6) Çalışmanın Sınırlılıkları	2
7) Âşıkların Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri	2
7.1) Âşık Ömer' in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri	3
7.2) Gevheri'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri	7
7.3) Karaca Oğlan'nın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri	11
1. BÖLÜM: KOZMİK ÂLEM VE KOZMİK ÂLEMLE İLGİLİ UNSURLAR	14
1.1) Gökyüzü (Asümân, Gök, Felek, Semâ).....	14
1.2) Güneş (Âfitâb, Hurşîd, Mihr, Şems)	20
1.3) Ay (Bedir, Bedr, Hilâl, Kamer, Mâh, Meh)	29
1.4) Yıldızlar	38
1.5) Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri.....	43
1.5.1) Zühre Yıldızı	43
1.5.2) Ülker Yıldızı	45
1.5.3) Seher Yıldızı	47
1.5.4) Samanyolu (Kehkeşân).....	47
1.6) Gezegenler	48
1.6.1) Merkür (Utarid)	48

1.6.2) Venüs (Zühre).....	49
1.6.3) Dünya (Âlem, Cihan, Dehr)	49
1.6.4) Mars (Merrîh)	50
1.6.5) Jüpiter (Müşterî)	52
1.6.6) Satürn (Zuhal).....	53
1.7) Burçlar	54
1.7.1) Akrep	55
1.7.2) Aslan (Esed)	56
1.7.3) Başak (Sünbüle).....	57
1.7.4)Balık (Hut).....	57
1.7.5) Boğa (Sevr).....	58
1.7.6) İkizler (Cevza)	58
1.7.7) Koç (Hamel)	59
1.7.8) Kova (Delv).....	60
1.7.9) Oğlak (Cedi)	60
1.7.10) Terazi (Mîzân).....	61
1.7.11) Yay (Kavis)	62
1.7.12) Yengeç (Seratân)	62
2. BÖLÜM: ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ UNSURLAR	64
2.1) Aylar	65
2.1.1) Kasım.....	65
2.2) Gece (Leyl, Şeb).....	65
2.3) Gündüz (Gün, Nehâr, Rûz, Seher, Subh)	67
2.4) Mevsimler.....	70
2.4.1) Bahar.....	71
2.4.2) Yaz.....	75
2.4.3) Sonbahar	77
2.4.4) Kış (Şitâ).....	80
2.5) Yıl	83
3. BÖLÜM: DÖRT UNSUR (ANASIR-I ERBAA)	85
3.1) Ateş (Nâr, Od)	85
3.2) Hava.....	89

3.2.1) Rüzgâr (Bâd-ı sabâ, bâd, Sabâ, Seher yeli, Yel, Poyraz)	89
3.2.2) Şimşek (Berk, Ra'd).....	93
3.3) Toprak (Hâk, Tûrab).....	94
3.3.1) Dağ (Kûh, Kûhsâr)	97
3.3.2) Deprem (Zelzele).....	100
3.3.3) Taş	101
3.3.4) Çöl (Sahrâ).....	102
3.4) Su (Âb)	105
3.4.1) Yağmur (Bârân).....	108
3.4.2) Bulut (Sehâb).....	109
3.4.3) Kar	110
3.4.4) Dolu	112
3.4.5) Çiğ (Şebnem, Jâle).....	112
3.4.6) Sel (Seylâb)	113
3.4.7) Okyanus (Ummân)	115
3.4.8) Deniz (Bahr, Deryâ)	117
3.4.9) Göl	120
3.4.10) Nehir, Irmak (Ceyhun, Cû, Cûy)	122
3.4.11) Çay.....	123
4. BÖLÜM: HAYVANLAR	125
4.1) Kuşlar ve Çeşitleri	125
4.1.1) Bülbül (Andelîb, Hezâr)	125
4.1.2) Papağan (Tûtî, Dudu)	129
4.1.3) Doğan (Bâz, Şehbâz, Şahbâz, Toygun, Seyfî, Şahin)	132
4.1.4) Turna (Durna).....	136
4.1.5) Ördek (Suna)	138
4.1.6) Kuğu	139
4.1.7) Güvercin (Kebûter, İspir)	140
4.1.8) Tavus (Tâvûs).....	142
4.1.9) Karga (Zâğ, Gurâb)	143
4.1.10) Baykuş (Bûm).....	145
4.1.11) Kumru (Kumri).....	146

4.1.12) Keklik	147
4.1.13) Balaban	148
4.1.14) Kaz	148
4.1.15) Kuzgun	149
4.1.16) Kırlangıç	150
4.1.17) Turaç	150
4.1.18) Çaylak (Zâgân)	151
4.1.19) Kartal (Ukâb)	151
4.1.20) Hüma (Hümâ)	152
4.2) Dört Ayaklı Kara Hayvanları	154
4.2.1) At (Rahş, Rahış, Küheylân, Tay)	154
4.2.2) Köpek (İt, Kelb)	157
4.2.3) Geyik (Maral, Merâl, Sıgın)	159
4.2.4) Ceylan (Ceyrân, Ceran, Ceren, Âhû, Âhı)	161
4.2.5) Kaplan	163
4.2.6) Kurt (Bozkurd)	164
4.2.7) Fil	167
4.2.8) Koyun-Kuzu	168
4.2.9) Eşek (Merkeb, Himâr)	169
4.2.10) Porsuk	170
4.2.11) Koç	170
4.2.12) Katır	172
4.2.13) Deve (Tülü Maya)	172
4.2.14) Aslan (Arslan, Şîr)	173
4.2.15) Tazı	175
4.2.16) Domuz	175
4.2.17) Ayı	176
4.2.18) Gergedan	176
4.2.19) Çakal	176
4.2.20) Tilki	177
4.2.21) Kedi	177
4.2.22) Fare	178

4.2.23) Sincap	178
4.2.24) Samur.....	178
4.2.25) Sığır	178
4.2.26) Öküz	179
4.3) Balıklar, Böcekler ve Sürüngenler	179
4.3.1) Balıklar	179
4.3.1.1) Balık (Bahri).....	179
4.3.2) Böcekler.....	180
4.3.2.1) Arı (Zenbur).....	181
4.3.2.2) Örümcek (Ankebut).....	182
4.3.2.3) Pervâne	182
4.3.2.4) Sinek (Meges, Mekes)	183
4.3.2.5) Karınca (Mûr).....	184
4.3.2.6) Çıyan.....	186
4.3.2.7) Kurt.....	186
4.3.3) Sürüngenler.....	187
4.3.3.1) Semender	187
4.3.3.2) Yılan (Mâr).....	188
4.3.3.3) Bukalemun.....	191
4.3.3.4) Ejderha(Ejder)	191
5. BÖLÜM: BİTKİLER	193
5.1) Ağaç Çeşitleri	193
5.1.1) Ar'ar	194
5.1.2) Şimşir (Şimşâd)	195
5.1.3) Selvi (Servi).....	195
5.1.4) Tûbâ.....	197
5.1.5) Ardıç	198
5.1.6) Çınar	199
5.1.7) İncir.....	199
5.1.8) Sanavber	199
5.1.9) Sidre.....	200
5.2) Çemen, Gülistan ve Gülşen	201

5.2.1) Çemen.....	201
5.2.2) Gülşen/Gülistan	202
5.3.) Çiçek (Şükûfe) Çeşitleri	203
5.3.1) Gül (Nesrîn).....	203
5.3.2) Lâle	215
5.3.3) Gonca (Gonce).....	218
5.3.4) Sümbül (Sünbül).....	220
5.3.5) Çiğdem	222
5.3.6) Zambak (Zanbak)	222
5.3.7) Menekşe (Menevşe, Benefşe).....	223
5.3.8) Nergis (Nergiz).....	225
5.3.9) Şakayık	226
5.3.10) Şebboy	226
5.3.11) Nîlüfer.....	227
5.3.12) Yasemin (Yâsemin, Yâsemen, Semen, Semenber)	228
5.3.13) Leylak (Leylâk)	229
5.4.14) Erguvan (Erguvân)	230
5.3.15) Karanfil.....	231
5.3.16) Susen (Sûsen)	232
5.3.17) Reyhan (Reyhân, Fesleğen).....	233
5.3.18) Kekik	234
5.3.4) Tahıllar ve Baharatlar	234
5.3.4.1) Karabiber (Fülfül).....	235
5.3.4.2) Buğday.....	235
5.3.5) Diğer Bitkiler.....	236
5.3.5.1) İpek	236
5.3.5.2) Pamuk (Pambık)	236
6. BÖLÜM: MEYVELER VE DİĞER YİYECEKLER	238
6.1) Meyveler.....	238
6.1.1) Alma (Elma)	238
6.1.2) Ayva	239
6.1.3) Badem.....	240

6.1.4) Fındık.....	240
6.1.5) Fıstık.....	241
6.1.6) Kiraz	241
6.1.7) Limon	242
6.1.8) Nar (Rummân).....	242
6.1.9) Portakal.....	243
6.1.10) Şeftali (Şeftâli).....	244
6.1.11) Turunç.....	245
6.2) Diğer Yiyecekler	245
6.3.1) Bal.....	245
7. BÖLÜM: MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR	247
7.1) Madenler.....	247
7.1.1) Altın (Altun, Zer, Zerrîn).....	247
7.1.2) Çelik (Pulâd, Pulad).....	250
7.1.3)) Demir (Âhen, Hadîd)	250
7.1.4) Gümüş (Sîm, Sîminber).....	251
7.1.5) Kömür.....	253
7.1.6) Mermer	254
7.1.7) Tunç (Tuç).....	255
7.1.8) Tuz.....	256
7.2) Değerli Taşlar	257
7.2.1) Akik.....	257
7.2.2) Elmas	257
7.2.3) İnci (Dür, Dürr, Dürdâne, Sadeş, Sedef, Lü'lü)	258
7.2.4) La'l	262
7.2.5) Mercan (Mercân).....	264
7.2.6) Yakut	267
SONUÇ	269
KAYNAKÇA	281
ÖZGEÇMİŞ	287

KISALTMALAR

C.: Cilt

S.: Sayı

s.: Sayfa

vb.: ve benzeri

ÖN SÖZ

"Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın şiirlerinde tabiat" adını verdiğimiz bu tez ile tabiatın insan hayatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca insan ile tabiatın birbirini nasıl etkilediği ve birbirinden nasıl etkilendiği de bu çalışma ile ortaya çıkarılmıştır.

Tabiat unsurları şiirlerin genelinde bulunan ve şiirlere estetik bir görünüm kazandıran öğeler olarak karşımıza çıkmıştır. Doğa, âşıkların şiirlerine ilham kaynağı olmuş ve bu durum bize şiirleri daha yakından inceleme fırsatı sunmuştur. İncelemiş olduğumuz, Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın şiirlerinde, tabiatın en güzel şekliyle ortaya konulduğuna şahit olmaktayız.

Tezimiz, Ön Söz, Giriş, Bölümler (yedi adet), Sonuç ve Bibliyografya bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi, evreni ve örnekleme, sınırlılıklarından bahsedilmiştir. Daha sonra Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Bölümler, Kozmik Âlem ve Kozmik Âlem İle İlgili Unsurlar, Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar, Dört Unsur, Hayvanlar, Bitkiler, Meyveler ve Diğer Yiyecekler, Madenler ve Değerli taşlardan oluşan yedi ana başlık etrafında şekillenmiştir.

Birinci Bölüm, Kozmik Âlem ve Kozmik Âlem İle İlgili Unsurlar adını taşımaktadır. Bu başlık içerisinde, gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar, gezegenler ve burçlar yer almaktadır. En fazla karşılaştığımız unsurlardan biri olan gökyüzü, büyüklüğü, yüksekliği, sonsuzluğu ve maviliği ile gözler önüne serilmiştir. Ay ve güneş olumlu anlamlarla karşımıza çıkmış ve sevgiliyi, sevgilinin yüzünü ve yanağını karşılamıştır. Her iki unsur da yaymış olduğu ışıklarla şiirlere konu olmuştur. Yıldızlar da yaydıkları ışıklar ile benzetilen öge olarak ele alınmıştır.

Sevgili, etrafa ışık saçmasıyla yıldızlara benzetilmiştir. Çok fazla karşımıza çıkmayan burçlar ve gezegenler ise yaratılışlarıyla ve gökyüzündeki konumlarıyla şiiirlere konu olmuştur. Burçlar ve gezegenler de güzellik unsurları arasındaki yerlerini almıştır.

İkinci Bölüm, Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar adıyla açılmıştır. Zaman başlığı altında incelenen unsurlar ise ay, yıl, gece-gündüz ve mevsimlerdir. Bu başlık altında ele aldığımız ay ve yıl unsurları şiiirlerde çok fazla karşımıza çıkmamıştır. Bu bölümde yoğun bir şekilde karşımıza çıkan gece ve gündüz ikilisi olmuştur. Gece ve gündüz âşıklar için anlamını yitirmiştir.

Zaman ve Zaman İle İlgili Unsurlar başlığı içerisinde yer alan mevsimlerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır. İncelediğimiz şiiirlerde dört mevsimin dördü ile de karşılaşmaktayız. Bahar mevsimiyle canlanmış, çeşitli renklere boyanmış ve çeşitli seslerle bezenmiş bir doğa karşımıza çıkmaktadır. Baharla birlikte içki meclisleri kurulmuş ve kadehlere şaraplar doldurulmuştur. Bu canlılık ve çeşitlilik, yaz mevsiminde de devam etmiştir. Sonbahar ile doğa yeşil rengini sarı ve turuncuya devreder. Ağaçlar yaprak dökmeye, çiçekler solmaya ve rüzgârlar etkili olmaya başlar. Doğa, büyük bir hüzne gark olur. Bahar ile meydana gelen neşe sanbahar ile yerini kasvete bırakır. Diğer mevsimlere göre daha az kullanılan kış, beyaz rengi ile benzetme ve mecazların aranan ismi olur. Kış mevsimiyle beraber doğa beyaz renge boyanır ve ölüm sessizliği her yeri etkisi altına alır.

Üçüncü Bölüm başlığımız, Dört Unsurdur. Bu başlık altında ateş, hava, su ve toprak ögeleri ele alınmıştır. Bu bölümde yer alan unsurlar incelenen şiiirlerde büyük yer kaplamıştır. Şiiirlerde ateş hariç diğer üç unsur yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ateş, ayrılıkla ilişkilendirilmiş ve karşımıza ayrılığın sembolü olarak çıkmıştır. Ayrılığın verdiği acı ve gönüldeki yangın ateşe benzetilmiştir. Hava ise daha çok rüzgâr unsuruyla şiiirlerde karşımıza çıkmış ve postacı olarak hayal edilmiştir. Su unsuru ve su unsuru içerisinde ele alınan diğer ögeler çoğunlukla âşığın gözyaşlarını karşılamıştır. Dört unsur içerisinde en fazla yer kaplayanı su olmuştur. Su başlığı içerisinde okyanus, deniz, göl, nehir, bulut, yağmur, çiğ vb. ögeler tahlil edilmiştir. Bu bölüm içerisinde ele aldığımız son öge topraktır. Toprak tüm canlıların ayakları

altına serilmiştir. İnsanın temel yapı taşı da yine topraktır. Bu sebeple toprak, saygı duyulan ve değer verilen bir unsur olmuştur. Toprak, şiirlerde sevgiliyle ilişkilendirilmiş ve sevgilinin ayağının altındaki tozlar kutsal kabul edilmiştir. Toprak başlığı içerisinde dağ, taş, çöl ve deprem unsurlarına yer verilmiştir. Dağ ve çöl âşıklar için sığınak olarak düşünülürken taş sevgilinin gönlüyle ilişkilendirilmiştir. Deprem ile de âşık arasında bağlantı kurulmuştur.

Dördüncü Bölüm, Hayvanlardır. Hayvanlar başlığı kendi içerisinde üç ara başlığa ayrılmıştır. Kuşlar ve çeşitleri, Dört ayaklı kara hayvanları, Balıklar, Böcekler ve Sürüngenler. Şiirlerde, hayvan türlerinin çoğu karşımıza çıkmış ve büyük bir çeşitlilik meydana gelmiştir. Bu zenginliğin ve çeşitliliğin tümünü burada vermemiz mümkün değildir. Bu sebeple her başlık içerisinde öne çıkan hayvanları vermekle yetineceğiz. Kuş türleri içerisinde en çok karşımıza çıkan bülbüldür. Bülbülden sonra sırayla, papağan, şahin, kuğu, turna ve sunadır. Dört ayaklı kara hayvanları içerisinde en fazla karşılaştığımız hayvanlar, at, kurt, eşek, ceylan, koyun vb. hayvanlardır. At sevgiliye ulaşmada bir araç olarak düşünülürken kurt avcı rolüyle karşımıza çıkmıştır. Balıklar bölümünde dikkate değer bir kullanımla karşılaşmazken Böcekler başlığında karşımıza en fazla pervâne çıkmıştır. Sürüngenler kısmında öne çıkan hayvan ise yılanıdır. Yılan daha çok fiziki özellikleriyle ele alınmıştır.

Beşinci Bölüm, Bitkilerdir. Bitkiler, Ağaç çeşitleri, Çemen, gülistan ve gülşen ile Çiçek çeşitleri şeklinde üç başlık altında incelenmiştir. Ağaç çeşitleri içerisinde en fazla kullanılan ağaç servidir. Serviden sonra kullanılan ağaçlar ise tûbâ, şimşir, ar'ar, çınar, sidre, ardıç, sanavber ve incir olmuştur. Çemen ve bahçeler daha çok sevgilinin ve diğer çiçeklerin mekânı olarak görülmüştür. Çiçek çeşitlerinde de büyük bir zenginlik göze çarpmaktadır. Bu yüzden bütün çiçekleri burda tanıtmamız olanaksızdır. Çiçekler içerisinde en baskın olanı güldür. Gülden sonra renkleri ve şekilleriyle şiirlere konu olan çiçekler, lâle, sümbül, gonca, nergis, yasemin vb. olmuştur.

Altıncı Bölüm Meyveler ve Diğer yiyecekler adını taşımaktadır. Meyveler başlığında elma, ayva, badem, fındık, fıstık, kiraz, limon, nar, portakal, şeftali ve

turunç incelenmiştir. Meyveler de daha çok renkleri, şekilleri ve kokularıyla kullanılmıştır. Sevgiliyle ilişkilendirilen meyveler çoğunlukla sevgilinin yüzünü, yanaklarını ve dudaklarını karşılamıştır. Diğer yiyecekler başlığında ise bal ögesi ele alınmıştır. Bal da tadıyla şiirlere konu olan unsurlardandır.

Yedinci Bölüm, Madenler ve Değerli taşlardır. Şiirlerde cevher zenginliği göze çarpmaktadır. Cevherlerin kullanım alanları da çeşitlilik arz etmiştir. Bu çeşitlilik şiirlerin geneline hâkim olmuş ve cevherler büyük bir yer kaplamıştır. Sevgiliyi övmek, yüceltmek ve değerini ifade etmek için cevherler kullanılmıştır. Madenler başlığı içerisinde, altın, çelik, demir, gümüş, kömür, mermer, tunç ve tuza yer verilmiştir. Değerli taşlar bölümünde, akik, elmas, inci, la'l, mercan ve yakut ele alınmıştır. Madenler ve değerli taşlar genel olarak renkleriyle kullanılan güzellik unsurları olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanlar için vazgeçilmez olan, gücün ve saltanatın sembolü kabul edilen cevherler, şiirlerinde önemli unsurları hâline gelmiştir.

Sonuç bölümünde ise ele alınan şiirler incelenmiş ve incelenen şiirlerin ne amaçla ve ne şekilde kullanıldıkları gözler önüne serilmiştir.

Bibliyografya kısmında sunulan eserler kurallara uygun bir şekilde verilmiştir.

Sonuç olarak usta şairlerin ellerinde tabiat, en mükemmel şekliyle gözler önüne serilmiştir. Çalışmamız usta âşıkların dünya görüşlerini ve hayat tarzlarını yansıtmaları bakımından da önem arz etmektedir.

Tecrübelerini, sabrını, anlayışını ve desteğini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Aziz AYVA'ya teşekkürü borç bilirim. Tezimi hazırlarken yardımını esirgemeyen arkadaşım Şükriye KARAKAYA'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Nilay ŞANAL

Konya-2019

GİRİŞ

1) Çalışmanın Konusu ve Problemi

Tabiat, içinde yaşadığımız canlı bir yapıdır. Bu yapı içerisinde yaşarken tabiattan etkilenip, tabiatı da etkilemekteyiz. İnsanoğlu varılmadan önce de mevcut olan doğa, insanlığın var olmasıyla beraber anlam kazanmıştır. İçinde yaşadığımız doğa insanları, zihinsel, bedensel ve ruhsal olarak etkilerken bir yandan da insanları beslemektedir. Şairler de bu tabiat unsurlarından ruhsal ve zihinsel olarak etkilenmiş ve paha biçilemeyen eserler ortaya koymuşlardır. Hayatın her alanında varlığını hissettiren tabiat, edebiyat, sanat, estetik vb. unsurlar içerisinde de kendini göstermiş ve yaşamın vazgeçilmez yapısı hâline gelmiştir. Tezimizde bizi daha çokdoğanın hayal gücümüze olan katkıları etkilemiştir. Hayal gücümüzde meydana gelen değişimler, tabiatı daha farklı algılamamızı ve görmemizi sağlamıştır.

İnsanlıktan önce var olan tabiat, insanları nasıl etkilemiş, insanlıktan nasıl etkilenmiş ve edebî unsurlara nasıl yansımıştır. Ele alacağımız asıl konu bu olmuştur. Yapılan incelemeler de bu konu etrafında şekillenmiş ve ortaya farklı ve orijinal benzetmeler ve mecazlar çıkmıştır.

2) Çalışmanın Amacı

Doğa unsurlarının âşıkların dünyalarında nasıl yer ettiği ve bunun şiirlere nasıl ve ne şekilde yansıdığını tespit etmek temel amacımız olmuştur. Bu çalışmanın diğer bir amacı da, tabiatın Halk edebiyatı kültürü içerisinde nasıl yer edindiği ve bunun gelecek nesillere nasıl yansıtacağıdır. Ayrıca kültürel açıdan da tabiatın önemine dikkat çekmektir.

3) Çalışmanın Önemi

Âşık edebiyatı şiirleri içerisinde yer alan tabiat unsurları, kültürümüzde kendine özgü şekilleriyle varlığını korumaktadır. Bu çalışma ile kültürel değerlerin pekiştirilmesi amaçlanmaktadır. Ve tabiat unsurlarının bir bütün hâlinde ortaya

konulması, bununla birlikte toplum için önemli olan bu unsurların bir araya getirildiğinde nasıl daha etkili olacağı önemli bir mes'ele hâline gelmiştir.

4) Çalışmanın Yöntemi

Çalışmaya tabiat kavramı ve tabiat unsurları üzerinde yapılan çalışmaların (Hazırlanmış kitaplar, üniversitelerde hazırlanan yüksek lisans ve doktora çalışmaları, mevcut makaleler ve bildirilerin incelenmesi) taranmasıyla başlanmıştır.

Çalışmanın ana konusu olan tabiat ve tabiat unsurlarını incelerken, Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirleri taranmıştır. Ele alınan çalışmalar incelendikten sonra şiirlerde geçen tabiat unsurları kendi içerisinde sınıflandırılarak bir bütün hâlinde verilmeye çalışılmıştır. Şiirlerde geçen doğa unsurlarını tespit etmek için bu konu üzerine hazırlanmış olan kitaplar, yüksek lisans ve doktora tezleri, makaleler, bildiriler ve çeşitli yayınlardan faydalanılmıştır.

5) Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Türk Halk Edebiyatında tabiattır. Çalışmanın örneklemini ise Türk Halk Edebiyatı şairlerinden Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirlerinde tabiat unsurlarının tespit edilmesi ve bunların kendi içerisinde sınıflandırılmasıdır.

6) Çalışmanın Sınırlılıkları

Tabiat merkezli çalışmamızda öncelikle tabiat genel olarak ele alınmış, daha sonra da şiirlere nasıl yansıdığı incelenmiştir. Çalışmamızın ana konusu tabiat olurken çalışma, Âşık Ömer ve Gevherî divânları ile Karaca Oğlan şiirleriyle sınırlı tutulmuştur.

7) Âşıkların Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

Bu başlık içerisinde şiirlerini incelediğimiz Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir.

7.1) Âşık Ömer' in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

17. yüzyıl saz şairlerinden olup doğum tarihi ve yeri ile ilgili çelişkili bilgiler vardır. Ömer'e Konya ilinin Hadim ilçesinin Gözleve köyü, yine Kırım'da aynı adla bilinen Karadeniz sahilindeki sayfiye şehri ve Aydın ili ev sahipliği yapmak istemektedir.

Ordu şairi olan Ömer'in, dönemindeki savaşları konu alan pek çok şiiri vardır. Şiirlerinden öğrendiğimize göre, Osmanlı-Rus savaşlarına katılmıştır.

Şiirlerinde IV. Mehmed'ten itibaren dört padişaktan söz eder ki, bunlar arasında II. Ahmed'in ayrı bir yeri vardır.

Âşık Ömer medrese öğrenimi sırasında sarf, nahiv, mantık, meâni, Arapça, Farsça, tefsir ve dürer okumuştur. Bir şiirinde *Hafız divanı'nı*, Sadi'nin *Bostanı'nı*, Mevlâna'nın *Mesnevisi'ni* incelediğini söylemesine bakılırsa iyi derece de Farsça da bilmektedir.

" *Arabi, Fürsü bilmeyen dile minnet eylemem.*" diyen âşığın, Arapça ile karışık bir şiir yazdığına bakılırsa Arapça'ya da vakıftır. O, halk musikisinin yanında klasik Türk musikisiyle de ilgilenmiştir.

Âşık Ömer, kendi yolunda giden saz şairlerinde olduğu gibi hem hece, hem de aruz vezniyle şiir yazmıştır. Bugün *Âşık Ömer Divanı'nın* resmî ve özel pek çok kütüphane de yazmaları bulunmaktadır. Bunlardan en hacimlisi 366 varak olan ve 1242 şiiri içine alan *Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesindeki* divanıdır. Âşık Ömer mahlasıyla şiir yazan başka âşıklar da olduğu için şiirler mahlas sorunu yüzünden karışmıştır.

Âşık ömer, 59 dörtlükten oluşan *Şairnamesi'*yle ünlü bir şairdir. *Şairnamesi'*nde kendi döneminden önce ve kendi zamanında yaşamış olan 47 âşığın (Âhi, Dağlı Mustafa, Deli Balta, Emirzade, Gedayî, Halil (Bursalı), Karaca Oğlan, Kâmil, Kâtibi, Köroğlu, Kuloğlu, Meyli, Öksüz Âşık, Sipahî, Yazıcı, Yegânî vb.) dışında 88 şairden söz etmektedir. *Şairnamesi'*nde *Şerefi* adlı bir şairden övgü ile bahsetmesi bu zatın Âşık Ömer'in hocası olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Dili, dönemi ve yaşadığı kültür ortamı gereğince biraz ağırdır. Zaten onun hece ile yazılan şiirleri daha azdır. Şiirlerinin çoğunluğunu aruzla yazılanlar oluşturmaktadır. Aruz vezniyle yazdığı şiirlerinde Nesimî, Fuzulî, Bakî ve Nefî gibi şairlerin etkisi görülür. Ahmed paşa, Fuzulî ve Ataî gibi divan şairlerinin şiirlerine nazireler yazmıştır. Şiirlerinin büyük bir çoğunluğunu saz meclislerinde ve doğaçlama olarak okumuştur. Bu sebepten de sık sık mazmun tekrarına düşmüştür. Şiirlerinde aşk, tabiat ve sevginin yanında kahramanlık ve tasavvuf konusunu da işlemiştir.

Âşık Ömer şiirlerinde, *Ömer*, *Âşık Ömer* adlarının dışında *Adlî* mahlasını da kullanmıştır. Âşık Ömer'in sadece *Gubarî* ve *Hızrî'nin Şairnameleri*'nde adı geçmektedir. Ruhsatî (19. yüzyıl), Feryadî, Emsalî, İsmetî, Noksani ve Talip Kılıç (20.yüzyıl) şairnamelerinde Âşık Ömer'den söz ederler.

Araştırmacılar Âşık Ömer'in 1707 tarihinde öldüğünü söylüyorsa da bu tarih ihtiyatla karşılamamız gerekmektedir (Alptekin, Sakaoğlu 2014: 43-44).

Âşık Ömer şiirlerinde Ömer, Âşık Ömer, 'Adlî ve Vehbî mahlaslarını kullanmıştır. Bu mahlasların üçünü birden

Adlî'yim mahlasım Vehbî okunur
 Kemâlât-ı aşkım kisbî okunur
 Vezn-i suhenimiz hasbî okunur
 Tehî sanman Ömer Gözlevelidir (357)

Şeklinde ki dörtlüğünde görmekteyiz Gerçekten de Âşık Ömer'in şiirleri göz önüne alındığında o; en çok Ömer, Âşık Ömer, Adlî, daha sonra da Vehbî mahlaslarını kullanmıştır.

Âşık Ömer'dir ismimiz Vehbî yazıldı resmimiz
 Adlî tecellî cismimiz sırrın 'ayân okuduk biz (578)

mahlas beyitinden isminin Ömer, Vehbî ve 'Adlî'nin de mahlasları olduğunu anlıyoruz. Şair, böyle olmasına rağmen şiirlerinin tamamına yakınında ismini kullanmıştır diyebiliriz.

Âşık Ömer'in tahsilinin olup olmadığı araştırmaları meşgul eden bir başka husus olmuştur. Şairin şiirlerinde işlediği konulardan, divan şiiri tarzındaki manzumeleri ile aruzu ustalıkla kullanmasından ve divan edebiyatı mazmunlarını işlemeden anlaşılacağı üzere küçümsenmeyecek ölçüde medrese tahsili gördüğü anlaşılmaktadır. Yine şairin:

Ey Ömer mecnûn Ömer bî-zâr Ömer Âşık Ömer
 Bu cihânda kimseye hiç bî-zarar Âşık Ömer
 Sarf u nahv mantık ma'ânî cümlesi oldu beyân
 Âyeti Fûrs-ile hem tefsîr eder Âşık Ömer (177)

Dörtlüğünden hareketle onun sarf, nahiv, mantık ve mana ilimlerini öğrendiğini söylemek mümkündür. Dörtlüğün son dizesinden Âşık Ömer'in Arapça ve farsça bildiğini, Kur'an'ı Arapçadan Farçaya tercüme ve tefsîr edebilecek kudretinin olduğunu öğreniyoruz.

Âşık Ömer'in şiirlerinde geniş bir coğrafya karşımıza çıkmakta, başta Anadolu'da ve Rumeli'de olmak üzere birçok yer ve şehirlerin isimleri geçmektedir. Şairin:

Lodos havasıyla çıktım Boğaz'dan (434)

dizesiyle başlayan destanında, İstanbul Boğazı'ndan Artvin'e kadar bütün yerleşim yerlerinin ve çeşitli yerlerin (dağ, ova, ada, vadi vb) isimlerini az da olsa özellikleriyle verdiği görülmektedir. Bu husus da şairin büyük bir coğrafya bilgisinin olduğunun delilleri arasında sayılabilir. Yine Âşık Ömer, başta Anadolu'daki şehirler olmak üzere birçok şehir ile Sakız adası ve Tunca nehri'nin etrafının tasvirlerini yapmış ve güzelliklerini anlatmıştır. Onun övgü ile anlattığı ve hakkında şiir yazdığı şehirler Sinop, Üsküdar, Bursa ve civarı, İstanbul, İzmir ve Varna'dır. Bu şiirler metinde şu şekilde geçmektedir: Bunlardan 69. şiirinde Sinop'u, 385. şiirinde Üsküdar'ı, 1171.şiirinde Bursa ve civarını, 763. şiirinde İstanbul'u, 771. şiirinde İzmir'i, 750. şiirinde Varna'yı çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

Âşık Ömer'in Sakız adası ile Tunca nehrini ve etraflarını anlatışlarında ise âdeta bir ressamın fırçasının sesleri duyulmaktadır. O anlatışlarında buraları en ince teferruatıyla vermiş, âdeta okuyucuları, anılan yerlerde dolaştırmıştır.

Âşık Ömer kendi şiirlerinden de anlaşılacağı üzere bir asker şairi olarak karşımıza çıkmaktadır. O fethetilen askerlerle birlikte bizzat savaşlara katılmış ve bu hususları da şiirlerinde işlemiştir. Şair, savaş meydanlarında yazdığı manzumeleriyle askere moral kaynağı olmuştur. Bu şiirlerinde Kızıl Alma, Mohaç, Kerbela, Serdengeçtiler, Sakalar gibi hususlara değinmiştir. Şair bir şiirinde (1052), Nemçe kralına meydan okuyarak askere moral kaynağı olmaktadır. Yine Âşık Ömer'in aynı zamanda asker şairi olması münasebetiyle daha birçok manzumesinde düşmana meydan okuduğu görülür. O, yeniçeriler arasında "*Serdengeçtiler*" (183) ile "*Sakâlar*" a (225) medhiyeler de söylenmiştir.

Şair, Osmanlı padişahlarından başta 4. Murat, 4. Mehmet, 2. Ahmet, 2. Mustafa ve 3. Ahmet olmak üzere birçok padişahın dönemini idrak etmiş olup Çehrin ve Sakız fetihlerine bizzat iştirak etmiştir.

Bu manzumelerde fethedilen Çehrin ve Sakız'ın fetih tarihleri için şairin tarih düştüğü de görülmektedir.

Âşık Ömer yukarıda da söylediğimiz gibi bir ordu şairi olarak karşımıza çıkmaktadır. O, başta Anadolu, Rumeli, Gürcistan, Halep, Şam gibi memleketleri gezmiştir. Orta Asya'da ve Rusya'da da bulunan şair, Rus prensleri için şiirler de söylemiştir (571), (Karasoy, Yavuz 2015: 27-32).

7.2) Gevherî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

17. yüzyılın ilk çeyreğindeki şâirlerden olan Gevherî'nin doğum tarihi hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur.

Gevherî'nin doğum tarihi hakkında bugün için elimizde vesika yoktur. Fuad Köprülü şâirin," on yedinci asrın son nısfında şöret kazanmasını ve (1127/1714-1715) den sonra ölmüş olmasını dikkate alarak asrın ortalarında doğduğuna hükmedebiliriz." demektedir (Elçin 1998: 11).

Adı kaynaklarda Mustafa ve Mehmed şeklinde geçmektedir. Kaynaklarda memleketi olarak Kırım ve İstanbul ileri sürülür, bizce İstanbul daha uygundur. Memuriyeti gereği İstanbul'un dışında Bağdat, Şam ve Rumeli'yi gezip dolaşmıştır. Onunla ilgili üç önemli kaynak vardır. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde Gevherî'nin saz çalışını över, ayrıca IV. Murad'ın seferlerine katıldığından söz eder. Ali Ufkî, *Mecmûâ-i Sâz ü Söz* adlı eserinde onun iki koşmasına yer verir.

İbrahim Naimeddin, *Hadikatü's- Şühedâ*'sında "... meşhur Gevherî şair ol esnada Egre'de bulunup bâlâ-yı risalede yazılan mersiyesini nazm eylemiştir." cümlesiyle ondan söz eder.

Gevherî'nin Bektaşiliğe mensup olduğunu ileri sürenler varsa da, Şükrü Elçin'in, "*Bektaşiden ziyade bektâşî muhibbi saymak bize uygun görünüyor.*" (Elçin1984:16). Şeklindeki görünüşe biz de katılıyoruz.

Şiirlerinden hareketle iyi bir medrese öğrenimi gördüğünü söyleyebiliriz. Gezginiğin ve şâirliğin dışında İstanbul, Bursa ve Rumeli'de divan kâtipliği gibi görevlerde bulunmuştur. Cahit Öztelli onun Avusturya seferine katıldığından söz etmekte ise de, Şükrü Elçin bu görüşe katılmamaktadır. Gevherî'nin şiirlerini topladığı divanı henüz bulunamamıştır. Türkiye ve Avrupa kütüphanelerindeki cönklerde yüzlerce şiirine rastlanmaktadır. Ayrıca Çorum ve Bursa yazmaları da divândan daha çok divançe özelliğini göstermektedir. Gevherî, çok söyleyen ve yazan bir şâir olup hem hece hem de aruz vezniyle şiirleri vardır. Dili, gördüğü medrese öğrenimi ve divân şâirlerinin etkisiyle döneminin yazı diline

yaklaşmaktadır. Hece ile yazdığı şiirleri semaî ve koşma; aruzla yazdığı şiirleri ise divan, kalenderi, gazel, semaî ve müstezat tarzındadır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunda aşk temasını işlemiştir. Bu arada Selim Giray ve IV. Murad için yazdığı birer methiyesi ve bir mersiyesinin de bulunduğunu belirtmek isteriz.

Gevherî, musikîye aşına bir âşık olup şiirlerinde kendi adını taşıyan bir de musîkî makamı vardır. Sun'î ve Hızrî'nin *Şairnamesi*'nde, Gevherî adıyla kayıtlı olan şairin Gevherî olduğu muhakkaktır (Alptekin, Sakaoğlu 2014: 52-53).

Bilindiği üzere Halk şâirlerimizin şiirlerini bir arada toplayan kitaba Divân edebiyatımızın tesiri ile "Divân" demek âdet hâline gelmiştir. Gevherî'nin bu adla tertip edilmiş divânı henüz elimize geçmemiştir. Şahısların ellerinde, Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde bulunan cönklerle mecmualardaki perâkende şiirler bir yana bırakılacak olursa, taşıdıkları adlara bakmaksızın Bursa ve Çorum yazmalarını birer divânçe veya divân sayabiliriz.

Gevherî çok söylemiş veya yazmış velûd bir lirik şâirdir. O da meslekdaşları gibi ananenin getirdiği vazin, şekil ve kafiye gibi nazmın dış unsurlarını kullanarak eserler vermiştir. Onun dili, gördüğü islâmî öğrenimle Divân şiirinin tesirini aks ettiren yazı diline yaklaşmış bir halk Türkçesidir. Bu Türkçeyi, muhtelif tür adları ile hece vezninin 11'lisi ile yazdığı koşmalarda, 8'li ile vücûda getirdiği semâilerde zengin bir kelime hazinesi ile ortaya koymuştur. Aruzla yazdığı "divân" , "kalenderî", "gazel", "semâî" ve "müstezad"larında orta derecede bir nâzımda ileri geçemeyen şâirin, divânında kemiyet ve keyfiyet itibâriyle koşma ve semâiler birinci sırayı teşkil etmektedir. Onun zaman zaman kullandığı ikizli-üçüclü tamlamaları devrinin bâzı Halk şâirleri için de söyleneceği gibi Divân edebiyatı tesirinde aramak lazımdır. Bu tesiri, bol bol kullandığı teşbih ve mecazlarda görebiliriz.

Gevherî'nin şiirlerinde kolay, rahat, çabuk ve kontrolsüz yazmaktan gelen meziyetlerde kusurlar iç içedir. Ancak, geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden ve câhil müstensihlerin elinde elden ele dolaşan şiirlerindeki bazı teknik kusurların şâire âit olamayacağı gerçeğini kabul etmek lâzımdır. Bununla beraber çok yazmaktan

gelen birbirinin tekrârı şiirlerine karşı Divân şâir ve yazarlarının ta'riz ve hücumlarının kısmen haklı görebiliriz. Fakat subjektif karakter taşıyan her sanatta söz konusu bu kusurlardan birçoğunu Divân şâirlerinin eserlerinde de bulmak kabildir. Buna göre her şâiri yetiştirdiği sosyal ve kültürel çevredeki sanat geleneğinin içinde ele almadıkça verilecek hükümlerin sathî kalacağı tabiidir. Divân şâir ve yazarlarımızdan bazılarının Gevherî ve hatta Âşık Ömer hakkındaki hükümlerini bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Gevherî'nin şiirleri, sosyal konuda sayılabilecek *dördüncü Mehmed*'in Avusturya seferleri ile ilgili iki ve selim Giray için bir medhiyesi dışında kaleme aldığı "*Mersiye*" si istisna edilirse tek tema etrafında "aşk" üzerinde dönmektedir.

Gevherî de her âşık gibi bir "güzel"e vurgundur. Sevgiliye kavuşmak onun başlıca emeli, ülküsüdür. Fakat sevgiliye ulaşmak kolay olmaz, sevgili, ona birçok engeller çıkarır. Bu engellerden biri "rakib" ise diğeri zamanı pençesine almış olan "ayrılık" tır. Her iki engel ve mesâfe, sevgilinin vefâsızlığı, cefası ve merhametsizliği ile birleşince, çâresizlik şâiri "kader" gibi kovalar. Yaklaştığı zaman kaçan sevgiliden, rakipten, zamandan ve felekten şikâyete başlar. Onu bunalıma sürükleyen bu tâlihsizlik ve "çile" bir türlü bitmez. Şâir maddî ve mânevî yorgunluk içinde bulunmasına rağmen hayatının sonuna kadar yazdığı şiirlerinde bir iksir saydığı aşkın peşinde edebî güzelliğe doğru koşar. Şu dördük onun estetiğini, varmak istediği ideali anlatmaktadır.

Şükûfe olmayan bağa girmeziz
 Hazânı var imiş gülü dermeziz
 Değme bir güzele gönül virmeziz
 Dilberin hüsnünde ân isteriz biz

Gevherî, tek tema etrafında şiir söyleminin güçlüklerini yenerek bir "ışık güzel" i aramış şâirdir.

Akrân arasında hele Gevherî
 Böyle nazm-ı garrâ söylenmemiştir.

mısralarında görüleceği üzere kendi şâirlik kudretine inanması da bundandır.

17'nci asır, Türk saz şiirinin kemiyet ve keyfiyet bakımından büyük şâirlerin yetiştiği altın bir devirdir. Bu devirde haklı şöhret kazanan şâirlerden biri de Gevherî'dir. Gevherî'nin şiirleri asrın ortalarından başlamak üzere 1900'lere kadar Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da kaleme alınmış mecmua, cönk ve kitap sayfalarında hürmetli yerini bulmuştur. Bunda, okuyucu ve dinleyici kütlesinin bir bakıma zevk, kültür ve anane temsilcisi, redaktörü sayılabilecek müstensihlerin, kâtiplerin, ağaların yardımını unutmamak lazımdır. Ayrıca, Gevherî'nin muâsırları ile kendisinden sonra gelenlerin, şiirlerine söyledikleri "nazîre" ler kamuoyundaki şöhretine ve tesirine birer basamak teşkil etmiştir (Elçin 1998: 17-19)

7.3) Karaca Oğlan'nın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri

Kaynaklara göre Oğuzların Varsak, bazı kaynaklara göre de Barak boyundandır. Asıl adı bilinmemektedir. Kaynaklarda, ad olarak; Mehmed, Sımayıl (İsmail), Hasan ve Halil adları geçmektedir. Doğum tarihi olarak da 1015 (1606), 1045 (1636) gibi tarihler gösterilmektedir. Ancak bunların hiçbirisi doğru değildir.

Karaca Oğlan'a Adana ilinin Feke ilçesinin Göğçeli köyü, Kahramanmaraş ilinin Elbistan ilçesinin köylerinden biri, Osmaniye ilinin Bahçe ilçesinin Farsak köyü, Mersin ilinin Mut ilçesinin Çukur (Karaca Oğlan) köyü, Karaman ilinin Ermenek ilçesi, Osmaniye ilinin Kadırlı ilçesinin Yusuf İzzettin (Binboğa) köyü, Aksaray ilinin Kargın köyü, Gaziantep ilinin Nizip ilçesi, Kilis ilinin Musabeyli ilçesi ev sahipliği yapmak istemektedirler.

Karaca Oğlan'ın Türk bilim dünyasınca keşfi Fuad Köprülü ile başlamıştır. Daha sonra Ali Rıza Yalđın, Ahmet Tevhid, Mahmut Ragıp Kösemihal ve Hamit Zübeyr Koşay onunla ilgili derleme ve araştırmaları çeşitli gazete ve dergilerde yayımlamışlardır. Karaca Oğlan'ın ilk şiiri 1842 yılında A. Chodzko tarafından İngilizce olarak nesir şeklinde yayımlanmıştır.

Karaca Oğlan'ın ilk şiirleri, diğer Halk edebiyatı dallarında olduğu gibi önce Batılı araştırmacılar (Ignaz Kunos, Wilhelm Radlof, Friedrich Giesse) tarafından tespit edilip yayımlanmıştır. Daha sonra bunlara Türk araştırmacılar (Fuad Köprülü, Ali Rıza (Yalđın/ Yalman), Salih Zeki, Esat (İleri), Besim Atalay, Namık Edip, Ahmet Tevhit, Eflâtun Cem Güney, Sadettin Nüzhet (Ergun), Ahmet Kutsi Tecer, M. Ragıp (Kösemihal), İzzet Ulvî, Ahmet Caferoğlu, Abdülkadir İnan, Hikmet Turhan (Dağlıoğlu), Hüseyin Avni ve Rıza Nur) katılmıştır.

Karaca Oğlan'ın şiirlerine sözlü kaynakların dışında yazılı kaynaklarda da (Ahmet Şükrü Esen, Cahit Öztelli, Doğan Kaya, Sefa Odabaşı, Sabri Koz, Rasim Deniz, İbrahim Aczi Kendi) rastlanmaktadır. Ayrıca pek çok kütüphanede (Millî Kütüphane (Ankara), Orhan Kütüphanesi (Bursa), Süleymaniye Kütüphanesi (İstanbul), Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi (İstanbul) ile Vatikan) bulunan yazma ve cönklerde de Karaca Oğlan'ın şiirleri tespit edilmiştir.

Doğum tarihinde olduğu gibi ölüm tarihinde de (1090, 1100 (1689) belirsizlik vardır. Onun; Yozgat ilinin Sorgun İlçesi, Karaman ilinin Başdere Koyağı mevki, Mersin ilinin Mut ilçesi, Kahramanmaraş ilinin Gezel Yaylası, Osmaniye ilinin Düziçi ilçesindeki Düldül Dağı, Erzurum ilinin Oltu ilçesindeki Zemzem Dağı, Osmaniye İlinin Bahçe ilçesinin Hodu Yaylası ve Mersin ilinin Tarsus ilçesinde mezarları vardır.

Karaca Oğlan'ın bazı şiirlerinde geçen Halep'in alınması, Nemse Şahı ve Acem Şahına savaş açılmasından ve "turnalar" redifli bir koşmadan hareketle bazı tarihi olaylara açıklık getirilmeye çalışılmışsa da bu tarihlerle Karaca Oğlan'ın pek ilişkisi yoktur. Karaca Oğlan'ın şiirleriyle Ercişli Emrah, Âşık Kerem, Âşık Sefer Ali (Azerbaycan), Kayıkçı Kul Mustafa, Gündeşlioğlu, Gevherî, Âşık Ömer, Dadaloğlu, Erzurumlu Emrah, vb. âşıkların bazı şiirleri karışmıştır. Karaca Oğlan'ın şiirlerinde açık bir sanat endişesi yoktur. Onun hayatına ve şiirlerine bağlı olarak oluşan hikâyeler vardır. Bunlar arasında en önemlileri Radlof tarafından derlenen *Karaca Oğlan ile İsmikan Sultan*'dir. Ayrıca Azerbaycan'da *Gul Mahmut*, Türkiye'de *Nar Mahmut*, *Han Mahmut* adlarıyla bilinen hikâyeler halk hikâyesi özelliği gösterirken diğer metinler daha çok bir türkünün hikâyesi gibidir. Karaca Oğlan'ın şiirlerinin dili duru olup derlendiği bölgenin dil özelliklerini göstermektedir. Onun şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler yok denecek kadar azdır.

Karaca Oğlan'ın hayatı ve şiirleri tiyatro (Dinçer Sümer'in "Karacaoğlan" ve Sabahattin Engin'in, Karaca Oğlan ve Herşeyden Üstün"); resimli roman (Yaşar Kemal [Göğçeli], Karacaoğlan. Resimleyen: Münif Fehim. *Cumhuriyet* gazetesinin 29 Nisan-3 Ağustos 1956 tarihleri arasında 98 gün boyunca yayımlanmıştır); fotoroman (Metin Soysal tarafından "Karacaoğlan" adıyla hazırlanan çalışma *Kelebek* gazetesinde, 24 Ağustos-29 Eylül 1973 tarihleri arsında 34 gün boyunca yayımlanmıştır); sinema filmi (*Karacaoğlan*, 1955, *Karacaoğlan'ın Kara Sevdası*, 1959, *Karacaoğlan*, 1966); halk kitapları (Muharrem Zeki Korgunal, Murat Uraz, Faruk Rıza Güloğlu, Rasih Yukay, Feyzi Gürgen, Yaşar Kemal, İbrahim Zeki Budurlu, Abdullah Toros) olarak da kültürümüze kazandırılmıştır.

Karaca Oğlan sadece Anadolu'da değil Türk dünyasında da (Azerbaycan, İnan, Irak, Türkmenistan, Bulgaristan, Kosova, Makedonya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) bilinmektedir. Onun Őirleri batı dillerine de (İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, Macarca, Sırp-Hırvatçası ve İsveççe) çevrilmiştir. Karaca Oğlan'ın Őirleri müzik piyasasında kendisine yer bulmuŐ, plak ve kasetleriyle Şöhretine uygun olan yeri burada da almıştır.

Türk âşık Şiirinde üzerinde en çok bilimsel bildiri sunulan, makale ve kitap yayımlanan âşık hiç Őüphesiz Karaca Oğlan'dır. Karaca Oğlan zellikle Çukurova yöresinde yetişen âşıkları etkilemiştir. Onların tamamı Karaca Oğlan'sız meclis yapmazlar. Karaca Oğlan ve Őirleri üzerinde sadece Türkiye'de değil Türkiye dışında da (Almanya, Azerbaycan, Türkmenistan) yüksek lisans ve doktora seviyesinde akademik çalışmalar yapılmıştır.

Türk edebiyatında 16. yüzyılda yaşamış olan bir Karaca Oğlan daha vardır. Gelibolulu Mustafa Âli Efendi'nin 1599-1600 yıllarında yazdığı *Mevaid'n Nefâis fi-Kavaidi'l Mecâlis'i*; 1582 tarihli *Surnâme*; 16. yüzyıla ait bir başka yazmada adı geçen Karaca Oğlan budur. Azerbaycan Türkleri de Karaca Oğlan'ı veli tipine sokarak *Kul Mahmut* adlı hikâyede ona Şiir syletmiŐlerdir. O ayrıca, ölen üç ölüyü diriltmektedir. Türkmenistan Türklerine göre de Karaca Oğlan'ın doğum yeri Türkmenistan olup 20 yaŐlarında sevdiği kıza kavuŐamayınca Osmaneli'ne gitmiştir. Karaca Oğlan, Şiirlerinde, diğer saz Şairlerinde olduğu gibi aşkı, sevgiyi, tabiatı ve güzellikleri işlemiştir. Hece vezninin 8 ve 11'li ölçüleri ile Şiir söyleyen Karaca Oğlan'ın günümüze kadar gelebilen Şiirlerinin sayısı 500'den fazladır (Alptekin, Sakaoğlu 2014: 57-58-59).

1. BÖLÜM: KOZMİK ÂLEM VE KOZMİK ÂLEMLE İLGİLİ UNSURLAR

Kozmik Âlem, içerisinde çeşitli gezegenlerin, yıldızların ve yıldız kümelerinin yer aldığı büyük ve daima hareket hâlinde olan canlı bir oluşumdur. Bizler de bu yapı içerisinde yaşayan varlıklarız. İnsanlar var oldukları günden bu yana kozmik cisimlere karşı daima ilgili olmuştur. Bu ilgi de şairlerin hayal dünyasında çeşitli şekiller kazanmıştır. İncelenen şiirler ile de bu şekilleri ortaya koymaya çalışacağız. Kozmik Âlem ve Kozmik Âlem İle İlgili Unsurlar içerisinde ele alacağımız unsurlar; gökyüzü, güneş, ay, yıldızlar, yıldız kümeleri, gezegenler ve burçlardır. Bu oluşumlar içerisinde inceleyeceğimiz ilk unsur ise gökyüzüdür.

1.1) Gökyüzü (Asümân, Gök, Felek, Semâ)

Asümân, gök, semâ kelimeleri gökyüzünü karşılamak üzere kullanılan kelimelerdir. Gök, gökyüzü, semâ ve asümânı kapsayan bir kelime vardır ki o da felektir. Felek kelimesi hem gökyüzünü karşılamış hem de dünyanın feleklerini karşılamıştır. Dünya etrafını çevreleyen dokuz felek vardır ve bu felekler birbirini kapsamaktadır. Bu felekleri sayacak olursak sırasıyla; birinci felekte Ay, iki de Utarid, üç de Zühre, dört de Şems, beş de Mirrih, altı da Müşteri ve yedi de Zuhâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek ise tüm bunları kapsayan ve üzerlerinde bulunan Atlas feleğidir. Bu saydığımız gezegenlerin insan üzerinde olumlu ve olumsuz bazı etkileri mevcuttur. İşte bu etkiler şiirlere konu olmuştur.

Felek, edebiyatımızda şikâyetleri, istekleri, duaları ve bedduaları karşılamak üzere kullanılmıştır. Şairlerin divânlarında gök daha çok yüksekliği, büyüklüğü, yüceliği ve erişilmezliğiyle anılmıştır. Gök, çoğunlukla âşığın çektiği acı, elem, ve beddualar ile dolar, taşar. Bu âhlar bazen bir bulut olup tüm göğü kaplarken bazen de gökgürültüsü ya da şimşek olarak karşımıza çıkar (Pala 2005:159-160).

Daha eski dönemlere bakılacak olursa Göktürk yazıtlarında sıklıkla gök kelimesi kullanılmıştır. Gök her şeyin üzerinde, her şeyden büyük ve yüce kabul edilmiştir. Gök, içerisinde arşı, güneşi, yıldızları ve ayı bulunduran bir deyim olarak kullanılmıştır. Türklerde göğün yaratıcısı tektir. Fakat bu yaratıcının adı hiçbir yerde geçmez. Gök ve Tanrı kavramları yücelikleri nedeniyle beraber anılır. Göğün

yüceliği ile tanrının yüceliği ifade edilir. Türklerde göğün baskın olan rengi de mavi olmuştur. İslamiyetin etkisiyle de gök yerine daha çok felek kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Ögel 1995:145-160).

Felek durmadan dönen, bu dönüş içerisinde ayı, güneşi, yıldızları barındıran ve gece-gündüzü meydana getiren bir oluşumdur. Gök, yedi veya dokuz katıyla kavimli bir şekilde hayal edilmiştir. Bu yapı ve yapı içerisinde bulunan unsurlarda çeşitli benzetmelere, hayallere ve mecazlara konu olmuştur. Feleğin sürekli devir hâlinde olması ve gezegenlerin yer değiştirmesi, insanlar ve diğer canlılar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Çavuşoğlu 1971: 238).

Gök, Türklerce kutsal kabul edilen bir yapı olmuştur (Esin 2001: 40). İncelenen Âşık Ömer ve Gevherî divânları ile Karaca Oğlan şiirlerinde karşılaştığımız gökyüzü, kozmik unsurlar içerisinde ele alınmıştır. Gökyüzü, içerisinde bulunduğu âleme uygun bir şekilde teşekkül etmiştir. Gökyüzü hem diğer kozmik unsurlarla hem de dünyaya ait unsurlarla harmanlanmıştır. Gökyüzü, bilinmezliklerle dolu olduğu için geçmişten günümüze dek insanların hem korktukları hem de saygı duydukları bir yapı olmuştur. Bu sebeple gökyüzü farklı isimlerle geniş bir şekilde ele alınmıştır. Teşhis ve teşbihlerle süslenerek en harika biçimlerde bizlere sunulmuştur. Gökyüzü gerek yüksekliğiyle gerek içerisinde bulundurduğu hazinelerle, şiirlerdeki yerini almıştır. Genel olarak gökyüzü âşığın âhlarının yükseldiği bir alan olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla beraber mavi renginden ötürü pek çok benzetmeye konu olmuştur. Şiirlerde sıklıkla karşımıza çıkan gök unsuru katlarıyla da birçok şiirin konusu olmuştur. Erişilmez yapısıyla ve büyüklüğü ile hayal dünyamızı geliştiren gök, âşıkların hayal dünyalarında sevgiliyle ilişkilendirilmiştir.

a) Gökyüzü-Beddua

Gökyüzü, elle tutulamayan ve erişilemeyen bir yapı olduğu için Tanrı'nın mekânı olarak düşünülmüştür. Şaman törenlerinde de Tanrı'nın bulunduğu katlar 5.kattan itibaren başlamıştır. Bazen de 9. kat, göğün en yüksek ve en ulaşılmaz katı olarak düşünülmüş ve Tanrı'ya ulaşılan kat olarak tasavvur edilmiştir (Ögel 1995: 146).

Gevherî küseli nazlı cânânım
Âsümâna çıkar âh ü figanım
 Dilerim Hudâ'dan almaya cânım
 Sevdiğim dilberle barışmayınca (Elçin 1998: 39)

Eski Türk düşünce sisteminden günümüze kadar insanlar, Allah'ın göğün en yüksek makamında, arşta bulunduğunu düşünmüştür. Ve bu doğrultuda insanlar dua ettikleri zaman da beddua ettikleri zaman da ellerini semâya doğru açarak Allah'a yönelmişlerdir. Bu durum şiirlere de yansımıştır.

Firâkın âteşi cismimi yaktı
 Âhimin odları *göklere* çıktı
 Hasretli gözümünden kanlı yaş aktı
 Anınçün sahrâlar umman oldu gel (Elçin 1998:151)

Âşıklar dualarının ve beddualarının gökyüzüne çıktığını düşünmektedir.

Cûş edip seylâb-ı eşkim dem-be-dem akmaktadır
 Nâr-ı hasret bağrımı biryân edip yakmaktadır
 Dûd-ı âhim firkatınle *göklere* çıkmaktadır
 Buna râzî mı Hudâ söyle bana ey bî-vefâ (Karasoy, Yavuz 2015: 111)

Ayrılık ateşiyle gönlü yanan âşığın, bddualarının gökyüzüne ulaştığını görmekteyiz. Bu beddualar Gökyüzüne çıkarak Allah'a ulaşmaktadır. Gökyüzü, duaları ve bedduaları Allah'a ulaştıran bir araç olarak görülmüştür.

b) Gökyüzü-Teşhis

Gökyüzü, kişileştirilerek kanlı canlı bir şekilde karşımıza çıkarılmıştır.

Kâmil olanların bellidir yeri
 Yoluna koyarlar cân ile seri
 Hakk'ın dîdârını görelden beri
Gökler ağlar derya ağlar sel ağlar (Elçin 1998: 298)

Bütün tabiat Allah'ı zikretmektedir. Bu tabiat unsurları içerisinde yer alan gökte Allah'ı zikretmektedir. Dörtlüğümüzde gök kişileştirilmiş ve yağmur, göğün gözyaşları olarak hayal edilmiştir.

Gök der ki sen kabâhatim bilsene
 Yağan yağmurlardan ibret alsana
 Şu iblîs-i lâine haber salsana
 Varup küfür söyletmesün insana (Elçin 1998: 64)

Şiirlerde kullanılan tabiat unsurları, maddi âlemin yanı sıra manevi âlemimize de te'sir etmiştir. Yukarıdaki dörtlükte de kişileştirilen gök hakikatleri dile getiren ve hakikatlere şahit tutulan bir unsur olmuştur.

c) Gökyüzü-Kader

Gökyüzünün şiirlere konu olan bir diğer yönü de insanların kaderi üzerindeki etkisidir. Bu etkiler âşıkların şiirlerinde kendilerini göstermiştir. Feleğin olumlu etkilerinin yanı sıra âşıklar üzerinde olumsuz etkileri de mevcuttur.

Döşendim *feleğin* taşın türâbın
 Anladım bildim şu dünya harâbın
 Şimdi içmez oldum aşkın şarâbın
 Titriyor destimde câm neye böyle (Elçin 1998: 60)

Feleğin âşığın omuzlarına ağır yükler yüklediğini görmekteyiz. Sevgilinin eziyetleri, âşık için başlı başına bir yükür. Bu yükler üzerine kaderin yüklediği yüklerde âşığın belini bükmüştür.

ç) Gökyüzü-Mekân

Yeryüzünün birçok canlıya ev sahipliği yaptığı gibi gökyüzünde pek çok canlıya ev sahipliği yapmıştır. "*Gök*", *yıldızlar ile arşı, güneş ile ayı da içine alan geniş bir deyim*' (Ögel 1995:146). Gökyüzü çoğunlukla ev sahibi olarak hayal edilmiş ve şiirlere de bu şekilde yansıtılmıştır.

Yeryüzünün damarları durulur
 Gökyüzünün yıldızları derilir
 Semanın arşına direk verilir
 Dur bakalım canım göğler kalır mı (Sakaoğlu 2012: 419)

Gökyüzü hem göğe ait hem de yere ait bütün canlıları içerisinde barındıran büyük bir yapıdır. Bu yapı içerisinde karşımıza çıkan unsurlardan biri de yıldızlardır. Yıldızlar da gökyüzünde derilmeyi bekleyen parçalardır.

Ala pınar kurna kurna
Gök yüzünde telli turna
 Zülüflerin burma burma
 Çiçek topla benim için (Sakaoğlu 2012: 536)

Kuşlarda gökyüzü ile ilişkilendirilen canlılardandır. Yukarıdaki dörtlükte de bu durum gözler önüne serilmiş ve gökyüzünde uçan turnaların tasviri yapılmıştır.

Ey gönül eyle ferâgat dehr-ile etme bâzâr
 Çün bilirsin bu meseldir tedbîri takdîr bozar
 İçirir mevtin şarâbın olsa ömrün sad hezâr
 Yerde insân *gökte* melek ağlaşırlar zâr zâr (Karasoy, Yavuz 2015: 305)

Gök daha çok meleklerin mekânı olarak düşünülmüştür. Dünyanın geçiciliği meleklerin ve insanların ağlamasına sebep olmuştur.

d) Gökyüzü-Renk

Gök pek çok özelliğiyle şiirlerde kullanılan bir motif olmuştur. Bu özelliklerden biri de rengidir. "*Gök (kök), renk olarak göğün rengi ve sembolüdür. Türklerde bu mukaddes renk, "Kök Tengri" ve "Kök Türk deyimlerinde, bütün açıklık ve haşmetiyle görünmektedir.*" (Ögel1995: 152).Gökyüzünün rengi 'gök' renk olarak nitelendirilmiş ve yerleşen bu kullanım şiirlerde de kendini bu şekilde göstermiştir.

Kadir Mevlâ'm senden ziynet umarım
 Yeğindir dalgamı cûş eyle beni
 Çok mal vermesen de murad alırım
 Bir *gök* kır atınan baş eyle beni (Sakaoğlu 2015: 449)

Yapılan benzetmelerin bazıları tabiat-tabiat ilişkisi şeklindedir. Yukarıdaki örnekte de bu kullanıma şahit olmaktayız. Âşık, kır atın tasvirini yaparken gök rengini kullanmıştır.

e) Gökyüzü-Yanak

Gökyüzü hem insanlar hem de şiir için bitmez tükenmez bir kaynak teşkil etmiştir. Âşıklar da bu kaynağın nimetlerinden faydalanmıştır. Benzetmelerin ve tasvirlerin çoğu sevgili etrafında şekillenmiştir. Aşağıdaki örnekte de bu durumun bir örneğiyle karşılaşmaktayız. Ayrıca bu örnek ile şairin mükemmel bir hayal gücüne sahip olduğuna da şahit olmaktayız.

Rûşen etti bezmimiz bir mâh-peyker dün gece
Sundu câmı leblerinden bana kevser dün gece
Âsümân-ı rûyu üzre benleri seyyâr onun
Şevk-ıla salındı ol mâh-ı münevver dün gece (Karasoy, Yavuz 2015: 835)

Âşığın gözünde olağanüstü özelliklere sahip olan sevgilinin bu özellikleri erişilmez olan nesnelere sunulmuştur. Sevgilinin aydınlık olan yüzü için âşık ay unsurunu kullanmıştır. Bununla yetinmeyen âşık diğer tabiat unsurlarını da tasvirlerine dâhil etmiştir. Âşık, sevgilisinin yanaklarını ucu bucağı olmayan gök unsuruna benzetmiştir. Bu benzetmeler de sevgilinin benleri de unutulmamış ve bu benler gökyüzünde salınan gezegenler ile tasvir edilmiştir.

f) Gökyüzü- Katları

Gökyüzü pek çok özelliği ile de derin düşüncelerin ve hayallerin kaynağı olmuştur. Gökyüzü büyük bir oluşumdur ve bu oluşum kendi arasında belirli katlara ayrılmıştır. Bu katlarda şiirlere konu olacak kadar değerli ve önemlidir. Ele alınan şiirlerde göğün katları çoğunlukla yedi (heft) kat olarak ifade edilmiştir. Göğün katları, İslam düşüncesinde yukarıdan aşağıya doğru şu şekilde sıralanmıştır;9.katın üstü: Atlas, 9. kat, Arş, 8. kat; yıldızlar ile burçların bulunduğu ve döndüğü kat. 7. kat; yedi kattan oluşan göğün kanatları olarak sıralanmıştır (Ögel 1995: 158).Gökyüzünün yedi felekten meydana gelmiş olması, şairlerin de dikkatini çekmiş ve şairler bu katları bir bütünlük arz edecek şekilde işlemişlerdir.

Der ki bu *Âşık Ömer* çektim yolunda çok taab
Ey felek sille urursun âdeme sen bî-sebeb
Devr edip seyyâreler (hep) heft *semâ* (da) rûz u şeb
Kevkeb-i baht-ı cihân-ârâyı eylerler taleb
Mâh u encüm bir yana hurşîd-i enver bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 100)

Âşık, göğün katlarını diğer gök cisimleriyle ilişkilendirerek bir bütünlük meydana getirmiş ve şiirlerine de bu şekilde yansıtmıştır. Gökyüzünde gezegenlerin, yedi kat gökte gece ve gündüzün, sürekli bir seyir ve devir hâlinde olduğunu bizlere sunmuştur.

Hikmetine akl erişmez her biri ibret-nümâ
 Hep onun yüzü suyuna kuruldu heft *semâ*
 Rûz u şeb halk eyledi verdi zemîne hem ziyâ
 Maşere dek devr eder hurşîd ü kamer damladı (Karasoy, Yavuz2015: 921)

Göğün katları İslam düşünce sistemine göre de ele alınmıştır. Bu düşünce sistemine göre yedi kat gök Peygamber efendimizin yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Ayrıca gece-gündüz ile ay ve güneşin de maşere kadar devredeceği dile getirilmiştir.

1.2) Güneş (Âfitâb, Hurşîd, Mihr, Şems)

Eski astronomi bilgilerine göre güneş, Marsın feleğinin altında, altıncı felekte bulunurdu. Ve bu felek "*Güneş feleği*" adıyla meşhur olmuştur (Hakkı 2011: 289).

Türklerindüşünce dünyasında, yaşamında ve kültüründe güneş, her zaman önceliğini korumuştur. Türk tarihî ve coğrafyası incelenirse, Türklerin her dönemde, güneşli bölgelerde yaşadığı görülecektir (Ögel 1995: 187). Bu durum da güneşin yaşamımızda hayati bir öneme sahip olduğunun göstergesidir.

Güneş, âfitâb, hurşîd, mihr ve şems isimleriyle şiirlerde sıkça kullanılan bir gök cismi olmuştur. Divân şiirlerinde yaygın olarak güneşin ışığı, parlaklığı ve ısısı kullanılmıştır. Bu özellikleri ile güneş edebiyatımızda yer edinen kozmik unsurlardan biri hâline gelmiştir. Güneş tüm tabiatın hayat kaynağı olmuş ve bu durum güneşi, gök cisimlerinin sultanı hâline getirmiştir. Güneşin bu sultanlığı, sevilenin sultanlığıyla ilişkilendirilmiştir. Bazen güneş sevgiliye bazen de sevgili güneşe benzetilmiştir. Güneş birçok özelliği ile sayısız benzetmelere ve hayallere konu olmuştur (Pala 2005: 187).

Yıldız bilimine göre güç, kaba kuvvet, kahır, elem, iffet, hayâ ve sarı renk güneşe özgü özellikler olarak yer edinmiştir. Bununla beraber etkili gezegeni güneş olanlar, zeki, kuvvetli, sanatkâr ve eğlenceli kişiler olarak düşünülmüştür (Onay 1996: 246). Güneş, kozmik âlem içerisinde bulunan, ısı ve ışık yayan en büyük gök cismi olarak kabul edilmiştir (Zavatçu 2006: 330). Güneşin bazı özellikleri vardır ve bu özellikler de diğer pek çok kozmik unsur gibi hem doğayı hem de insanları etkilemektedir. Bununla beraber güneş, farklı özellikleriyle de benzetmelere konu olmuştur.

Kozmik cisimler içerisinde büyüklüğüyle dikkatleri üzerine çeken güneş sadece büyüklüğü ile değil ısısı ve ışığıyla da dikkat çekici bir cisim olmuştur. Güneş, dünya ve insan hayatı için önemli bir varlıktır. Güneşin hem diğer gezegenler üzerinde hem de insanlar ve tabiat üzerinde etkilidir. Güneş, ısı ve ışığıyla doğaya etki etmekle kalmaz bulunduğu konum itibariyle de burçlar üzerinde etkili olur ve bu durum da insanlara etki eder. Güneşin bize olan uzaklığı, erişilmezliği, ısısı ve ışığı şairlerin de dikkatini çekmiş ve şairler tüm ilgilerini güneşe yöneltmiştir. Şairler bu büyük ve ulaşılmaz nesneyi, sevgililerini övmek ve yüceltmek için sık sık kullanmıştır. Tabiatın temel taşlarından biri olan güneş, sevgili, sevgilinin yüzü, yanağı, dudağı, kaş ve alnı gibi uzuvlarıyla ilişkilendirilmiştir.

a) Güneş-Alın

Şiirlerde kalıplaşmış bir sevgili tasviri vardır. Güneş unsuru da bu kalıplaşmış tasvirler arasında yer almış ve sevgilinin alnı için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

Zülfün râyihası gül gibi kokar
Mübârek gözleri lûtf ile bakar
Semender misâli.....
Doğan *güneş* midir alınından kuğum (Elçin 1998: 213)

Sevgilisini gören âşığın gözleri kamaşır, âşığın gözlerini kamaştıran sevgilinin geniş ve parlak alnıdır. Sevgilinin alnı o kadar parlaktır ki güneşin gözleri kamaştırdığı gibi gözler kamaştırmaktadır.

b) Güneş-Âşık

Güneş, sadece sevgiliyi ve sevgilinin uzuvlarını karşılamamış aynı zamanda âşığı da karşılamak üzere kullanılmıştır. Bu kullanım çok sık karşılaşmadığımız bir kullanım olmuştur.

Ne mâh-ı münîrim ne *hurşîd*-i tâb
Ne hod kehkeşânım ne ülkerim ben
Ne ma'nâ-yı cûdum ne bir katre âb
Ne hod efkârım ve ne ehl-i âm ben (Elçin 1998: 230)

Âşık, sevgilinin gözünde hiçbir değerinin olmadığını bilmekte ve bu durumu, büyük gök cisimlerini tezat oluşturacak şekilde kullanarak gözler önüne sermektedir.

c) Güneş-Ben

Sevgilinin küçücük bir beni bile âşığın gözünde devleşir ve büyük bir değer kazanır. Bu durum da sevgilinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serer.

Yüzüne bakılmaz gözler kamaşır
Kudret nâzırı mı nedir bu nedir
Ak gerdana çifte benler yaraşmış
Şems ü kamer midir nedir bu nedir (Elçin 1998: 747)

Sevgilinin beyaz boynunda görülen küçük benleri, âşığın gözün de âdeta devleşmiştir. Âşık, sevgilinin ak gerdanında bulunan ve dikkatleri üzerine çeken benleri aya mı güneşemi benzeteceğine karar veremez hâle gelmiştir.

ç) Güneş-Dudak

Doğa unsurları özellikle sevgilinin güzelliğini övmek amacıyla kullanılmıştır. Bu unsurlar bir bütün olarak sevgiliyi karşıladığı gibi sevgilinin uzuvlarını ve vücuduna dair pek çok unsuru da karşılamıştır. Bu uzuvlardan biri de dudaktır. Âşık için değerli olan bu dudaklar, güzelliği ve çekiciliğiyle şiirlerde sıkça işlenmiştir.

Hezar âşıkınım gûş et nâlemi
Gör çeşmimden akan dürr ü nâlemi
Mihr-i lebin teshir etmiş âlemi
Mühr-ı Süleyman'ı sende görmüşler (Elçin 1998: 320)

Ele alınan şiirde güneş unsuru ile dudak unsuru arasında benzetme ilgisi kurulmuştur. Dudak maddi özelliklerinden ziyade manevi özellikleriyle güneşe benzetilmiştir. Güneşin âlemi ısıtması ve aydınlatması gibi özellikleri sevgilinin dudaklarına yüklenmiştir. Sevgilinin dudakları doğan güneş gibi tüm âleme etki etmiştir.

d) Güneş-Kol

Güneşe benzetilen unsurlar da çeşitlilik görmektedir. Bu çeşitliliğin çoğu sevgilinin uzuvlarıyla ilişkilidir. Şiirlerde çok sık karşılaşmadığımız benzetmelerden biri de güneş-kol benzetmesi olmuştur. Çok sık rastlanmayan bu gibi örnekler şairlerin hayal güçleri ile tabiat unsurlarını ne şekilde ele aldıklarını bizlere göstermektedir.

Bedirlendin doğdun yüce felekten
Cemalin seçilmez hörü melekten
Meles gömleğini attın bilekten
Güneş gibi parlar kolun sevdiğim (Sakaoğlu 2012: 488)

Yukarıdaki dörtlükte ele alınan güneş-kol benzetmesine gelecek olursak, âşık sevgilisinin gömleğinden görünen beyaz kolunu, aydınlatıcı özelliğinden dolayı güneş ile özdeşleştirmiştir.

e) Güneş-Endam

Çok sık karşılaşmadığımız örneklerden biri de güneş-endam ilişkisi olmuştur. Âşık bir bütün olarak sevgilisini güneş ile ilişkilendirmiştir. Bu ilişkilendirmenin temelinde ise güneşin canlılar için hayat kaynağı oluşu etkili olmuştur. Böyle değerli bir tabiat unsurunun sevgili ile ilişkilendirilmesi de sevgiliye verilen değer ne ölçüde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Ey sabâ gördün mü söyle ol *güneş* endâmı hîç
Kanda gitti ol perî bilinmez oldu nâmı hîç
Çıktı elden eğnime hasret libasın biçtirip
Niç bir yasın tutam yok mu bunun encâmı hîç (Karasoy, Yavuz 2015: 186)

Ele alınan ve işlenen dörtlükte de güneş sarı rengi ve parlaklığıyla benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Sevgilinin bütün vücudu güneşe benzetilmiştir.

f) Güneş-Devir

Güneş, konumu ve diğer kozmik unsurlarla olan ilişkisinedeniyle de şiiirlerde sıklıkla yer almıştır.

Der ki bu *Âşık Ömer* çektim yolunda çok taab
Ey felek sille urursun âdeme sen bî-sebeb
Devr edip seyyâreler (hep) heft semâ (da) rûz u şeb
Kevkeb-i baht-ı cihân-ârâyı eylerler taleb
Mâh u encüm bir yana *hurşîd*-i enver bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 100)

Dert çeken ve feleğin sillesini yiyen âşık, gezegenler ile gece gündüz devrettikçe ayı, yıldızları ve güneşi bir kenara bırakarak bahtının yıldızını aramaya koyulur.

Dördüncü felekte dahı *şems* nâm
Bir kevkeb yarattı eyledi benâm
Dördüncü zemînde mahlûk-ı ecsâm
Yarattı sun'undan ahsen ü zîbâ (Karasoy, Yavuz 2015: 129)

Yukarıda karşılaştığımız dörtlükle de güneşin dördüncü felekte yer aldığını öğreniyoruz. Aynı zamanda dördüncü felekte, güzel ve süslü varlıkların yaratılmış olduğu da ifade edilmiştir.

g) Güneş-Göz

Güneşin benzetme ilişkisiyle kullanıldığı bir başka unsur da sevgilinin gözleridir. Gözler gerek renkleriyle olsun gerek mestanelikleriyle olsun birçok benzetmeye konu olmuştur. Sevgilinin uzuvları arasında en çok işlenen uzuvlardan biri de gözdür. Göz çekiciliği ve güzelliği ile şiiirlerin kaynağı olan unsurlardan biri hâline gelmiştir. Göz unsuru çoğunlukla bakış özelliği ile işlenmiştir. Âşıkları öldüren de diriltten de yerden yere vuran da yine bu bakışlar olmuştur.

Kaddin gibi ar'ar var mı cihanda
Gonce-i üftâde gezer gülistanda
Âfitab nazîrin var mı cihanda
Anınçün kâşâne kâşâne gezer (Elçin 1998: 329)

Âşık, güneş gibi içini ısıtan sevgilisinin bakışlarının dünya üzerinde bir benzerinin daha olamayacağını dile getirmiştir. Sevgilinin bakışları samimi ve sıcaktır. Bu yönüyle bakışlar güneş ile ilişkilendirilmiştir.

Gözlerin *şemstir* gün yüzün kamer
Seni seven yiğit zekatın umar
İnce bel üstüne cevâhir kemer
Şöyle bir salın ki bel incinmesin (Sakaoğlu 2012: 552)

Sevgilinin tasviri yapılırken pek çok tabiat unsuru bir arada kullanılabilir. Âşık hayalinde öyle bir sevgili canlandırır ki bu sevgilinin dünyada eşi ve benzeri bulunmaz. Sevgilinin büyük gözleri ve âşığın içini ısıtan sıcak bakışları vardır. Bu durum sevgilinin gözlerinin tabii unsurlarla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.

h) Güneş-Hz. Muhammed

Güneş, mana âlemimizi karşılamak için de kullanılan önemli bir kozmik unsur olmuştur. Tabiat unsurları çoğunlukla âşığı ve sevgiliyi tasvir etmek için kullanılmıştır. Ele aldığımız örneklerde ise peygamberlerin ve özellikle peygamber efendimizin güneşe benzetildiğini görmekteyiz. Bu benzetmelerin yapılmasının amacı ve ortak noktası da aydınlık ve yol göstericilik olmuştur. Güneşin dünyayı aydınlatarak yolumuzu bulmamızı sağladığı gibi paygamber efendimiz de kalplerimizi karanlıktan kurtararak dünyamızı aydınlatmış, bizleri doğru ve temiz yola yönlendirmiştir.

Çıkup tahta İslâmın pâdişâhı
Derildi nücûm ve *hurşîd* ü mâhı
Bay ü gedâ şâh ü mîr ve sipâhı
Cümleye ihsan bî-giran oldu (Elçin 1998: 423)

Yukarıdaki dörtlükte peygamber efendimizin İslam âlemine rehber olarak gönderilmesiyle beraber meydana gelen olaylar sıralanmıştır.

Hikmetine akl erişmez her biri ibret-nümâ
Hep onun yüzü suyuna kuruldu heft semâ
Rûz u şeb halk eyledi verdi zemîne hem ziyâ
Mahşere dek devr eder *hurşîd* ü kamer damladı (Karasoy, Yavuz 2015: 921)

Ele alınan yukarıdaki dörtlükte de Allah'ın hikmetine akıl sır ermeyeceği, kâinatın peygamberimiz hürmetine yaratılması, gecenin ve gündüzün bizler için yaratılması ve güneş ile ayın mahşere dek devredeceği ifade edilmiştir.

1) Güneş-Kaş

Şiirlerde çok sık karşılaşmadığımız bir benzetme de güneş-kaş benzetmesi olmuştur. Bu benzetmeye çok sık rastlamasakta kaş ile yapılan pek çok benzetmeye rastlamaktayız. Kaş da şiirlere konu olan ve sıklıkla kullanılan bir unsur olmuştur.

Kaşların hatt-ı *hurşîd-i hâver*
Beni müşk-i Hutun kâkûli anber
Bâd-ı sabâ yok mu yollarda eser
Meftûnum dilberden bir peyâmım yok (Elçin 1998: 144)

Saçları anber kokusuna benzetilen sevgilinin kaşları da doğudan doğan güneşe benzetilmiştir. Çizilen sevgili tasvirinde yine pek çok tabii unsur bir arada kullanılmıştır.

i) Güneş-Mevsimler

Farklı bir kullanım da güneş ve mevsimler arasında olmuştur. Güneş, kış mevsimiyle birlikte kullanılmıştır. Bunun sebebi ise birbirine zıt iki unsur arasında tezat oluşturarak bir benzetme ilgisi kurmaktır.

Benim yârim melek nesli
Bu cefhanın nedir aslı
Âfitâb-ı şitâ misli
Gâh doğar gâh dolunursun (Elçin 1998: 518)

Sevgili kış güneşiyle bir tutulmuştur. Kış güneşi gibi sevgili de bir görünüp bir kaybolmakta ve âşiğa eziyet etmektedir. Gâh görünüp gâh kaybolan sevgili, kışın görünmeyen, görüldüğü zamanda insana pek fayda sağlamayan kış güneşi ile ilişkilendirilmiştir. Bu benzetme ile kış güneşi daha çok şikâyet etmek amacıyla kullanılmıştır.

Saf-be-saf olmuş yüzünde benlerin hayl-i Habeş
Ol sipâhî kaşlarındır pâdişâh-ı hayl-keş
Sandım eyyâm-ı şitâda çün seher doğdu *güneş*
Eğnine giydin efendim böyle la'lin câmesin (Elçin 1998: 591)

Yukarıdaki dörtlükte ise sevgili kış günlerinde seherle birlikte doğan ve insanın içini ısıtan güneşe benzetilmiştir.

k) Güneş-Sevgili

Sevgilinin benzetildiği tabiat unsurları arasında güneşin yeri ve önemi büyüktür. Güneş öncelikli olarak hep sevgiliyi karşılamıştır. Güneş edebiyatımızda dişi olarak hayal edilmiştir (Ögel 1995: 191). Şiirlerde de bu şekilde bir kullanım sergilenmiş ve sevgili güneşle birlikte anılmıştır. Değerli bir kozmik unsur olan güneş sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Sevgili güneşe benzetilerek övülmüş ve yüceltilmiştir. Ele alınan örneklerde sevgili doğrudan güneş ile karşılanmıştır.

Der Gevherî böyle hüsn-i zîbâyı
Gün yüzün mat ider *şems* ile ayı
Bir güzelda görmedim bu sîmâyı
Ne denli medhitsem sezâ her yeri (Elçin 1998: 121)

Güneş ile kurulan benzetmelerde çoğu zaman ay unsuru da kullanılmıştır. Bu iki unsurun birlikte kullanılmasının sebebi ise sevgilidir. Sevgili öyle aydınlık öyle parlaktır ki güneş ile ay ışığını sevgiliden almaktadır. Hatta âşık, sevgilinin yüzünün aydınlığı karşısında ayın ve güneşin ışıklarının sönük kalacağını ifade ederek, sevdiğini yüceltmıştır.

Ey felek bürc-i şereften noldı tahvîle sebab
Vâdî- zillette kaldım *âfîtabım* doğmadı
Zerre-veş feyz-i cemâle tâlib iken rûz ü şeb
Şimdilik hasrette kaldım *âfîtabım* doğmadı (Elçin 1998: 565)

Geceleri insanlar büyük ve derin bir karanlığa gömülür. İnsanları bu karanlıktan kurtaran yine güneş olur. Güneşin doğmasıyla birlikte insanlar zulmetten kurtulur. Bu durum sevgiliyle ilişkilendirilmiş ve karanlıklar içinde kalan âşık göremediği sevgilisini doğmayan güneşe benzetmiştir.

Hey ağalar gelin seyrân edelim
 Gövel ördek gölden uçtu sabahtan
 Al geyinmiş de çiçekler sokunmuş
 Ala *güneş* gibi doğdu sabahtan (Sakaoğlu 2012: 520)

Güneş sarı renginin yanında kızıl rengiyle de benzetmelere konu olmuştur. Kırmızılar giyen sevgili, kızılıklar içinde doğan güneşe benzetilmiştir.

l)Güneş-Yanak

Şiirlerde en fazla geçen unsurlardan biri de yanaktır. Yanak şeffaflığı, parlaklığı ve rengiyle şiirlere konu olmuştur. Yanak özellikle aydınlığı ve parlaklığı ile pek çok mecaz ve tasvirde kullanılmıştır. Güneş, sevgilinin yanağının ve yüzünün kalıplaşmış mazmunudur.

Gevherî arz eyle yâre cevâbın
 Hudâ soldurmasın ruh-i *âftâbın*
 Rûz ü şeb okuyup aşkın kitabın
 İsm-i pâkin ezberlettim pend ile (Elçin 1998: 51)

Yukarıdaki dörtlükte de âşık, sevgilisinin güneş gibi aydınlık olan yanağının daima canlı kalması için dua etmektedir.

Hurşîd-i ruhun şa'sa'asından kamaşır göz
 Hüsnün göre-bilmem ki ne seyrân olur âfet (Karasoy, Yavuz 2015: 160)

Sevgilinin yanağının parıltısı, güneşe benzetilmiştir. Güneş gibi parlayan sevgilinin yanağı, gözler kamaştırmaktadır.

m) Güneş-Yüz

Şiirlerde benzetmelere en fazla konu olan unsur sevgilinin yüzü olmuştur. Güneş de sevgilinin yüzüyle ilişkilendirilen kozmik unsurlardandır. Sevgilinin yüzü ve güneş arasında çeşitli yönlerden ilişki kurulmuştur. Güneşin parlaklığı, ısısı ve ışığı, sevgilinin yüzüyle ilişkilendirilmiştir.

Senden gayrisinin yüzüne bakmam
 Cemâli *hurşîd*-i enver olursa
 Meylidüp çağlayup semte akamam
 Yüzü gül kameti ar'ar olursa (Elçin 1998: 34)

Güneşin asıl olarak benzetildiği unsur sevgilinin yüzüdür. Sevgilinin yüzünün nuru ve parlaklığı güneşe benzetilmiştir.

Sencileyin mehrû getirmez felek
 Sana benim gibi hâlis kul gerek
 Gevherî der bu reftarla ey melek
 Mahv idersin nûru *güneşi* güzel (Elçin 1998: 159)

Yukarıdaki dörtlükte de sevgilinin yüzünün aydınlığının, güneşin nurundan üstün tutulduğunu görmekteyiz. Sevgilinin yüzü o kadar aydınlıktır ki güneşin nurunu bile mat eder.

Çın seher vaktinde gördüm bir cemâli *âfitâb*
 Azm-i hammâm eylemiş ol lâ-nazîr âli cenâb
 Yüz urup pâyına düştüm eyledim terk-i hicâb
 Karşı çıktı nâz-ile hammâmcı şâha açtı bâb
 Cümleye verdi selâmı gamze-i hâzır-cevâb
 Göz ucuyla kimine lutf etti kimine itâb (Karasoy, Yavuz 2015: 139)

Âşık, seher vaktinde gördüğü sevgilisinin aydınlık yüzünü, doğayı aydınlatan güneşe benzetmiştir.

1.3) Ay (Bedir, Bedr, Hilâl, Kamer, Mâh, Meh)

Ay dokuz feleğin ilki olarak düşünülmüştür. Ay, Merkürün altında bulunan ve dünya semâsına tek başına hâkim olan bir yıldız olup, yıldızların da en hızlısı olarak bilinir. Küçük nurlu adıyla tanınmıştır (Hakkı 2011: 310).

Işık kaynağı olan ay, güneş gibi ateşten değil, nurdan yaratılmıştır. Gecelerin sultanı olan ay, güzelliğiyle geceleri aydınlatmıştır. Ay da pek çok kozmik cisim gibi ulaşılmazdır. Nurundan dolayı sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Ay, parlaklığı ile sevgilinin yanağı ve yüzü olarak hayal edilmiştir. Sevgilinin yüzünün ve yanağının aydınlığı bazen de aydan üstün tutulmuştur. Ayın evreleri de şiirlerdeki yerini almış ve benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Özellikle hilâl ve dolunay sıkça kullanılan

evreler olmuştur. Dolunay ile sevgilinin yüzü, hilâl ile de sevgilinin kaşları arasında benzerlik kurulmuştur. Ayrıca ayın hilâl şekliyle, zayıflayan, kamburlaşan ve sefil bir hâl alan âşık karşılanmıştır (Pala 2005: 52).

Farsça mâh olan ayın, Arapçası kamerdir. Yıldız ilmine göre de ay, birinci kat gökte yer alır. Ayın bütün gezegenlerle arası iyidir. Aya, dostluk eden yıldız ise güneştir (Onay 1996: 111).

Dünyanın uydusu olan ay, eski gök bilimlerine göre birinci felekte yer alır ve gezegenlerin en gencidir. Peygamber efendimiz de ay devrinin peygamberidir (Zavotçu 2006: 270). Şiirleri incelediğimiz zaman görüyoruz ki ay, ışığı ve nuru ile şiirlere konu olmuştur. Ay çoğu zaman güneş ile beraber kullanılmıştır. Güneşten sonra ışığıyla tüm canlılar üzerinde etkili olan bir kozmik unsurdur. Ayın ve güneşin ışıkları ile sevgilinin nuru karşılaştırılmış ve sevgilinin nuru, güneşin ve ayın aydınlığına üstün tutulmuştur. Ay, geceleri göğü aydınlatması ile dikkatleri üzerine çekmiş ve bizim için değerli gök cisimlerinden biri olmuştur. Ayın tercih edilme sebebi beyaz ışığıdır. Beyaz ışığı ile sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Geceleri göğü aydınlatması ve karanlıklar içinde parlamasıyla, âşığın hayatına renk katensevgilinin sembolü hâline gelmiştir. Sevileni övmek için kullanılan önemli bir kozmik unsurdur. Ay, şairlerin şiirlerinde çok kullanılmakla birlikte kullanım alanı da çeşitlilik arz etmiştir. Bazı şiirlerde de ay, gök cismi olarak tasvir edilir. Bu tasvirlerde ayın ışığı daha çok sevgiliyi ve sevgilinin yüzünü aydınlatmasıyla söz konusu olmuştur. Ayın geceyi aydınlatması gibi sevgilide âşığın gönlünü aydınlatır. Ay da diğer tabiat unsurları gibi sevgilinin tasvirinde ve övgüsünde kullanılan bir doğa unsuru olmuştur.

a) Ay-Alın

Dünya ve dünyada yaşayan canlılar için önemli bir unsur olması, şiirlerde sıkça işlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca ay, gecenin karanlığını yararak dünyayı aydınlatması ile insanların gönlünde taht kurmuştur. Şairler bu durumu biraz daha ileriye götürmüş ve sevgililerini aya benzetmişlerdir. Aya benzetilen unsurlardan ilkinine bakacak olursak bu unsur sevgilinin alınıdır. Güneş ve gökyüzü unsurlarında

böyle bir benzetme ile karşılaşmazken ay unsurunda karşılaşmaktayız. Sevgilinin beyaz, parlak ve geniş alını bu özelliklerinden dolayı ay ile karşılanmıştır.

Aceb mi kaşların etsem kıblegâh
Cemâlin âfitâb cebînin bir *mah*
Mest ü hayran ider âdemi billâh
Söyleşi güzel gülüşü güzel (Elçin 1998: 158)

Şiirlerimizde sevgilinin yüzü güneş ile ilişkilendirilirken geniş alını da ay ile ilişkilendirilmiştir. Benzetmelerin çoğu da bu doğrultu da yapılmıştır. Yukarıdaki dörtlükte de bunun bir örneği vardır. Sevgilinin yüzünün ışığı güneşe, alınının aydınlığı ise aya benzetilmiştir. Âşık sevgilisinde görmüş olduğu nuru bu unsurlarla ifade etmeye çalışmıştır.

Başın için siyah zülfün yüzüne
Perişân eyle gel dağıt yüz gündür
Bir dem kıya bakmak olmaz yüzüne
Alnın *aydan* göz kamaşur büzgündür (Elçin 1998: 392)

Sevgilinin beyaz yüzü, âşık için ışık ve aydınlık saçan bir aydır. Sevgilinin aya benzetilen alını o kadar beyaz ve parlaktır ki bakanın gözleri kamaşır. Âşık için sevgilinin aydınlığı her türlü ışık kaynağından üstündür. Buna ay ve güneş de dâhildir.

Bârekallâh hüsnün ey meh hûb-cemâl olmuş dürüst
Misli nâdir özge müstesnâ kemâl olmuş dürüst
Dişlerin dür leblerin âb-ı zülâl olmuş dürüst
Gonca meşreb leblerin refâtâr alı al olmuş dürüst
Dîdene kıldım nazar gamzen celâl olmuş dürüst
Meh-cebîninbedr olup ebrû *hilâl* olmuş dürüst (Karasoy, Yavuz 2015: 164)

Dolunay, büyük, yuvarlak ve aydınlıktır. Sevgilinin geniş, çıkık ve parlak alını da bu özellikleriyle dolunaya benzetilmiştir.

b) Ay-Âşık

Ay ve ayın evreleri şiirlerde benzetme unsuru olarak sık sık karşımıza çıkmaktadır. Ayın evrelerinden biri olan hilâl de şeklinden dolayı yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Şiirlerde kullanılan hilâl aslında sevgilinin kaşlarının simgesidir. Fakat aşağıdaki örneklerde de göreceğimiz gibi hilâl, âşık ile ilişkilendirilmiştir.

Gevherî aşkından döndü *hilâle*
 Öldürme bendeni girme vebâle
 Efendim ver beni dest-i dellâle
 Sat beni akçemle ticâret eyle (Elçin 1998: 59)

Hilâl şekli itibariyle ince, uzun ve kavislidir. İşte şiirlere de bu şekliyle benzetme konusu olmuştur. Sevgilinin zulümleri karşısında eriyen, harap olan, beli bükülen ve kamburlaşan âşık da bu hâliyle hilâle benzetilmiştir.

İntizar çekmeden döndüm *hilâle*
 Diller zaif oldu benzer hayâle
 Üftâdeler dursun hep istikbâle
 Zamânın âfet-i devrânı geldi (Elçin 1998: 95)

Yukarıdaki dörtlükte de yine ayrılık acısıyla yanıp kavrulan âşığın hem bedenen hem ruhen tükendiğini görmekteyiz. Bedenen tükenmiş olan âşık zayıflamış, solmuş ve âdeta bir hilâl gibi kalmıştır.

Bülbül-veş başladım zâr ü feryâda
 Aç hüsnün bağı yaz eyle bâri
 Kaddin *hilâl* oldu cevrin çekmeden
 İltifâtın yoktur naz eyle bâri (Elçin 1998: 120)

Feryatlar içinde kalan âşık, sevdiğini bir kez olsun görmek ister. Fakat sevgili, âşığa iltifat etmez ve oralı bile olmaz.

c)Ay-Boyun

Sevgilinin teşbihlere konu olan vücuduna ait bir başka kısımda boynudur. Sevgilinin boynu da güzellik unsurudur ve pek çok benzetmeye konu olmuştur. Ay nurludur ve beyaz bir ışık saçar. Bu beyaz ışık ile sevgilinin beyaz gerdanı arasında benzerlik kurulmuştur.

Beyaz göğsün görünmüyor düğmeden
 Siyah zülfün *mâh* gerdana eğmeden
 Gonca güle hoyrat eli değmeden
 Topla yanağında soldur da yörü (Sakaoğlu 2012: 636)

Çoğu zaman da sevgilinin beyaz boynu aya benzetilirken siyah saçları da geceye benzetilerek tasvir edilmiştir.

d) Ay-Kaş

Ayın evreleri içerisinde en fazla kullanılanı hilâl olmuştur. Sevgilinin yüzüne ait unsurlar içerisinde de kaş yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu iki unsur birleşerek şiirlerde sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Hilâl, sevgilinin kaşlarının sembolü hâline gelmiş ve kalıplaşmıştır. İdeal bir sevgili tasviri vardır ve bu tasvire göre sevgilinin kaşları kavislidir. Bu kavisli yapıyı tasvir edebilmek için de âşıklar hilâl unsurunu kullanmıştır.

Ruhlerin bir güldür leblerin zülâl
Kirpiklerin oktur kaşların *hilâl*
Gelmemiş cihâna böyle bir cemâl
Yanağında gonca güldür efendim (Elçin 1998: 195)

Sevgili her şeyiyle çok güzeldir ve bu güzelliğin tasviri için de tabii unsurlar kullanılmıştır. Sevgilinin al yanakları için gonca, kirpikleri için ok kullanılırken yay şeklindeki kaşları için de hilâl kullanılmıştır.

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Kokuya benzettim güller içinde
İncektir belin *hilâldir* kaşın
Selviye benzettim dallar içinde (Sakaoğlu 2012: 401)

Yukarıdaki dörtlükte de yine ideal bir sevgili tasviri yapılmıştır. Hilâl kaşlar sevgilinin güzelliğinin tamamlayıcısı olmuştur.

Nasihat eyledim kaşı *hilâla*
Erdikte vuslatın âhir melâla
Ey dilâ reşk etme erbâb-ı mâla
Kişiyi sonunda el verse devler (Karasoy, Yavuz 2015: 159)

Bazı dörtlüklerde de kaşı hilâl ile doğrudan sevgili kastedilmiştir.

e) Ay-Hz. İbrahim

Ay sadece sevgili ve âşığa benzetilen unsur olmamış, peygamberlerimizi de karşılayan bir unsur olmuştur. Güneş ile Hz. Muhammed karşılanırken ay unsuru ile Hz. İbrahim, Hz. Muhammed ve Hz. Yusuf karşılanmıştır. Peygamber tasvirlerinde kullanılan bu unsurlar özenle seçilmiş unsurlardır. Her iki kozmik cisminde aydınlatıcı ve yol gösterici özelliği vardır. Bu sebeple bu unsurlar insanlığa rehber olarak gönderilen peygamberlerle bir ve beraber kullanılmıştır.

Ben nice vasf eyleyeyim ey yüzü *mâhum* seni
Bî-bedel mahbub yatarmış yüce Allah'ım seni
Cism-i pâkin nurdan bir servdir alnın *kamer*
Hak hatâdan saklasun ey canım İbrahim seni (Elçin 1998: 572)

Ayın beyaz bir ışığı vardır ve bu beyaz ışık nur olarak ifade edilmiştir. Tertemiz, nurani bir cisme ve yüze sahip olan İbrahim peygamberin de bu nuru ay ile alakalandırılmıştır.

Rûz ü şeb medheder vasfin Gevherî
Yeryüzünün *mâhı* olmuş bir peri
Böylece yâd olur ismi haberi
İbrahim dimişler ey seher yeli (Elçin 1998: 108)

Yüceltilen ve övülen Hz. İbrahim, geceleri yeryüzünü aydınlatan, yeryüzüne ışık saçan ve yol gösteren aya benzetilmiştir.

f) Ay-Hz. Muhammed

Ay ile yapılan ve manevi âlemimizi karşılayan benzetmelerden biri de Hz. Muhammed ile ilgili olmuştur. Peygamber efendimizin nuru ile ayın nuru ilişkilendirilmiştir.

Çıkup tahta İslâmın pâdişâhı
Derildi nücûm ve hurşîd ü *mâhı*
Bay ü gedâ şâh ü mîr ve sipâhı
Cümleye ihsan bî-giran oldu (Elçin 1998: 423)

Peygamber efendimizin İslam âlemine padişah olarak gönderilmesiyle beraber gerçekleşen olaylar, şiirlerde telmihler aracılığıyla işlenmiştir.

Mahmûd'a gam çekmez olan âşinâ
 Mustafâ'nın kalem yürür kaşına
 Muhammed'im girmiş on dört yaşına
 Ahmed'im bir *mâh*-ı tâbâna benzer (Karasoy, Yavuz 2015: 386)

Peygamber efendimizin insanları aydınlatması ve insanlara rehber olarak gönderilmesi, geceleri dünyayı aydınlatan ve insanlara yol gösteren aya benzetilmiştir.

g) Ay-Sevgili

Birçok doğa unsuru gibi ay da sevgili ile özdeşleştirilmiştir. Sevgilinin beyaz bir teni vardır ve bu ten etrafa ışık saçmaktadır. Bu gibi özelliklerden dolayı sevgili aya benzetilmiştir. Hatta bazen aydan bile üstün tutulmuştur. Sevgili yeryüzünde kolaylıkla elde edilebilecek unsurlara benzetilirken bir yandan da erişilmez olan kozmik cisimlere benzetilmiştir.

Hunrîzdir ammâ ki pek hûb şâhımdır
 Güzellik âsmânında *mâhımdır*
 Rûy-i dilrübâsı kıblegâhımdır
 O serv-i âzâdım ne zaman gelür (Elçin 1998: 397)

Gökyüzünün katları, güzellik katmanları olarak hayal edilmiştir. Sevgili de bu güzellik katmanında birinci sırada yer alan ay olarak tanımlanmıştır.

Benim sevdiğim *mâh* deyi
 Saçı sümbül siyah deyi
 Her gördükçe bir ah deyi
 Sînemi dövdüğüm yeter (Sakaoğlu 2012: 586)

Yukarıdaki dörtlükte sevgili, âşığın hayal dünyasını süsleyen bir aydır. Sevgilinin siyah saçları geceyi anımsatırken sevgili de bu geceyi bölen aya benzetilmiştir.

h) Ay-Yanak

Ben de esir oldum rûy-ı *mâhına*
 Üftâdeler düşmüş hâk-i râhına
 Kâkülün sarkıtmış kıblegâhına
 Kaşları minberim sen safâ geldin (Elçin 1998: 249)

Âşık, sevgilisinin tutsağı olduğu yanaklarını aya benzetmiştir. Ayın canlılar için vazgeçilmez bir unsur oluşu gibi sevgilinin beyaz yanakları da âşık için vazgeçilmezdir.

Bir zamân çoştum geçirdim vaktimi dildâr ile
Salırdı karşımızda çünbüş-i refât ile
Şimdi eyler mi acep tenhâda mey ağyâr ile
Ol kadi ar'ar *kamer* ruhsârı görmüş var mı hiç (Karasoy, Yavuz 2015: 186)

Şiirlerde resmedilen hayalî bir sevgili vardır. Bu sevgili her şiirde farklı tasvirlerle karşımıza çıkmıştır.

1) Ay-Yaratılış

Tabiat unsurları sadece güzellikleri ile şiirleri süslememiş yaratılışları ve yaratılış hikmetleriyle de şiirlere konu olmuştur. Aşağıdaki dördlükte de bunun bir örneğini görmekteyiz.

Birinci felekte ol ganî yezdân
Pes *kamer* kevkebin yarattı ayân
Birinci zemînde bu benî insân
Halk oldu aslımız Âdem ü Havvâ (Karasoy, Yavuz 2015: 130)

Ayın yaratılışı ve atlas feleğindeki konumuşiirimizde işlenmiştir. Allah birinci kat felekte ayı yaratmıştır. Daha sonrada birinci zeminde insanoğlu vuku bulmuştur.

i) Ay-Hz. Yusuf

Hiz.İbrahim ve Hiz. Muhammed'ten sonra karşımıza çıkan diğer peygamber de Hiz. Yusuf olmuştur. Bazı dördlüklerde Ken'an'ın ayı benzetmesi ile telmihler yapılarak Hiz. Yusuf kıssasına değinilmiştir.

Gurûr-i hüsn itmiş seni bî-zeban
Aceb müstağnisin ey *mâh-ı* Ken'an
Bunca ittim zâr ü feryâd ü giryan
Bâri nîm dehenle bir cevap eyle (Elçin 1998: 55)

Hız. Yusuf doğrudan şiirlerde verilmemiş dolaylı bir anlatımla bizlere sunulmuştur. Mah-1 Ken'an ile Hız. Yusuf kastedilmiştir. Hız. Yusuf Ken'an ilini aydınlatan aya benzetilmiştir.

Gevherî'yi sual iderse yâran
Ey sabâ diyesin olmuştur nâlân
Mısr-1 melahatde sultân-1 hûban
Hâliyâ bir *mâh*-1 Ken'an'a mâil (Elçin 1998: 160)

Ele alınan dörtlüklerde tevriye sanatına başvurulmuştur.

k) Ay-Yüz

Güzellik unsurları içerisinde en fazla kullanılan unsur sevgilinin yüzü olmuştur. Sevgilinin yüzü için birçok benzetme ve mecaz kullanılmıştır. Ay unsuru da güneşten sonra en fazla kullanılan kozmik cisim olmuştur. Sevgilinin güzelliğini vurgulamak ve sevgiliyi övmek için ay unsuruna sıklıkla başvurulmuştur.

Senin için behey çeşm-i fettânım
Nedir bu âlem düşen velvele
Hüsünü görünce ey yüzü *mâhım*
Vücûdum şehrine düştü zelzele (Elçin 1998: 49)

Sevgilinin ay kadar berrak olan yüzü, âlemin karışmasına sebep olmuştur. Âşık, sevgilinin yüzünü görünce dayanamaz ve titremeye başlar. Bu titreme o kadar şiddetli bir hâl alır ki bunun için deprem benzetmesi yapılır.

Mah-veş gerdanda benler üstüne gîsûleri
Çeşm-i fettânına uymuş gamze-i câzûleri
İd-i ekberden nişandır ol *hilâl* ebrûleri
Benleri ıkd-i Süreyyâ *mehlikadır* ol perî (Elçin 1998: 574)

Bazı dörtlüklerde birden fazla ay unsuru kullanılmış ve bu ay unsurları farklı benzetmelerle bizlere sunulmuştur. Yukarıdaki örnek bu durum için muazzam bir örnek teşkil etmektedir. Sevgilinin kendi bir bütün olarak aya benzetilirken beyaz gerdanı da yine ay unsuru ile karşılanmıştır. Bununla yetinmeyen âşık sevgilinin kaşları içinde hilâl unsurunu kullanmıştır. Diğer gök cisimlerinden de yararlanan âşık sevgilinin benleri için de Süreyyâ benzetmesi yapmıştır. Ele alınan bu dörtlüklerde

sadece âşığın hayal dünyası ile karşılaşmıyor, âşığın kozmik âlem hakkındaki bilgilerinin derinliğini de görmüş oluyoruz.

Okur derler bir güzele uğradım
Siyah zülfü *mâh* yüzünde gül gibi
Boyu kısa amma kendi münâsib
Uzar gider bir şıvgacık dal gibi (Sakaoğlu 2012: 430)

Çoğu zamanda sevgilinin siyah saçları ve beyaz yüzüyle gece tasvirleri yapılmıştır. Sevgilinin beyaz ve parlak yüzü aya, siyah saçları da ayı saran geceye benzetilmiştir. Ayrıca siyah saçlar ve beyaz yüz ile tezat oluşturulmuştur.

Cür'asın nûş edeli mestânesi oldum onun
Şem'ine yanmaktayım pervânesi oldum onun
Meh cemâlin görelî dîvânesi oldum onun
Gerdanı kâfûra benzer ruhu al çeşmi elâ (Karasoy, Yavuz 2015: 76)

Âşık ay yüzlü sevgilinin divanesi olmuştur. Buradaki ay ile sevgilinin yüzünün aydınlığı vurgulanmıştır. Sevgilinin aydınlık yüzü şem' ile ilişkilendirilirken âşık da bu aydınlığın divanesi olan pervâne ile bir tutulmuştur.

1) Ay-Ben

Sevgilinin benleri özellikle siyah renkleri ile pek çok benzetmeye konu olmuştur. Bununla birlikte bu benler çoğunlukla sevgilinin yüzünde ve boynunda yer almaktadır. Sevgiliye ait her şey âşık için değerlidir ve bu değer sevgilinin küçük benleri için de geçerlidir.

Yüzüne bakılmaz gözler kamaşır
Kudret nâzırı mı nedir bu nedir
Ak gerdana çifte benler yaraşmış
Şems ü *kamer* midir nedir bu nedir (Elçin 1998: 747)

Âşık sevgilinin boynunda bulunan ve dikkat çeken benlerini, aya mı yoksa güneşe mi benzeteceğine karar verememiştir.

1.4) Yıldızlar

Devletlerin, milletlerin ve insanların gelecekleri hakkında fikir sahibi olabilmek için yıldızların hareketleri izlenmiş ve hareketlerin sonucuna bakılarak iyi

veya kötü yorumlar yapılmıştır. Yıldızlar, geleceği tayin etmek ve insanların bahtlarını belirlemek amacıyla başvurulan unsurlar olmuştur (Uraz1994: 33).

Yıldız, divân şiirinde ahter, kevkeb ve necm gibi isimlerle anılmıştır. Yıldızlar, ışıltıları ve parlaklıklarıyla ele alınmıştır. Yıldızlar, diğer gök cismlerine göre küçük olmalarına rağmen, önemli hadiselerde yer almış ve çeşitli benzetmelerde kullanılmıştır. (Pala 2005: 495).

Türklerde yıldızlar ve yıldız bilgisi önemli bir yer tutmuştur. Vakti öğrenmede ve saati tespit etmede yıldız bilgisine başvurulmuştur. Bununla beraber yön tayin etmede de yine yıldızlar kullanılmıştır. Yönleri bulabilmek ve saati doğru bir şekilde tespit edebilmek için de yıldızların iyi bir şekilde bilinmesi gerekir. Yıldız ilmi, özellikle savaşçı kavimler için önemli olmuştur. Yıldızların güzellikleri, insanların gönlünde, düşüncelerinde ve hayallerinde yer edinmiştir (Ögel 1995: 205).

Gökyüzüne ait olan bir diğer kozmik cisimde yıldızlardır. Güneş ve aydan sonra ışıyla benzetmelere konu olmuştur. Yıldızların ışığı, güneş ve ayın ışığı kadar yoğun olmasa da dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu duruma sayılamayacak kadar çok olmaları da etki etmiştir. Yıldızlar gecelerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu unsurlar ki gökyüzünü süsleyen birer kandil gibidir. Gecelere şenlik katan bu unsurlar ayın komutası altında bulunan askerleri andırmaktadır. Eski zamanlardan bu yana yıldızlar esrarengiz birer varlık olarak görülmüş ve hatta bazı topluluklar tarafından Tanrı olarak kabul edilmiştir. Merak unsuru olan bu cisimler, evsizlerin, uykusuzların, dertlilerin ve âşıkların sırdaşı hâline gelmiştir. Bütün dualar, beddualar, istekler ve şikâyetler yıldızların şahitliğinde dile getirilmiştir. Bizi ilgilendiren kısım ise âşıkların dilekleri, şikâyetleri, hayalleri ve düşünceleri olmuştur. Sevgilinin hayaliyle yaşayan âşık başını her kaldırdığında bu zarif ve güzel varlıklarla karşılaşmıştır. Böylesine eşsiz varlıklarla karşılaşan âşığın hayal dünyası da bir hayli değişmiş ve gelişmiştir. Aşk derdiyle sarhoş olan âşıklar kimi zaman sevgilerini yıldızlara benzetirken kimi zaman da sevgiliye ait unsurları yıldızlara benzetmiştir. İşte bu benzetmeler ve hayallerde şiirlere yansımış ve tabiat unsurlarının insan

hayatındaki yeri ve önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Yıldızların şiirlerdeki asıl kullanım alanının baht olmasıyla birlikte bu baht âşığı daima olumsuz etkilemiştir.

a) Yıldız-Âşık

Dûd-ı âhım gök yüzünde *encüm* oldu serteser
Zelzele-i figanımdan oldu yir zîr ü zemer
Rûz ü şeb efgana düştüm olunca vakt-ı seher
Dişleri dür gözleri sehâre baktım gelmedi (Elçin 1998: 567)

Âşığın, sevgili uğruna çektiği eziyetler beddua olarak gökyüzüne ulaşır ve gökyüzünü bir baştan bir başa kaplar. Gökyüzünü kaplayan âşığın bedduaları, gökyüzündeki yıldızlara benzetilmiştir.

Dûd-ı âhım gök yüzünde *encüm* oldu ser-te-ser
Âh u efganımdan oldu yer yüzü zîr ü zeber
Rûz u şeb efgâna düştüm olunca vakt-ı seher
Dişleri dür gözleri sehâra baktım gelmedi (Karasoy, Yavuz 2015: 875)

Ele alınan şiirlerde âşığın mübalağa sanatına da başvurduğunu görmekteyiz. Âşığın bedduaları gökyüzüne yükselerek gökyüzünü bir uçtan bir uca kaplayan yıldızlara dönüşmüştür.

b) Yıldız-Baht

Yıldızların asıl kullanım alanı yıldız-baht ilişkisiyle olmuştur. Âşığın yaşadığı onca sıkıntının kaynağı, âşığın bahtını karşılayan yıldızdır. Bu yıldız âşığın kaderini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Ayrılık burcunda kaldı şimdi bahtım *kevkebi*
Anın için kalmışım fark etmeden rûz ü şebi
Gitti akl ü cân ü dil ten kaldı bir fânus gibi
Kalbimi ancak firâk u hicri pür-nâr eyledi (Elçin 1998: 567)

Âşığın yıldızı ayrılık burcuna girmiş ve bu da âşığın bahtını olumsuz etkileyerek ayrılığa sebep olmuştur. Bu ayrılıklar ki âşığı aklından ve yaşamından etmiştir.

Nedendir *kevkeb-i* baht-ı siyâhım bana yâr olmaz
Elin bir serv-kâd hüsnü zîbâsı var benim yoktur (Karasoy, Yavuz 2015: 236)

Âşık kendine yâr olmayan sevgiliyi, kara bahtının yıldızı olarak görmektedir.

Var mıdır âyâ cihânda sevmeyen sen dilberi
Cânımı eyler muattar kâkülünün anberi
İctinâb etmen bu *Ömer* kemterinden ey perfî
Tâlihinden mi yâ bed ağyâr-ı *ahterden* midir (Karasoy, Yavuz 2015: 341)

Bir önceki dörtlükte kötü talih getiren yıldız kara renk ile özdeşleştirilirken bu dörtlükte de kötü talih getiren yıldız çirkin rakip ile karşılanmıştır.

c) Yıldız-Ben

Ayunsurundan sonra yıldız unsurunda da ben benzetmesiyle karşılaşmaktayız. Âşık, gördüğü tabiat unsurlarının çoğunda sevgiliyi bulmaktadır. Her bir tabiat unsuru sevgiliye dair bir şeyler hatırlatmaktadır.

Tûti dillim her gözü bin kan eder günden güne
Perçemin yüze çekip seyran eder günden güne
Hâl-i Hindûlar dizilmiş gökteki *yıldız* gibi
Bahçesinde çok tomurcuk açılır günden güne (Elçin 1998: 562)

Âşık, baktığı her köşede sevgilisini görmektedir. Çünkü sevgilinin hayalî âşığın gözünün önünden gitmez. Âşık göğe bakar ve yıldızları görür. Gördüğü yıldızlar âşığa sevgilisinin benlerini hatırlatır. Nasıl ki yıldızlar gökte sıralanmışsa sevgilinin benleri de yanaklarında öyle sıralanmıştır.

Cemâlî âsumânî zeyn olup zu'muna eflâkin
Ruh-ı hurşîde *kevkeb* benlerin kaşı hilâl olmuş (Karasoy, Yavuz 2015: 463)

Sevgilinin güzelliğini anlatmak için yaratılan diğer güzelliklerden yararlanılmıştır. Âşık sevgilisinin yüzünü gökyüzü olarak hayal etmiş ve bu yüzü güzellik unsurları olan gök cisimleri ile süslemiştir. Sevgilinin yüzüne ait her bir parça bir başka gök cismi ile ifade edilmiştir. Yanak için güneş kullanılırken kaş için hilâl kullanılmıştır. Ayrıca benler için de yıldız unsuru düşünülmüştür.

ç) Yıldız-Göz

Âşıkların bizleri hayrete düşüren bir diğer benzetmeleri de yıldız-göz benzetmesi olmuştur. Bu tür bir benzetme çok sık karşılaştığımız bir benzetme değildir.

Siyt-ı sadâ-yı murgân bâğ-ı cihâmı tuttu
Çeşm-i *kevâkib* oldu ahvâl-i dehre hayrân (Karasoy, Yavuz 2015: 762)

Âşık, sevgilisinin dünya hâllerini hayranlıkla seyreden gözlerini yıldıza benzetmiştir. Âşık bu benzetmeyi yaparken sevgilisinin gözbebeklerinden etkilenmiştir.

d) Yıldız-Sevgili

Yıldıza benzeyen asıl unsur sevgilidir. Âşık sevgilinin vücuduna ait unsurları ayrı ayrı yıldızlara benzettiği gibi sevgiliyi de bir bütün olarak yıldıza benzetmiştir. Bu tür bir benzetmeye yıldızların güzel ve parlıtlı yapıları sebep olmuştur. Yıldızlar geceleri süsleyen küçük ve zarif görümlü cisimlerdir. Böyle bir durumda benzetme ve mecazlar kaçınılmaz olmuştur.

Sensin *yıldızların* şâhı
Sen de seversin Allah'ı
Severim seni billâhi
Seher Yıldızı Ülker Yıldızı (Sakaoğlu 2012: 427)

Âşık, kendisi için tek olan sevgilisini aynı zamanda yıldızların da başı ve sultanı olarak nitelendirmiştir.

e) Yıldız-Yüz

Nev-civanım gayet hûbtur meşrebi
Güneş olmuş gün yüzünün *kevkebi*
Ey efendim sana Gevherî gibi
Fermânına muti' ümmet bulunmaz (Elçin1998: 447)

Sevgilinin yüzündeki aydınlık ve beyazlık aşama aşama verilmiştir.

1.5) Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

Bu başlık içerisinde ele aldığımız yıldız ve yıldız kümeleri genel itibariyle mitolojik geçmişe sahip olan ve herkesçe bilinen yıldız ve yıldız kümeleri olmuştur. Ele aldığımız yıldızlar Zühre, Ülker ve Seher olurken yıldız kümesi ise Samanyoludur.

1.5.1) Zühre Yıldızı

Zühre, kültürümüzde önemli olduğu kadar şiirlerimizde de önemli bir yer tutmuştur. Batı toplumlarında Venüs diye anılan bu yıldız Önyasyada Zühre denilmiştir. Kırgız Türkleri "*Kervan Culduz*" derken, Anadolu'da bu yıldız "*Kervan kıran*" denilmiştir (Ögel 1995: 213).

Yunan mitolojisinde Afrodit ya da Venüs diye anılan bu gezegen, aşk ve müzik tanrıçası olarak kabul edilmiştir. Bu yıldız Nâhid ve Çobanyıldızı da denmiştir. Bu yıldızın etkisi altında olan burçlarda doğan kişiler, zeki, güzel, hisli ve sanatkâr olmuştur. Parlak renkler ve özellikle yeşil renk bu yıldızın rengi olarak düşünülmüştür (Pala 2005: 507).

Parlak bir yıldız olan Zühre'nin üçüncü felekte yer aldığına inanılmıştır (Zavotçu 2006: 586). Zühre Yıldızı şiirlerde yer edinmiş önemli bir gök cisimidir. Diğer yıldızlara göre şiirlerde daha fazla kullanım alanına sahip olmuştur. Zühre, şiirlerde genellikle sevgiliyi ve sevgilinin güzelliğini karşılamak üzere yer almıştır. Sevgili, sevgilinin gönlü ve yüzü Zühreye benzetilmiştir. Zühre'nin şiirlerde bu denli sık kullanılmasının sebebi güzelliği olmuştur. Mitolojik geçmişe sahip olan Zühre pek çok edebî türe de konu olmuştur.

a) Zühre-Göz

Daha önce ele aldığımız kozmik unsurlarda gözün değerinden ve kullanım alanlarından bahsetmiştik. Bu başlık altında da gözün kozmik unsurlarla olan ilişkisini tekrar ele alacağız.

Bedir aya benzettim yârin yüzünü
Zühre dâhil olmuş elâ gözleri
 Sevdüğimin şirin şirin sözleri
 Sanasın dökülür bal dudağından (Elçin 1998: 220)

Sevgilinin ela gözleri için *Zühre Yıldızı* tercih edilmiştir. Göz uzvunun yıldızlara ve yıldız kümelerine benzetilmesinde gözbebeğinin rengi ve şekli etkili olmuştur.

b) *Zühre-Gönül*

Bazı şiirlerde de âşığın gönlünün *Zühre*'ye benzetildiğini görmekteyiz. Gönül ve yıldız benzetmesi sık karşılaşılan bir durum değildir. Bu benzetmede *Zühre*'nin dansçı oluşu etkili olmuştur.

Ayağım hût burc-ı hameldir başım
 Utarid tab'ımdır yâr-ı sırdaşım
 Kamer zebânımdır nutuk şâbâşım
Zühre'dir yüreğim raks eder oynar (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Sevgiliyi gören âşığın gönlünün kıpır kıpır olması, dans eden *Zühre* ile tasvir edilmiştir.

c) *Zühre-Sevgili*

Zühre, güzellik sembolü olmuş ve bütün Türk kültür çevrelerinde güzelliği ile dillere destan olmuştur. Bu sebeple şairler, sevgilinin güzelliğini överken *Zühre Yıldızını* kullanmışlardır (Ögel 1995: 214). Edebiyatımızda bu kadar çok kullanılmasının sebebi ise; " *Şark esâtîrine göre Hârût ve Mârût'u baştan çıkaran ve sonra yıldız olan fettân kadın Zühre'dir.*" (Onay 1996: 510).

Zühre, güzelliği, işret meclisleri ve danslarıyla ünlenen mitolojik bir şahsiyettir. Bu özellikleri ile şiirlere konu olmuş ve sevgili için kullanılan bir güzellik unsuru olmuştur.

Meyi meyhâne vü mahbûbu inkâr eyleyen zâhid
 Yürü sen *zühre* mağrur ol mey-i ebrârı neylersin (Elçin 1998: 620)

Ele alınan şiirde de sevgili doğrudan Zühre yerine konmuştur. Sevgilinin Zühre ile karşılanmasında güzelliği etkili olmuştur.

Ondan seyr eyledim ol burc-ı sevri
Dâimâ felekte çekmede cevri
İşret-ile geçer *Zühre'nin* devri
Destinde çeng ü çagana yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)

Boğa burcu olan sevgili, işret meclisleriyle ünlenen ve elinde çalgılarla tasvir edilen Zühre'ye benzetilmiştir.

Şehâ gördüm cemâlinden senin dört nesneyi ayân
Biri iyddir biri gündür biri *Zühre* biri Rıdvân (Karasoy, Yavuz 2015: 768)

Âşık, sevgilinin yüzünde görülen parlıtıdan birini de Zühre ile karşılamıştır.

1.5.2) Ülker Yıldızı

Diğer adı pervin olan bu yıldızın Arapçası, "*ıkd-ı süreyyâ, benâtü'n-na'şdır.*" (Onay 1996: 396). Süreyyâ adıyla da bilinen bu yıldız kuzey yarım kürede, altı veya yedi yıldızın bir araya gelmesiyle oluşan bir yıldız kümesi olarak bilinir (Zavotçu 2006: 399). Âşıkların şiirlerinde kullandıkları yıldızlardan bir diğeri de Ülker Yıldızıdır. Ülker de Zühre gibi bilindik bir yıldızdır.

a) Ülker-Âşık

Şiirlerde kullanılan doğa unsurları çoğunlukla sevgiliyi övmek ve tasvir etmek için kullanılmıştır. Bazı şiirlerde ise doğa unsurları âşık için kullanılmıştır.

He mâh-ı münîrim ne hurşîd-i tâb
Ne hod kehkeşânım ne *ülkerim* ben
Ne ma'nâ-yı cûdum ne bir katre âb
Ne hod efkârım ve ne ehl-i âm ben (Elçin 1998: 230)

Bu kapsamda ele alınan yukarıdaki dörtlükte Ülker kıyas için kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin gözündeki değerini büyük gök cisimlerini kullanarak ifade etmeye çalışmıştır.

b) Ülker-Ben

Yıldız-ben benzetmesi sıklıkla yapılan bir benzetmedir. Âşıklar, sevgiliyi gökyüzü olarak hayal etmiş ve sevgilinin yüzüne rastgele dağılan benleri de gökyüzünde parlayan yıldızlar ile bir tutumuştur.

Mah-veş gerdanda benler üstüne gîsûleri
 Çeşm-i fettânına uymuş gamze-i câzûleri
 İd-i ekberden nişandır ol hilâl ebrûleri
 Benleri ıkıd-i *Süreyyâ* mehlikadır ol perî (Elçin 1998: 574)

Bu dörtlükte bu durumun bir örneğidir. Sevgilinin tasviri için hem yıldız hem ay unsurları kullanılmıştır. Sevgilinin beyaz yüzü ay ile beyaz yüzü üzerinde dikkeleri çeken benleri de Ülker ile sunulmuştur.

c) Ülker-Sevgili

Sensin yıldızların şâhı
 Sen de seversin Allah'ı
 Severim seni billâhi
 Seher Yıldızı *Ülker* Yıldızı (Sakaoğlu 2012: 427)

Sevgili diğer güzellerle karşılaştırılmış ve güzelliği ile şah olmuştur. Sevgilinin güzeller içerisinde dikkat çekmesi, yıldızlar içerisinde büyüklüğü ve ışıltısıyla dikkat çeken Ülkere benzetilmiştir.

Ey güzeller *ülkeri* sen bir yana ben bir yana
 Elvedâ şimden geri sen bir yana ben bir yana
 Merhamet ehli değildir bu zamâne dilberi
 Bî-vefâdır ekserî sen bir yana ben bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 108)

Vefasız sevgili yıldızların şahı olan Ülker ile karşılanmıştır.

Gören ebrûların yaya benzedir
 Hûblar arasında baya benzedir
 Kevâkibler içre aya benzedir
 Güzeller *ülkeri* midir nedir bu (Karasoy, Yavuz 2015: 776)

Şairler gezegenleri, ayı ve güneşi yıldız olarak ele almıştır. Bu durum şiirlerde sıklıkla görülmektedir. Yukarıdaki dörtlükte âşık sevgilisini güzelliği ile de Ülkere benzetmiştir.

1.5.3) Seher Yıldızı

Karşılaştığımız yıldızlardan biri de Seher Yıldızıdır. Seher Yıldızı da sevgili tasviri için kullanılan yıldızlardan biri olmuştur.

Sensin *yıldızların* şahı
Sen de seversin Allah'ı
Severim seni billâhi
Seher Yıldızı Ülker Yıldızı (Sakaoğlu 2012: 427)

Daha öncede vurguladığımız gibi sevgilinin güzelliği ile dikkat çekerek diğer güzellerden ayrılması, gökyüzünde büyüklüğü ve ışıltısıyla dikkat çeken Seher yıldızına benzetilmiştir.

Bana **Karac'Oğlan** derler
Bal ile kaymağı yerler
Sana *Kervankıran* derler
Seher Yıldızı Ülker Yıldızı (Sakaoğlu 2012: 427)

Yukarıdaki dörtlükte de sevgilinin yıldızların şahı olan Seher Yıldızına benzetildiğine şahit olmaktadır.

1.5.4) Samanyolu (Kehkeşân)

"*Samanyolu deyiş ve anlayışı Türklere, İran edebiyatı ve mitolojisi yoluyla girmiştir. İranlılar bu yola "Kah-keşân", yani Saman çeken derlerdi.*" Bu kullanım Osmanlıda "*kehkeşan*" şeklinde yer etmiştir. İran edebiyatına göre Samanyolu, gökte çekilen samanlardan arta kalan tozlardan meydana gelmiştir (Ögel 1995: 219).

Samanyolu, küçük ve sabit yıldızlardan oluşmuş bir yapıdır. Bu yapı dünyadan bakıldığında kolaylıkla görülebilen bir oluşumdur (Gülüm 2014: 526). İncelediğimiz şiirlerde Samanyolu, Kehkeşân ismiyle karşımıza çıkmıştır. Samanyolu içinde barındırdığı yıldızlar ve gaz bulutlarıyla dikkat çekici bir yapıdır.

He mâh-ı münîrim ne hurşîd-i tâb
Ne hod *kehkeşânım* ne ülkerim ben
Ne ma'nâ-yı cûdum ne bir katre âb
Ne hod efkârım ve ne ehl-i âm ben (Elçin 1998: 230)

Diğer yıldızlar sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılırken Samanyolu âşık ile ilişkilendirilmiştir. Samanyolunun asıl kullanım amacı kıyas yapmak olmuştur. Âşık ile samanyolu arasında tezat kurulmuştur.

1.6) Gezegenler

Kozmik âlem içerisinde ele alınan gezegenler de birçok benzetme ve mecaza konu olmuştur. Şiirleri süsleyen bu unsurlar şunlardır; Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter, Satürn'dür.

1.6.1) Merkür (Utarid)

Gökyüzündeki konumuna baktığımızda Merkür'ün ikinci felekte yer aldığını görmekteyiz (Hakkı 2011: 303). Bu gezegenin hâkim olduğu dönemde dünyaya gelen kişiler, zeki, neşeli, çalışkan ve kurnaz olurlar. Utarid, kâtiplerin ve yazarların pîri olarak görülmüş ve bu şekilde şiirlerde yer edinmiştir (Pala 2005: 479).

Gezegenler içerisinde ele alınacak olan ilk gezegen Merkürdür. Utarid ismiyle anılan Merkür yaratılışı ve gökteki konumuyla şiirlere konu olmuştur.

Ayağım hût burc-ı hameldir başım
Utarid tab'ımdır yâr-ı sırdaşım
 Kamer zebânımdır nutuk şâbâşım
 Zühre'dir yüreğim raks eder oynar (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık, kendini gezegenler ve burçlar ile bir bütün görmüş ve gâh onlara benzemiş gâh onlarla dost olmuştur. Merkür dost ve sırdaş olarak görülmüştür.

İkinci felekte muhassal kelâm
 Kevkeb-i *Utarid* eyledi benâm
 Hem ikinci yerde mahlûkun ecsâm
 Yarattı sun'undan zât-ı Kibriyâ (Karasoy, Yavuz 2015: 130)

İkinci felekte yaratılan Merkür, yıldız olarak kabul edilmiştir. İkinci felekte yaratılan bu parlak yıldız ve bu yıldız üzerinde yaratılan canlılar şiirlere konu olmuştur.

Ondan Cevzâ burcun eyledim seyrân
 Bî-hod iki başlı melektir üryân
Utarid yıldızın sorarsan ey cân
 Elde kalem kâtibâne yazılmış (Karasoy, Yavuz, 2015: 476)

Merkürün karşımıza çıkan diğer bir özelliği de kelâmdaki ustalığıdır. Merkür, şiirin ve hitabetin ustası olarak görülmüştür (Onay1996: 487). Bu durum da şiirlere yansımıştır.

1.6.2) Venüs (Zühre)

Güneşin altında bulunan ve üçüncü felekte yer alan gezegenimizdir (Hakkı 2011: 297).Zühre, zevk, sefa, içki, aşk ve müziğin temsilcisi olarak anılmıştır (Onay 1996: 510) Venüs yaratılışıyla şiirlere konu olmuş ve bu şekilde işlenmiştir.

Üçüncü felekte *Zühre* nâmına
 Bir kevkeb yarattı bu in'âmına
 Hem üçüncü yerin kıldı fâmına
 Öküz heyetinde bir kavim peydâ (Karasoy, Yavuz 2015: 130)

Yukarıdaki dörtlükle karşımıza çıkan Zühre üçüncü felekte yer almasıyla ve üzerinde yaratılan kavimle şiirlere konu olmuştur.

1.6.3) Dünya (Âlem, Cihan, Dehr)

Dünya eski Türkçede "acun" kelimesiyle karşılanmıştır. Bu kavram bütün canlıları kapsayan bir kelime olarak kullanılmıştır. Acunun yanı sıra "felek" kelimesi de dünyayı karşılamak üzere kullanılmıştır. Dünya sadece canlı varlıkların yaşadığı bir âlem olarak görülmemiş, zamanı da kapsayan geniş bir içeriğe sahip olmuştur (Ögel 1995: 237-238). Dünya, yaşadığımız âlem olması nedeniyle en fazla karşılaştığımız gezegen olmuştur. Dünya terim anlamından ziyâde zaman ve mekân belirten bir araç olarak düşünülmüş ve bu şekilde kullanılmıştır. Çoğunlukla da gelip geçiciliği ve kötülükleriyle anılmıştır.

Bu *dünyâ* fânidir konup göçeriz
 Dağlar yollar aşup sular geçeriz
 Aşk şarâbın nûş eyleriz içeriz
 Doluptur çeşmimde nemi yokla gel (Elçin 1998: 148)

Yukarıdaki dörtlükte dünya karşımıza fâniliği ile çıkmıştır. Dünya ve dünya üzerinde yaşayan canlılar sonsuz değildir. Dünya da pek çok unsur gibi ölümlüdür ve bir sonu vardır.

Muhabbet ummazam senden yürü ey bî-vefâ *dünyâ*
Çün âhir cân gider tenden ya ne bunca cefa dünyâ (Karasoy, Yavuz 2015: 101)

Dünyanın fâniliğinden sonra karşımıza vefâsız oluşuyla çıkmıştır. Çoğunlukla da dünya bu şekilde yer etmiştir şiirlerde. Şair, misafiri olduğu dünyanın zulmünün boşa olduğunun farkındadır.

Ne cânlardan geri kalmış misâfir-hânedir *dünyâ*
Harâb-ender-harâb olmuş yatır vîrânedir dünyâ (Karasoy, Yavuz 2015: 103)

İnsanlar, dünyaya misafir olarak gönderilmiştir. Âşık bizler için bir misafirhâne olan dünyayı, harap olmuş bir viraneye benzetmiştir.

a) Dünya-Kaş

Genel olarak gelip geçiciliği ve vefasızlığıyla işlenen dünya, aşağıdaki dörtlükte farklı bir benzetmeyle karşımıza çıkmıştır.

Sihr eder ol kaşı *cihân* gözleri âhû
Pek şûh-ı sitemkâr
Hokka deheni dişleri inci küçücükten
Hem sâhib-i yektâ (Karasoy, Yavuz 2015: 122)

Dünya yuvarlak ve şişkindir. Bu özelliklerinden dolayı dünya, sevgilinin dolgun ve yay şeklindeki kaşlarıyla ilişkilendirilmiştir.

1.6.4) Mars (Merrîh)

Gökteki yedi yıldızdan biri sayılan Mars, beşinci felekte yer alır ve Güneş feleğinin üstünde bulunur. Dünyaya olan yakınlığıyla ve kırmızı rengiyle bilinen bir gezegen olmuştur (Hakkı 2011: 283).

"*Merih (Mars): Yıldızın kızıl rengi, Türklerin gözlerinden kaçmamıştı.*" (Ögel 1995: 206). Marsın bu kızıl rengi şairlerinde gözünden kaçmamış ve kültürümüzde bilinen, yer edinen bir gezegen olmuştur. Geçmişten günümüze dek merak edilmiş ve çeşitli adlarla anılmıştır. Mars da atlas feleğinde yerini almış ve beşinci yörüngede konumlanmıştır. Mars gezegeni kızılılığıyla ön planda olmasına rağmen şiirlerde genellikle burçlarla beraber kullanılmıştır.

Beşinci felekte hem *Merrih* medâr
Bir kevkeb yarattı sun'-ı Kird-gâr
Beşinci yerde bir kavm etti izhâr
Her biri bir kevn şekl idi ammâ (Karasoy, Yavuz 2015: 129)

Beşinci felekte yaratılan Mars da gezegenden ziyade yıldız olarak görülmüştür. Dörtlükte hem Mars'ın konumu verilmiş hem de burada yaratılan varlıklar dile getirilmiştir.

Müşterî bağımdır cümbüşte dağım
Merrih ödüm oldu Zuhal dalağım
Yüzüm güneş-durur rûşen çerâğım
Kadd-i bâlâ burc-ı sevr işi düşvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Kendini tabiatla bütünleştiren âşık, her bir uzvunu bir gezegenle karşılaşmıştır.

a) Mars-sevgili

Gökyüzü, güneş, ay ve yıldızlardan sonra gezegenlerde sevgili için kullanılan birer güzellik unsuru olmuştur.

Hamel burca ettim tahsîn-i sâbâş
Merrih'i görünce akıttım çok yaş
Tutar bir elinde ol bir kesik baş
Bir eli tîğ-ı üryâna yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)

Koç burcu olan sevgilinin acımasızlığı ile Mars gezegeninin korkunçluğu ilişkilendirilmiştir. Mars'a benzetilen sevgili elinde kılıcıyla, baş almış bir şekilde tasvir edilmiştir.

Bir güneş tal'at yüzü bedr iledir derdim yeni
 Bir şeh-i şûh-ı cihân-ârâ-y-ıla derdim yeni
 Gün gibi *Merrîh* esed burcundan olmuş âşikâr
 Tab'-ı fîz ol garra-i garrâ-y-ile derdim yeni (Karasoy, Yavuz 2015: 888)

Sevgilinin aslan burcu oluşu Mars'ın varlığı gibi açık ve nettir.

1.6.5) Jüpiter (Müşterî)

Göklerde bulunan ve yedi gezegenden biri olan Jüpiter, altıncı felekte yer alıp, mutluluk ve saadetin temsilcisi olmuştur (Hakkı 2011:276). "*Müşterî (Jupiter): Bu yıldız, Türklerin takvim bilgisinde önemli bir rol oynar.*" (Ögel 1995: 206).

Gezegener, İslamiyet öncesinde ve sonrasında bizim düşünce dünyamızda yer edinmiştir. Gezegener hem âlimlerin hem de şâirlerin dikkatini çekmiştir. Şâirler, hayal dünyalarında gezegenleri çeşitli şekillere sokmuştur. Bazen mecaz bazen de gerçek anlamlarıyla kullanılan gezegenler şiirlere renk katmıştır. Bu gezegenlerden biri olan Jupiter de Müşterî ismiyle karşımıza çıkmış ve mevcut konumuyla şiirlerde kullanılmıştır. Bununla beraber benzetmelere de konu olmuştur.

Altıncı felekte nâmı *Müşterî*
 Yarattı bir necim tik ahteri
 Koyun-ı heyette altıncı yeri
 Hulk ile müzeyyen etti ser-â-pâ (Karasoy, Yavuz 2015: 129)

Gezegener çoğunlukla buldukları felek ile beraber verilmiştir. Ayrıca gezegenlerin bulunduğu felekte yaratılan canlılar tasvir edilmiştir. Yukarıdaki dörtlükte bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Müşterî bağrımdır cümbüşte dağım
 Merrîh ödüm oldu Zuhal dalağım
 Yüzüm güneş-durur rûşen çerâğım
 Kadd-i bâlâ burc-ı sevr işi düşvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Evrenle ve evrenin bütün canlılarıyla tasavvufî bir bağ kuran âşik, Jüpiter ile bağrını özdeşleştirmiştir.

Ondan Hût burcun seyr edip gördüm
 Akl u fikrim bu vâdîde uçurdum
 Müşterî yıldızın gözden geçirdim
 Kıyâfeti dervîşâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 477)

"Telâkkiye göre din, ilim, hilm, hayâ, tevazu, kerem, akıl, talâkat, ve fesahat evsafındandır." (Onay 1996:371).Jüpiter diğer gezegenlerden farklı olarak aklın ve fikrin sembolü olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Müşterî, mutluluk ve saadet aynası olarak görülmesi nedeniyle de dervîşâne bir görünüm kazanmıştır.

1.6.6) Satürn (Zuhal)

Şiirlerde karşımıza çıkan ve yedi gezegen yıldızdan biri olan Satürn (Zuhal), yedinci felekte yer almaktadır (Hakkı 2011: 267).

Gezegenlerden biri olan Zuhal, yedinci felekte yer alır. Diğer bir adı "Keyvan" olan Zuhal'in hâkim rengi siyahtır (Onay 1996: 509).Soğuk tabiatıyla bilinen Zuhal'in etkili olduğu dönemde dünyaya gelen insanların, akıllı ve iyi kalpli olamayacağı düşünülmüştür (Pala 2005: 507). Zuhal de diğer gezegenler gibi hem mecaz hem de gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

a) Zuhal-Yaratılış

Evvelâ yedinci felekte Hâdî
 Gör sun'u ne yüzden eyledi dâdî
 Bir kevkeb yarattı Zuhal'dir adı
 Heybetinden etti bunu sûretâ (Karasoy, Yavuz 2015: 129)

Bizlerin iyi tanıdığı gezegenlerden biri de Satürn'dür. Dörtlüklerde geçen yedi gezegenden biri olan Satürn, yedinci felekte yer almaktadır. Allah kendi heybetinden bir yıldız meydana getirmiştir ve bu yıldız Zuhal'dir. Zuhal'in de yaratılış hikâyesi bu şekilde verilmiştir.

b) Zuhâl-Dalak

Müşterî bağıdır cümbüşte dağım
Merrîh ödüm oldu *Zuhâl* dalağım
Yüzüm güneş-durur rûşen çerâğım
Kadd-i bâlâ burc-ı sevr işi düşvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşğın, uzuvlarıyla ilişkilendirdiği gezegenlerden biri de Satürn'dür. Satürn koyu rengiyle genellikle ben ile ilişkilendirilirken yukarıdaki dörtlükte farklı bir benzetmeye konu olmuş ve âşğın dalağı ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki de her ikisinin de koyu renkli oluşu etkili olmuştur.

c) Zuhâl-Sevgili

Cedi burcun seyr eyledim bî-karâr
Onda gördüm *Zuhâl* yıldızın âşkâr
Bir elinde tâc-ı Şehensâhî var
Bir elinde tîğ-ı bürrâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 477)

Âşık, oğlak burcu olan sevgilisinde Zuhâl Yıldızının ışığını görmektedir. Sevgili, elinde tacı olan bir şaha benzetilmiş, bu şekilde övülmüş ve yüceltilmiştir.

1.7) Burçlar

Burçları meydana getiren kuşakta yer alan yıldızlar, buldukları konum itibarıyla bazı şekillere benzetilmiştir. Şekillerine göre isimlendirilen bu burçlar, sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Bu burçları sıralayacak olursak; *Koç (hamel)*, *Boğa (sevr; bull, taurus)* ve *Cevzâ (twins; gemini)*. *Bu sonuncusuna İkizler burcu da derler. Yengeç (seretân)*, *Aslan (esed)* ve *Başak (sünbüle)*. *Sonuncuya Azrâ (Kız Burcu) dahi derler. Terâzi (mîzân)*, *Akrep ve Yay (kavs)*. *Sonuncuya Atan veya Atıcı (râmi) de derler. Oğlak (Cedy)*, *Kova (dely)* ve *Balık (hût)*. *Sonuncuya Semektân da derler."* (Hakkı 2011: 238). Şeklindedir.

Eski astronomi âlimleri güneşin dünya etrafında döndüğüne inanmıştır. Güneş bu dönüşünü on iki dilim etrafında yapar. Bu dilimler, içerisinde bulunan yıldızlara göre isim alır ve böylece on iki burç meydana gelir (Kapal 2013: 168). Kâinatta yaratılan her bir canlı belirli bir düzene göre yaratılmış ve birbirine bağlı kılınmıştır.

Dünyanın da içinde bulunduğu uzay boşluğu içerisinde pek çok gök cismi yer almaktadır. Burçlar da bu gök cisimleri arasında yer alan ve belli bir amaç üzerine var olan tabii unsurlardır. Bu unsurlar, insanlar üzerinde bazı etkilere sahiptir. Bu etkiler de şiirlere konu olmuştur. Bununla beraber burçlar üzerindeki ilgi ve merak da geçmişten günümüze kadar artarak devam etmiştir. İncelenen şiirlerde, burçların on ikisiyle de karşılaşmaktayız. Şiirlerde karşımıza çıkan burçlar şu şekildedir; Akrep, Aslan (Esed), Balık (Hut), Başak (Sünbüle), Boğa (Sevr), İkizler (Cevza), Koç (Hamel), Kova (Delv), Oğlak (Cedi), Terazî (Mizan), Yay (Kavis), Yengeç (Seratan). Sırasıyla bu kavramlara bakacak olursak ele alacağımız ilk burcumuz akrep olacaktır.

1.7.1) Akrep

Yıldızların toplanma şeklinden dolayı burç, bu adı almıştır. Su grubu içerisinde yer alan akrebin tabiatı soğuktur. Ayrıca akrep dışı tabiatlı burçlar arasında yer almaktadır (Hakkı 2011: 241). Akrep daha çok şekli itibariyle benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

*Akreb önüm ardım Kavis bududur
Fikr ettim zânûlar burc-ı Cedi'dir
Omuzlarım Delv'i tamâm yedidir
İşide tesbîh-i matlaı seyyâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)*

Âşık, kendini tasvir ederken burçlardan faydalanmış ve her bir uzvunu bir başka burç ile karşılaşmıştır. Yukarıdaki dörtlükte de âşık, vücudunun ön kısmını şekil itibariyle akrebe benzetmiştir. Akrep burcu bu dörtlükte özelliklerinden çok şekliyle kullanılmıştır.

*Niçe demler geşt eyledim cihânı
Onunçün keşf oldu genc-i nihânî
Akreb burcun gördüm açmış dehânı
Şerîk olmak ister kana yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)*

Dünyanın gizli hazineleri karşısında sergilenen tavırlar, korku veren şeklinden ötürü akrep burcuyla ilişkilendirilmiştir. Kişilerin mülk karşısındaki korkunç tutumları kana susamış hâli ile akrebe benzetilmiştir.

1.7.2) Aslan (Esed)

Bünyesinde bulunan yıldızların aslan şeklini alması nedeniyle bu isim verilmiştir. Aslan burcu da tabiatı itibariyle erkek olarak nitelendirilmiş ve ateş gurubu içerisinde yer almasından dolayı sıcak tabiatlı olarak düşünülmüştür (Hakkı 2011: 241).

a) Aslan-Âşık

Aslan burcu karşımıza iki şekilde çıkmıştır. İlki âşık-aslan benzetmesidir. İkincisi ise sevgili-aslan benzetmesidir. Aşağıdaki dörtlük ile ilk durum örneklendirilmiştir.

Kollarım Cevzâ'dır misâl-i şecer
Göğsüm *Esed* göbek Mîzân'a benzer
Seretân hem dostum Sünbüle çeker
Her biri durmayıp ederler devvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık her bir uzvunu bir burca benzeterek tasvir etmeye çalışmıştır. Bu burçlar arasında bizi ilgilendiren kısım aslan burcudur. Âşık, dik duruşunu aslan göğsüyle karşılamıştır.

b) Aslan-Sevgili

Aslan, cesaretiyle ve gücüyle bilinen bir hayvan olmuştur. Bunun yanında aslan yeleleriyle de dikkatleri üzerine çekmiş ve benzetmelere konu olmuştur.

Kâkülün burc-ı *esed* bir şîr-i garrâdır özün
Geceni Kadr eylemiş Hak iyd-i ekber gündüzün
Gamzeler dökmüş hadengin kasd-ı cân eyler gözün
Ey kemân-ebriû sana Rüstem de dersem el verir (Karasoy, Yavuz 2015: 236)

Yukarıdaki dörtlükte sevgilinin kalın saçları ve perçemi aslan yelesine benzetilmiştir. Bununla birlikte sevgilinin her bir parçası da bir aslan olarak düşünülmüştür.

Bir güneş tal'at yüzü bedr iledir derdim yeni
Bir şeh-i şûh-ı cihân-ârâ-y-ıla derdim yeni
Gün gibi Merrîh *esed* burcundan olmuş âşikâr
Tab'-ı tîz ol garra-i garrâ-y-ile derdim yeni (Karasoy, Yavuz 2015: 888)

Yukarıdaki dörtlükte ise sevgilinin açık bir şekilde Aslan burcu olduğu ifade edilmiştir.

1.7.3) Başak (Sünbüle)

Yıldızların aldığı şekil dolayısıyla bu isim verilmiştir .Toprak grubu içerisinde yer alan başak, dişi tabiatlı burçlardan olup, soğuk ve kuru tabiatıyla şiirlerde kullanılmıştır (Hakkı 2011: 241). Karşımıza çok çıkmayan Başak da diğer burçlar gibi evren ve insanla olan ilişkisiyle şiirlerdeki yerini almıştır.

Kollarım Cevzâ'dır misâl-i şecer
Göğsüm Esed göbek Mîzân'a benzer
Seretân hem dostum *Sünbüle* çeker
Her biri durmayıp ederler devvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık, bir yandan vücudunu burçlara benzetirken bir yandan da burçların içinde olduğu devirden bahsetmiştir.

1.7.4)Balık (Hut)

Kendisinde bulunan yıldızlar balık şekline benzediği için bu ismi almıştır. Su grubu burçlarından biri olan balık da içinde bulunduğu grup nedeniyle soğuk ve rutubetli kabul edilmiştir. Balık, dişi tabiatlı burçlar arasında yer almaktadır (Hakkı 2011: 241). Balık burcu âşık ve sevgili için kullanılan kozmik unsurlardan olmuştur.

a) Balık-Âşık

Kendini evrenle bir bütün hâlinde gören âşık, uzuvlarını gezegenlere benzettiği gibi burçlara da benzetmiştir.

Ayağım *hût* burc-ı hameldir başım
Utarid tab'imdir yâr-ı sırdaşım
Kamer zebânımdır nutuk şâbâşım
Zühre'dir yüreğim raks eder oynar (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Yukarıdaki örnekte de gördüğümüz gibi âşık, ayağını balık burcuyla ve kafasını koç burcuyla karşılamıştır.

b) Balık-Sevgili

Ondan *Hût* burcun seyr edip gördüm
Akl u fikrim bu vâdîde uçurdum
Müşterî yıldızın gözden geçirdim
Kıyâfeti dervîşâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 477)

Balık burcuna sahip olan sevgilinin aşığı yorması ve aşığı akıldan fikirden etmesi dile getirilmiştir.

1.7.5) Boğa (Sevr)

Bünyesinde bulunan yıldızların boğa şeklini almasından dolayı bu isim verilmiştir. Tabiatına bakacak olursak, boğa dişi tabiatlı olarak nitelendirilmiştir. Toprak grubunda yer alan boğa, bu gruba özgü olarak soğuk bir mizaca sahiptir (Hakkı 2011: 241). Boğa burcu da çok sık karşılaşmadığımız burçlardandır. Karşılaştığımız dörtlükte de Boğa burcunun zorluğundan bahsedilmiştir.

Müşterî bağırmıdır cümbüşte dağım
Merrîh ödüm oldu Zuhal dalağım
Yüzüm güneş-durur rûşen çerâğım
Kadd-i bâlâ burc-ı *sevr* işi düşvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Uzun boyuyla ve burcuyla dikkatleri çeken sevgili karşısında âşığın işinin zor olacağı ifade edilmiştir.

1.7.6) İkizler (Cevza)

Diğer burçlarda olduğu gibi ikizler burcu da yıldızların aldığı şekilden dolayı bu adı almıştır. Erkek tabiatlı burçlar arasında olan ikizler burcu, hava grubundandır. Doğası gereği ikizler sıcak tabiatlı olarak nitelendirilmiştir (Hakkı 2011: 241).

a) İkizler-Âşık

Bu başlık altında da burçlar ile âşığın kendini özdeşleştirdiğini görüyoruz.

Kollarım *Cevzâ'dır* misâl-i şecer
Göğsüm Esed göbek Mîzân'a benzer
Seretân hem dostum Sünbüle çeker
Her biri durmayıp ederler devvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşığın uzuvlarını benzettiği burçlardan biri de ikizlerdir. Âşık gövdesinde bulunan kollarını, ağaç dallarını andıran ikizler burcuna benzetmiştir.

b) İkizler-Sevgili

Ondan *Cevzâ* burcun eyledim seyrân
 Bî-hod iki başlı melektir üryân
 Utarid yıldızın sorarsan ey cân
 Elde kalem kâtibâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)

İkizler burcuna sahip sevgili, iki başlı, çıplak ve sınırı olmayan bir meleğe benzetilmiştir.

1.7.7) Koç (Hamel)

Koç burcu da diğer burçlar gibi içinde bulunduğu yıldız kuşağının şeklinden ötürü bu adı almıştır. Ateş grubunda yer almasından dolayı doğası kuru ve sıcaktır. Tabiatı ise erkektir (Hakkı 2011: 241). Diğer burçlara göre en çok karşımıza çıkan burç Koç burcu olmuştur. Koç burcu da şiirlerin konusu hâline gelen sevgili ve âşık için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

a) Koç-Âşık

Burçlar genel olarak âşık ve sevgili etrafında şekillenmiştir. Bu başlık altında da bu konuyu örneklendirmiş olacağız.

Ayağım hût burc-ı *hameldir* başım
 Utarid tab'ımdır yâr-ı sırdaşım
 Kamer zebânımdır nutuk şâbâşım
 Zühre'dir yüreğim raks eder oynar (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık kafasını koçun başına, ayaklarını da balık yüzgeçlerine benzetmiştir. Burçlarla yetinmeyen âşık diğer kozmik unsurları da seferber etmiştir. Kamer ve Zühre ile de şiire renk katılmıştır.

c) Koç-Sevgili

Koç burcu olan sevgili de bu özelliği ile şiirlere konu olmuştur. Koç burcu yalnız kullanılmamış ve Merrîh ile de desteklenmiştir.

Hamel burca ettim tahsîn-i sâbâş
 Merrîh'i görünce akıttım çok yaş
 Tutar bir elinde ol bir kesik baş
 Bir eli tîğ-ı üryâna yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)

Koç burcuna sahip olan sevgili, bir elinde kesik baş, bir elinde de kılıç tutmaktadır. Bu tasvirlerle Koç burcunun zor bir burç olduğu tasvir edilmeye çalışılmıştır. Âşık da bu sebeple Koç burcuna sahip sevgiliyi alkışlamaktadır.

Düşürüp gül gibi hâra pür melâl etme beni
 Bülbül-i şûrîde-veş âşüfte-hâl etme beni
 Göndürüp sahrâlara Mecnûn misâl etme beni
 Necmi Merrîh olan burc-ı *hameldir* gel beri
 Mâh hüsnün mihr hulkun bî-bedeldir gel beri
 Mâh hüsnün mihr hulkun bî-bedeldir gel beri (Karasoy, Yavuz 2015: 886)

Âşığı, mecnûn eden ve çöllere düşüren sevgilinin burcunun Koç, yıldızının da Mars olduğu ifade edilmiştir.

1.7.8) Kova (Delv)

Kovanın tabiatı erkektir. Hava grubunda yer alan Kovanın doğası ise sıcak ve rutubettir. Yıldızların şekli kovaya benzediği için bu adı almıştır (Hakkı 2011: 241).

Delv burcu kılmış bir yerde karâr
 Gece gündüz bir kuyudan su çeker
 Yine ol kuyunun dibine döker
 San'atında mâhirâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)

Kova burcu özellikleri, konumu ve sanatındaki ustalığı ile şiirleri süsleyen tabii unsurlardan biri olmuştur.

a) Kova-Âşık

Akreb önüm ardım Kavis bududur
 Fikr ettim zânûlar burc-ı Cedi'dir
 Omuzlarım *Delv'i* tamâm yedidir
 İşide tesbîh-i matlai seyyâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Önünü ve ardını akrep burcuna benzeten âşık, omuzlarını da kova burcuna benzetmiştir.

1.7.9) Oğlak (Cedi)

Bulunduğu yıldızların aldığı şekilden dolayı bu isim verilmiştir. Toprak gurubunda yer almasından dolayı doğası soğuk ve kurudur. Bununla beraber oğlak dişi tabiatlı burçlardandır (Hakkı 2011: 241).

a) Oğlak-Âşık

Âşığın uzuvlarını karşılamak üzere kullandığı bir başka burç da oğlaktır. Âşık, dizlerinin şeklini oğlağa benzetmiştir.

Burçlar içre burcun biri *Cedi*'dir
Dizlerim de onun bir eseridir
şaklarım dolar pürçek yeridir
Tamâm teşbîh oldu matla-ı seyyâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

b) Oğlak-Sevgili

Oğlak burcuna sahip olan sevgilinin kararsız yapısı ifade edilmiştir. Zuhal yıldızı kendinde aşıkâr olan sevgili bir elinde taç, bir elinde kılıçla tasvir edilmiştir.

Cedi burcun seyr eyledim bî-karâr
Onda gördüm Zuhal yıldızın âşkâr
Bir elinde tâc-ı Şehenşâhî var
Bir elinde tîğ-ı bürrâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 477)

1.7.10) Terazi (Mîzân)

Yıldızların şekli, burcun bu ismi almasında etkili olmuştur. Terazinin doğasının sıcak ve rutubetli olmasının sebebi hava gurubunda yer almasıdır. Erkek tabiatlı bir burçtur (Hakkı 2011: 241). Konumuyla şiirlere konu olan terazinin bir başka kullanımı da benzetmelerle olmuştur.

Gökte yıldızların önü *Terâzi*
Ülker ile aşar gider birazı
Yarın mahşerde de sorarlar bizi
Hak mizan terâzi kurulur bir gün (Sakaoğlu 2012: 562)

Terazi burcunu oluşturan yıldızların gökteki diğer yıldızların önünde olması dikkat çekmiştir. Bununla beraber Terazi burcu ile mahşerdeki terazi arasında da ilişki kurulmuştur.

a) Terazi-Âşık

Kollarım Cevzâ'dır misâl-i şecer
Göğsüm Esed göbek *Mîzân'a* benzer
Seretân hem dostum Sünbüle çeker
Her biri durmayıp ederler devvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık, kollarını ikizler, göğsünü aslan ve göbeğini de terazi burcuna benzetmiştir.

1.7.11) Yay (Kavis)

Bulunduğu yıldızların aldığı şekilden dolayı bu isim verilmiştir. Erkek tabiatında olan yay, ateş gurubunda yer alır ve doğası da sıcak ve kurudur (Hakkı 2011: 241). Çok sık karşılaşmadığımız bu burç da yine benzetme amacıyla kullanılmıştır.

Akreb önüm ardım *Kavis* bududur
Fikr ettim zânûlar burc-ı Cedi'dir
Omuzlarım Delv'i tamâm yedidir
İşide tesbîh-i matlâi seyyâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık, önünü akrep burcuyla karşılarken ardını da yay burcuna benzetmiştir. Burçlar bir yandan insan uzuvlarıyla ilişkilendirilirken bir yandan da burçların özellikleri ifade edilmiştir.

1.7.12) Yengeç (Seratân)

Yıldızların aldığı yengeç şeklinden dolayı bu isim verilmiştir. Su grubu içerisinde yer alır. Tabiatı dişi olan yengecin doğası da soğuk ve rutubetlidir (Hakkı 2011: 241) Yengeç de şekliyle şiirlere konu olmuştur. Bununla beraber burçların devir hâli içinde olması da karşılaştığımız bir başka noktadır.

Kollarım Cevzâ'dır misâl-i şecer
Göğsüm Esed göbek *Mîzân'a* benzer
Seretân hem dostum Sünbüle çeker
Her biri durmayıp ederler devvâr (Karasoy, Yavuz 2015: 214)

Âşık, yengeç burcunu dostu olarak görmektedir.

Hakikat deryâsın girip boyladım
Onda hayli şinâverlik eyledim
Dördüncü burçta çün seyir eyledim
Ay şeklidir *Seretâna* yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 476)

Konumuyla şiire konu olan Yengeç, şekil olarak da aya benzetilmiştir.

2. BÖLÜM: ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ UNSURLAR

Yaratılmış olan varlıklar ve kavramlar içerisinde belki de en önemli kavram zamandır. Zaman, ezeli ve ebedi bir kavramdır. Bir sonu olmayan bu kavram tüm yaratılmışların var oluşuna ve yok oluşuna tanıklık eder. Başlangıç ve son arasında devamlı bir seyir ve devir hâlinindedir. Bütün bir evren bu kavram üzerinden idare edilmektedir. Her şey zamana bağlıdır, hiçbir şey zamandan bağımsız olamaz. Yaratılan her bir canlı ince hesaplar çerçevesinde yaratılmıştır. Zaman da kurulu bu düzenin temelini oluşturmaktadır. Bu düzen mevcut devir ve seyir hâli nedeniyle kendi arasında bazı kavramlara ayrılmıştır. Yıl, ay, gün, an, gece, gündüz ve mevsimler gibi. İncelenen Âşık Ömer ve Gevherî divânları ile Karaca Oğlan şiirlerinde de zaman kavramı sık sık karşımıza çıkmıştır. Bu kavram yalnız başına kullanıldığı gibi bu kavrama bağlı olan diğer kavramlarda kullanılmıştır. Ele alınan şiirlerde genellikle zamanın belirsiz olduğunu görüyoruz. Âşıklar zamanın geçiciliği ve kötü etkileri üzerinde durmuştur. Şiirlerde zamana karşı olan tutum hem olumlu hem olumsuzdur.

Kavuşma gününü bekleyen âşık için zaman bir türlü geçmek bilmez. Aynı şekilde ayrılık acısı çeken âşık içinde zaman bir türlü geçmek bilmez. Âşık için belirli bir zaman dilimi yoktur. Âşık, için zaman belirsizdir ve her an onun için bir diğerinin aynısıdır. Âşıkların günleri sıkıntı, mihnet ve gamla geçmektedir. Şiirlerde işlenen bir başka konu da zamanın kısalığı ve dünyanın fâniliğidir. Zamanın bu kadar kötülüğüne karşın âşıkların tek avuntusu sevgilidir. Sevgilinin düşüncesi ve hayalî, zamanın kötülüğünü ve zaman mefhumunu tümüyle unutturmaktadır. Birçok doğa unsurunda olduğu gibi zaman unsurlarında sevgiliye göre şekillendiğini görmekteyiz. Bu unsurlar sevgili ile anlam kazanan ve sevgili ile var olan unsurlardır.

Şiirlerde zaman ve zamana ait kavramlar içerisinde gece-gündüz, dört mevsim, yıl, ay, gün gibi unsurların varlığı tespit edilmiştir. Bu unsurlardan gece-gündüz ve mevsimler belirgin ve yoğun bir şekilde kullanılırken yıl, ay ve gün gibi unsurlar belirsiz ve sık kullanılmayan unsurlar olmuştur. Tahlil edilecek ilk kavramımız aydır.

2.1) Aylar

Yılın belirli aralıklara bölünmesiyle aylar meydana gelir. Aylar da şiirleri zenginleştiren zaman unsurlarıdır. Aylar genellikle belirsiz bir şekilde ifade edilirken aşağıda gördüğümüz gibi Kasım ayı açıkça ifade edilmiştir.

2.1.1) Kasım

Âşık için kasım ayı ve günleri eğlence zamanı olarak hayal edilmiştir. Kasım ayısonbahar mevsimini ihtiva etmektedir. Bu zamanlar da eğlence zamanı olarak yer etmiştir.

İşidelimmest-i müdam olunca
Çamlıbel'de çay kenarı bulunca
Eğlenelim rûz-i *Kasım* gelince
Gele efendim Şam'a doğru gidelim (Elçin 1998: 204)

2.2) Gece (Leyl, Şeb)

Akşam ve gece genellikle gün ve gündüz ile beraber kullanılmış ve bir devam hâli tasvir edilmiştir. Sadece bir devam hâli değil tezat oluşturmak içinde bu kavramlar beraber verilmiştir. Gece çoğunlukla karşımıza gece ve gündüz, leyl ü nehâr, rûz u şeb şekilleriyle çıkmıştır Gece unsuru da sevgili için kullanılan unsurlardandır. Gece ve akşam karanlık, ayrılık, dert ve keder ifade ederken gün ve gündüz kavramları da güzellik, aydınlık ve ferahlık ifade etmektedir.Şiirlerde gece ayrılığın sembolü olmuştur. Geceyle beraber çöken karanlık ayrılığın ve kederin habercisidir. Geceyle beraber âşık sevgilisinden uzak kalır ve sevgilisine ulaşamaz. Bu durum âşığı mecnûna döndürür. Âşık için gece bitip, tükenmez bir zamandır. Bu zaman ki âşığın bedduaları ve feryatlarıyla dolar ve taşar. Sevdalılar için gece bir işkencedir. Bu işkence ki sevdalıları aklından eder.

Aşkınla çektiğim rûz ü şeb elem
Şerha şerha çekmiş sîneme alem
Lutf eyle sevdiğim Lokmân-ı âlem
Teşrîf idüp yokla nabzımı kendin (Elçin 1998: 250)

Vefasız sevgili âlemin Lokmânı olarak görülmüştür. Âşığın sevgili uğruna çektiği elem âşığın yüreğini delmektedir. Âşığın gözünde gece ve gündüz birdir. Her iki zamanda da âşık elem çeker. Bu yüzden gece ve gündüz, âşık için aşıkârlığını kaybetmiştir.

Çeşmime uyku harâm oldu *şeb*-i gamdır dünüm
 Âlemi tuttu figânım gûşuna ermez ünüm
 Geçti devrinde yazıklar bu cefalarla günüm
 Olmadı gitti murâdım üstüne bir lahza şâd (Karasoy, Yavuz 2015: 200)

Gece, ayrılık ve gam ile özdeşleşmiştir. Âşığa uyku haramdır ve gözüne uyku girmez. Âşığın tek işi gam çekmektir. Feryatları âlemi kaplayan âşık bir türlü murâdına eremez.

Rakibin cânına Hak itsün cezâ
 Sen rakib olıcak itmezim nizâ
Şeb-i vuslatına verirsen rızâ
 Yatıp uyuyaydım dizine senin (Elçin 1998: 252)

Âşık, sadece sevgilinin cefalarıyla uğraşmaz. Sevgilinin peşini bırakmayan rakip de âşık için bir engel teşkil etmektedir. Gecenin ilişkilendirildiği bir diğer unsur da vuslattır. Gecenin sevgiyle ve özlemlerle anıldığı tek durum, sevgiliye kavuşmak için beklenen anlardır.

Gece gündüz dalıyorum ben fikre
 Vallahi sevdiğim del'olacağım
 Korkarım ki nazlı yârin ucundan
 Adım altın iken pul olacağım (Sakaoğlu 2012: 482)

Âşık, geceyi ve gündüzü sevgilisini düşünerek geçirmektedir. Çok fazla düşünen âşık, düşünmekten delireceğini ve altın olan değerinin pula döneceğini bilmektedir.

Rûz u *şeb* fikr ü hayâlin beni eyler serserî
 Âşık-ı hicrâna pür dağ oldu niçe rehberi
 Yâ n'içün ekl eyleyemezsin bu *Ömer*'den sükkeri
 Sebze-pûşum tûti-i gûyâcığım n'ettim sana (Karasoy, Yavuz 2015: 99)

Gece ve gündüz sevgiliyi düşünmek için bulunmaz bir nimet olmuştur. Âşık, gecesini ve gündüzünü sevgilinin hayaliyle geçirmektedir. Sevgiliyi düşünmekten serseri olan âşığın bağı da ayrılık acısıyla yaralar bağlamıştır.

2.3) Gündüz (Gün, Nehâr, Rûz, Seher, Subh)

Gündüz, sabahın ve aydınlığın habercisi ve başlangıcı olarak görülür. Gündüz bir yandan zaman belirtirken bir yandan da tabiat hâli olarak karşımıza çıkar. Gece ne kadar karanlık ve kötüyse, gündüz de o kadar aydınlık ve güzeldir. Gündüz, gecenin kederinden silkinerek aydınlığa ve rahatlığa kavuşma vakti olarak düşünülmüştür. Gündüz olmasıyla beraber çiçekler açar, kuşlar ötmeye başlar ve âşıklar sevdiklerine kavuşur. Gündüz güzelliştir ve bu sebeple sevgili ve sevgilinin yüzü gündüz ile ilişkilendirilmiştir (Tolasa 1973: 458-459).

Şiirlerde sıklıkla kullanılan zaman unsurlarından biri de gündüz olmuştur. Gündüz, gece ve gündüz kullanımının dışında, bir gün, bugün gibi ifadelerle de karşımıza çıkmıştır. Gece de olduğu gibi gündüzde de şu kullanım şekilleri karşımıza çıkmıştır; gece gündüz, rûz u şeb, leyl ü nehâr gibi. Gündüz ile gece bir arada verilerek tezat oluşturulmuştur.

Şiirlerde yaygın olarak geçen vakitlerden biri de seher vaktidir. Seher vakti özellikle sabah rüzgârının esmesi, rüzgârın sevgiliden haber getirmesi ve sevgilinin saçlarının kokusunu getirmesiyle ilişkilendirilmiştir. Âşığın sevgilisinden haber alması da seherle beraber meydana gelen olaylardandır.

Bâd-ı sabâ vakt-i *seher* hakkıçün
Dil-i bülbülümnden ne haber aldın
Arz u semâ şems ü kamer hakkıçün
Cemal-i gülümnden ne haber aldın (Elçin 1998: 242)

Yukarıdaki örnekte de gördüğümüz gibi. Sabah rüzgârından, seher vakti üzerine ant verilerek sevgiliden haber sorulmaktadır.

a) Gün-Gün

Âşık olan divâne olur ünümden
Ben gicemi fark idemem *günümden*
Gevherî der cânım çıkmadan tenden
Bizim kavuşmamız güman oldu gel (Elçin 1998: 152)

Divane olan âşık için gece de gündüz de birdir. Zaman kavramı âşık için geçerli bir kavram değildir. Âşık zamandan azat olmuştur. Sevgilisine kavuşmak isteyen âşık gecesini ve gündüzünü ayırt edemez.

Aşkınla çektiğim *rûz* ü şeb elem
Şerha şerha çekmiş sîneme alem
Lutf eyle sevdiğim Lokmân-ı âlem
Teşrif idüp yokla nabzımı kendin (Elçin 1998: 250)

Aşk acısıyla yanan ve elem çeken âşığın gecesi nasıl geçiyorsa gündüzü de öyle geçmektedir. Geceleri elem çeken ve feryat eden âşık, gündüz deaynı acılara gark olmaktadır.

Gece *gündüz* dalıyorum ben fikre
Vallahi sevdiğim del'olacağım
Korkarım ki nazlı yârin ucundan
Adım altun iken pul olacağım (Sakaoğlu 2012: 482)

Âşığın gecesi de gündüzü de sevgiliyi düşünerek ve sevgiliyi hayal ederek geçer. Âşık, gece-gündüz içinde bulunduğu durumdan kurtulmak ve sevgilisine kavuşmak için düşüncelere dalar. Düşüncelerden kurtulamayan ve çıkar yol bulamayan âşık, delireceğinin ve değerinin düşüceğinin farkındadır.

b) Gün-Yüz

Gece elemi ve karanlığı temsil ederken gündüz aydınlığı ve güzelliği temsil eder. Gün de aydınlığı ve güzelliği ile sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Sevgili gün gibi aydınlık ve güzeldir.

Der Gevherî böyle hüsn-i zîbâyı
Gün yüzün mat ider şems ile ayı
 Bir güzelde görmedim bu sîmâyı
 Ne denli medhitsem sezâ her yeri (Elçin 1998: 121)

Sevgilinin beyaz ve aydınlık yüzü, gündüzün aydınlığına benzetilir. Sevgilinin yüzü o kadar parlak ve aydınlıktır ki güneşi ve ayı bile ışığıyla karanlıkta bırakmaktadır.

Bir ker hüsnünü görsem aynıma gelmez cihân
 Dişleri dürr-i mücevher *gün* yüzü *günden* ayân
 Göğsü Bağdâdî kalkandır kazâya tutmuş nişân
 Derisi dâvûdî zırhdır her gören bakmaktadır (Karasoy, Yavuz 2015: 339)

Sevgili, cihanda bulunmayan bir güzelliğe sahiptir. Âşık, bu güzelliği tasvir ederken sevgilinin beyaz ve küçük dişlerini inciye, aydınlık ve parlak yüzünü de güne benzetmiştir.

c) Gün-Sevgili

Kaşları benziyor eğri kaleme
 El kavşuram dîvan duram selâma
 Bilmem ay mı doğdu *gün* mü âleme
 Yoksa yârim düğmelerin çözdü mü (Sakaoğlu 2012: 635)

Bazen de gün, güneş anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Yukarıdaki dördlükte de bunu açık bir şekilde görmekteyiz. Gün ile doğan güneş kastedilmiş ve sevgili doğan güneşe benzetilmiştir.

d) Gün-Kıyamet

Günün yaygın kullanımlarından biri de mahşer günüyle beraber kullanılması olmuştur. Bu kullanımlar şu şekildedir; rûz-ı cezâ, rûz-ı kıyâmet, rûz-ı magfiret, rûz-ı haşr ve rûz-ı mahşerdir.

Gevherî derdinle ey melek-zâde
 Cevab viremezsin *rûz*-i cezâda
 Hüsne mağrur olma fâni dünyâda
 Âşkî öldürme sakın sevdiğim (Elçin 1998: 201)

Âşık, dünyada güzelliği ile mağrur olan güzele, mahşeri hatırlatmaktadır. Dünyada güzelliği ile gururlanan sevgilinin, hesaplaşma günün de cevap veremeyeceği dile getirilmiştir.

Yârin kudûmünden ne bir eser var
Bad-ı sabâ ile ne hoş haber var
Her günü bir *rûz*-i mahşer kadar var
Yârimi görmedim üç gündür bu gün (Elçin 1998: 291)

Yukarıdaki dörtlükte ise sevgilisinden haber alamayan âşık geçen her gününü, kıyamet gününe benzetmiştir.

Terkittim yolunda cân ile teni
Sâdıkım aşkında öyle bil beni
Rûz-i haşr olunca severim seni
Değilim hercâyı mübtelâlardan (Elçin 1998: 222)

Âşık, kendini gelip geçici sevdalılardan ayırmış ve mahşere kadar aşkına sadık olacağını ifade etmiştir.

2.4) Mevsimler

Bir yıl içerisinde meydana gelen hava değişimleri kendi aralarında gruplanarak mevsimler başlığı altında toplanmıştır. Tabiatın vazgeçilmezi olan mevsimler, şiirlerinde bezeyici unsurları hâline gelmiştir. Şiirlerde mevsim tasvirlerine ve kullanımlarına sıkça yer verilmiştir. Şiirlerde dört mevsim de karşımıza çıkmaktadır. Mevsimler hem gerçek anlamlarıyla kullanılmış hem de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Çoğu zaman da mevsimler doğrudan değil, sonuçları itibarıyla şiirlerde kendilerine yer bulmuştur. Şiirlerde en fazla kullanılan mevsimler, bahar ve sonbahar olmuştur. Mevsimler, sevdalılarının ruh hâllerini yansıtmak içinde sıkça başvurulan kaynaklardan olmuştur. Güzellik, zevk, sefa ve umut bahar ile karşılanırken karamsarlık, ayrılık ve keder de sonbahar ile karşılanmıştır. Mevsimler sadece âşığı ve sevgiliyi karşılamamış diğer insanları ve insanlara ait unsurları da karşılamıştır. Mevsimler içerisinde inceleyeceğimiz ilk mevsim bahardır.

2.4.1) Bahar

Bahar mevsimiyle beraber hem hayat hem de tabiat bir diriliş içerisine girer. Kış hapisanesinden kurtulan her canlı bahara koşar. Ömür ve bahar gelip geçicidir. Bu sebeple, bu günlerin değeri iyi bilinmelidir. Baharın değer kazanmasında doğanın can bulması ve güzelleşmesi etkili olmuştur. Değer kazanan bu varlığın şiirlerde bu denli sık kullanılmasının sebebi de budur (Pala 2005: 65).

Mevsimler içerisinde en fazla işlenen ve mevsimlerin sultanı olarak kabul edilen mevsim bahardır. Bahar divân şiirinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bahar çoğunlukla ortaya çıkışı ve meydana getirdiği güzel manzaralarla şiirlerde kullanılan tabii unsur olmuştur. Bahar tazelenmeyi, bolluğu ve bereketi, güzelliği, renk cümbüşünü ve güzel kokuları da kendisiyle beraber getirir. Ayrıca bahar, yağmurların ve su taşkınlarının da mevsimidir. Bahar genel olarak sonbahar ile birlikte kullanılmıştır. Bu iki mevsimin beraber kullanılmasının sebebi ise geçişi ve değişimi daha iyi bir şekilde tasvir edebilmektir (Tolasa 1973: 453-454).

Baharın gelmesiyle beraber meclisler kurulur ve şarap kadehleri elden ele dolaşır. Bahar, eğlence, zevk, sefa, yeme ve içme mevsimidir (Güfta 2013: 232). Bahar, şiirlerde en fazla kullanılan mevsim olmuş ve şiirlerin gözbebeği hâline gelmiştir. Bahar doğrudan kullanıldığı gibi yapılan tasvirlerle de dolaylı yollardan anlatılmıştır. Bahar tasvirleri çoğunlukla gül, sümbül, lâle, menekşe, reyhan, çemen, bülbül vb. unsurlar kullanılarak yapılmıştır.

Bahar dirilişi, tazeliği, canlılığı, güzelliği ve sevgiliyi temsil etmektedir. Bu nedenle âşıklar, baharı diğer mevsimlere tercih eder ve onu çok sever. Bahar neşenin, sevincin, zevkin, eğlencenin ve aşkın mevsimidir.

İnsanlar, bahar mevsiminin gelmesiyle kederlerinden kurtulur ve ölü toprağı üzerlerinden atarlar. Âşıklar da bu mevsimde âşık olurlar. Bir yanda baharın getirdiği coşkunluk bir yanda sevgiliyle beraber olmanın vermiş olduğu mutluluk vardır. Bahar mevsimlerin en güzeli olması nedeniyle sevgiliye, sevgilinin güzelliğine benzetilmiştir.

Bahar aynı zamanda yeme, içme ve zevk zamanıdır. Bahar hayattır ve tüm doğaya can verir. Baharda bolluk ve bereket vardır. Rüzgâr her yere çiçek kokularını dağıtır. Her yerde çiçekler açar, dağlar ve ovalar rengârenk olur. Her yerde çoşkun akan sular çağlar ve bahar doğayı süsler.

a) Bahar-Doğa

Gine *bahar* oldu donandı dağlar
Gel esperim gel gidelim dağlara
Açıldı lâleler sebzezâr oldu
Gel esperim gel gidelim dağlara (Elçin 1998: 29)

Baharın gelişiyle beraber dağlardaki beyaz örtü kalkmış ve dağlar eski güzel, canlı ve renkli hâline kavuşmuştur. Dağlarda çemenler etrafı donatmış ve lâleler açılmaya başlamıştır.

Hamdü lillâh geldi *bahar* eyyâmı
Çiğdem zînet verdi rûy-i cihâne
Zerrin-kadeh be-dest eyleyüp câmı
Sundu âşıklara birer peymâne (Elçin 1998: 66)

Bahar günleriyle dünyanın zemini, yeşilliklerle ve çiçeklerle donanmıştır. Sevginin ve aşkın mevsimi olan bahar aynı zamanda içkinin ve zevk âleminin de mevsimidir. Âşıklara içki meclislerinde altın kadehler içerisinde şaraplar sunulmuş ve bu manzaraların tasvirleri yapılmıştır.

Zerrin kadeh sünbül açtı yeni
Kalktı hurûc etti gülşenin beği
Şitâ iklimin fethittim deyi
Donanma eylemiş *nevbahâra* bak (Elçin 1998: 132)

Bahar bünyesinde barındırdığı unsurlar ile donanmaya benzetilmiştir. Karların erimesiyle beraber bahar kendi askerlerini, karların çekildiği yerlere yerleştirmiş ve kışı fethederek gâlibiyetini ilan etmiştir.

Bahar irdi ızhar eyledi gulgul
Ey bâg-ı cânânım uyanmaz mısın
Seherde başladı efgana bülbül
Ey verd-i handânım uyanmaz mısın (Elçin 1998: 247)

Baharın gelişiyle beraber doğada bir şamata hâli meydana gelmiştir. Bülbül seherle birlikte, feryatlarıyla gülün açılmasını beklemektedir.

Bir melek nesli mi vardır soyunda
Hak nazarım kaldı servi boyunda
Ol günlerde *bahar* bayram ayında
Üstüne gölge olan dallar öğünsün (Elçin 1998: 293)

Servi boylu, melek soylu sevgilinin görünmesi, bayram ve bahar günlerine benzetilmiştir. Sevgilinin görünmesi, bayramın ve baharın gelişindeki neşe ve sevinçle bir tutulmuştur.

Bahar irdi cennet gibi zeyn oldu
Sünbüllü büllüllü güllü dağlar hey
Yârin mi aldırın acaba noldun
Gözün yaşı mevce gelüp çağlar hey (Elçin 1998: 440)

Baharın gelişiyle doğanın güzelleşmesi, her yerden güzel doğa seslerinin duyulması, insanların mutlu olması ve coşup eğlenmesi bayram günlerine benzetilmiştir. Baharın bayrama benzetilmesinin yanında baharın doğayı süslemesi ve güzelleştirmesi de cennet güzelliği ile nitelendirilmiştir.

b) Bahar-Aşk

Bahar mevsiminde öne çıkan unsurlar, gül ile bülbüldür. Gül ve bülbül aşkı her bahar tazelenir (Erdoğan 1989: 37). Bahar genel itibariyle sevginin, aşkın ve âşıkların mevsimi olmuştur.

Cûş edüp aşkımız *nevbahar* oldu
Nağmeler nâleler bize kâr oldu
Açıldı sînemde lâlezâr oldu
Dilberin urduğu tâze dağlar hey (Elçin 1998: 441)

Bahar mevsiminin gelişiyle beraber dereler çağlar, tomurcuklar çiçek açar, hayvanlar yavrular ve âşıklar birbirine kavuşur. Baharın doğayı kuşatmasıyla meydana gelen coşkunluk, kavuşan âşıkların mutluluğu ile ilişkilendirilmiştir.

c) Bahar-Sevgili

Bahar, sevgiliyi tasvir ederken de kullanılmıştır. Ya bahar doğrudan sevgiliyi karşılamış ya da sevgilinin uzuvları bahara benzetilmiştir.

Ne yatarsın garib bülbül uyan hey
Gül açıldı yaz *baharım* gelmedi
Sen de bencileyin yârdan mı ayrıldın
Sen de bencileyin yârdan mı ayrıldın
Derde ilâç giriftârım gelmedi (Elçin 1998: 92)

Sevgilinin görünmemesi, gelmeyen bahar ile karşılanmıştır.

d) Bahar-Yanak

Akl ü fikr ü gönüm elvedâ itti
Bakınca sen melek-cemâle dostum
Bahâr-ı ruhunda taze gül bitti
Henüz irmiş hüsnün kemâle dostum (Elçin 1998: 215)

Sevgilinin yanağı bahar ile ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin al yanakları, bahar ile açan güle benzetilmiştir. Genç ve güzel sevgilinin yanağı bahar ile karşılanmıştır.

e) Bahar-Güzellik

Âhı gözlüm senin hüsnün *bahârı*
Karanfil mi lâle midir gül müdür
Leblerin güftârı dahânın yâri
Kevser midir zemzem midir mül müdür (Elçin 1998: 395)

Bahar ile ilişkilendirilen unsurlardan biri de güzelliştir. Baharla güzelleşen doğa ile sevgilinin güzelliği arasında bağ kurulmuştur.

f) Bahar-Gözyaşı

Dü çeşminden akan sel sel
Sirişkin *nevbahar* olsun (Elçin 1998: 695)

Sevgilinin baharla ilişkilendirilen unsurlarından biri de gözyaşıdır. Çağlayıp akan gözyaşları, çoşan ve bir anda doğayı kaplayan bahar ile bir tutulmuştur.

2.4.2) Yaz

Yaz mevsimi, bahar ve sonbahardan sonra en sık karşılaştığımız mevsimdir. İlbaharın getirmiş olduğu duygular ve tabiatın güzelliği yaz mevsiminde de devam etmektedir. Yaz bir anlamda baharın devamı olarak görülmüş ve bahar unsurlarının üstünlüğü devam etmiştir. Yaz mevsiminin gelişile, yayla göçleri de başlamıştır. Göçlerde görülen güzel kızlar ve gelinler âşıkların akıllarını başlarından almıştır. Bahar aylarında başlayan aşk ateşinin yaz aylarında da devam ettiğini görmekteyiz. Yaz mevsimi şiirlerin asıl konusunu oluşturan âşık ve sevgili ile ilişkilendirilmiş ve bu kapsamda pek çok benzetmeye konu olmuştur.

a) Yaz-Âşık

Yaz mevsimi çoğunlukla zaman kavramını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

Güz gününde av avlanmaz
Yaz gününde at bağlanmaz
Elin kızı ele gelmez
Harâb oldu bağlar şimdi (Sakaoğlu 2012: 438)

Âşıklar yaz ve bahar aylarında aşk ateşine düşerler ve yerlerinde duramazlar. Yerlerinde duramayan âşıklar için bu tarz bir benzetme yapılmıştır.

Kocalık güz faslı nazar et râza
Bunamalık kıştır ömr-i dirâza
Yiğitlik âlemi benzer ilk *yaza*
Tıfillik misâl-i eyyâm-ı bahâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Mevsimler, özelliklerine göre insanların çağlarıyla ilişkilendirilmiştir. Gençlik ve gençliğin getirmiş olduğu enerji, yaza ve yazın getirmiş olduğu hareketliliğe benzetilmiştir.

Aradılar bir tenhâda buldular
Yaslandılar şıvgaların kırdılar
Yaz bahar ayında bir od verdiler
Yandım gittim ala karlı dağ iken (Sakaoğlu 2012: 524)

Bahar mevsimiyle tutuşturulan aşk ateşi, yaz aylarıyla beraber daha da körüklenmiştir. Bu ateşle yanan âşık âdeta eriyip tükenmiştir.

b) Yaz-Sevgili

Yaz benzetilen unsur olarak kullanılmış, benzetmeler sevgili ve âşık üzerinde yoğunlaşmıştır. Sevgili güzelliği, canlılığı ve aydınlığından ötürü yaz ile ilişkilendirilmiştir.

Ala gözlü baharımdır *yazımdır*
Gidi rakip karakışım güzümdür
Vilâyet hünkârın seyrân bizimdir
Göze yasak olmaz bakar yrrm (Sakaoğlu 2012: 510)

Âşığın hayat kaynağı olan sevgili, sıcaklığıyla doğayı saran ve canlandırarak yaz mevsimiyle bir tutulurken rakip ise etinliği ve soğukluğuyla kış ve göz ile bir tutulmuştur.

Ne yatarsın garib bülbül uyan hey
Gl açıldı *yaz* baharım gelmedi
Sen de bencileyin yârdan mı ayrıldın
Sen de bencileyin yârdan mı ayrıldın
Derde ilâç giriftârım gelmedi (Elçin 1998: 92)

Gl açılmış ve bülbül sevgilisine kavuşmuştur. Âşık ise yaza benzettiği sevgilisine bir türlü kavuşamaz.

Bülbül-veş başladım zâr  feryâda
A hüsnün bağını *yaz* eyle bâri
Kaddin hilâl oldu cevrin çekmeden
İltifâtın yoktur naz eyle bâri (Elçin 1998: 120)

Bülbül gibi feryat eden âşık, sevgilisinden yüzünü açarak güzelliğini göstermesini ister. Âşığın gözünde sevgilinin güzelliği, yazın ortaya çıkan iek bahçeleri gibidir.

Divân-ı aşkında olaldan kaim
El çeküp her şeyden olmuşum sâim
Cemâlin glşeni solmasun dâim
Aılsun gllerin bahar *yaz* olsun (Elçin 1998: 288)

Sevgilinin al al olan yüzü gül bahçesine benzetilmiştir. Bu gül bahçesi ki bahar ve yaz mevsiminin gelmesine vesile olmaktadır.

Ey sitemkâr derd-i aşkınla senin
Bu çektiğim derdi bir Mevlâ bilür
Açılmaz nâzından gonca-dehenin
Ne yaz bahar bilür ne şitâ bilür (Elçin 1998: 402)

Nazlanan ve konuşmayan sevgili, bahar ve yaz aylarında açmayan goncaya benzetilmiştir. Goncanın kapalı yaprakları da sevgilinin kapalı ağzını andırmaktadır.

2.4.3) Sonbahar

Bahara tezat olarak kullanılan sonbahar şiirlerin daimî unsurlarından biri olmuştur. Bahar, gençliği, yiğitliği ve güzelliği temsil ederken sonbahar, hüznü, karamsarlığı ve yaşlılığı temsil etmiştir. Sonbaharla beraber bağlar ve bağçeler harap olur. Altın rengine bürünen ağaçların yaprakları dökülmeye başlar. Doğaya sessizlik ve uyku hâli hâkim olur (Pala 2005: 211).

Hazan, ilkbahardan sonra şiirlerde en fazla kullanılan ikinci mevsim olmuştur. İlkbahar ile umutlanan âşık, sonbaharla birlikte kederlenir. Bahar dirilişi ve tazeliği hatırlatırken hazan sonu ve ölümü hatırlatır. Hazanın bitişi ve sonu hatırlatması da insanın yaşlılık hâliyle ilişkilendirilir. Baharda güzel kokular taşıyan rüzgâr, sonbaharla birlikte yıkıcı ve tahrip edici bir şekle bürünür. Sonbaharla ilgili yapılan benzetmelerde ve mecazlarda çoğunlukla sararmış yapraklar kullanılır. Bahar yeşillikleri ve tazelikleriyle, gençliği ve tecrübesizliği temsil ederken sonbaharda yeşilliklerin sararması ve tazeliklerin kaybolması ise olgunluğu temsil etmiştir (Tolasa 1973: 456).

Şiirlere kaynak teşkil eden mevsimlerden biri de sonbahardır. İlkbahar insan psikolojisini olumlu yönde etkilerken sonbahar insan psikolojisini olumsuz etkilemektedir. İnsan psikolojisi üzerinde bu büyüklükte bir etkiye sahip olan bu iki mevsim, birbirini tamamlayan ve birbirini aratan unsurlarhâline gelmiştir. Yaz ve kış

arasındaki tezatlık bahar ve sonbahar arasında da mevcuttur. Bu durum dünyanın tezatlar üzerine kurulduğunun da birer göstergesidir.

Şiirlerde karşılaştığımız sonbahar genellikle olumsuz bir yapıda kullanılmıştır. Bu olumsuzluk hem insanları hem doğayı etkilemektedir. İnsanları hüznendiren ve büyük bir umutsuzluğa gark eden sonbahar, bitkilerin de ölmesine sebep olur. Bu ölümler üzerine doğaya soluk renkler hâkim olur. Şiirlerde kullanılacak olan sonbahar tasvirleri de bu şekilde ortaya çıkmış olur.

Bahar irse ider sad nâle bülbül
Hazan oldukta kalmaz bir varak gül
 Kanaât bezmi lâ-yefnâ tama'zül
 Bu nazmı mekteb-i hikmette gördüm (Elçin 1998: 217)

Bahar ve sonbaharın ayrılmaz bir bütün olduğunu yukarıdaki dörtlülle bir kez daha görüyoruz. Baharın gelişiyile canlanan doğa ve inleyen bülbüller tasvir edilirken sonbaharın gelişiyile de solan yapraklar tasvir edilmiştir.

Hazeli de deli gönül hazeli
Güz gelince bağlar döker gazeli
 Küçücükten sevdiceğim güzeli
 Aradım evlerin buldum gezerek (Sakaoğlu 2012: 467)

Bu örneğimizde de sonbahar tasviri yapılmış ve sonbaharın gelişiyile beraber yaprak döken bitkiler gözler önüne serilmiştir.

a) Sonbahar-Yaşlılık

Kocalık *güz* faslı nazar et râza
 Bunamalık kıştır ömr-i dırâza
 Yiğitlik âlemi benzer ilk yaza
 Tıfıllık misâl-i eyyâm-ı bahâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Yukarıdaki dörtlülükte çocukluk çağının neşesi ve eğlencesi bahara, gençliğin ve yiğitlik çağları yaza, yavaş yavaş ihtiyarlayan vücut sonbahara, yaşlılık ve bunaklık ise kışa benzetilmiştir. Sonbahar ile doğayı kaplayan derin sessizlik ve ölümü hatırlatan kapalı hava, ihtiyarlık günleri anımsatmaktadır.

b) Sonbahar-Âşık

Aşkına düşeli bilmezim n'oldum
Berk-i *hazan* gibi sararup soldum
Gamınla gayette hasta-hâl oldum
Âlemdede hayâtım yaman oldu gel (Elçin 1998: 151)

Sonbahar ile âşık arasında kurulan benzerlikler görüntülere dayalıdır. Sevgilinin aşkına düşen âşık kendini sonbaharda sararıp solan yapraklara benzeterek düştüğü durumu tasvir etmeye çalışmıştır.

Ömrümün bahârın *hazan* itmesün
Firak ile hâlîm yaman itmesün
Çatup kaşlarını keman itmesün
Baktıkça bu aklım zâil olmasın (Elçin 1998: 246)

Ömrün güzel günleri bahar mevsimiyle karşılanırken meydana gelen tüm olumsuz duygular ve durumlar da sonbahar ile karşılanmıştır. Sonbahar bir anlam da karamsar duyguların ve düşüncelerin sembolüdür.

Rûz ü şeb vâdî-i hayrette kaldık
Kendi dilimizle belâmız bulduk
Cefa çeke çeke sararup salduk
Hazâna erişmiş güle dönmüşüz (Elçin 1998: 462)

Yukarıdaki dörtlükte de cefa çeken âşık kendini, sonbaharda sararıp solan ve sona yaklaşan güle benzetmiştir. Sonbahar tükenmişliği ifade etmek için özellikle kullanılmıştır.

c) Sonbahar-Rakîp

Sonbahar olumsuz özelliklerinden dolayı rakîp ile ilişkilendirilmiştir.

Ala gözlü baharımdır yazımdır
Gidi rakip karakışım güzümdür
Vilâyet hünkârın seyrân bizimdir
Göze yasak olmaz bakar yörürüm (Sakaoğlu 2012: 510)

Âşğın sevgilisini elinden alan ve âşığa cefa çektiren rakîp çetin geçen kışa ve sonbahara benzetilmiştir.

ç) Sonbahar-Hz. İbrahim

Tabiat unsurları sevgili ve âşık için teşbih unsuru olarak kullanılırken bir yandan da peygamberlerimiz için kullanılmıştır.

Çeşmine düş olsa çeşmim gelmez aklım bir zaman
El-aman ol gamze-i fettan elinden el-aman
Gülistân-ı hüsnüne dokunmasun *bâd-ı hazan*
Hak hatâdan saklasun ey cânım İbrahim seni (Elçin 1998: 572)

Âşık, yüzünü gül bahçesine benzettiği Hz. İbrahim'e hazan rüzgârının değmemesi için dua eder. Bu rüzgâr ki girdiği bütün bahçeleri tarumar etmektedir.

d) Sonbahar-Sevgili

Sevgili genellikle güzel unsurlara benzetilmiş ve ilişkilendirilmiştir. Aşağıdaki dörtlükte ise sevgilinin durumu sonbahar ile ifade edilmiştir.

Nâdâna koçdurur ince belini
Dinlemedi gitti can bülbülünü
Hazâna düşürmüş gonca gülünü
Açılmış bahârı solmuş yeniden (Elçin 1998: 231)

Âşık, rakîp ellerde darmadağın olan sevgilisini sonbaharda solan gonca güle benzetmiştir. Sonbaharın doğada meydana getirmiş olduğu durumlar şiirlerdeki benzetme ve mecazlara konu olmuştur. Bu durum da doğa unsurlarının şiirlere ne denli katkı sağladığının bir göstergesi olmuştur.

2.4.4) Kış (Şitâ)

Diğer mevsimlere göre en az karşılaştığımız mevsim kış olmuştur. Sonbahar bir nevi kışın habercisidir. Sonbaharla başlayan sessizlik kış ile yerini tamamen derin bir uykuya bırakmıştır. Kış, en büyük silahı olan beyaz örtüyü tüm doğaya hâkim kılmıştır. Bu beyaz örtü ki çarşaf gibi serilmiştir tüm nesnelere üzerine. Kışın gelişle beraber ayrılıklar da başlamış ve kış çetin şartlarıyla beraber gelmekten çekinmemiştir. Bu şartlar ki âşıkların ellerini, kollarını bağlamıştır. Ellerinden bir şey gelmeyen sevdalılar sabırla kavuşacakları günü beklemeye koyulur. Kış bazen

doğada çizdiği manzaralarla şiirlere konu olurken bazen de bünyesinde bulunan özelliklerle şiirlerde kullanılan benzetme unsurlarından biri olmuştur. Kış bizlere sunduğu benzetmelerle ve manzaralarla aslında ne kadar zarif bir unsur olduğunu göstermiştir.

a) Kış-Sevgili

Kış mevsimi hem doğrudan hem de dolaylı olarak sevgiliyle ilişkilendirilmiştir.

Neyleyim ol yâre varamaz oldum
Duman çöktü yolum *kış* oldu şimdi
Mübârek cemâlin göremez oldum
Derdim iki iken beş oldu şimdi (Elçin 1998: 100)

Sevgilisine kavuşamayan ve engellerle karşılaşan âşık, içinde bulunduğu durumu dumanlı kış günlerine benzetmiştir.

Benim yârim melek nesli
Bu cefhanın nedir aslı
Âfitâb-ı *şitâ* misli
Gâh doğar gâh dolunursun (Elçin 1998: 518)

Sevgilinin doğrudan kış güneşine benzetildiği dörtlüklerden biri de bu dörtlüktür. Sevgilinin bir görünüp bir kaybolması gâh aşıkâr olup gâh kaybolan kış güneşine benzetilmiştir. Bu güneş nasıl ki insanların içini ısıtmazsa bir görünüp bir kaybolan sevgili de âşığa öyle eziyet etmektedir.

Geçti bir halvet-sarây-ı işrete ol dil-pezîr
Göz dikip durdu cenâb-âsâ rakîb-i bed-hamîr
Nev-bahâr aksin arz etti abûs-ı kamtarîr
Artırıp günden güne verdi *şitâ* eyyâmıdır (Karasoy, Yavuz 2015: 231)

Âşık, sevgilisinin asık suratını, günden güne artan çetin kış günlerine benzetmektedir. Güzel ve güleç bir yüz bahar ile karşılanırken asık yüz ve çatık kaşlar da kış ile karşılanmıştır. Mevsimler sevgilinin duygu durumlarını ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Ağlamışsın gözlerinin yaşı ne
 Uğramışsın zahmerinin *kışına*
 Alıcı kuş ile senin işin ne
 Ondan yaman olur halınız ördek (Sakaoğlu 2012: 465)

Usta ve aldatıcı bir âşığın eline düşen sevgilinin yaşadığı hayal kırıklığı, sert rüzgârların ve keskin soğukların yaşandığı zemheriye benzetilmiştir. Bu dörtlükte de yine hissedilen duygu, doğada meydana gelen bir doğa olayı ile verilmeye çalışılmıştır.

b) Kış-Ordu

Mevsimlerle yapılan ve bizleri hayran bırakan hayal ürünlerinden biri de bahara ve kışa ait unsurların birer donanma olarak düşünülmesidir.

Zerrin kadeh sümbül açtı yeni
 Kalktı hurûc etti gülşenin beği
 Şitâ iklimin fethittim deyi
 Donanma eylemiş nevbahâra bak (Elçin 1998: 132)

Kışa ait olan beyaz örtünün ortadan kalkması ve bahara ait unsurların doğaya hâkim olması, baharın ve kışın iki ayrı donanmaya benzetilmesine sebep olmuştur.

c) Kış-İhtiyarlık

Mevsimler insanların duygu durumlarını karşılamakla kalmamış aynı zaman da fiziki özelliklerini de karşılamıştır.

Kocalık güz faslı nazar et râza
 Bunamaklık *kıştır* ömr-i dirâza
 Yiğitlik âlemi benzer ilk yaza
 Tıfıllık misâl-i eyyâm-ı bahâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Yaşlılığın getirmiş olduğu bedensel, ruhsal ve mental değişimler ile kış mevsimi arasında benzerlikler kurulmuştur. Kışın doğaya hükmeden sessizlik ile yaşlılığın vermiş olduğu yalnızlık arasında benzerlik mevcuttur. Bununla beraber çetin kış günleri ile yaşlılıkla meydana gelen hastalıklar ve bedensel yorgunluklar arasında da yine ilişki kurulmuştur. Bunun gibi pek çok durum kış ile karşılanmıştır.

ç) Kış-Âşık

Kış gününde güller bitmez
Dalında bülbüller ötmez
Can arzular elim yetmez
Gönül selâm ister şimdi (Sakaoğlu 2012: 438)

Kış mevsimiyle beraber güller solup gitmekte ve bülbüller sevdiklerinden ayrı düşmektedir. Sevdalılarının hâlleri de bülbül ve gül mazmunları üzerinden verilmiştir.

d)Kış-Rakîp

Şiirler çoğunlukla âşık, sevgili ve rakip üzerine kurulmuştur. Doğa unsurları da bu üçlü arasında çeşitli şekillere sokularakilmek işlemiştir.

Ala gözlü baharımdır yazımdır
Gidi rakip *karakışım* güzümdür
Vilâyet hünkârın seyrân bizimdir
Göze yasak olmaz bakar yörürüm (Sakaoğlu 2012: 510)

Âşık, ömrüne ömür katan sevgilisini güzelliğinden ötürü bahar ve yaz olarak hayal ederken kendini sıkıntıya sokan ve başına sürekli dertler açan rakîbi de çetin şartlara sahip olan kışa benzetmiştir.

2.5) Yıl

Zaman kavramı içerisinde karşımıza çıkan bir başka unsur da yıldır. Yıl bazen kesin ve net ifadelerle kullanılmış bazen de belirsizliklerle karşımıza çıkmıştır.

Gevherî der yine gönlüm zâr-ılan
Terk eyledim nâmusumu âr-ılan
Binyıl yaşar sevdiğine sarılan
Bin de yaşar leblerinden emen de (Elçin 1998: 43)

Sevgilinin hasretine dayanamayan âşık, sevgilisine kavuşmanın vermiş olduğu mutluluğu bin yıllık bir yaşam ile bir tutmuştur.

Yüzü şems ü kamer yanağı aldır
İncidir dişleri lebleri baldır
Yârdan ayrılmışım her günüm *yıldır*
Gözlerimi bir silerim gelmedi (Elçin 1998: 92)

Âşığa yârinden ayrı geçirdiği her gün bir yıl olarak gelmektedir.

Üç yıl oldu şu dağları aşalı
Beş yıl oldu kız sevdâna düşeli
Kalk gidelim bizim oda döşeli
Döşemesi baştan başa kırmızı (Sakaoğlu 2012: 429)

Yukarıdaki dörtlükte ise daha net ifadeler kullanılmıştır.Âşığın sevdiği için dağlar aşması üç yıl olarak hesaplanırken sevdaya düşmesi beş yıl olarak hesaplanmıştır.

3. BÖLÜM: DÖRT UNSUR (ANASIR-I ERBAA)

Dünyanın ve insanın yaratılışında etkili olan bu unsurlar buldukları konum itibariyle diğer gezegenlerin ve yıldızların da etkisiyle sürekli hareket hâlinindedir. Bu hareketlilik bir yandan mevcut olan unsurları etkilerken bir yandan da yeni oluşumlar meydana getirmektedir. Dört unsurun hareket hâlinde olması pek çok canlı üzerinde etkili olduğu gibi insan üzerinde de etkili olmaktadır. Bu unsurların insan üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin sebebi ise dört unsurun kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Dört unsur ki insanı içten dışa kadar etkileyebilen ve insanın bütün maddî ve manevî özelliklerine etki eden bir oluşumdur. İnsanlara ve doğaya durup dikkatle bakıldığında dört unsurun renkleri kolayca görülebilmektedir. Şiirlerde gördüğümüz bu renklerin insanı ve insanın yaşadığı evreni bu denli etkiliyor olmasını incelemek büyük bir zevk olacaktır. Âşık Ömer ve Gevherî divânları ile Karaca Oğlan şiirlerinde dört unsurun dördü ile de karşılaşmaktayız. Bu unsurlar bazı şiirlerde bir bütün olarak ele alınırken bazı şiirlerde bu dört unsura ait nesnelere karşılaşmaktayız. Dört unsur ve bu dört unsura ait nesnelere de çoğu zaman seveda, özlem ve ayrılığın dışa vurumu için kullanılmıştır.

3.1) Ateş (Nâr, Od)

Ateş, ay feleğinin altında yer alırken hava unsurunun da üzerindedir. Yaratılışı gereği saf ve zariftir. Herhangi bir renge sahip olmayan ateş, diğer unsurlardan üstün tutulmuştur (Hakkı 2011: 356).

Ateş, şiirlerde çoğunlukla aşk acısının dışa vurumu olmuştur. Sadece aşk acısı değil, ayrılık ve özlemde ateşle ilişkilendirilmiştir. Ateşin, ayrılık ve sevgili dışında beraber kullanıldığı diğer unsurlarda mum ve pervâne olmuştur. Bazı dörtlüklerde de diğer üç unsurla birlikte kullanılmıştır (Tolasa 1973: 478-480).

Kadim bir unsur olan ateş şiirlerde genellikle nâr ve od isimleriyle ele alınmıştır. Ateş gerçek anlamıyla kullanılmamış daha çok benzetmeler ve mecazlarla karşımıza çıkmıştır. Somut bir varlık olmaktan ziyade soyut kavramları karşılamak üzere kullanılmıştır. Aşk, ayrılık, elem, hasret gibi duyguları ve bu duyguların âşıkta bırakmış olduğu acıyı karşılamak üzere çoğunlukla ateş tercih edilmiştir. Ateş

unsurunun tercih edilmesinde, bünyesinde barındırdığı özellikler etkili olmuştur. Özellikle yakıcı etkisi, aşk ızdırabını karşılamada birebir etkili olmuştur.

a) Ateş-Ayrılık

Zerrece şânında yok mu müreccet
Nice oldu arada ezelki ülfet
Helâk etti beni bu *nâr*-ı firkat
El-insaf efendim meded el-insaf (Elçin1998: 76)

Âşık, ayrılığın vermiş olduğu elemi, ateşin vermiş olduğu acıya benzetmiştir. Âşığa merhamet etmeyen sevgili, âşığın helâk olmasına sebep olmuştur.

Gözlerimin yaşı deryâya akar
Hicran *ateşleri* sînemi yakar
Ağladıkça âhım göklere çıkar
Ağam dağlar başı duman oldu gel (Elçin 1998: 152)

Âh ve duman da ateşle beraber kullanılan kavramlardandır. Ayrılık ateşi o denli etkili olmuştur ki âşığın ettiği âhlar dağların başına duman olmuştur.

b) Ateş-Aşk

Âşık, aşk derdine düşmekle beraber ateşlere de düşmüş olur. Bu öyle bir ateştir ki âşığın gönül mülkünü yakıp küle dönüştürür.

Bana bir hal oldu beğler gaziler
Bir *od* düştü ciğerciğim sızılar
Anasız kalmış da meler kuzular
Anasız kuzuyu yatıramadım (Sakaoğlu 2012: 486)

Âşık, gönlüne düşen ve gönlünü sızlatan duyguyu ateş ile bir tutmuştur.

Ey yâr melil melil bakma yüzüme
Bir *od* düştü yanar oldu özüme
Dünya zından görünüyor gözüme
Nazlım senden ayrılmamız tez oldu (Sakaoğlu 2012: 630)

Âşığın gönlünü yakan ve âşığa dünyaları zindan eden aşk, ateş olarak düşünülmüştür.

c) Ateş-Dört unsur

Dört unsurun beraber kullanıldığı ender örneklerden biri de aşağıdaki dörtlük olmuştur.

Bunda bünyâd oldu âb u *âteş* ü hâk ü hevâ
 Çâr anâsırdan urundum eġnime rengîn aba
 Bende zulmet bendedir âyîne-i âlem-nümâ
 Dem-be-dem nûr-ı hidâyet pertevinin Tûr'uyam (Karasoy, Yavuz 2015: 624)

İnsanın yaratılışındaki temel maddelerin dört unsur olduğu ve insanın bu unsurların renklerini taşıdığı dile getirilmiştir.

ç) Ateş-Sevgili

Sevgili doğrudan ateş ile karşılanmamış, sevgilinin âşıkların gönlüne düşürdüğü aşk ateşi ile ifade edilmiştir.

Nâ-hak yere hançer çeküp kan dökme
 Vücûdum şehrini *odlara* yakma
 Efendim hışm ile kuluna bakma
 Kullar mı dayanur böyle cemâle (Elçin 1998: 47)

Sevgilinin hışımla baktığı âşık haksızlığa uğramıştır. Bu haksızlık âşığı öyle derinden etkilemiştir ki âşık kendini ateşlerin kapladığı bir şehir olarak hayal etmiştir.

Gevherî der hayâline daldığım
 Gice gündüz *ateşine* yandığım
 Baş yastıkta gözüm yolda sevdiğim
 Ağlarım sızlarım yârim gelmedi (Elçin 1998: 92)

Sevgili aşk ateşiyle âşığı yakıp viran etmiştir. Âşığın gecesi de gündüzü de sevgilinin aşkına yanmakla geçmektedir.

Böyle yüksek uçma şahin bakışım
 Kondururlar seni kola bir zaman
 Âşıkın sâdıkın *od'a* yakışım
 Hiç lûtfun olur mu kula bir zaman (Elçin 1998: 225)

Sevgilinin kendini beğenmişliği ve âşığa yüksekte bakması, âşığı ateşlerde yakmaktadır.

d) Ateş-Pervâne

Şiirler de karşımıza çıkan ilişkilerden biri de pervâne-ateş ilişkisidir. "*Gece kelebeği de dinilen kanatlı küçük böcek ki, kendini yakıncaya kadar şem'ile uğraşır.*" (Onay 1996: 397). Ateş unsurunu işleyip de pervâneye değinmemek olmaz zira pervânenin ateşle olan ilişkisi aşk olarak yorumlanmış ve ateş ile pervâne tüm sevdalılarının sembolü olmuştur.

Ol saçı Leyla'nın divânesiyim
Mecnun'u değilim ben ya nesiyim
Şem'i-ruhun ben pervânesiyim
Giceler subha-dek düşmüşüm *nâre* (Elçin 1998: 74)

Şem, pervâne ve nâr unsurları birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Bu dörtlükte de bu unsurlar beraber kullanılmıştır. Sevgili mum olarak hayal edilirken âşık da pervâne olarak hayal edilmiştir. Bu ikisinin arasındaki aşk ise nâr ile karşılanmıştır.

Tûtiye ders verir güftâr-ı dilin
Kametın tûbâdır hem nâzik belin
Bülbül idüp ruhunda gülün
Aşkın *ateşine* pervâne geldim (Elçin 1998: 191)

Sevgilinin âşkıyla yanan âşık, ateş etrafında dolanan pervâne ile ilişkilendirilmiştir. Âşığın içine düştüğü aşk ise ateş unsuruyla karşılanmıştır.

Nazlı dilber senden ayru düşeli
Bülbülüm gülşende zâre bend oldum
Pervâneyim aşk oduna düşeli
Yandı ciğerciğim *nâre* bend oldum (Elçin 1998: 212)

Aşk ateşine pervâne olan ve aşk ateşiyle yanan âşık, ciğerini yakan ateşin bağımlısı olmuştur.

3.2) Hava

Hava rengi olmayan, yumuşak ve saydam bir maddedir. Hava kendine has özellikleri ile diğer üç unsura dönüşebilir. Yüksekliği ve sıcaklığı ile de diğer maddelerden ayrılır (Hakkı 2011: 359). Şiirlerde bahsi geçen dört unsurdan biri de havadır. Dört unsurdan canlı hayatı ve yaşamı için önemlidir. Bu unsurları önem sırasına koyacak olursak eğer hava diğer unsurlara göre bir adım daha öndedir. Havasız bir yaşam düşünülemez. Şiirlerde kullanılan hava ise bambaşka şekillerle karşımıza çıkmıştır. Hava kelimesi birkaç dörtlükle karşımıza çıkarken havayla ilgili unsurlar daha fazla dikkat çekmektedir.

Bunda bünyâd oldu âb u âteş ü hâk ü *hevâ*
 Çâr anâsırdan urundum eĝnime rengîn aba
 Bende zulmet bendedir âyîne-i âlem-nümâ
 Dem-be-dem nûr-ı hidâyet pertevinin Tûr'uyam (Karasoy, Yavuz 2015: 624)

Hava unsurunun saf bir şekilde geçtiği nadir örneklerden biri de bu dörtlüktür. Âşık yaratılışında dört unsurunda etkili olduğunu dile getirmiştir.

3.2.1) Rüzgâr (Bâd-ı sabâ, bâd, Sabâ, Seher yeli, Yel, Poyraz)

Hava başlığı içerisinde ele alacağımız ilk unsurumuz rüzgârdır. Rüzgâr, Bâd-ı sabâ, Bâd, Sabâ, Seher yeli, Yel ve Poyraz gibi isimleriyle karşımıza çıkmıştır. Bu isimler içerisinde en fazla kullanılan ise Bâd-ı sabâ olmuştur. Sâba genellikle seherle beraber esen latif rüzgârdır. Bu zarif rüzgârın en büyük özelliği ise sevgilinin veya sevgilinin saçlarının kokusunu getirmesidir. Rüzgâr, teşhis ve teşbihlerle beraber postacı olarak hayal edilmiş ve sevgililer arasındaki iletişimi sağlamıştır. Sevgililer arasında mektup taşıyan rüzgâr bazen de sadece selam getirip götürmekle yetinmiştir. Bu özelliklerin dışında rüzgâr hızı, şeddeti ve sertliğiyle de şiirlere konu olmuştur.

a) Rüzgâr-Postacı

Rüzgâr, şiirlerde haberci rolünü üstlenmiş ve kurulan benzetmeler de bu düşünce üzerinden şekillenmiştir.

Mecnun-veş aşkınla geçmişim serden
 Kâm almak müşkildir o sîm-berden
 Esüp *bâd-ı sabâ* kûy-i dilberden
 Âlem bûy-i anber ile boyana (Elçin 1998: 29)

Sevgilinin mahallesine uğrayan sabah rüzgârından, sevgilinin anbere benzetilen güzel kokusunu âleme yayması istenmiştir.

Var şu ömrüm varına benden selâm et ey *sabâ*
 Hûbların serdârına benden selâm et ey *sabâ*
 Rûyuna budur niyâzım şâne yad el katmasın
 Zülf-i anber-bârıma benden selâm et ey *sabâ* (Karasoy, Yavuz 2015: 98)

Rüzgârdan sevgiliye selam götürmesi istenmiştir. Rüzgârıki âşık arasında haber taşıyan postacı olarak hayal edilmiştir.

Yâr nâmesin *bâd-ı sabâ* getürdü
 Okuyup âşıklar aklın yitürdü
 Yalvarı-yakarı âhır götürdü
 Miskin Gevherî'yi yâri semtine (Elçin 1998: 68)

Sabah rüzgârının sevgiliden getirdiği mektubu okuyan ve sevinen âşıkların, sevinçten akıllarını yitirdiklerini görmekteyiz. Rüzgâr doğrudan doğruya âşıklar arasında mektup taşımaktadır.

b) Rüzgâr-Hız

Türk edebiyatında *yel* deyiminin, hızın ve çabukluğun bir sembolü olduğunu görüyoruz (Ögel 1995: 308).Yel, hız ve sürat manasında kullanılmış ve bu hız da yelin şiirlerde işlenen bir unsur olmasına sebep olmuştur. Bununla beraber yelin zamanı karşılamak üzere kullanıldığına da şahit olmaktayız.

Muhabbet gemisi yelkenin açup
 Kasâvet deryâsın *yel* gibi geçüp
 Mecliste aşkına dolular içüp
 Sürdüğüm devrânım gönlüme geldi (Elçin 1998: 95)

Dertleri ve sıkıntıları, denize benzeten âşığın bu engelleri başından çabuk bir şekilde savuşturması yel deyimiyle karşılanmıştır.

Her sabah her sabah çekilen göçler
Katarın çeker mi oldun güçücek
Yel gibi geldin de geçtin buradan
Rahvanlı tatar mı oldun güçücek (Sakaoğlu 2012: 464)

Âşık, sevgilisinin hızlı bir şekilde görünüp kaybolmasından şikâyetçi olmaktadır. Sevgilinin hızlı bir şekilde görünüp kaybolması, yel deyimiyle ifade edilmeye çalışılmıştır.

Yiğitliğim elden gitti *yel* gibi
Damağında tadı kaldı bal gibi
Hoyrat eli değmiş gonca gül gibi
Bozulmuş bağlara döndün mü gönül (Sakaoğlu 2012: 475)

Âşık, gençliğinin ve yiğitliğinin hızlı bir şekilde ellerinden kayıp gitmesini yele benzetmiştir.

c) Rüzgâr-Ayrılık

Rüzgârın âşiğa desteğinin yanında cefası da vardır. Bu cefasını sevgilileri birbirinden ayırarak göstermektedir.

Gönül seffinesi düştü ummâna
Bahr-i gama attı *rüzigar* bizi
Hasret olduk şimdi dostu yârâna
Pek zaif-hal etti intizar bizi (Elçin 1998: 131)

Gönlü, gemiye benzetilen âşığın gönül gemisirüzgâr tarafından gam denizine atılmıştır. Gam denizine atılan ve dertler arasında kalan âşık sevdiklerinden ayrı düşmüştür.

Efendim dâima safâ-yı demde
Ben garib hicr ile derd ü elemde
Aşkın seffinesin ummân-ı gamda
Girdâba düşürdü bu *bâd*-ı felek (Elçin 1998: 134)

Bu dörtlükte de feleğin rüzgârının âşığı gamlarla dolu okyanuslara atarak, âşığı elemelerle ve dertlerle başbaşa bıraktığını görmekteyiz.

Ey perî-peyker melek sen bir yana ben bir yana
 Kaldı hasret haşra dek sen bir yana ben bir yana
Rûzigârın kıldı cüdâ seni benden sevdiğim
 Âh ayırdı çarh-felek sen bir yana ben bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 105)

Yukarıdaki dörtlükte ise sevgilinin rûzgârının âşıkları ayırması dile getirilmiştir.

ç) Rûzgâr-Poyraz

Poyraz Kuzeydoğu'dan esen soğuk ve şiddetli bir rûzgârdır. Poyrazın şiddetli ve keskin soğuğu, ayrılığın vermiş olduğu kasvete ve acıya benzetilerek kullanılmıştır.

Has derdin de **Karac'Oğlan** has derdin
 Aramızda acı *poyraz* esdirdin
 Bir gül için ben garibi küsdürdün
 Eni sonu canı cana sarmalı (Sakaoğlu 2012: 416)

Ayrılık, âşıklar arasında büyük bir soğukluk meydana getirir. Bu soğukluğu ifade etmek için de sert ve şiddetli olan poyraz kullanılmıştır.

Kuru gazel gibi göğe savrulma
 Acı *poyraz* gibi esip yorulma
 Nerde güzel görsen gönül çevrilme
 Bizim elde cana kıyan beğler var (Sakaoğlu 2012: 575)

Sevgilinin âşıkla sert bir şekilde konuşması ve âşığa bağırp çağırması da acı poyraz ile karşılanmıştır.

d) Rûzgâr-Saç

Rûzgârın dikkat çekici yönlerinden biri de sevgilinin saçlarıyla olan münasebetidir. Rûzgâr bazen sevgilinin dağınık saçlarından sorumlu tutulurken bazen de sevgilinin saçlarının kokusunu yaymasıyla karşımıza çıkarılmıştır.

Eğnine giyinmiş sırma dibâlar
 Seni seven yiğit giyer abâlar
 Zülfünü dağıtmış *bâd-ı sabâlar*
 Zülfünü boynuma dâr etti bu gün (Elçin 1998: 290)

Âşğın hayal dünyasına girdiğimizde sabah rüzgârının sevgilinin saçlarını dağıtmış olduğunu görürüz.

Zülf-i nesrînin perîşân eylemiş *bâd-ı sabâ*
Jâle saçmış saçı Leylâ sünbül ü reyhân satar (Karasoy, Yavuz 2015: 400)

Sevgilinin gül kokulu saçları, rüzgâr tarafından dağıtılmış ve güzel kokusu etrafa saçılmıştır.

d) Rüzgâr-Âşık

Bu dörtlükte âşğın sevdiğine kavuşmak için kurduğu hayaller göze çarpmaktadır.

Karac'Oğlan der ki ben de sel olsam
Yârin bahçasında esen *yel* olsam
Mevlâ'm destur verse bir top gül olsam
Sokulsam zülfünün aralarına (Sakaoğlu 2012: 391)

Âşık sevdiğine yakın olabilmek ve ona ulaşabilmek için bahçesinde esen yel olmak ister.

3.2.2) Şimşek (Berk, Ra'd)

Güneşin yaymış olduğu ısıyla yeryüzünde incelen madenî parçalar, atmosferdeki küçük yanıcı gazlar ile karışır. Bu karışımdan bir duman meydana gelir. Bu duman buharlarla beraber yukarıya kadar yükselir. Soğuk tabakaya ulaştınca buhar buluta dönüşür. Bu bulutun içerisinde şıkışan dumanın bir kısmı hafifleyip yukarı çıkarken bir kısmında ağırlaşarak aşağıya iner. Bu iniş ve çıkışlarda duman, bulutu hızla yararak geçer. Bu durumda açığa korkunç bir gürültü çıkar. İşte bu korkunç gürültüye, gök gürlemesi (ra'd) denir. Ayrıca sürtüşen bulut ve dumandan renksiz ve çabuk sönen bir alev ortaya çıkarsa buna da şimşek denir (Hakkı 2011: 362-363).

Yıldırım, şimşek ve gök gürültüsü geçmişte insanları korku ve dehşet içinde bırakan, en önemli tabiat olaylarından olmuştur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de

önemini koruyan bu unsurlar çeşitli hayallerin ve düşüncelerin ortaya çıkmasında önemli roller oynamıştır. Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım özellikle korkunç seslerinden ve verdikleri zararlardan ötürü dikkat çekmiştir. Ele aldığımız şiirlerde de bu özellikleri kullanılmıştır.

Gök der ki *şimşeklerim* çakarım
Vaktine hazır ol kaddin bükerim
Yüzünde olan benlerin sökerim
Bakmaz mısın üstümdeki duhâne (Elçin 1998: 64)

Gök kişileştirilirken şimşekler daha çok tehdit unsuru olarak düşünülmüştür.

Katar katar olmuş gelen turnalar
Şu halıma şu gönlüme bak benim
Şahan pençe vurdu tüyüm ağarttı
Kanadıma bir ok vurdu *berk* benim (Sakaoğlu 2012: 493)

Zaman zaman da sevgilisi tarafından incitilen âşık, şimşek çarpmış yaralı bir kuş misâli gözler önüne serilmiştir.

Çâr anâsır tendeki varım
Onlardır hikmette dört vefâdarım
Ra'd u *berk* âhımdır figân u zârım
Başım yağmur bulut öyke vü âzâr (Karasoy, Yavuz 2015: 215)

Âşık, âhlarının çıkardığı sesleri gök gürültüsüne ve şimşeğe benzeterek mübalağa etmiştir.

3. 3) Toprak (Hâk, Türeb)

Dört unsurdan biri olan toprak diğerlerinin özü olarak geçer. Diğer unsurlardan farklı olan toprak, tek yüzeyden meydana gelmiş olup, tüm canlıların hizmetine verilmiştir (Hakkı 2011: 423).

Canlı cansız bütün yaratıklar toprağın üzerinde ve içinde yaşar. Canlılar, toprak üzerinde yaşamakla kalmaz aynı zamanda da topraktan beslenir. Buna sular ve sular içinde yaşayan hayvanlarda dâhildir. Olganüstü güçlere sahip olan kuşlar bile ne kadar yüksekte uçarlarsa uçsunlar vardıkları yer hep toprak olmuştur. Toprak nihayetinde bütün canlılara kucak açmıştır (Uraz 1994: 171).

Dört unsur içerisinde doğrudan doğruya insanla özdeşleştirilen unsur topraktır. Toprak insanın yaratılışında kullanılan en temel taştır. İnsanın yaratılışında etkili olan toprak insanın yok oluşunda da etkin rol oynamaktadır. Topraktan gelen insan toprağa tekrar dönmektedir. Toprak kendine ait olan bu varlığı memnuniyetle kabul etmektedir. Diğer unsurlara göre daha alt kademedeki olan toprak, sevgiliyle beraber yüceltilmiştir. Sevgilinin ayak bastığı her bir toz zerresi değerli kabul edilmiştir. Âşık bu değere kavuşmak için sevgilinin ayağının altındaki toz olmak ister.

a) Toprak-İnsan

Toprak diğer unsurlarla beraber kullanılmış ve insanın yaratılışındaki etkisi dile getirilmiştir.

Bunda bünyâd oldu âb u âteş ü *hâk* ü hevâ
 Çâr anâsırdan urundum eğnime rengîn aba
 Bende zulmet bendedir âyîne-i âlem-nümâ
 Dem-be-dem nûr-ı hidâyet pertevinin Tûr'uyam (Karasoy, Yavuz 2015: 624)

Âşık, dört unsurdan meydana geldiğini ve vücudunda dört unsurunda rengini taşıdığını ifade etmiştir.

b) Toprak-Sevgili

Yaratılışın dışında toprağı değerli kılan sevgili olmuştur. Toprak sevgiliye ulaşmada bir araç olduğu için kutsal kabul edilmiştir.

Hayli demdir *hâk*-i pâyinden cüdâ düştüm yetim
 Kimler ile salınır bilmem ona kimdir nedîm
 Bezm-i rûh-efzâsına aşk eyledi bizden esîm
 Yârine ağyârına benden selâm et ey sabâ (Karasoy, Yavuz 2015: 98)

Sevgilinin ayağının tozundan uzak düşen âşık kendini yetim gibi hissetmiştir.

c) Toprak-Âşık

Toprak çoğunlukla sevgili, âşık ve memduhla ilişkilendirilmiş ve içli dışlı olmuştur.

Döşendim *toprağı* yaslandım taşı
 Gözümden akıttım kan ile yaşı
 Seni derûnundan sevmeyen kişi
 Geçüp karşusunda boynun eğer mi (Elçin 1998: 87)

Âşığın sevgili uğrunda çektiği cefalar ve taşıdığı yükler toprak ile karşılanmıştır. Toprak katlanılan eziyeti ifade etmek için kullanılmıştır.

Râh-ı mihnet içre *hâk* oldu benim
 Fâriğ olmam aşk-ı dilrübâlardan
 Çekmemiştir kimse çektiğim benim
 Çok cefâ görmüşüm bî-vefâlardan (Elçin 1998: 222)

Vefasız sevgiliden, cefa gören âşık minnet yollarında toza toprağa bulanmış bir vaziyette tasvir edilmiştir.

Gönlümün şehrini harab eyledin
 Yeter meskenimi *türab* eyledin
 Yanar ciğerimi kebab eyledin
 Kanımı kadehe koyup içen yâr (Elçin 1998: 307)

Âşığın gönül şehrini yıkan sevgili, âşığın toprağı mesken etmesine sebep olmuştur.

ç) Toprak-Rüzgâr

Toprak diğer doğa unsurlarıyla da sürekli etkileşim içindedir. Özellikle rüzgâr ve toprak arasında bitmeyen bir işbirliği vardır. Rüzgâr sevgilinin toprağına yüz sürerek ve sevgiliden haberler alarak âşığa yardım etmektedir.

Ey sabâ gör ne işler ol yâr-ı bîmar
Hâke yüz sür eyle hâlin istifsar
 Nemiz var isterse eğer bergüzar
 Vereyim cânımı armağan olsun (Elçin 1998: 281)

Bu dörtlüğümüzde de âşık, sabah rüzgârından sevgilinin toprağına yüz sürmesini ve sevgilinin hâlini hatrını sormasını istemektedir.

3.3.1) Dağ (Kûh, Kûhsâr)

Büyüklikleriyle öne çıkan dağlar kimi zaman Tanrıyulaşmak için bir araç olarak düşünülmüşkimi zaman da canlılara birer barınak olarak hizmet etmiştir. Yükseklikleri ve yücelikleriyle dağlar, ibadetlerin de yapıldığı mekânlar olarak düşünülmüştür. Tanrıya ulaşmak isteyenlerin uğradığı ilk yer yüce dağbaşı olmuştur. Yine kurbanlar da bu dağbaşlarında Tanrıya sunulmuştur. Türkler dağlara değer veren ve dağları kutsal kabul eden bir millet olmuştur. Türk tarihine ve efsanelerine bakılacak olursa, dağların değeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır (Uraz 1994: 172).

Toprak unsuru içerisinde ele alınan ve incelenen dağlar, şiirlerde sıklıkla başvurulan doğal unsurlardan biri olmuştur. Dağlar genellikle yüceliği, yüksekliği ve büyüklüğü ile benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Yine dağlar, seslerin yankılanmasına sebep olmasıyla da şiirlerdeki yerini almıştır (Tolasa 1973: 477).

Tabiatın büyük yapı taşlarından olan dağlar şiirlerde, yücelikleri, yükseklikleri, büyüklükleri ve zorluklarıyla zikredilmektedir. Bununla beraber dağlar, âşıkların ikâmet etmesi ve bahar tasvirleriyle de anılmıştır.

a) Dağ-Engel

Dağlar büyüklükleri ve yükseklikleriyle aşılması zor olan bir unsur olmuştur. Bu durum şiirlere de yansımıştır. Doğa unsurları duyguları ve düşünceleri dışa vurmakla kalmamış fiziki güçlükleri de ifade etmede sıklıkla başvurulan bir kaynak olmuştur.

Bu dünyâ fânidir konup göçeriz
 Dağlar yollar aşup sular geçeriz
 Aşk şarâbın nûş eyeriz içeriz
 Doluptur çeşmimde nemi yokla gel (Elçin 1998: 148)

Bu dörtlüğümüzde de dağ unsuru zorlukları ve engelleri karşılamak üzere kullanılmıştır.

b) Dağ-Mesken

Dağlar âşıkların sığındıkları birer mesken olarak işlenmiştir. Dertlerden kaçan, mecnûna dönen yahut sevgilisini arayan âşıkların uğradığı ilk durak dağlar olmuştur. Dağlar âşıklarla beraber tarihî kahramanlarında sığınağı olmuştur.

Cümle cihan olsa behiştî bağlar
Yine bize düşer Ferhad-veş *dağlar*
Gülistânı mesken ideli zağlar
Hemdemimiz haârdır hâre alıştık (Elçin 1998: 142)

Dert çeken âşığın meskeni Ferhât misâli dağlar olmuştur. Ayrıca Ferhât ile Şîrîn hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

Beklerim Mecnûn misâli *kûh u dağlar* meskenim
Ben senin kemter gulâmın sen benim (se) sîm tenim
Söyle ey nûr-ı musavver nemden incindin benim
Hâli Hindû kaşları tuğrâcığım n'ettim sana (Karasoy, Yavuz 2015: 99)

Yukarıdaki dörtlükte ise âşık kendini Mecnûn'a benzetmiş ve Mecnûn gibi âşığın da durağı dağlar olmuştur. Bununla beraber Leylâ ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

Demiroğlu dolu destinde câmlar
Süremez piyâde yanında kemler
Gezdi Ayvaz ile bir niçe demler
Köroğlu'nun *dağlar* oldu mekânı (Karasoy, Yavuz 2015: 916)

Dağlar ile ilişkilendirilen kahramanlardan biri de Köroğlu olmuştur.

c) Dağ-Aile

Dağlar, sağlam duruşları, büyüklükleri, gücü ve kökleriyle aileye benzetilmektedir. Aileler de tıpkı dağlar gibi dayanıklıdır. Hiçbir güç aileleri parçalamaya ve yıkmaya yetmez. Temelleri iyi atılmış bir aile dağlar gibi sağlam köklere sahip olur ve her türlü zorluğa göğüs gerer.

Tükendi cümbüşüm yoktur gıybetim
 Bir yatsıya kaldı benim mühletim
 Bilemedim ana baba kıymatın
 Arkamızda karlıca bir *dağ* imiş (Sakaoğlu 2012: 626)

Anne babaların çocuklarının arkasında dik ve güçlü durması, sağlam yapılarıyla dağlar ile ilişkilendirilmiştir.

ç) Dağ-Âşık

Âşık doğrudan dağlar ile ilişkilendirilmemiş, âşığın duygularının ve düşüncelerinin dışı vurumu dağlar ile dolaylı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Âhım direk direk çıktı göklere
 Şeydâ bülbül göç eyledi bağlara
 Efganım erişti yine *dağlara*
 Düştü bu serime duman sevdiğim (Elçin 1998: 200)

Yukarıdaki dörtlükte dağ unsuru mübalağa yapmak amacıyla kullanılmıştır. Âşık gönlünden çıkan feryatların uzaklara erişirken sevdiğine erişmediğini ifade etmektedir.

Tutalım Gevherî itmez şikâyet
 Buna *dağlar* ider mi sabr ü tâkat
 Kani lütf u kerem bir dem inâyet
 Niçün insafa gelmesin be zâlim (Elçin 1998: 203)

Karşılaştığımız yukarıdaki dörtlükte ise dağ, güç özelliği ile kullanılmıştır. Âşık, çektiği dertlere dağların bile dayanamayacağını dile getirmiştir.

Aradılar bir tenhâda buldular
 Yaslandılar şıvgaların kırdılar
 Yaz bahar ayında bir od verdiler
 Yandım gittim ala karlı *dağ* iken (Sakaoğlu 2012: 524)

Dağ, büyüklüğü ve gücü temsil etmektedir. Bu sebeple âşık da kendini yüce dağ ile karşılamıştır. Güçlü kuvvetli olan âşık bile aşk ateşine dayanamamış ve eriyip tükenmiştir.

d) Dağ-Cennet

İlm-i hâlin bilmek gerek İslâm'a
Evkât-ı hamsede durup kıyâma
Bâb-ı kanâatte giyenler câme
Gülşen-i adenden *cevlân* eyledi (Karasoy, Yavuz 2015: 906)

İslam'ı bilenlerin ve hakkıyla yaşayanların cennette gülbahçesinden bir dağ edineceklerini ifade etmiştir.

3.3.2) Deprem (Zelzele)

Şiirler de doğal afetler ve tabiat olayları sıklıkla benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Doğal afetler içerisinde işleyeceğimiz ilk unsur depremdir. Deprem yer kabuğunda meydana gelen sarsıntılardır. Şiirlerde ele aldığımız deprem, zelzele ismiyle anılmıştır. En büyük felaketler bile âşıkların elinde birer güzellik unsuru olarak işlenmiştir.

a) Deprem-Âşık

Senin için behey çeşm-i fettânım
Nedir bu âlem düşen velvele
Hüsünü görünce ey yüzü mâhım
Vücûdum şehrine düştü *zelzele* (Elçin 1998: 49)

Âşık ay yüzlü güzel sevgiliyi gördüğü zaman heyecanlanır ve vücudunu bir titreme kaplar işte bu şiddetli titremeler zelzeleyle bir tutulmuştur.

Bu cihânın âfet-i devrânıdır ol velvele
Salınır rûy-ı zemînde rakîb ile el ele
Sanırsın koptu kıyâmet yer yüzünde *zelzele*
Sûretâ hüsnün gören zemîn ü asmân sarsılır (Karasoy, Yavuz 2015: 338)

Yukarıdaki dörtlükte de sevgiliyi rakiple el ele gören âşığın dünyası başına yıkılır ve yer ayaklarının altından kayar. Sanki yeryüzünde kıyamet kopmakta ve yer sarsılmaktadır. Âşık, gördüğü manzara karşısında yaşadığı duyguları deprem ile tasvir etmeye çalışmıştır.

3.3.3) Taş

Taş, deyimlerle ve sertliğiyle şiirleri zenginleştiren tabiat unsurlarından biri olmuştur. Taşın şiirlerde yer alan bu gibi özellikleri de çoğunlukla sevgili için kullanılmıştır.

a) Taş-Sevgili

Taşın benzetilen unsur olarak kullanılmasının sebebi sevgilinin kalbi olmuştur. Taş doğrudan doğruya sevgilinin kalbiyle ilişkilendirilmiştir. Sert bir madde olan taş, aynı sertlikteki kalp için kullanılmıştır. Sevgili bazen öyle zalim olur ki böyle bir zalimlik ancak taş gibi bir yürekle mümkün olabilir.

Meded senden meded ey bağı taş
Gözlerimiz doldu kan ile yaş
Eşinden ayrılmış suna yeşil baş
Karışmış bir bölük kaz-ilen gelür (Elçin 1998: 401)

Soyut ögeler somutlaştırılarak verilmiştir. Âşık gözlerinden kanlı yaşlar akıtan insafsız sevgiliden medet ummaktadır.

Yanına kalır mı Hak râzî midir ey rû-siyâh
Uyduñ iblîse katı cürm eyledin ettin günâh
Niçe ol mazlûma kıydın eyledin mâlın tebâh
Taş midir kalbin senin yoksa kara bağıñ hadîd (Karasoy, Yavuz 2015: 206)

Güzel sevgilinin âşıklara merhamet etmemesi, sevgilinin kalbinin taşa benzetilmesine sebep olmuştur.

Bende-i muhlis olaldan ey yüzü mâhım sana
Kim nigâhım var mıdır gördün mü hîç şâhım sana
Nerm eder puladı te'sîr etmiyor âhım sana
Kalb-i *seğînin* senin bilmem ki mermerden midir (Karasoy, Yavuz 2015: 341)

Sevgilinin kalbi o kadar sert, acımasız ve vicdansızdır ki hiçbir şey sevgilinin sertleşmiş ve taşlaşmış kalbini yumuşatmaya yetmez.

b) Taş-Deyim

Taşın şiirlerde kullanılan ikinci özelliği deyimler olmuştur.

Gözlerimden akar kan ile yaşlar
 Sînemde yaralar bağrımda *taşlar*
 Günde bin kan ider o fitne kaşlar
 Gözleri kâfirdir gelmez imâne (Elçin 1998: 65)

Sevgilisine kavuşamayan âşık, avunmak ve dayanmak için yüreğine taş basmıştır.

Çok olur çok *taş* atar darb-ı meseldir şâire
 Medh ü zemmi âlemin ayn-ı aseldir şâire
 Ey *Ömer* bu ekl ü şürb ondan keseldir şâire
 Hâlet-i âğâzede illet verir idgâma gûm (Karasoy, Yavuz 2015: 616)

Donanımlı kişilerin insanlar tarafından kıskanılması ve bu kişilere kötü sözler söylenilmesi, taş atmak deyiimiyle karşılanmıştır.

3.3.4) Çöl (Sahrâ)

Çöl, bitki örtüsünden yoksun susuz, ıssız ve geniş kumluk alandır. Şiirlerde de bu özellikleriyle geniş bir kullanım alanı elde etmiştir. Uçsuz bucaksız olan çöller, çetin şartlarıyla insanlarda çaresizlik, yalnızlık ve büyük bir hiçlik duygusu uyandırmıştır. Bu duyguları özellikle çöle düşen âşıklar ve kahramanlar yaşamıştır. Çöl, âşıkların sığındığı bir mesken olmuştur. Çöle düşen âşıkların akılları başlarından gitmiştir. Çöl, âşıkların kendilerini kaybettikleri ve varlık âleminde ulaştıkları bir mekân olarak hayal edilmiştir. Çoğunlukla şiirlerde tasvir edilen mekânın bir parçası olmuştur. Çöle düşen perişan âşıklar bu durumun vermiş olduğu ruh hâliyle mecnûna dönmüştür.

a) Çöl-Leyla ile Mecnûn

"*Asıl adı Kays-ı Âmirî olan Mecnûn, Leylâ'nın âşığıdır. Şark edebiyatında âşık timsalidir.*" (Onay 1996: 349). Çöl şiirlerde genellikle Mecnûn ile birlikte anılmıştır. Çoğu zamanda Leylâ ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Aşk ve aşkın vermiş olduğu çaresizliği anlatan âşıklar için çöl bir barınak ve teselli olmuştur.

Bahrî gibi ummanları yüzdüren
 Mecnun gibi *sahrâları* gezdiren
 Ferhad gibi dağlar başın kazdıran
 Biri firkat biri gurbet biri aşk (Elçin 1998: 144)

Âşıkokyanuslar geçmeye, âşıklar misâli çölleri ve dağları aşmaya sebep olarak ayrılığı, gurbeti ve aşkı göstermiştir.

Mecnun'um mekânım *sahrâ* olaldan
 Bu mihr-i âlemde Leyla bir olur (Elçin 1998: 681)

Sevgilisini Leylâ ile bir tutan âşık kendini de Mecnûn'a benzetmiştir.
 Âşığında mekânı tıpkı Mecnûn gibi çöller olmuştur.

Bendeni Mecnûn-veş hem sen bıraktın *çöllere*
 Sen saçı leylâ için düştüm cihânda dillere
 Âsitânda sana âşık geçinen kullara
 Bûseler ihsân edip küstün bana n'ettim sana (Karasoy, Yavuz 2015: 135)

Âşığı dillere düşüren ve mecnûna çeviren sevgili, sonunda âşığın meskeninide Mecnûn gibi çöl kılmıştır.

b) Çöl-Altın

Çöl kimi zaman benzetilen unsur kimi zaman da benzeyen unsur olarak kullanılmıştır. Çölün sarı rengi ile altının rengi arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

Benefşe haymeler kurmuş her kiyah
 Çiçekler aybını görmeğe nâgâh
 Sanki alay kurmuş bir alaş sipah
Sahrâ zerrin olmuş lâlezâre bak (Elçin 1998: 132)

Şiirimizde de bu durum örneklendirilmiştir. Bahar tasviriyle karşımıza çıkan çölün sarı rengi için altın rengi tercih edilmiştir.

c) Çöl-Ummân

Çöl ve okyanus büyüklük olarak birbirine denk tutulmuş ve beraber kullanılmıştır.

Firâkın âteşi cismimi yaktı
 Âhımın odları göklere çıktı
 Hasretli gözümde kanlı yaş aktı
 Anınçün *sahrâlar* umman oldu gel (Elçin 1998: 151)

Mübalâğa eden âşık ayrılık acısıyla döktüğü gözyaşlarının çölü bile okyanusa çevireceğini ifade etmiştir.

ç) Çöl-Gönül

Lâle ruhsârın gamından hûn-ile bağrım dolup
 Cûy-veş oldu revâne dîdelerden yol bulup
 Ârızına zülfüne hâl-i ruhun mâbeyn olup
 Cân u dil *sahrâsına* mîrâne çektiler hudûd (Karasoy, Yavuz 2015: 200)

Gönül başlı başına bir âlemdir. Bu âlem büyüklüğü, ıssızlığı ve sonsuzluk hissiyle kocaman bir sahraya benzetilmiştir.

d) Çöl-Mekân

Çöl hem âşıklara hem de güzellere mesken olmuştur.

Muhabbet camını nûşy idüp kandım
 Vücûdum tutuştu kül olup yandım
 Düşeli aşkınla mecnuna döndüm
 Şimdi vatanımız *çöldür* efendim (Elçin 1998: 196)

Aşk ateşiyle mecnûna dönen âşığın artık vatani da, sığınağı da çöllere olmuştur.

Âlem bilür âşık bağrım ezdiğim
 Ceran gibi *çöldençöle* tozduğum
 O yavrunun sevdâsına gezdiğim
 Gezüp derdli olmadan gezmem nideyim (Elçin 1998: 210)

Sevgilinin derdiyle çöllere düşen âşık, kendini çöllere gezen ceylanlar ile bir tutmuştur.

İnsanoğlu kurtulmuyor kazadan
 Yaralılar nasıl durur sızidan
 Akça ceran kurtulmuş da tazidan
 Kaldırılmış başını *çöl* deyi deyi (Sakaoğlu 2012: 460)

Çöl, âşıkların meskeni olduğu gibi sevgililerin de meskeni olmuştur. Ceylana benzetilen sevgilinin, tazıya benzetilen rakipten kurtularak çöle yöneldiğini görmekteyiz.

3.4) Su (Âb)

Dört temel unsurdan biri ve sonuncusu olan su, rengi olmayan saydam bir maddedir. Tabiatı gereği, soğuk ve rutubetlidir (Hakkı 2011: 402).

Türk mitolojik sistemine göre hiçbir şey yaratılmamışken yalnızca su ve Tanrı vardır. Bütün doğa sularla kaplıdır (Ayan 2002: 622-629). Su, Türk örfünün ve âdetinin temelini oluşturan en büyük yapı taşıdır. Türklerin inancında canlı cansız bütün varlıklar sudan gelmiştir ve kökleri suya dayanmaktadır. Su, Türk düşünce sisteminde devlet yönetiminden, dini inanışlara kadar pek çok alanda etkili olmuştur. Bu sebeple su kutsal bir varlık sayılmıştır. Su üzerine edilen yeminlerle de bu kutsallık pekişmiştir. Su, pek çok şeye tesir etmiştir. İslâmiyet'ten sonra da değerini kaybetmemiş, aksine daha değerli bir hâle gelmiştir. Suyla ilgili eski inanışlar ve âdetler bugün bile sürekliliğini korumaktadır. Şiirlerden, atasözlerine kadar pek çok edebî türde suya rastlamak mümkündür (Ögel 1995: 315-327).

Su insanlıktan da önce varlığını sürdüren kadim bir unsur olmuştur. Suyun değerini ve önemini kavrayan Türkler, suyu bolluk, bereket ve güç kaynağı olarak görmüştür. Aynı zamanda suyun cezalandırıcı ve koruyucu özellikleri olduğuna inanılmıştır. Su o kadar kutsallaştırılmıştır ki bazı kavimlerce Tanrı olarak kabul edilmiştir. Suyla ilgili pek çok inanış ve düşünce meydana gelmiştir. Bununla beraber sulara olağanüstü güçler de atfedilmiştir (Uraz 1994: 180-181).

Su, canlandıran ve hayat veren temel besin maddesidir. Canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için suya ihtiyaçları vardır. Suyun diriltici özelliğinin yanında arındırma özelliğide göze çarpmaktadır. Akışkan yapısıyla su pek çok benzetmenin de kaynağını oluşturmuştur (Tolasa 1973: 464-465).

Dört unsur içerisinde işleyeceğimiz sonuncu unsurumuz sudur. Su da diğer unsurlar gibi edebiyatımızda, kültürümüzde ve hayatımızda önemli bir yer edinmiştir. Su dünyanın 4/3'ünü kaplamaktadır. İnsanlarda ise bu oran % 70'tir. Bu veriler aslında suyun dünya ve dünya üzerinde yaşayan canlılar için ne denli önemli olduğunun göstergesidir. Canlıların yaşamı için havadan sonra gelen en önemli unsur sudur. Bu sebeple su hayatın her alanında kendine yer bulmuştur.

Suyun değerinin farkına varan âşıklar da şiiirlerinde suya yer vermekten geri durmamışlardır. Dört unsur içerisinde şiiirlerde en fazla kullanılanı su olmuştur. Su kavramı doğrudan karşımıza çıktığı gibi dolaylı olarak şiiirlerdeki yerini almıştır. Su, berrak ve saf bir madde olması sebebiyle âşıkların ince hayalleri ve benzetmeleriyle işlenmiş, en güzel şekliyle bizlere sunulmuştur. Gerek seven gerek sevilen için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Su temizleyici ve arındırıcı bir maddedir. Bütün maddi ve manevi kirlerin arındırılmasında kullanılan bir araçtır. Hayat kaynağı olan su canlıların büyüyüp gelişmesinde etkili olurken yıkıcı etkisiyle de canlılara zarar verebilmektedir. Girdiği kabın şeklini alan bu berrak madde bolluğun, bereketin ve gücün de temsilcisi olmuştur.

a) Su-Gözyaşı

Su çoğunlukla âb ve âb-ı revân şekliyle kullanılmıştır. Yoğun bir şekilde kullanılan su unsuru daha çok gözyaşlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Âb-ı revan oldu çeşmimin kanı
Görüp rahm eylemez cânımın cânı
Yok mudur felekte bir kerem kânı
Meded bize sınık gönül sarıcı (Elçin 1998: 78)

Sevgili uğruna gözyaşı döken âşık, gözlerinden akan kanlı yaşları akıp gitmekte olan suya benzetmiştir.

b) Su-Engel

Suyun yıkıcı etkisinden daha önce bahsetmiştik bu örnekte ise suyun meydana getirdiği zorluklardan bahsedeceğiz.

Bu dünyâ fânidir konup göçeriz
Dağlar yollar aşup *sular* geçeriz
Aşk şarâbın nûş eyleriz içeriz
Doluptur çeşmimde nemi yokla gel (Elçin 1998: 148)

Sevgilisine kavuşmak isteyen âşık için doğa unsurları aşılması gereken birer engel olarak tahayyül edilmiştir.

c) Su-Âşık

Su daha çok âşığın gönlüyle ve tavırlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Gice gündüz yâr yoluna bakarım
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim
Taşkın *sular* gibi taşup akarım
Şurda bir dilberin kuluyum şimdi (Elçin 1998: 99)

Heyecen içinde sevgilisini bekleyen âşığın hâlleri taşkın sulara benzetilmiştir.

Sâdık âşıkların niyâzı dâim
Ömr-i nâzenînin Hak kıla kâim
Hüsnüne münâsip tab'ın mülâyim
Su gibi gönlün akışı dilber (Karasoy, Yavuz 2015: 401)

Âşığın gönlünün sevgiliye kayması da yumuşak bir şekilde akıp giden suyla ilişkilendirilmiştir.

ç) Su-Sevgili

"*Âb-ı Hayât: Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulûmat, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşarmış.*"
(Onay 1996: 65).

Nice vasf ideyim hüsn-i cemâlin
Bir dahi felekte yoktur misâlin
Âb-ı hayat olmuş yavrum makalin
Kamet'in bir serv-i revan oldu gel (Elçin 1998: 151)

Âb-ı hayat, içene sonsuz bir yaşam sunan ve olağanüstü özelliklere sahip olan mitolojik bir nesnedir. Sevgilinin yüzü de âşığa sonsuz bir yaşam bahşetmektedir.

Sevdiğimin kısa boyu
Dalın gür de gölgen koyu
Al yanakta *zemzemsuyu*
Kız akıyor bal mı yoksa (Sakaoğlu 2012: 393)

"*Zemzem: Mekke'de bulunan birkuyu ve bu kuyudan çıkan suya verilen ad.*" (Pala 2005: 503). Âşık, sevgilinin yanaklarındaki canlılığı ve tazeliği, ferahlık veren zemzem suyuna benzetmiştir.

Gûşe-i gam-hânede çeksem ne rütbe zahmeti
Etmezem kimseye aslâ zerre kadar minneti
Âşıka baş eğdirip ârz etme zâhid cenneti
Leblerin sordum nigârın *âb-ı kevserden lezîz* (Karasoy, Yavuz 2015: 209)

"*Kevser: Cennette bir suyun adı.*" (Pala 2005: 280) Âb-ı kevser de sevgilinin dudaklarıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin dudakları cennet suyundan bile üstün tutulmuştur.

3.4.1) Yağmur (Bârân)

Su başlığı altında ele aldığımız yağmur suyun kaynaklarından biridir. Baran ismiyle de sıkça anılmıştır. Doğanın ve canlıların hasretle beklediği bu unsur bolluğu ve bereketide kendisiyle beraber getirmektedir. Yağmur, elinin değdiği her yere canlılık ve dirilik kazandırmaktadır. Şiirlerde de zarif yapısıyla kullanılmış ve gözlerden akan ince gözyaşlarıyla ilişkilendirilmiştir.

a) Yağmur-Gözyaşı

Sinemeye yağarken yaşım *bârânı*
Ol taht-ı hüsnünde tuttu mekânı
Hâb-ı nâza vardı çeşm-i mestânı
Elimde reyhâna kurban olayım (Elçin1998: 189)

Yağmurun yeryüzüne yağdığı gibi âşığın gözyaşları da gönlüne öyle yağmaktadır.

Lâ-cerem *Âşık Ömer* bunun da bir ahvâli var
Susamış zulm etmiş acep bilmem bu çarh-ı hîlekar
Bir nefes yanılmayıp yanar yakılır kârı zâr
Akıtır göz yaşların *yağmur* gibi dâmâna şem (Karasoy, Yavuz 2015: 499)

Âşığingözlerinden yağmur misâli boşalan gözyaşları, eriyen mumun aşağıya doğru akmasına benzetilmiştir.

b) Yağmur-Âşık

Dört unsurun tendeki ve ruhtaki yansımaları bazen doğrudan doğruya verilirken bazen de dört unsurla ilişkilendirilen nesnelere aracılığıyla verilmiştir.

Çâr anâsır tendeki varım
Onlardır hikmette dört vefâdârım
Ra'd u berk âhımdır figân u zârım
Başım *yağmur* bulut öyke vü âzâr (Karasoy, Yavuz 2015: 215)

Yukarıdaki dörtlükte bu durumu gözler önüne seren bir örnek mevcuttur. Âşık, dört unsurun var olan izlerini göstermek için vücuduyla nesnelere arasında bağlantı kurmuştur.

3.4.2) Bulut (Sehâb)

Bulut, bahar yağmurlarının müjdeleyicisidir. Bu bulutlardan akan yağmurlar doğanın tazelenmesini sağlarken bitkilerinde büyüyüp gelişmesini sağlar. Bahar yağmurlarıyla beraber birbirinden güzel ve birbirinden farklı yüzlerce çeşit çiçek açar. Bu güzellikleri görmemizi sağlayan kaynak ise bulutlar olmuştur. (Pala 2005: 140). Gerek farklı tonlardaki renkleri gerek büyüklük ve genişlikleri, bulutların benzetilen unsur olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Âşığın âhlarıyla ilişkilendirilen bulutlar özellikle dert, keder ve gam gibi kavramları karşılamak üzere kullanılmıştır.

a) Bulut-Âşık

Âhım oldu gökte *sehâb*-ı zulmet
Raadler kopardı na're-i firkat
Dolular yağdırdı dîde-i hasret
Dûdumdan cihan pür-*sehab* oldu gel (Elçin 1998: 150)

Ayrılık ateşiyle yanan âşığın ettiği âhlar dünyanın zulmet bulutlarıyla kaplanmasına sebep olmuştur.

Çâr anâsır tendeki varım
 Onlardır hikmette dört vefâdârım
 Ra'd u berk âhımdır figân u zârım
 Başım yağmur *bulut* öyke vü âzâr (Karasoy, Yavuz 2015: 215)

Kendini doğayla bir gören âşık şiirlerde pek çok özelliğini, tabiat unsurlarına benzetmiştir. Bu dörtlükte de âşık, âhlarını gök gürültüsüne, başını yağmura ve öfkesini de bulutlara benzetmiştir.

Ataşım yanmadan tütünüm tüter
Bulutun havaya ağdığı gibi
 Yârin bahçesinde bülbüller öter
 Ayın on dördünde doğduğu gibi (Sakaoğlu 2012: 431)

Âşık, aşk ateşiyle yanıp tütmektedir. Bu ateşten çıkan dumanlar ise gökyüzünü kaplayan bulutlara benzetilir.

b) Bulut- Keder

Bulutlar çoğunlukla kederle ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkinin meydana gelmesinde yağmur yüklü, koyu renk bulutlar etkili olmuştur.

Hıfz eyle hatâdan meded ilâhi
Bulut kaplamasun ol yüzü mâhı
 Düşerse ol kâfir hatt-ı siyâhı
 Katl eyleyüp bir kan etmek görünür (Elçin 1998: 404)

Âşık, sevgilisinin kederlenmemesi ve ay gibi aydınlık olan yüzünün solmaması için dua etmektedir.

3.4.3) Kar

Su başlığı ele altında ele alacağımız bir diğer doğa olayı kardır. Tabiatın bir parçası olan kar da şiirlerde olumlu bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Daha çok beyaz rengiyle şiirlerde bahsi geçen bir unsur olmuştur.

a) Kar-Sevgili

Kar, şiirlerde beyazlığı ile ön plana çıkmış ve sevgiliyle ilişkilendirilen tek özelliği de bu olmuştur.

Yüzlerin bahçanın narı
 Beyaz gövden yayla *karı*
 Sensin doğan aylar nuru
 Kız irengin gül mü yoksa (Sakaoğlu 2012: 393)

Sevgilinin yüzünün allığı nara benzetilirken beyaz teni de kar beyazı ile karşılanmıştır.

Yüce dağın *karı* olsan
 Has bahçanın gülü olsan
 Cennet'teki hörü olsan
 Almam yârim şimden kelli (Sakaoğlu 2012: 442)

Yüceltilen sevgili, dağların doruklarında bulunan erişilmez karlara benzetilmiştir.

b) Kar-Gerdan

Beyazdır gerdanı seçilmez *kardan*
 Ağzının içinde dişleri dürden
 Bülbülün gülüne varılmaz hârdan
 Yâkut oturtmuşlar la'lin üstüne (Elçin 1998: 71)

Sevgiliden sonra sevgilinin boynununda kar beyazı ile karşılandığını görmekteyiz.

c) Kar-Yüz

Sabahtan uğradım ben bir güzele
 Yüzü de yaylanın *karı* mı bilmem
 Geri dönüp habarını almadım
 Şurda bir kötünün yâri mi bilmem (Sakaoğlu 2012: 477)

Sevgilinin yüzü de el değmemiş yayla karına benzetilmiştir.

ç) Kar-Âşık

Aradılar bir tenhâda buldular
 Yaslandılar şıvgaların kırdılar
 Yaz bahar ayında bir od verdiler
 Yandım gittim ala *karlı* dağ iken (Sakaoğlu 2012: 524)

Âşık gençliğini ve yiğitliğini, erişilmesi zor olan büyük karlı dağlara benzetmiştir. Sevgilinin aşkıyla yanan âşık eriyip, tükenmiş ve bütün gücünü kaybetmiştir.

3.4.4) Dolu

Dolu, buz biçiminde yağan bir tür yağış şeklidir. Şiirlerde çok fazla karşımıza çıkmayan fakat kullanım alanı mevcut olan tabiat unsurlarımızdandır.

a) Dolu-Gözyaşı

Âhım oldu gökte sehâb-ı zulmet
Raadler kopardı na're-i firkat
Dolular yağdırdı dîde-i hasret
Dûdumdan cihan pür-sehab oldu gel (Elçin 1998: 150)

Âşık, âhının oluşturduğu dumanları, zulmet bulutlarına benzetirken gözlerinden akan yaşları da doluya benzetmiştir.

3.4.5) Çiğ (Şebnem, Jâle)

Çiğ, bahar günlerinde ve çoğunlukla da seher vaktinde bitkilerin yapraklarında görülen su taneleridir. Divânlarda karşımıza çıkan ve doğal unsurlardan biri olan çiğ, şeffaflığı ve yuvarlak yapısıyla çoğunlukla gözyaşı ve inci ile ilişkilendirilmiştir (Pala 2005: 436).

a) Çiğ-İnci

Çemende *jâleler* hem nemi dür
Helâk oldum meded şefkat demidür
Güzelin şânına lâyıık bu mudur
Niçün insâfa gelmezsin be zâlim (Elçin 1998: 203)

Çemenlerin üzerinde bulunan çiğ taneleri, beyaz renkleri ve yuvarlak şekilleriyle inciye benzetilmiştir.

b) Çiğ-Gözyaşı

Bitkiler üzerinde bulunan çiğ taneleri hem şekil hem de renkleriyle gözyaşı olarak hayal edilmiştir.

Ey Ömer gülşende feryâda düştüm
 Zâğ u zâgânlarla inâda düştüm
 Bülbül tek bir güle inâda düştüm
 Döker dîdelerim *şebnemi* nemdir (Karasoy, Yavuz 2015: 251)

Âşık, gözlerinden damla damla akangözyaşlarını, birer çiğ tanesi olarak düşünmüştür.

Bir güzeller şâhı sevdim ruh-ı ahmer gösterir
 Kaşlarının arası mihrâb u minber gösterir
 Sabahın seyrâna varmış ol melek-simâ güzel
 Güle *şebnem* gibi düşmüş ruhları ter gösterir (Karasoy, Yavuz 2015: 342)

Sevgili gül olarak hayal edilirken sevgilinin yanaklarındaki ter taneleri de çiğ olarak tabir edilmiştir.

Gam mıdır mecnun-sıfat olsa anın divânesi
 Başım olsa mürğ südü felâket lânesi
 Düştü gül ruh üzre *şebnem*-veş arak dür danesi
 Destmâl-i naz elinde sildi yüz bin naz ile (Elçin 1998: 561)

Yukarıdaki dörtlükte sevgilinin yanakları güle, yanakları üzerinde bulunan gözyaşları da hem çiğ hem de inciye benzetilmiştir.

3.4.6) Sel (Seylâb)

Orta Asya steplerinde yaşayan topluluklar her şeyi yutan ve silip süpüren selleri, çoğunlukla gücün ve kuvvetin temsilcisi olarak nitelendirmişlerdir. Gücü ve kuvveti temsil etmesiyle sel, Türk mitolojisi içerisinde kendine yer edinmiştir (Ögel 1995: 589). Su başlığı içerisinde ele aldığımız sel, yıkıcılığıyla bilinen doğal afetlerdendir. Şiirlerde olumsuz yapısından ziyade olumlu şekillerle kullanılmıştır. Sıklıkla karşımıza çıkan sel unsuru genel olarak gözyaşıyla birlikte anılmıştır.

a) Sel-Gözyaşı

Cevr ü cefâ kasrın ol bûnyad eder
 Anınçün bu hasta dil feryad eder
 Âkıbet dil mülkün hem berbad eder
 Ulaştı gözümün yaşı *sel sele* (Elçin 1998: 54)

Cevr ü cefalarla gönül mülkü harap olan âşığın gözlerinden akan yaşlar, sele benzetilmiştir.

Karac'Oğlan der ki bakın halıma
Değirmenler döner çeşmim *seline*
Hiç inanmam yârin yalan diline
Ben gönlümü savsalaya bildirdim (Sakaoğlu 2012: 555)

Yukarıdaki dörtlükte de âşık, mübalağa ederek gözlerinden akan yaşları sele benzetmiş ve bu sel ile değirmenlerin bile dönebileceğini ifade etmiştir.

Ömer bî-çârenin *seyl-i sirişkinden* hazer kıl kim
Onun her katresinden bir ulu girdâb olur peydâ (Karasoy, Yavuz 2015: 95)

Çaresiz âşığın gözlerinden akan yaşlar sel olarak tahayyül edilirken gözyaşlarının her bir damlası da bir girdap olarak düşünülmüştür.

b) Sel-Âşık

Karac'Oğlan der ki ben de *sel* olsam
Yârin bahçasında esen yel olsam
Mevlâ'm destur verse bir top gül olsam
Sokulsam zülfünün aralarına (Sakaoğlu 2012: 391)

Âşık taşkın akan seller gibi sevgilisine kavuşmak ister.

c) Sel-Sevgili

Yâreli sînemi nâra dağlarsın
Taşkın akar *seller* gibi çağlarsın
Niçün feryad idüp niçün ağlarsın
Gitti kuzu gitti ellere girmez (Elçin 1998: 453)

Esip gürleyen ve feryat eden sevgili, taşkın akan sellere benzetilmiştir.

c) Sel-Allah

Kâmil olanların bellidir yeri
Yoluna koyarlar cân ile seri
Hakk'ın dîdârını görelden beri
Gökler ağlar derya ağlar *sel* ağlar (Elçin 1998: 298)

Bazı dörtlüklerde ise sel kişileştirilmiştir. Allah'ı gören gözler bu ağırlığa dayanamaz ve ağlamaya başlar. Bu duruma gökler ve seller de dâhildir.

3.4.7) Okyanus (Ummân)

"Okyanus, büyük deniz. Umman adıyla bilinen Arap yarımadasındaki ülkeden Hind kıyılarına dek uzanan Hind okyanusuna da Bahr-iUmmn denilir." (Pala 2005: 478). Dünyanın büyük bir bölümünü kaplayan okyanuslar şiirlerde de büyük yer edinmiştir. Okyanuslar mecazlarla ve hayallerle süslenmiştir. Bu mecazlar ve hayallerin oluşmasında okyanusların büyüklüğü, derinliği ve insanda oluşturduğu çaresizlik hissi etkili olmuştur. Derinliği ve büyüklüğüyle pek çok soyut kavramın somut bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Bununla birlikte okyanuslar maddi ve manevi unsurların da kaynağı olarak grlmştir.

a) Okyanus-Aşk

Aşk başlı başına büyük bir âlemdir ve bu âlemin bir sonu yoktur. Bu âlemin ifadesi için yine büyük ve tükenmez bir kaynak olan okyanus unsuru kullanılmıştır.

şu garib başımı sevdâya saldım
Gavvas gibi olup *ummâna* daldım
Hak nsib ederse ben gene geldim
Giderim sevdiğim elvedâ sana (Elçin 1998: 28)

şik içine düştüğü aşkı büyük bir okyanus olarak grrken kendisini de bu okyanusun dalgıcı olarak hayal etmiştir.

Gönül seffinesi düştü *ummâna*
Bahr-i gama attı rüzigar bizi
Hasret olduk şimdi dostu yârâna
Pek zaif-hal etti intizar bizi (Elçin 1998: 131)

Yukarıdaki dörtlükte de gönül gemiye, aşk da bu geminin yüzdüğü okyanusa benzetilmiştir.

Düşüp girdba giryandan
Ne çektin derd-i hicrandan
Gönül flki bu *ummandan*
Karaya eyyam olmaz mı (Elçin 1998: 475)

Gemiye benzetilen gönül aşk âlemine düşmüştür. Bu âlem ummanlara benzetilmiş ve âşık bu âlemden kurtuluş olup olmadığını sorgulamaktadır.

b) Okyanus-Gözyaşı

Gözyaşının ilişkilendirildiği tabiat unsurlarından biri de okyanus olmuştur. Âşık mübalağa ederek gözyaşlarını okyanusa benzetmiş ve acılarını ifade etmeye çalışmıştır.

Yâre yâr olalıdan beri nâşî
Bağrıma uruldu melâmet taşı
Hasret ile akar çeşmimin yaşı
Umman oldu gitti sel deyi deyi (Elçin 1998: 131)

Hasret çeken âşığın gözlerinden akan yaşlar, birikerek büyük bir okyanus oluşturmuştur.

Firâkın âteşi cismimi yaktı
Âhımın odları göklere çıktı
Hasretli gözümde kanlı yaş aktı
Anınçün sahrâlar *umman* oldu gel (Elçin 1998: 151)

Aşk ateşiyle yanan âşığın akıttığı kanlı gözyaşları, sahrâları bile okyanusa çevirmiştir.

Karac'Oğlan diyor böyle kalırsa
Bahri gibi *ummanlara* dalarsa
Her ne zaman gönül yâri dilerse
Irak yakın demez yola düşürür (Sakaoğlu 2012: 622)

Aşk âlemi okyanus ile karşılanırken âşık da bu sulara yaşayan ve bu suların vazgeçilmez unsuru olan balığa benzetilir.

d) Okyanus-Şiir

Kendi hâlinde koca bir âlem olan şiir de okyanuslar kadar uçsuz bucaksız bir kaynak olarak düşünülmüştür.

Gevherî'yim bu gün *ummân-ı* nazmın
 Sâhib (i) defteriyim *divân-ı* nazmın
 Sipehsâlârıyım meydan-ı nazmın
 Bu meydanda cevlan etmek görünür (Elçin 1998: 404)

Okyanus, derinlik ve yetkinlik anlamlarını da karşılamak üzere kullanılmıştır. Yukarıdaki örnekte de şiir alanında yetenekli olan âşık bu durumu okyanus benzetmesiyle ifade etmiştir.

3.4.8) Deniz (Bahr, Deryâ)

Şiirlerde bahr ve deryâ isimleriyle karşımıza çıkan deniz, divân şiirlerinde sık sık kullanılan bir motif olmuştur (Pala 2005: 121). Divânlarda çokça kullanılan deniz incelediğimiz şiirlerde de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Suyun kaynaklarından olan deniz pek çok hayalin de kaynağı olmuştur. Deniz de okyanus gibi genişlik, büyüklük, coşkunluk ve sonsuzluk algısı yaratmasıyla şiirlere konu olmuştur.

a) Deniz-Dert

Muhabbet gemisi yelkenin açup
 Kasâvet *deryâsın* yel gibi geçüp
 Mecliste aşkına dolular içüp
 Sürdüğüm devrânım gönlüme geldi (Elçin 1998: 95)

Kasvetlerin ve sıkıntıların çokluğu, büyük bir denize benzetilirken muhabbet de bu denize yeklen açan gemiye benzetilmiştir.

Gönül seffinesi düştü *ummâna*
Bahr-i gama attı rüzigar bizi
 Hasret olduk şimdi dosta *yârâna*
 Pek zaif-hal etti intizar bizi (Elçin 1998: 131)

Rüzgâr, âşıkları birbirinden ayırmış ve dertlerin içine düşürmüştür. Bu dertler de büyüklüğü ve çokluğuyla koca bir deniz olarak düşünülmüştür.

b) Deniz-İsyan

Meded senden meded ey ganî Settar
 İsyân *deryâsında* kaldım destim al
 Kulun değil miyim ya Rabbî ne var
 Afv eyle günâhım kaldır destim al (Elçin 1998: 145)

Deniz, isyanların ve günahların büyüklüğünü karşılamak için kullanılmıştır.

c) Deniz-Lütuf

Bir sahib-keremsin bakışın kimyâ
Lûtfun bî-nihâye ihsânın *deryâ*
Nice düşmüşleri eyledin ihyâ
Bana da nazar kıl eyle şad beni (Elçin1998: 111)

Allah'ın lütfünün sonsuzluğu, büyüklüğü ve yüceliği denizlerle ifade edilmiştir.

ç) Deniz-Muhabbet

Ben bilirim benim aklım şaşırın
Beni sevdiğimden cüdâ düşüren
Muhabbet *deryâsın* baştan aşırın
Biri firkat biri gurbet biri aşk (Elçin 1998: 144)

Muhabbet de deniz ile ilişkilendirilen diğer bir kavram olmuştur. Muhabbetin derinliği ve çoşkunluğu deryâya benzetilmiştir.

d) Deniz-İltifat

Kerem kânı civan zann-ettim seni
İltifat *deryâsı* vefâ ma'deni
Rakibler söziyle terk ettin beni
Bilmem nedir cürmüm nedir günahım (Elçin 1998: 182)

Âşık, asalet sahibi sevgilinin tatlı sözlerini deryâ olarak görmüştür.

e) Deniz-İlim

Denizin ilişkilendirildiği kavramlardan biri de ilimdir. Allah'ın insanoğluna bahsettiği en büyük hediye ilimdir. İlim başlangıcı ve sonu olmayan bir kavramdır. Bu kavramın büyüklüğü de denizlerle ifade edilmiştir.

Ey felek bir dürr-i yektâ iken ben
Boncuk bahâsına kul ettin beni
Marifet ilminde *deryâ* iken ben
Akıdup alçağa göl ettin beni (Elçin1998: 112)

Âşık, ilimdeki yetkinliğini ve marifetini deryâ olarak görürkensevgilinin aşkıyla aklından olmuş ve değerini kaybetmiştir.

Şunda bir güzele gönül düşürdüm
Öpmeli koçmalı değmeli değil
Akıl *deryâsını* başdan aşırdım
Karadır gözleri sürmeli değil (Elçin 1998: 162)

İlimle beraber akıl da deryâ ile karşılanmıştır.

Aşk u muhabbetten da'vâ kılanlar
Başına sultandır bî-bâk ü pervâ
Deryâ-yı hikmette gavvâs olanlar
Hakâyıkta olur bir dürr-i yektâ (Karasoy, Yavuz 2015: 102)

Hikmetlerin büyüklüğü, derinliği ve çokluğu deniz ile karşılanırken bu hikmetlere dalanlarda birer dalgıca benzetilmiştir. Bununla birlikte hikmetler denizinden çıkarılan gerçeklerde inci olarak nitelendirilmiştir.

f) Deniz-Âşık

Deniz bir yandan büyüklüğü ile aşk âlemi için kullanılırken bir yandan da içindeki cevherlerle anılmıştır.

Gavvas olup *bahr*-ı aşkı boylayup
Eller ile hasbihâlim söyleyüp
Dost ile tenhâda işret eyleyüp
Cihânın safâsın sürmedim gitti (Elçin 1998: 129)

Aşk ve aşkın getirmiş olduğu pek çok duygu koca bir deniz gibi görülürken aşkın vazgeçilmez unsurlarından biri olan âşık da denizlere dalıp değerli cevherler çıkaran dalgıca benzetilmiştir.

Gözlerimin yaşı *deryâya* akar
Hicran ateşleri sînemi yakar
Ağladıkça âhım göklere çıkar
Ağam dağlar başı duman oldu gel (Elçin 1998: 152)

Gözlerinden akan yaşların çokluğunu ifade etmek isteyen âşık deniz unsurunu kullanmıştır.

Rakib ile görüp yâri ağlarım
Bülbülün feryâdı hâra bağlıdır
Yedideryâ gibi her dem çağlarım
Mevci elbet bir kenara bağlıdır (Elçin 1998: 332)

"Eskiler yedi deniz olduğuna inanırlardı. Bunlar Bahı-i Muhît (Atlas Okyanusu), Bahr-i Sınt (Hint Okyanusu), Bahr-i Lut (Lut gölü), Bahr-i Rûm (Akdeniz), Bahr-i Nitaş (Karadeniz), Bahr-i Hazer (Hazar denizi) ve Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz, Şap denizi)dir." (Pala 2005: 121). Dörtlüğümüzde büyüklüğü ve coşkunu ifade etmek için yedi deniz benzetmesi yapılmıştır. Sevdiğini rakiple gören âşık yaşadığı hisleri dalgalanan denizlere benzetmiştir.

g) Deniz-Dudak

Aceblemen böyle mecnun olduğum
Bir saçı leylâya düştüm bende men
Aşka düşüp böyle meftun olduğum
Bir leb-i deryâdır gönlümde men (Elçin 1998: 236)

Sevgili deniz olarak hayal edilirken sevgilinin dudakları da deniz kenarı olarak düşünülmüştür.

h) Deniz-Ayrılık

Fülk-i dil yelken açıp girdi bu *bahr-ı* firkate
Eremem bildim sabâ âhir kenâr-ı vuslata
Derse düşmüş bir garîb gördün mü râh-ı hayrete
Der ki bu *Âşık Ömer* gitti diyâr-ı gurbete
Dedi vermem niçe yıllar ad u sanımdan haber (Karasoy, Yavuz 2015: 247)

Gönül gemisi ayrılığın savurmuş olduğu denize doğru yelken açmıştır.

3.4.9) Göl

Türkler, buldukları coğrafyalar itibariyle su ve suya ait pek çok unsurla iç içe yaşamıştır. Bu unsurlardan biri de göller olmuştur. Türklerin yaşadığı coğrafyalarda büyüklü küçüklü pek çok göl vardır. Bu göller kullanım alanlarıyla yaşamın bir parçası olmuş ve Türklerin yaşamı için çok şey ifade etmiştir. İnsanların

zengin hayal güçleriyle ve düşünce dünyalarıyla çeşitli anlamlar kazanarak karşımıza çıkmıştır (Ögel 1995: 407).

Göller, edebiyatımızın birçok türünde sıklıkla kullanılan bir motif olmuştur. İncelediğimiz Âşık Ömer ve Gevherî divânı ile Karaca Oğlan şiirlerinde de göl unsuru çokça kullanılmıştır. Göl unsurunun bu kadar sık kullanılmasında büyüklüğü, derinliği, dalgalı yapısı ve pek çok canlıyı bünyesinde barındırması etkili olmuştur.

a) Göl-Mekân

Göl, eski Türk şiirlerinde de fazlaca kullanılan bir motif olmuştur. Bu şiirlerde göl çoğunlukla kaz ve ördek ile beraber anılmıştır. Kazlar ve ördekler göllerin süsleri hâline gelmiş ve göllerin vazgeçilmez unsurları arasında sayılmıştır. Göle bu kadar değer verilmesinin bir sebebi de Türklerin avcı bir millet olmasından ileri gelmiştir. Göller çoğunlukla kaz ve ördek avlarıyla tasvir edilmiştir. Uygur şiirlerinde göller varlıklarını korurken göller üzerinde yaşayan canlıların değiştiğini görmekteyiz. Göllerin hâkim kuşları kazlar ve ördekler iken Uygur şiiriyle beraber bu kuşların yerini kuğu almıştır (Ögel 1995: 414-415). Ele alınan şiirlerde de bu bağlantılar belirlenmiş, geçmişten gelen şiir zevkinin, düşünce sisteminin ve hayallerin korunduğu görülmüştür. Göl çeşitli hayvanlarla birlikte anılmıştır.

Bir âfet-i devran gamzesi cellâd
A beğler şu *gölde* bir kuğu gördüm
Gönül mülkin itti cevri ile berbad
A beğler şu *gölde* bir kuğu gördüm (Elçin 1998: 218)

Baharın gelişiyile göller canlanır ve tazelenir. Göl başlarında sevgililer görülmeye başlanır. Sevgilinin kuğuya benzetilmesiyle birlikte göl ilişkisi kurulur.

Al valayla bağlamışlar başını
Hilâl sandım kirpiğini kaşını
Uzatmış boynunu arar eşini
Gövel ördek gibi *göl* kenarında (Sakaoğlu 2012: 379)

Göl tasviri yapılırken kaz, ördek ve kuğu gibi çeşitli kuş türleri kullanılmıştır. Sevgili bu zarif ve güzel canlılara benzetilirken göl unsuru daha çok mekân tasviri için kullanılmıştır.

b) Göl-Gözyaşı

Şiirlerde su ve suya ait pek çok unsur âşığın gözyaşları için kullanılmıştır. Göllerde bu kullanım alanına dâhil olmuştur.

İki gözlerinin yaşı *göl* gibi
Her taraftan akıp gider sel gibi
Gâh bozarıp gâh kızarıp gül gibi
Solayım der isen ödünç akça ver (Karasoy, Yavuz 2015: 347)

Âşık, gözlerinden akan yaşların sürekliliğini ve büyüklüğünü ifade etmek üzere gölü tercih etmiştir.

c) Göl-İlim

Göl, seviye farkını belirtmek amacıyla da tercih edilmiştir. Okyanus ve deniz büyüklük ifade ederken göl küçüklük ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Ey felek bir dürr-i yektâ iken ben
Boncuk bahâsına kul ettin beni
Marifet ilminde deryâ iken ben
Akıdup alçağa *göl* ettin beni (Elçin1998: 112)

Âşığın marifet ilmindeki yetkinliği deryâlar kadar iken feleğin oyunlarıyla âşık bu vasfını yitirmiş ve daha alçak olan göle düşmüştür.

3.4.10) Nehir, Irmak (Ceyhun, Cû, Cûy)

Nehirşiirlerde ceyhun, cû ve cûy gibi isimlerle kullanılmıştır. İnce ve uzun yapısıyla nehir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Nehir de diğer su unsurları gibi gözyaşlarıyla birlikte anılmıştır.

a) Nehir-Gözyaşı

Karac'Oğlan der ki başa yazıldı
Dîdem yaşı *Ceyhun* oldu süzüldü
Kefenin biçildi kabrim kazıldı
Mezarımın üstü karalandı gel (Sakaoğlu 2012: 469)

Âşığın gözlerinden akan yaşlar, ince bir çizgi hâlinde yanağından süzülmetedir. Bu şekliyle gözyaşları nehirleri andırmaktadır.

Bendene evvel bakışta eyledin efsûnu sen
 Firkatinle gözden akıttım niçe *Ceyhun'u* ben
 Dinler isen sergüzeşt-i Leylî-i Mecnûn'u sen
 Nakl-ı encâm edelim bir sen bana bir ben sana (Karasoy, Yavuz 2015: 99)

Bu dörtlüğümüzde de gözyaşları nehirlerle benzetilmiştir.

b) Nehir-Gönül

İlkbaharda eriyen karlar ile nehir yatakları çoşar ve taşkınlar meydana gelir.
 Bu taşkınlıklarda benzetmelere konu olmuştur.

Cûş idüp akarsın *Ceyhunlar* gibi
 Nağmeler eyleyüp Kanunlar gibi
 Zerrece akli yok Mecnun'lar gibi
 Kûh u sahrâlarda gezersin gönül (Elçin 1998: 166)

Sevgilinin aşkıyla çoşan gönül, taşkın akan nehirlerle benzetilmiştir.

c) Nehir-Ömür

Hulûs-ı kalb-ile bel bağlayanlar nusret-i dîne
 Yüzü ak ola yarın eyleyenler hizmeti dîne
 Sebîl etmiştir onlar *cûy*-ı ömrün hizmet-i dîne
 Bu âteş çöllerin bâğ-ile bostânı sakâlardır (Karasoy, Yavuz 2015: 244)

Nehir olarak tahayyül edilen bir kavram da ömürdür. Hızlı bir şekilde ilerleyen günler, akan nehilere benzetilmiştir.

3.4.11) Çay

Şiirlerde çok sık karşılaştığımız unsurlardan biri de çaydır. Su unsuru içerisinde ele aldığımız en küçük yapı çaydır. Hem mecaz hem de gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

İşidelimmest-i müdam olunca
 Çamlıbel'de *çay* kenarı bulunca
 Eğlenelim rûz-i Kasım gelince
 Gele efendim Şam'a doğru gidelim (Elçin 1998: 204)

Çay mekânın bir parçası olarak kullanılmıştır.

a) ay-Sevgili

oşkun *aylar* gibi heman ağlarsın
Ciğerciğim aşk oduna dağlarsın
Sorarlarsa Gevherî niçün ağlarsın
Merhametsiz bir güzele bend oldum (Elçin 1998: 213)

Sinirlerine hâkim olamayan ve bir anda parlayan sevgili, oşkun akan aylara benzetilmiştir.

4. BÖLÜM: HAYVANLAR

4.1) Kuşlar ve Çeşitleri

Şiirler içerisinde en çok ismi geçen hayvan kuşlardır. Kuşlar gerek gerçek anlamlarıyla gerek mecaz anlamlarıyla sıkça kullanılmıştır. Bununla beraber bazı şiirlerde gerçek bazı şiirlerde ise mitolojik kuşlar karşımıza çıkmıştır. Şiirlerde kuşlar âşık ve âşığın canı, sevgili ve sevgilinin gönlü olarak hayal edilmiştir. Âşığın gönlü bir kuş misâli sevgiliye uçar. Sevgili de bir bakışıyla ya da bir gülüşüyle bu kuşu avlar ve kendine tutsak eder. Âşık bu durumdan memnundur ve asla şikâyet etmez. Sadece âşık değil sevgilide bazen gönlüyle bazen de diğer özellikleriyle kuşlara benzetilir. Bununla beraber kuşlara ait bazı özellikler de âşık ve sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Kuşların en fazla ele alınan özellikleri ise av ve avcı ilişkisi olmuştur.

Kuş hem sevileni hem seveni temsil eder. Güzel konuşan âşık ya da sevgili şakıyan kuşa benzetilir. Sadece âşık ve sevgili değil gönül de şakıyan bir kuştur. Ve bu kuşun kanatları yoktur. Bununla birlikte kanadı kırık kuşlar da âşığın çaresiz gönlünün tercümanıdır.

Kimi şiirlerde de kuşlar tabiatı süsleyen ve güzelleştiren varlıklar olarak tasvir edilmiştir. Kuşların yer aldığı şiirlerde neşe ve sevince yer verilmekle birlikte melankolik özellikler de göze çarpmaktadır. Kuşlar aşk mevsimi olan baharın gelişinin de habercisidir. Bahar manzaralarının başrolü de yine kuşlar olmuştur. Kuşlar içerisinde ele alacağımız ilk kuş ise bülbüldür.

4.1.1) Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Bülbül sesinin ve ötüşünün güzelliğiyle tanınan, bilinen bir kuş olmuştur. Arapçası "*andelîb*" olan bülbülün Farsça adı da "*hezârdır*". Her iki kullanımı da şiirlerde mevcuttur (Onay 1996: 147).

Divân edebiyatının vazgeçilmezi olan bülbül, inlemeleriyle dikkat çekmiş ve âşığın sembolü olmuştur. Bülbülün güle olan bağlılığı, âşığın sevgiliye olan

bağlılığına benzetilmiş ve bülbül-âşık ilişkisi böylece kurulmuştur. Bülbülün gülsüz yaşayamayacağı gibi âşık da sevgilisiz yaşayamaz. Bülbülün ağlaması, inlemesi ve sabırla beklemesi, âşıkta da görülen özelliklerdir. Gül, cefa çektirmek için yaratılmışken bülbül cefa çekmek için yaratılmıştır. Aynı âşık ve mâşukta olduğu gibi (Pala 2005: 87).

Bülbül ile gül birbirlerini hatırlatan iki ayrı varlıktır. Birinin adının geçmesi diğerinin hatırlanması için yeterlidir. Bülbül ile gül arasında meydana gelen olaylar, âşık ile sevgili arasında da vuku bulmaktadır. Bülbülün bütün hayatı gül üzerine kurulmuştur (Tolasa 1973: 485).

Gül ile bülbül aşkı, bülbülün gülü daha ilk gördüğü anda âşık olmasıyla başlamış olan bir aşk hikâyesidir. Bu aşk hikâyesi o kadar meşhur olmuştur ki âşık ve mâşuk, bülbül ile gül olarak anılmaya başlamıştır (Nizam 2010: 464).

Türk edebiyatında bülbül, gül ile birlikte anılmış ve güle olan aşkıyla tanınmıştır. Bülbülün bütün ötüşü ve inlemeleri güledir. Baharın gelişi, gülün gelişinin da habercisidir. Bu sebeple bülbülün ötüşü baharda daha şevkli ve daha güzel olmaktadır (Gürbüz 2014: 496).

Bülbül, şiirlerde en fazla kullanılan kuş olmuştur. Bu kadar çok kullanılmasının sebebi ise Gül ü Bülbül hikâyesinin kahramanı olmasından ileri gelmektedir. Gül ü Bülbül hikâyesi beşeri bir aşk hikâyesidir. Bu aşk hikâyesinin kahramanı olan bülbül sürekli ağlar, inler ve feryatlar eder. Tek arzusu gülüne kavuşmaktır. Gülüne kavuşmak isteyen bülbülün yolu cefalarla doludur. Gâh gülün eziyetleri gâh rakibin hileleri bülbülün güle kavuşmasını engeller. Aşk ateşiyle yanan bülbülün ciğerinden gelen âhlar ve ötüşler her yerden duyulur. Bülbül öyle derinden öter ki ötüşü hayranlık uyandırır. Bülbülün ötüşünün ve sesinin bu kadar güzel olmasının sebebi de çektiği aşk acısıdır. Bülbülün günü eziyetlerle geçerken gül tüm güzelliğiyle sefa sürmektedir. Gülün tek eğlencesi bülbüldür ve bülbüle hiç merhamet göstermez. Bülbülün yaralarına bir yara daha ekler. Bülbül ile gülün sıkça anıldığı mevsim bahardır. Güle olan aşkı nedeniyle bülbülün en sevdiği mevsim bahardır. Bahar ile sevgililer birbirine kavuşmaktadır. Bu nedenle bahar gül ve

bülbülün mevsimi olmuştur. Bülbülün en sevdiği yer ise bağ, bahçe ve gülşendir. Bahar gelince bülbül gül bahçesini mesken eder. Bülbül nağmeleriyle gülün açılmasını bekler.

a) Bülbül-Feryat

Bülbülün en sık işlenen özelliği feryatları, inlemeleri ve ötüşü olmuştur. Bülbülün bütün bu feryatları ızdıraplarla yüklüdür. Âşığın acıya meyilli olduğu gibi bülbül de âh u zârlara meyillidir.

Dilâ hazan oldu aşkın bahârı
Nây gibice âh ü figana ne sebep
Hâre bahş eyledin ol gül'izârı
Bülbül gibi bu nâlâna sebep (Elçin 1998: 36)

Gül yanaklı sevgiliyi rakibe kaptıran âşık feryat etmeye başlar, âşığın bu feryatları da bülbülün inlemelerine benzetilir.

Kaşların hilâldır gözlerin ala
Bülbül figan etti şol gonca güle
Bilmem n'ettim beni getirdin ele
Güldürdün bak beni bile sevdiğim (Sakaoğlu 2012: 488)

Sevgili gül ile âşık da bülbül mazmunu ile karşılaşmıştır. Bülbülün bütün temayülü gülünedir.

Uzlet ettim ey *Ömer* nev gûşe-i kâşâned
Nâleyi *bülbülden* aldım yanmağı pervâned
İşte geldim işte gittim gayrı doğmam anadan
Ey felek bi'llâhi çoktur bunca eziyyet bana (Karasoy, Yavuz 2015: 97)

Âşık, inlemeleri ve haykırışları bülbülden öğrenirken aşk ateşiyle yanmayı da pervânedden öğrenmiştir.

b) Bülbül-Rakip

Gülün güzelliği diğer bülbülleri de cezbetmekte ve kendine çekmektedir. Bu durum da âşığı rahatsız etmektedir.

Hele bakın Şu sallanan geline
Benim olsa vermem dünya malına
Bir *bülbül* dadanmış dostun gülüne
Vurup derd'olmadan vurmam n'eyleyim (Sakaoğlu 2012: 501)

Sevgili güle, sevgilinin peşine düşen rakipte âşığın gülüne konan yabancı bülbüle benzetilmiştir.

c) Bülbül-Ses

Bülbülün Şiirlere konu olan özelliklerinden biri de güzel sesi ve ötüşü olmuştur. Bülbül özellikle seherde ve bahar aylarında gülün açılmasıyla beraber ötmeye başlar. Güzel sesiyle bülbül, gülüne Şiirler okuyup tatlı sözler söyleyerek gülünün açılmasını bekler.

Hokkadır dehânın dişin dür-dane
Safâlar bahş ider leblerin cânâ
Söyledikçe hayat verir insana
Şirin sözlüm dilin benzer *bülbüle* (Elçin 1998: 48)

Bülbül ile âşık karşılanırken bazı dörtlüklerde de sevgilinin tatlı dili bülbüle benzetilmiştir.

Sevdiğim arzımı demek'çin sana
Bülbül söylediği dil gerek bana
Şu bağrım kül oldu hep yana yana
Onu söndürmeye sel gerek bana (Sakaoğlu 2012: 388)

Sevgilisine durumunu arz etmek isteyen âşık, bülbül gibi güzel sözlü ve tatlı dilli olmak ister.

İçüben aşkın dolusun aşk ona âŐân gelir
Eremez Şâh-ı visâle dahı fırkatte kalır
Şimdi bir gonca dehândır sevdiğim âlem bilir
Dili *bülbül* saçı sümbül zülfü dâr olmaz bana (Karasoy, Yavuz 2015: 114)

Gonca ağızlı ve sümbül saçlı sevgilinin tatlı dili de yine bülbüle benzetilmiştir.

ç) Bülbul-Âşık

Bülbul kuş olarak kullanılmaktan ziyade âşık ve âşığın gönlü için kullanılmıştır. Bülbulün güle olan meyli, âşığın sevgilisine olan bağlılığıyla ilişkilendirilmiştir. Bülbul ile gül arasındaki macera seven ile sevilen arasındaki ilişki için kullanılmıştır.

Hayâl-i reftârı olunca dil dil
Gerdenin üzre saf saf olur fülful
Nice zâr etmesin bîçare *bülbul*
Rûyunda açılmış gül iki yerde (Elçin 1998: 46)

Âşık sevgilinin yanağında açan güllerin bülbulü hâline gelmiş ve çaresizce âh u zâr etmektedir.

Her adam ne bilir aşkın halından
Bülbul vazgeçer mi gonca gülünden
Şeker şerbet damlar tatlı dilinden
Geçti dilber şu yolları dolandı (Sakaoğlu 2012: 412)

Bülbulün gülünden vazgeçmediği gibi âşık da sevgilisinden asla vazgeçmez. Âşığı var eden ve yaşatan sevgilisidir.

Herkes edinmişler hâlince mesken
Şâh-ı taht-ı serîr bâlây-ı vatan
Çaylağa sarp kaya *bülbüle* gülşen
Bûmun meskeni vîrâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 477)

Her kuşun yaratılışı gereği bir meskeni vardır. Çaylağa sarp kayalar, baykuşa viraneler ve bülbüle de gül bahçesi tayin edilmiştir.

4.1.2) Papağan (Tûtfî, Dudu)

Papağan divân şiirlerinde en sık kullanılan kuşlardandır. Papağana konuşmayı öğretmek amacıyla ayna unsuru kullanılmıştır. Ayna papağanın karşısına konur ve papağana konuşmayı öğretecek olan kişi aynanın arkasına geçer. Aynanın arkasından konuşan kişinin sesini duyan papağan, bu sesi kuş sesi zannedip taklit etmeye başlar. Bu şekilde papağana konuşma öğretilir (Pala 2005: 474).

Bülbülden sonra şiirlerde en fazla kullanılan kuş papağan olmuştur. Papağan ismine karşılık tûti kullanılmıştır. Halk arasında bu isim dudu şeklini almıştır. Konuşmasıyla anılan bu kuş öğretilen kelimelerin dışına çıkamaz. Eğitimi sırasında ayna ve şeker kullanılır. Bu durum da şiirlerde sık sık anılır. Tûti özellikle dil ile beraber kullanılmış ve ortaya tûti dil tabiri çıkmıştır. Hoş konuşması ve güzel sözleriyle âşığı ve sevgiliyi anımsatır bize.

a) Dudu-Dil

Dudu, şiirlerde çoğunlukla tatlı dilli oluşuyla işlenmiştir. Sevgili de güzel sözleriyle ve baldan tatlı diliyle duduya benzetilmiştir.

Tûtiye ders verir güftâr-ı dilin
Kametın tûbâdır hem nâzik belin
Beni bülbül idüp ruhunda gülün
Aşkın ateşine pervâne geldim (Elçin 1998: 191)

Papağan güzel ve düzgün konuşmasıyla bilinen bir kuş olmuştur. Sevgili de güzel söz söylemesi ve güzel konuşmasıyla papağana ders verecek kadar üstün tutulmuştur.

El-aman hey âhû gözlüm
Yeter naz eyledin yeter
Dudu dillim şirin sözlüm
Yeter naz eyledin yeter (Elçin 1998: 533)

Âşığa nazıyla cefa çektiren sevgili güzel ve şirin sözleriyle tûtiyi anımsatmaktadır.

Bugün bir dilberi ettim temâşâ
Sümbül saçın sırma tele uydurmuş
Kesmiş kâkülünü dökmüş eğnine
Şirin şirin *dudu* dile uydurmuş (Sakaoğlu 2012: 629)

Yukarı dörtlükte de yine sevgilinin ağırdan konuşması ve tatlı dili dudu ile karşılanmıştır.

b) Dudu-Sevgili

Dudunun dil ile birlikte kullanılmasının yanı sıra sevgilinin kendisinin de duduya benzetildiği dörtlükler mevcuttur.

*Tûtî-i güyâ olur lâl-i şeker-bârın gören
Bülbülü gûş eylemez bir kerre güftârın gören
Şu reftar ile ol mâh-ı ruhsârın gören
Âteş-i aşkınla sûzan olmamak mümkün midir (Elçin 1998: 601)*

Şeker ile papağan birlikte anılmış ve sevgilinin şeker saçan tatlı dili güya papağana benzetilmiştir.

*Rûz u şeb fikr ü hayâlin beni eyler serserî
Âşık-ı hicrâna pür dağ oldu niçe rehberi
Yâ n'içün ekl eyleyemezsin bu Ömer'den sükkeri
Sebze-pûşum tûtî-i gûyâcığım n'ettim sana (Karasoy, Yavuz 2015: 99)*

Papağana konuşmasının ardından şeker verilir. Bu durumda benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Âşık sevgilisine şeker sunmakta fakat sevgili bu şekeri kabul etmemektedir.

*Burnunu seyr eden münevver oldu
Yahşı kokularla muattar oldu
Lebin görenlere müyesser oldu
Fesâhat belâgat tûtî-i gûyâ (Karasoy, Yavuz 2015: 128)*

Sevgili, güzel konuşma ve güzel söz söyleme sanatında da tûtî misâli yeteneğini sergilemiştir.

c) Dudu-Âşık

Papağan güzel konuşan bir kuş olması sebebiyle hem âşık hem de sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

*Şükr olsun Mevlâ'ya iriştik yaza
Tûtular kumrular mâildir saza
Bir kişi sıdk ile dursa namâza
Cennet kapuların açar sabahtan (Elçin 1998: 228)*

Papağan ve saz arasında olan ilişkide âşık ile mâşuk arasındaki macera için kullanılmıştır.

Nola cânâ reh-i irfâna girsen
Bilirdin hâlîmi kemâle ersen
Gevherî *tûtî*-veş söylesin dersin
Sükker zeban ile güler yüz göster (Elçin 1998: 327)

Âşık, tûti gibi güzel konuşabilmek için sevgiliden güler yüz ve şeker gibi tatlı söz istemektedir.

Ol lebi kand-i nebat mir'at-i hüsnün hakkıçün
Yüz virüp te *tûtî*-i gûyâ iden sensin beni (Elçin 1998: 701)

Âşığı, tûtiye çeviren bizzat sevgilinin şeker gibi tatlı dudakları ve güzelliği olmuştur. Tûti, şeker ve ayna unsurlarıyla da birlikte kullanılmıştır.

4.1.3) Doğan (Bâz, Şehbâz, Şahbâz, Toygun, Seyfi, Şahin)

Baz, avlanmadan önce elde bağlı bulundurulmuş ve boynunda çingirak asılı olan bir av hayvanıdır (Pala 2005: 70).

Doğan, avcı ve güçlü bir hayvan oluşuyla Türk milletinin karakteristik özelliklerini yansıtmıştır. Türklerde av hayvanı olarak kullanılmış, gücün, kuvvetin ve yiğitliğin sembolü olmuştur (Ögel 1995: 127).

Doğan aşağıya doğru kıvrık gaga yapısına sahip olan ve uzun süre havada asılı kalarak avının yerini tespit edebilen, gözlerinin keskinliğiyle hızlı bir şekilde avını yakalayan yırtıcı, avcı bir kuştur (Gürbüz 2014: 495).

Kartalgillerden olan şahin bazı kuşları ve fareleri yer. Doğan ve bâz ismiyle de bilinen şahin, yırtıcı bir kuştur. Şahin, uzun kanatlara ve sağlam vücut yapısına sahip bir kuştur (Zavotçu 2006: 493). Gücün ve ihtişamın sembolü hâline gelen doğan, şiirlerde de çoğunlukla avcı bir hayvan olmasıyla işlenmiştir. Bazen sevgili bazende âşık, doğana benzetilmiştir. Âşık ve sevgili arasındaki ilişkide av ve avcı kapsamında ele alınmıştır.

a) Doğan-Av

Âşık ile sevgili arasındaki ilişki bu avlar ile tasvir edilmiştir. Sevgilinin peşine düşen âşıklar çoğunlukla doğana benzetilmiştir.

Bir dost ararım ki açsam râzımı
Meclis-i irfanda çalsam sazımı
Bir turna gözlüye salsam *bâzımı*
Hiç avcu şâhini salmadık olsa (Elçin 1998: 31)

Âşık gözleri turnaya benzetilen ve hiç rakip yüzü görmeyen sevgiliyi avlamak ister.

Bir dost ararım diyem sözümü
İrfan arasında çalam sazımı
Bir turna ararım salam *bazımı*
Hiç avcı şahin salmadık olsun (Elçin 1998: 280)

Bir önceki dörtlükte olduğu gibi bu dörtlükte de sevgili, av olan turnaya benzetilirken âşık, avcı doğana benzetilmiştir.

Yiğide yiğitlik veren hep varlık
Yiğidi köt'eden kör olsun yokluk
Sen seni sarpa vur kınalı keklik
Beyoğlu üstüne *bazınan* gelir (Sakaoğlu 2012: 602)

Sevgili av olan keklik ve turna gibi kuşlarla temsil edilirken âşık da avcı doğan ile temsil edilmiştir.

b) Doğan-Bakış

Doğan usta avcılığının ve gücünün yanında keskin görüş yeteneğiyle de bilinen bir hayvan olmuştur. Doğanın keskin ve acımasız gözleriyle, sevgilinin gözleri arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

Adû-yı kelb nâdânı nidersin
Tutalım seyr-i sahrâya gidersin
Yine çok dillerin saydın idersin
Nadir ol çeşm-i *şehbâzlar* civan hû (Elçin 1998: 428)

Güzel ve mestane gözleriyle âşıkları ve rakipleri avlayan sevgili, bu yönüyle doğana benzetilmiştir.

Nazlı **Karaca'Oğlan** nazlı
Kılıncı kınında gizli
İspir ördek *seyfi* gözlü
Çıkar çıkar salınır mı (Sakaoğlu 2012: 633)

Yukarıdaki dörtlükte doğan, seyfi ismiyle karşımıza çıkmış ve sevgilinin yırtıcı ve sert bakışları doğaninkilerle ilişkilendirilmiştir.

Nâr-ı aşkın dâğ-ı sînem indirip incitmede
Hışm edip ebrûların çattıkça işim bitmede
Çeşm-i *şahbâzı* gönüller murgunu sayd etmede
Akl u cân hayrettedir bu kârına İbrâhim'in (Karasoy, Yakup 2015: 557)

Sevgilinin bakışları, gönül kuşlarını avlayan avcı bir kuş olarak hayal edilmiştir.

c) Doğan-Sevgili

Doğan hem âşık hem de sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

Birini benzettim yavru *şahana*
Birini benzettim yavru *doğana*
Emsâli gelmemiş devr-i cihana
El göğüste hizmet eder ikisi (Sakaoğlu 2012: 458)

Âşık, gördüğü güzelleri dünyada emsali görülmemiş olan yavru doğana benzetmiştir.

Çekmişim cânâ yolunda cevriyi yahşı yaman
Arz-ı hâl eylerdim ammâ gamzeler vermez amân
Bağlamışsın zülfünün her teline bin bunca cân
Sayd edersin gördüğün murgu bu *şahbâzlık* nedir (Karasoy, Yavuz 2015: 241)

Sevgili, âşıkları güzelliği ile kendine çekmekte ve avlamaktadır.

Sevdiğim *şâhine* benzer dem-be-dem göğe ağar
İltifât etsen güzele yönü yukarı bakar
Leblerin sordukça cânâ ağzıma sükket yağar
Pâk (ü) nâzik lokmadır pâlûze-i terden lezîz (Karasoy, Yavuz 2015: 209)

Güzelliğinin farkında olan ve kendini beğenen sevgili, daima yükseklerden uçan şahine benzetilmiştir.

d) Doğan-Âşık

Bazı şiirlerde de âşığın avcı olduğunu görmekteyiz.

Şâhinin oldum uçmağa
Uğrayup yoldan geçmeğe
Tenhâ bulup ta kaçmağa
Bu gönlüm arzular seni (Elçin 1998: 486)

Sevgiliye kavuşmak isteyen âşık kendini şahin olarak düşlemiştir.

Yükseği yarım sayalı
Kekliği *şahan* soyalı
İnce belli gök sayalı
Dilber seven del'olma mı (Sakaoğlu 2012: 417)

Sevgili savunmasız ve narin kuşlara benzetilirken âşık ise yırtıcı kuşlara benzetilmiştir.

Durnam gateriniz bozuk bozguna
Cura *şahin* avın vermez kuzguna
Eşinden ayrılmış öter bir suna
Yeşiller bağlamış al deyip gider (Sakaoğlu 2012: 582)

Âşık ile mâşuk arasındaki kovalamaca pek çok hayvan tasviriyle ifade edilmiştir. Bu tasvirlere şahin, kuzgun ve suna ilişkisinde dâhildir.

e) Şahin-Gönül

Gevherî der yoktur derdime çâre
Onulmadı gitti sinmde yâre
Gönül bir *şahindir* her bir şikâre
Salınmaz gözleri mestim salınmaz (Elçin 1998: 445)

Şahin karşımıza türlü şekillerle çıkmıştır. Yukarıdaki dörtlükte de şahin-gönül ilişkisi kurulmuştur. Güzellere vurgun olan gönül avcı şahin olarak nitelendirilmiştir.

4.1.4 Turna (Durna)

Anadolu halk şiirinde ve kültüründe önemli bir yer edinen turnaların bu önemini hala koruduğunu görmekteyiz (Ögel 1995: 553).

Leylek büyüklüğünde, uzun bacaklara, zarif bir boyna sahip olan turna göçmen bir su kuşudur. Kanatlarının ucu, tepesi ve boynunun bir bölümü siyah renklidir. Parlak ve berrak gözleriyle çekici çeken bir kuş türüdür (Elçin 1993: 75). Göçmen bir kuş olan turna, leylekten iri, gri, beyaz ve siyah renklere sahip olan bir kuştur (Öner 2008: 561).

İslamiyet öncesinde bilinen turna İslamiyetten sonra da değerini korumuştur. İslam tasavvufuyla beraber turna derin anlamlar kazanmıştır (Kuzu 2018: 115). Turna, bülbül kadar geniş bir şekilde ele alınmamış olsa da şiirlerde hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Edebiyatta, sanatta ve dini inanışlarda etkili olmuş bir kuştur. Türklerin değer verdiği ve kutsallaştırdığı hayvanlar arasında yer alır.

Göçmen bir kuş olan turna güzelliğiyle insanların gönlünü kazanmıştır. Güzel bir kuş olması sebebiyle sevgiliyle ilişkilendirilmiş ve sevgilinin sembolü hâline gelen kuşlardan olmuştur. Bu durum da âşığın gözünde değer kazanmasına sebep olmuştur. Turna sevgilinin yanı sıra sılayı ve hasreti de temsil etmiştir. Âşık, gökyüzünde katar katar uçan turnalardan sevgilisine ve vatanına dair haber almaktadır. Bu özelliğiyle de turna haberci olarak önemli bir yer edinmiştir.

a) Turna-Sevgili

Turna zarif ve güzel bir kuştur. Bu özellikleri sebebiyle de sevgiliyle birlikte anılmıştır.

Yavru *turna* gibi boynun uzadır
Al yanağı gonce gülden tâzedir
Âşıkların hâtırını gözedir
Tab'ı melâlimdir kûre değildir (Elçin 1998: 355)

Sevgilinin çekingen tavırları, korkak ve ürkek turnaların hareketlerine benzetilmiştir.

Deniz kenarında biter kumları
 Gök yüzünde uçar yar *turnaları*
 Şu ala göze siyah sürmeleri
 Çeken dilber beni mecnun eyledi (Sakaoğlu 2012: 432)

Sevgiliden haber getiren turnaların tasviri yapılmıştır.

Devlet hümâsını tutayım derken
 Uçurdum kolumdan baz elden gitti
 Cehd edip ardından yeteyim derken
 Hazır *turna* ile kaz elden gitti (Karasoy, Yavuz 2015: 849)

Güzelin peşinden giden âşık elindeki yardan olmuştur.

b) Turna-Göz

Sevgilinin bir bütün olarak turnaya benzetilmesinin yanı sıra sevgilinin uzuvları da turnaya benzetilmiştir.

Salâvat getirsin cemalın gören
 Bakışın *turna* da sekişin ceran
 Uğradığın yeri edersin veran
 Bülbül has bahçada gülünen oynar (Sakaoğlu 2012: 573)

Sevgili birden fazla doğa unsuru kullanılarak tasvir edilmiştir. Bakışı için *turna* kullanılırken yürüyüşü için *ceylan* kullanılmıştır.

Bir dost ararım ki açsam râzımı
 Meclis-i irfanda çalsam sazımı
 Bir *turna* gözlüye salsam bâzımı
 Hiç avcu şâhini salmadık olsa (Elçin 1998: 31)

Âşık peşinde olduğu güzelin *turna* gözlü olmasını ister.

c) Turna-Saç

Ben varmaz oldum işime
 Hayalın girmez düşüme
Turna tellerin başına
 Sokup giden Dürye Dürye (Sakaoğlu 2012: 410)

Sevgilinin turnayla ilişkilendirilen bir yönü de saçları olmuştur. Sevgilinin siyah saçları için turna teli yakıştırması yapılmıştır.

4.1.5) Ördek (Suna)

Su kuşlarından biri olan ördek, suna, gövel ve yeşil gövel ördek kullanımlarıyla karşımıza çıkmıştır. Özellikle Karaca Oğlan şiirlerinde ördeğe geniş yer verildiğini görüyoruz. Göllerle birlikte anılan ördek, gölün bir parçası olarak kullanılmıştır.

a) Suna-Sevgili

Görünce *sunayı* bin oldu derdim
Ol mürüvvet kânının kuluyum derdim
Defter-i uşşaka yokladım gördüm
Gevherî ad yerin kapkarelenmiş (Elçi, 1998: 412)

Âşığın derdine dert katan sevgili güzelliğiyle sunayı andırmaktadır.

Karaca'Oğlan der ki âşıkım saza
Dayanılmaz *sunam* sendeki naza
Elinde kadehi dudakta meze
Gerdana dökülen telleri bir hoş (Sakaoğlu 2012: 629)

Sevgilinin nazlarını ifade etmek için göllerde saklanan ve kendini göstermeyen ürkek suna kullanılmıştır.

Benim sevdiceğim bülbül ünlüdür
Ördek simâlıca yeşil donludur
Güzeller içinde katı bellidir
Tanı da boyumdan bil dedi bir kız (Sakaoğlu 2012: 641)

Sevgilinin masum ve güzel yüzü ördek simasına benzetilmiştir.

b) Suna-Saç

Ördekleyin zülüfleri burmalı
El bağlayup divânına durmalı
Kudretten kaşı gözü sürmeli
Bir isbir balaban gördüm kimindir (Elçin 1998: 361)

Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları da sunanın tüyleriyle karşılanmıştır.

c) Suna-Boyun

Boynu yeşil gövel *ördek*
Sana bir göl gerek idi
Kanadının biri yeşil
Biri de al gerek idi (Sakaoğlu 2012: 433)

Sevgilinin uzun ve ince boynu daima dikkat çekmiştir.

Güvercin duruşlu keklik sekişli
Kıl *ördek* boyunlu ceren bakışlı
Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı
Şöyle bir güzel ver gönlüm eğleyim (Sakaoğlu 2012: 499)

Sevgilinin vakarlı duruşu güvercine benzetilirken yürüyüşü keklige ve ince, uzun boynu da ördeğe benzetilmiştir.

ç) Suna-Boy

Benden selâm edin *suna* boyluma
Bir karış gerdanlı Habeş benlime
Yenem dedim yenedim gönlüme
O dostu yiyecek nar bulamadım (Sakaoğlu 2012: 478)

Sunanın şiirlerde güzellik unsuru olarak kullanılan unsurlarından biri de boyu olmuştur.

4.1.6) Kuğu

Eski dönemlere baktığımızda kuğu, Kutadgu Bilig'de beyazlığın timsâli olarak görülmüştür (Ögel 1995: 552). Kuğu, uzun ve kıvrık boyunlu zarif bir su kuşudur. Güzelliği ve duruşuyla asaletin simgesi olmuştur. Uzun boynu ve beyaz rengi sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Diğer kuşlarla ve göllerle beraber anılmıştır.

a) Kuğu-Sevgili

Sabahın seyrettim elif kaddini
Gönül perişandır elinden *kuğum*
Ya nişün inlersin gurbet illerde
Kimseler bilmez dilinden *kuğum* (Elçin 1998: 213)

Âşığı darmadağın eden sevgili güzelliği ve soyluluğuyla âdeta bir kuğudur.

Derd ile söylenür diller içinde
Biri nazlı *kuğu* biri toygundur (Elçin 1998: 680)

Kuğunun bahsi geçen bu dörtlükte de sevgili anlatılmaktadır.

Şunda bir güzelin salınışını
Selviye benzettim dallar içinde
Irmak kenarında derya yüzünde
Kuğuya benzettim göller içinde (Sakaoğlu 2012: 402)

Sevgilinin mahallesinde gezen âşık nazlı, narin ve güzel sevgiliyi göller içinde yüzen ve güzelliği ile dikkat çeken kuğuya benzetmiştir.

4.1.7) Güvercin (Kebûter, İspir)

Güvercin haberleşmede kullanılan ve çoğunlukla baz ile avlanan bir kuş olarak yer edinmiştir (Çavuşoğlu 1971: 268).

Av kuşu olarak bilinen güvercin, şiirlerde postacı olarak hayal edilmiş ve sevgiliyle ilişkilendirilen kuşlardan biri olmuştur (Pala 2005: 277).

Kültürümüzde ve edebiyatımızda yer edinen güvercin şiirlerde kebûter, ispir ve güğercin şekilleriyle karşımıza çıkmıştır. Edebiyatımızda haber getirip götürmekle görevli bir kuş olarak anılırken ele alınan şiirlerde daha çok fiziki özellikleriyle ön plana çıkmıştır.

a) Güvercin-Sevgili

Ey şahin bakışlım sensin *kebûter*
 Derdinden olmuşum mecnundan beter
 Mübârek cemâlin gördüğüm yeter
 Efendim yüzüme gülüp neylersin (Elçin 1998: 270)

Güvercin masum ve şirin bir kuştur bu özellikleri de sevgiliyle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.

b) Güvercin-Göz

Tülü maya yürüyüşüm
İspir balaban bakışlım
 Yayla çiçeği kokuşlum
 Nergiz topla benim için (Sakaoğlu 2012: 536)

Sevgilinin güvercinle bağlantı kurulan bir özelliğide bakışları olmuştur.

Nazlı **Karaca'Oğlan** nazlı
 Kılıncı kınında gizli
İspir ördek seyfi gözlü
 Çıkar çıkar salınır mı (Sakaoğlu 2012: 633)

Sevgilinin küçük gözleri ve saf bakışları güvencine benzetilmiştir.

c) Güvercin-Göğüs

Gafilten gezerken üstüme uğradı
 Bir surahi toygun gördüm kimindir
Güğercin göğüslü bir hûb bakışlı
 Bir isbir balaban gördüm kimindir (Elçin 1998: 361)

Güvercin çıkık göğsüyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Güvercinin bu göğüs yapısı benzetilen unsur olarak kullanılmış ve âdeta kalıplaşmıştır. Güvercin göğsüyle sevgilinin göğsü arasında ilişki kurulmasında güvercinin ileriye çıkık göğsü etkili olmuştur.

ç) Güvercin-Duruş

Güvercin duruşlu keklik sekişli
Kıl ördek boyunlu ceren bakışlı
Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı
Şöyle bir güzel ver gönlüm eğleyim (Sakaoğlu 2012: 499)

Sevgilinin kendini beğenen tavrı, vakarlı duruşuyla güvercine benzetilmiştir.

d) Güvercin-Topuk

Kadife şalvarlı tül libaslının
Güvercin topuklu sarı meslinin
Elleri kınalı kumru seslinin
Zülüfü gerdana tarayışının (Sakaoğlu 2012: 532)

Sevgilinin küçük ve yuvarlak topuklarıda güvercine benzetilmesinde etkili olmuştur.

4.1.8) Tavus (Tâvûs)

Tavus, uzun tüyleri ve tüyelerinin üzerindeki göz alıcı renkleriyle ünlenen bir kuştur. Güzelliği ile divân şiirinde sıkça anılmıştır (Pala 2005: 456). Tavus, rengârenk tüyleriyle ve kanatları üzerindeki çeşitli şekillerle şiirlere konu olmuştur. Tavus göz kamaştırıcı güzelliğiyle sevgilinin sembolü olmuştur.

a) Tâvûs-Sevgili

En fazla öne çıkan benzetme tavus-sevgili ilişkisidir. Sevgili, tavus gibi güzel ve ilgi çekicidir.

Bezm-i muhabbette cevlân edersin
Tavus gibi düzüp kendi kendini
Sen yerden göğe dek bin kan edersin
Yâ da emzirirsin leb-i fendini (Elçin 1998: 117)

Süslenen sevgili, rengârenk tüyleriyle ve gösterişli yapısıyla tavusa benzetilmiştir.

Her yiğidin devlet konmaz başına
Yâr ağlatan doyar m'ola yaşına
Göğsü nakış nakış *tavus* kuşuna
Benzettim yavruyu seçemiyorum (Sakaoğlu 2012: 503)

Sevgilinin giydiği elbisenin göğüs kısmındaki nakışlar da tavusun tüyleriyle ilişki kurulmasında etkili olmuştur.

Âşıkı sayd etmeğe kâküllerin çîn eylemiş
Gamzeleri mübtelânın kasdına kîn eylemiş
Hüsünü ol mehlîkâ *tâvûs*-veş zeyn eylemiş
Halkı âşık kılmak için kendüye vermiş cilâ (Karasoy, Yavuz 2015: 96)

Sevgilinin süslenmesi de yine tavusun süslenmesine benzetilmiştir.

b) Tâvûs-Cennet

Cennet kuşu olan tavus, şeytanın cennete girmesine yardımcı olmuş ve Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olmuştur. Bu olaydan sonra tavus cennetten çıkarılmış ve çıplak ayaklarla dünyaya gönderilmiştir (Pala 2005: 456).

Rabbenâ her işimiz dâim muvâfıktır sana
Böyle takdîr eylemişsin aklımız ermez ona
Recm ile iblîs-i merdûd gitti *tâvûs* bir yana
İsfahân'a düştü yılan âh u sergerdân melîl (Karasoy, Yavuz 2015: 596)

Tavus ve yılan, şeytanı cennete sokarak Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılmasına sebep olmuştur. Bu durum cezasız kalmamış ve yılan ile tavus da cennetten çıkarılarak dünyaya gönderilmiştir. Ayrıca dörtlükte Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkışlarına da telmihte bulunulmuştur.

4.1.9) Karga (Zâğ, Gurâb)

Kuşlar şiirlere, uçuşları, sesleri, hızları, yırtıcılıkları, güzellikleri ve çirkinlikleri ile konu olmuştur. Bizim ele aldığımız ve incelediğimiz karga da çirkinliğiyle işlenmiştir. Karga evcilleştirilemeyen bir kuş olup, siyah rengi ve çirkin sesiyle şiirlerde benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Karga, pek çok yiyeceğin yanında leşle de beslenmektedir. Bu vasıflarının yanında kargaya, hırsız ve rezil sıfatları da verilmiştir. Karga günahkâr, hileci, açgözlü, nefesine düşkün, kıskanç ve gammaz bir hayvan olarak görülmüştür (Demirkazık 2011: 131-148).

Karga, siyah rengiyle ve çirkin sesiyle kara haber ile ilişkilendirilmiştir (Demirdağ 2017: 14). Karga, şiirlerde çoğunlukla çirkinliği ile işlenmiştir. Karganın bu çirkinliği rakip ile ilişkilendirilmiştir. Karga, siyah bir renge ve çirkin bir sese sahiptir. Bu sebeple aşağılanmak istenen rakip, kargaya benzetilmiştir. Karganın karşısına da âşık olarak bülbül çıkarılırken sevgili olarakta gül çıkarılmıştır. Güzel ve çirkin unsurlar bir arada kullanılarak tezat oluşturulmaya çalışılmıştır.

a) Karga-Rakip

Şairler, kargaya karşı olumsuz bir tutum sergilemiş ve rakibi kargaya benzetmiştir.

Sevdâ derler bir acâib dengim var
Güzeller giyecek şalı rengim var
Bu gün benim adûlarla cengim var
Kılıçlar bilensün *zağlara* gelsün (Elçin 1998: 292)

Âşğın düşmanı olan rakip, kargaya benzetilmiş veâşık bu rakibine savaş açmıştır.

Arab atlarından olur firkalar
Kimi sarhoş yörür kimi ırgalar
Zibiliğe inip konan *kargalar*
Has bahçada gül kadrini ne bilir (Sakaoğlu 2012: 603)

Aşağılanan ve hor görülen rakip kargaya benzetilmiştir. Karganın yaratılışı gereği mekânı çöplüktür. Mekânı çöplük olan karga, yeşillikler ve güzellikler içinde yetişen gülün değerini bilmez.

Erişir maksûda cevrin kendüye üstâd eden
Her husûsta bâr-ı aşkıdır beni irşâd eden
Hîç revâ mıdır ki dere güllerin *zâğ* rakîb
Gülşeninde ben olam bülbül gibi feryâd eden (Karasoy, Yavuz 2015: 719)

Sevgilinin güllerini toplamak rakibe değil âşığa revadır.

4.1.10) Baykuş (Bûm)

Baykuş viraneliklerle anılan bir kuş türüdür. Bu şekilde edebiyatımızda yer edinmiştir (Çavuşoğlu 1971: 265). Baykuş viraneliklerle birlikte anılmış ve beddua unsuru olarak kullanılmıştır.

a) Baykuş-Âşık

Ezelden beklerim ben gamhâneyi
Alçağa indirdin beni divâneyi
Garib *baykuş* gibi virâneyi
Mekân tutup karar kılamaz mıyım (Elçin 1998: 190)

Sevgiliden yüz bulamayan âşığın meskeni baykuşlar gibi viranelikler olmuştur. Tüm dünya ile ilişkisini kesen âşık, kendini viraneliklerde bulmuştur.

b) Baykuş-Yaşlılık

Yetmişinde ağrı iner dizine
Yetmişbeşte duman çöker gözüne
Sekseninde kimse bakmaz yüzüne
Baykuşlar öttüğü vîrâna benzer (Karasoy, Yavuz 2015: 137)

Seksen yaşına gelen insanın yüzü kırışır ve teninin rengi koyulaşmaya başlar. Bu hâliyle insan, baykuşların meskeni olan viraneliklere benzer.

c) Baykuş-Arif

Baykuş-1 ârif ki çıkmaz gûşe-i vîrânedden
Lecci yok başı esendir ba'zı bed efsânedden
Âşinâdan pek sakın gelmez hatâ bigânedden
Her ne kemlik ki çıkar akrâna ülfetten çıkar (Karasoy, Yavuz 2015: 224)

İnsanlarla iç içe bulunan âşık, her türlü kötülüğün bu yakınlıktan çıkacağını ifade etmiştir. Tek başına viraneliklerde yaşayan baykuş bu sebeple arif olarak nitelendirilmiştir.

ç) Baykuş-Beddua

Kültürümüzde baykuşa, uğursuzluklar ve kötülükler atfedilmiştir. Bu özellikleriyle baykuş çoğunlukla beddua unsuru olarak kullanılmıştır.

Gül yerine diken bitsin
 Kuş yerine *baykuş* ötsün
 Gözün yaşı sele gitsin
 Sen d'olasın benim gibi (Sakaoğlu 2012: 431)

Gönlü yanan âşık sevgilisinin kapısında kuş yerine baykuş ötmesini istemektedir.

Bacasın üstünde *baykuşlar* öte
 Kapusun önünde çalılar bite
 Ben de kargış vermem ocağın yana
 Daha derdim az diyesin ak gelin (Sakaoğlu 2012: 541)

Yukarıdaki dörtlükte de yine ürpertici sesiyle baykuş beddua unsuru olarak kullanılmıştır.

4.1.11) Kumru (Kumri)

Kumru, âşık sembolü iken incelenen şiirlerde ötüşüyle ve güzel sesiyle sevgili ile ilişkilendirilen bir kuş olmuştur.

a) Kumru-Sevgili

İşit mâilinin ey melek sîmâ
 Tûtî *kumru* gibi sözüne senin
 Seher vakti kalkup eylerim duâ
 Hak ömürler versin özüne senin (Elçin 1998: 252)

Kumru da papağan gibi konuşması ve tatlı sözleriyle benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

Hûri işve ile gılman revişler
 Tûtî güftar ile *kumri* gülüşler
 Yâkut lebler ile dürdâne dişler
 Gonca feme bülbül dili uygundur (Elçin 1998: 379)

Sevgilinin âşığın kalbini ısıtan tatlı ve sıcak gülüşü de kumruya benzetilmiştir.

Kadife şalvarlı tül libasının
 Güvercin topuklu sarı meslinin
 Elleri kınalı *kumru* seslinin
 Zülüfû gerdana tarayışının (Sakaoğlu 2012: 532)

Sevgilinin sesiyle kumrunun sesi arasında da benzerlik ilgisi kurulmuştur.

4.1.12) Keklik

Keklik de olumlu anlamlarla karşımıza çıkan kuşlardandır. Özellikle yürüyüşü mecazlara konu olmuştur. Bununla birlikte ötüşüyle ve av olmasıyla da anılmıştır.

a) Keklik-Sevgili

Karac'Oğlan düz ovalar
 Şahanın *keklik* kovalar
 İnıl inil taş yuvarlar
 Koca seller sende m'olur (Sakaoğlu 2012: 616)

Av tasviriyle karşılaştığımız yukarıdaki dörtlükte sevgili, av olan kekliğe, âşık ise avcı şahine benzetilmiştir.

b) Keklik-yürüyüş

Bülbül gibi tatlu tatlu ötüşlü
Keklik gibi bir merdâne sekişli
 Balaban göğüslü şahin bakışlı
 Bir isbir balaban gördüm kimindir (Elçin 1998: 361)

Keklik çoğu dörtlükte sekişiyile ele alınmış ve kekliğin sekişi kalıplaşmış bir yapı hâline gelmiştir. Sevgilinin yürüyüşü de kekliğin sekişine benzetilmiştir.

c) Keklik-Göğüs

Kaşları vardır karaca
 Benleri vardır sıracı
Keklik gibi göğs'alaca
 Sekip giden Dürye Dürye (Sakaoğlu 2012: 410)

Sevgilinin beyaz göğsü ilekekliğin göğsündeki beyazlık arasında da benzerlik kurulmuştur.

4.1.13) Balaban

Balaban göllerde, sazlıklarda ve bataklıklarda yaşayan avcı bir kuştur. Balaban şeklinde kullanıldığı gibi ispir balaban şeklinde de kullanılmaktadır. Avcı bir kuş olması hem sevgili hem de âşık için benzetilen öge olmasında etkili olmuştur. Karaca Oğlan şiirlerinde sıkça geçen kuşlardan olmuştur.

a) Balaban-Sevgili

Balaban uçurdum gölden
Tor şahan kaçırırım koldan
Yazık fırsat gitti elden
Mecnun oldum beğler şimdi (Sakaoğlu 2012: 437)

Âşık elinden kaçırıldığı sevgilisini gölden kalkan balaban olarak düşlemiştir.

b) Balaban-Göğüs

Bülbül gibi tatlu tatlu ötüşlü
Keklik gibi bir merdâne sekişli
Balaban göğüslü şahin bakışlı
Bir isbir balaban gördüm kimindir (Elçin 1998: 361)

Balaban da güvercin gibi ileriye çıkık göğsüyle bilinir. Balabanın çıkık göğsü ile sevgilinin göğsü arasında benzerlik kurulmuştur.

c) Balaban-Bakış

Elif'in uğru nakışlı
Yayla çiçeği kokuşlu
Yavru *balaban* bakışlı
Süzer Elif Elif deyi (Sakaoğlu 2012: 459)

Balabanın bakışları dikkatli ve keskindir. Elif şiirinde de Karaca Oğlan sevdiğinin bakışlarını balabana benzetmiştir.

4.1.14) Kaz

Göçebe kazlar, Anadolu halk edebiyatında önemli yer tutar (Ögel 1995: 551). Kaz çoğunlukla ördek, turna ve kuğu ile beraber kullanılmış ve şamatasıyla şiirlerde benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte göllerin de doğal süsü olarak düşünülmüştür.

a) Kaz-Sevgili

Sabahtan bizim pınara
İki gelin üç kız geldi
Birbirlerini kovarak
Sandım ki göle *kaz* geldi (Elçin 1998: 480)

Âşık, gelinleri ve genç kızları göldeki şamatacı kazlara benzetmiştir.

Dosta doğru gider yollarım olsa
Bülbül gibi şakır dillerim olsa
Kayık oynatacak göllerim olsa
İçi dolu ördek inen *kaz* inen (Sakaoğlu 2012: 525)

Âşık, sevgiliyi ve sevgiliyle birlikte olan güzelleri de kaz ve ördek sürülerine dâhil etmiştir.

Devlet hümâsını tutayım derken
Uçurdum kolumdan baz elden gitti
Cehd edip ardından yeteyim derken
Hazır turna ile *kaz* elden gitti (Karasoy, Yavuz 2015: 849)

Âşık, hümâyâ benzettiği erişilmez güzeli elde etmeye çalışırken kaz ve turna olarak nitelendirdiği sevgilisinden olmuştur.

4.1.15) Kuzgun

Parlak siyah tüylere sahip olan kuzgun leş yiyen kuşlardandır. Karaca Oğlan şiirlerinde rastladığımız bu hayvan siyah rengi ile bela unsuru olarak düşünülmüş ve rakiple ilişkilendirilmiştir.

a) Kuzgun-Rakip

Hor görülen rakip, leş yiyici bir hayvanla birlikte anılmıştır.

Dinleyin ağalar zamâne azgın
Yiğidin başında döner bir *kuzgun*
Tohumu almış da tarlası bozgun
Yiğit de ne desin day' olmayınca (Sakaoğlu 2012: 378)

Yiğit etrafında dönen belalar ve rakiplerin çektirdiği cefalar kuzgun ögesiyle verilmiştir.

Durnam gateriniz bozuk bozguna
 Cura şahin avın vermez *kuzguna*
 Eşinden ayrılmış öter bir suna
 Yeşiller bağlamış al deyip gider (Sakaoğlu 2012: 582)

Sevgili, âşık ve rakip arasındaki münasebetler şahin, turna ve kuzgun arasında meydana gelen olaylarla ifade edilmiştir.

4.1.16) Kırlangıç

Behey *kırlangıç* nereden gelirsin
 Hani şimdi n'ittin Hind ü Yemen'i
 Ötme garib bülbül ben de garibim
 Sen de bilir misin âhır zamanı (Sakaoğlu 2012: 421)

Çok sık karşılaşmadığımız kırlangıç şiirlerde adı geçen kuşlardandır. Kırlangıç kişileştirilmiş ve âşık kırlangıçla sohbet etmiştir.

4.1.17) Turaç

Av kuşlarından biri olanturaç da diğer kuşlar gibi benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Turaç ile hem âşık hem de sevgili karşılanmıştır. Daha çok sesiyle ön planda olmuştur.

a) Turaç-Âşık

Ötme *turaç* ötme işin var senin
 Şahan salıp avlanacak yer değil
 Vardım gördüm ağyâr göçmüş yurdundan
 Vatan tutup eğlenecek yer değil (Sakaoğlu 2012: 473)

Ötüşüyle dile getirilen turaç, sevgili için benzetilen öge olurken şahin de âşık için benzetilen unsur olmuş ve âşık ile mâşuk arasındaki ilişki ifade edilmiştir.

b) Turaç-Sevgili

Ay mıdır gün müdür cihanı tutan
 Cemalın görünce nûrlara batan
 Altun kafeslerde durmadan öten
 Keklik mi *turaç* mı seçemiyorum (Sakaoğlu 2012: 503)

Âşık, sevgilinin güzel sesini keklik ve turaç sesinden ayırt edememektedir.

4.1.18) Çaylak (Zâgân)

Yırtıcı kuşlardan biri olan çaylak bu özelliği ile benzetme ve mecazlara konu olmuş ve en güzel şekilde ifade edilmiştir.

a) Çaylak-Sevgili

Çaylak sığın gibi göllerden kalkar
Ala geyik gibi yüksekten bakar
Ayvası turuncu burnumda kokar
Soyunup koynuna girmek muradım (Sakaoğlu 2012: 479)

Gölün güzellik unsurlarından biri de çaylaktır. Çaylak da sevgili için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

b) Çaylak-Rakip

Ey Ömer gülşende feryâda düştüm
Zâğ u zâgânlarla inâda düştüm
Bülbül tek bir güle inâda düştüm
Döker dîdelerim şebnemi nemdir (Karasoy, Yavuz 2015: 251)

Âşığın başına bela olan rakipler de karga ve çaylak ile anılmıştır.

c) Çaylak-Mekân

Herkes edinmişler hâlince mesken
Şâh-1 taht-1 serîr bâlây-1 vatan
Çaylağa sarp kaya bülbüle gülşen
Bûmun meskeni vîrâne yazılmış (Karasoy, Yavuz 2015: 477)

Her canlı yaşadığı bölgeye uyum sağlayacak şekilde yaratılmıştır. Çaylağa sarp kayalar yazılırken bülbüle gül bahçesi ve baykuşa da viranelikler yazılmıştır.

4.1.19) Kartal (Ukâb)

Eski Türk kavimlerinden bazıları kartalı totem kabul ederken bazıları da kartalı kutsallaştırmış ve ona olağanüstü güçler atfetmiştir. Bazı kavimler kartaldan geldiğine inanırken bir başka kavim ise kartalın mevsimleri değiştirdiğine inanmıştır (Uraz 1994: 155).

Türklerin kutlulaştırdığı hayvanlardan biri de kartaldır. Kartal, Türklerin ve Türk devletlerinin de sembolü hâline gelen hayvanlardan biri olmuştur. Kartal şaman törenlerinin de vazgeçilmezi olan kutlu bir hayvandır. Türkler, kartalı güç ve kuvvet timsâli olarak görmüştür. Kartala atfedilen bu özellikler İslamiyetten sonra da devam etmiştir. Kartal sanatta ve edebiyatta sıklıkla kullanılan bir motif olmuştur. Kartala verilen bu değerın canlı örneklerini mimari yapılarda açıkça görebiliriz (Çoruhlu 2002: 133-134).

Yırtıcı kuşların en büyüğü olan kartal gücün, kuvvetin ve ihtişamın göstergesi hâline gelmiştir. Büyüklüğüyle ve keskin bakışlarıyla bilinen kartal edebî türlerin çoğunda sıkça kullanılan bir motif olmuştur. İyi bir avcı olan kartal avını elinden kaçırmaz. Bu özelliği kartalın sevgiliyle özdeşleştirilmesinde etkili olmuştur.

a) Kartal-Sevgili

Yiğit olan yiğit atına biner
Yiğitin başına *kartal* mı tüner
Garib bülbül gelmiş derdine yanar
Seherde bülbülü gülden tanıdım (Sakaoğlu 2012: 480)

Yiğidin başına gelen belalar ve sevgilinin açtığı dertler, yiğide yakışır bir hayvan olan kartalla ifade edilmiştir.

Murg-ı dili alamaz iken değme şikâr bâz
Hey sözleri sayyâd
Bend etti ser-i zülfüne ol kâkülü kullâb
Sandım onu *ukâb* (Karasoy Yavuz 2015: 150)

Âşığı kendine saçının teliyle bağlayan sevgili, avını yakalayan ve bırakmayan kartala benzetilmiştir.

4.1.20) Hümâ

Farsça ismi "*hümâ*" olan bu kuşun Arapçası "*bulah*"tır. Bu kuşun gölgesi kimin üzerine düşerse o kişi devlet sahibi olur (Ögel 1995: 276). Devlet kuşu olarak bilinen hümânın mutluluk ve baht getirdiğine inanılır (Batislam 2002: 187).

Cennet kuşu, talih kuşu, devlet kuşu adlarıyla bilinen hümânın okyanuslarda, çinde ve kaf dağında yaşadığına inanılmıştır. Efsanevi bir kuş olan hümâ, sarı gagalı ve yeşil kanatlı olarak tasavvur edilmiştir. Hümâ kimin başına konarsa ya da hümânın gölgesi kimin üzerine düşerse o kişi padişah olurmuş. Hümâ, bu sebeple devlet kuşu olarak anılmıştır(Pala 2005: 228).

Mutluluğun ve bahtın sembolü olması nedeniyle sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Bu özelliklerinin yanında şiirlerde hümânın yükseklerden uçuşması ve yere konmaması gibi özelliklerine de yer verilmiştir.

a) Hümâ- Sevgili

Ben de gittim vatanımdan ilimden
Kömür gözlüm anlamadı halimden
Hümâ kuşu gibi uçtu kolumdan
Telli turnalara baş oldu şimdi (Elçin 1998: 100)

Âşık elinden kaçırdığı sevgilisini hümâ kuşuna benzetmiştir.

Der Gevherî hümâ yüksek uçuşmasın
Rakiplerin dolusundan içmesin
Lûtf eyleyüp kerem kânı geçmesin
Bendesinden kölesinden kulundan (Elçin 1998: 234)

"Her zaman yüksekler de bulunan, yere inmiyen bir kuştur." (Uraz 1994: 157). Âşık, kendini beğenen ve gözü yükseklerde olan sevgilisini daima yükseklerde uçan hümâ ile bir tutmuştur.

b) Hümâ-Baht

Hümâyâ devlet kuşu denilmesinin sebebi hümâyâyla ilgili anlatılan hikâyelerden kaynaklanır. "*Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk birmeydanda toplanır, Hümâ kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilmiştir.*" (Batislam 2002: 187).

Devlet hümâsını tutayım derken
Uçurdum kolumdan baz elden gitti
Cehd edip ardından yeteyim derken
Hazır turna ile kaz elden gitti (Karasoy, Yavuz 2015: 849)

Daha iyi olan devlet hümâsını arzulayan âşık elindeki bazdan olmuştur.

4.2) Dört AyaklıKara Hayvanları

4.2.1) At (Rahş, Rahış, Küheylân, Tay)

At, Türklerin en temel kültlerinden biri olmuş ve pek çok destan, hikâye vb. Halk edebiyatı unsurları içerisinde yer almıştır. Bazı Türk ve Moğol inanışlarında atın gökten indiğine inanılmış ve bu sebeple ata kutsallık atfedilmiştir. Türklerin atı kutsal kabul etmeleri ve değer vermeleri, İslamiyetten sonra da devam etmiştir. Hızır'ın kır ve boz atları vardır. Yine Hz. Âdem de cennetten at ile dünya üzerine gönderilmiştir. At, hem Türklerde hem de Müslüman Türklerde değerli bir hayvan olarak kabul edilmiştir (Uraz 1994: 145).

At üzerinde yaşayan Türkler için at, vazgeçilmez bir hayvan olmuştur. Savaşçı bir millet olan Türklerin atı ehlileştiirdiği bilinmektedir. Ata dair pek çok bilgiyi de yine diğer milletlere Türkler öğretmiştir. Türklerin yaşadığı Orta Asya bozkırlarında at, hayatı kolaylaştıran bir hayvan olmuştur. Bu sebeple çok fazla değer görmüştür. Öyle ki ölen kişilerin atlarıyla beraber gömüldükleri yapılan kazılarla gün yüzüne çıkmıştır. At, Türklerin hem günlük hayatlarında hem de dini inanışlarında etkili olmuş olan bir hayvandır. Şamanların yaptığı törenlerde çoğu zaman atlar kurban edilmiştir. Atın hem etinden hem gücünden yararlanılmıştır. Türklerin ata verdikleri bu değer kültürümüzde yer edinmiş ve kuşaklar boyunca bu değer aktarılagelmiştir (Türkyılmaz 2012: 239).

At, hızlı, güçlü ve dayanıklı bir hayvan olmasıyla dikkat çekmiş ve değer kazanmıştır. Bu özellikleri ile kendine özel bir yer edinen at, birçok alanda kullanılmış ve öncelikli tercih olmuştur. Savaşların en önemli unsuru olan at, insanların en çok sevdiği varlıklar hâline gelmiştir. Atın savaş gücünden sonra gelen en büyük değeri ise ekonomik getirisi olmuştur (Öztürk 2014: 944-950).

Türkler at yetiştiriciliğiyle bilinen bir millettir. Tüm hayatları atlarla iç içe geçmiştir. Savaşlarda, oyunlarda ve avlarda at önemli bir yere sahip olmuştur. Türk yaşamında önemli bir yere sahip olan at pek çok efsanede de yer almıştır (Esin 2002:

125-143). Türk destanlarında yer edinen bazı önemli atlar ise şunlardır; Manas'ın Akkula'sı, Semetey'in Kambar-boz'u, Köroğlu'nun Kırat'ı ve Battal Gazi'nin Aşkar'ı (Doğan 2001: 617).

Türkler için kutsal ve değerli olan hayvanlardan en bilindik olanı attır. Türkler için at, ekmek ile su kadar gerekli ve hayati bir unsur olmuştur. Türklerin hayatları at sırtında geçmiştir. Öyle ki at insanların bir uzvu hâline gelmiştir.

At çeşitli isimlerle ve çeşitli kullanımlarla karşımıza çıkmıştır. Türleriyle ve hızıyla benzetmelere konu olmuştur. Âşıklarında dostları ve yardımcıları daima atlar olmuştur. At diğer hayvanlar gibi değildir. Diğer hayvanlar insanlardan uzakken at insanlarla beraber yaşar. Bu yüzden at ile âşık arasında mesafe yoktur.

a) At-Gönül

Aşkın *rahşına* bindim yürüdüm
Yandı yürek günden güne eridim
Zaman mı devretti ben mi farıdım
Kalmadı kalbimde dem niçün böyle (Elçin 1998: 61)

At, sevgiliye ulaşmada bir araç olarak düşünülmüştür. Âşığın gitmek istediği yere en hızlı şekilde ulaştıracak olan vasıta aşkın atıdır.

*İştiyâkın vuslata şevkımdedir medgâh-ı rû
Dil ile mümkün değil takrîre sığmaz şerh-ı bû
Bir dem içinde yedi iklimi eyler cüst-ü-cû
Rahş-dil düldül müdür aşkar mıdır bilmem nedir* (Karasoy, Yavuz 2015: 273)

Âşığın gönül atının hızı, Hz. Ali'nin Düldül'ü ve Battal Gazi'nin Aşkar'ı ile de desteklenmiştir. At saf bir şekilde kullanılmakla birlikte kahramanların atlarındanda bahsedilmiştir.

b) At- Satraç

Hasmın galip geldi ey levend deyü
Fil ve *at* piyâde ruh'a bend deyü
Akıbet mat oldun derdimend deyü
Hâfiften gûşuma geldi nidâ hey (Elçin 1998: 438)

Bazı dörtlüklerde de attan satranç oyununun bir taşı olarak bahsedilmiştir. Bu oyunda âşık, rakibe karşı kaybetmiştir.

Pes birer hamle ederler gözetirler yerlerin
Oynatıp meydânda *rahş*-ı gergedânî fillerin
Altışar musâhibi birer vezîr âkillerin
Sekizer serhengi var önünce gider zenc-ile (Karasoy, Yavuz 2015: 816)

Yukarıdaki dörtlükte de benzetme yapılmaksızın satranç taşlarını ve satranç taşlarının dizilişini görmekteyiz.

c) At-Âşık

At güçlü, kuvvetli ve hızlı bir hayvandır. Bu özellikleri âşıkla ilişkilendirilmesi için yeterli olmuştur.

Hey ağalar zaman azdı
Düşmüşe il üşer oldu
Küllükte sürünen eşek
Cins *atla* yarışır oldu (Elçin 1998: 544)

Âşık ile rakip arasında olan çekişme hayvanlar kullanılarak ifade edilmiştir. Aşağılanan ve hor görülen rakip, meskeni küllük olan eşeğe benzetilirken övülen âşık ise cins ata benzetilmiştir.

Güz gününde av avlanmaz
Yaz gününde *at* bağlanmaz
Elin kızı ele gelmez
Harâb oldu bağlar şimdi (Sakaoğlu 2012: 438)

Âşık yiğitlik çağının getirmiş olduğu gücü ve kuvveti, atların en verimli olduğu zamanlarla ilişkilendirmiştir.

Çok mudur ben âşık-ı fenn-i fesâhat kânına
Rahş-ı tab'ım oynatıp girsem hüner meydânına
Ol rakîbin top edip başın gazâ çevgânına
Gayreti âm edemez bî-çâre zannetmen beni (Karasoy, Yakup 2015: 892)

Savaş tasviri yapılan dörtlükte âşığın, rakibe karşı savaş açtığını görmekteyiz.

ç) At-Sevgili

Âlem melül olmuş bilcümle ağlar
Kulak urdum bir acâib zâr gelür
Rahîş sadhasından inliyor dağlar
Haber aldım kârban ile yâr gelür (Elçin 1998: 401)

At ile sevgili arasında dolaylı yoldan bir ilişki kurulmuştur. At üzerinde sevgilisini bekleyen âşkın tasviri yapılmıştır.

Bire âfet sürdür *atın*
Geçer çağın demedim mi
Haramî olmuş gözlerin
Beller keser demedim mi (Sakaoğlu 2012: 445)

Güzelliğinin farkında olan sevgilinin söz sahibi olması, at sürmek deyiimiyle karşılanmıştır.

Arzularım kaldı bir Arab *atta*
Koyma Kadir Mevlâ'm gamda firkatta
Düğünde bayramda ağır ziynette
Anar m'ola emmi dayı el bizi (Sakaoğlu 2012: 463)

Âşık arzuladığı güzeli, cins bir at olan arap atına benzetmiştir. Meşhur atların yanında cins atlarda şiirlerde kullanılmıştır.

d) At-Baht

Benim bahtım kaçup benden küheylân ata atlanmış
Anınçün bu viran gönlüm varup gam-hâre yaslanmış (Elçin 1998: 621)

Âşık bahtının kendinden hızlı bir şekilde uzaklaşmasını, küheylan at ile karşılaşmıştır.

4.2.2) Köpek (İt, Kelb)

Türk kültüründe ve edebiyatında kurt, yüceltilen ve saygı duyulan bir hayvan olurken köpek ise ikinci planda kalmış ve pek önemsenmemiştir. Türkler, köpeği aşağı bir hayvan olarak görmüş ve çoğunlukla av bahsinde sözü geçen bir hayvan

olmuştur. Avların bir numaralı hayvanı olan köpeğin sadakatsizliği ve nankörlüğü de dikkat çeken özelliklerinden olmuştur (Ögel 1993: 562-564).

Barak adı verilen köpek, oğuz destanında ve kırgız efsanelerinde kullanılan bir motif olmuş ve avlardaki üstün yeteneğiyle kendinden söz ettirmiştir (Uraz 1994: 152).

Şiirlerde karşımıza çıkan köpek motifi de edindiğimiz bilgilerle paralel bir şekilde kullanılmıştır. Köpek, şiirlerde av hayvanı olmaktan ziyade aşağılama ve hâkir görme amacıyla kullanılmıştır. Köpeğe pek itibar edilmemiştir. Köpek daha çok it ve kelb isimleriyle anılmıştır. Bağlılığıyla bilinen bir hayvan olmasına rağmen olumsuz anlamlarla ele alınmıştır.

a) Köpek-Rakip

Rakîb dedikleri mel'ûnu görsem
Gezüp ölmüş *itler* gibi sürüsem
Demiş ki yârimi bir kerre sarsam
Eski hasırları dürememiş mi (Elçin 1998: 88)

Âşık, rakibi öldürmek ve leşini köpek gibi sürümeğe ister.

Karac'Oğlan söyler biz de varalım
Kelbler rakib olmuş biz de görelim
Halın hatırını anın soralım
Götürüp giderler salları içinde (Sakaoğlu 2012: 401)

Rakip sevgiliyi elde etmek için türlü türlü yalakalıklar yapar. Bu durumu gören âşık da rakibini köpeğe benzetir.

Söyleyin ol *kelbe* yâri her zamân incitmesin
Yoksa bir gün aramızda kan olur kan etmesin
Dilerim Hak'tan hemîşe onmasın hem bitmesin
Kendi kendin bana ortağ eyleyen midir rakîb (Karasoy, Yavuz 2015: 148)

Âşık, rakibin sevgiliyi incitmesi durumunda, aralarında kavganın kaçınılmaz olacağını ifade etmiştir.

b)Köpek-Beddua

Köpek beddua unsuru olarak da kullanılmıştır.

Ol perî hançer çeküp bu kaddimi etmekte lâm
Hiç vefâdan bir eser yok cevri eksilmez müdam
Gevherî der ol Hudâ'dan dâimâ budur duam
Kelbe dönsün yâre cevri öğreden üstad hey (Elçin 1998: 608)

Sevgiliye cefa çektirmeyi öğretenlerin köpek gibi sefil ve perişan olması dilenmiştir.

4.2.3) Geyik (Maral, Merâl, Sığın)

Türkler tarafından kutsal bir hayvan olarak kabul edilen geyik, Türk mitolojisinde ve hikâyelerinde geniş yer tutmuştur (Ögel 1993: 569).

"*Buğu, Maral, Guva Maral*" isimleriyle anılan geyik genellikle zarifliği, güzelliği, masumluluğu, ve özverili oluşuyla bilinmektedir. Geyiğin rehber ve kurtarıcı yönleri de mevcuttur. Geyik, Türk mitolojisinde ongun olarak kabul edilen hayvanlardan biri olmuştur (Uraz 1994: 151).

Türk kültür dünyasında kutsal kabul edilen geyiğin öldürülmesi, öldüren kişinin cezalandırılmasına sebep olur (Tansü Güvenç 2015: 8).

Geyik yanında maral ve meral isimleri de kullanılmıştır. Geyik çok fazla göz önünde bulunmayan, masum, güzel ve asil bir hayvandır. Bu özellikleriyle sevgilinin övülmesinde ve tasvir edilmesinde kullanılacak uygun bir hayvandır.

a) Geyik-Sevgili

Yâr güzeldir bulamanın yalısın
Avcı isen *maral* geldi alasin
Bahâm bulmazsa âzad eylesün
Vermesün doksana yâr yüze meni (Elçin 1998: 115)

Sevgililer arasındaki münasebet av ve avcı ilişkisiyle ortaya konmuştur. Âşık avcı ve sevgilide maral rolündedir.

Gel benim körpe *merâlim*
 Bu yaylada yaylayalım
 Gönlümüzü eğlayelim
 Civan gel bizim illere (Elçin 1998: 472)

Genç, güzel, ince ve zarif sevgili yavru geyiğe benzetilmiştir.

Bunu ben demedim âşıklar diyen
 Şu derdli sîneme hançerler vuran
 Bilmem boz *geyiktir* bilmem ak ceran
 Yüce yüce sarp kayada neler var (Sakaoğlu 2012: 576)

Âşığı gönlünden yaralayan sevgili, yüce dağlarda gezen ve elde edilemeyen geyik olarak nitelendirilmiştir.

b) Geyik-Ses

Sevgilinin doğayla ilişkilendirilen bir özelliği de sesidir.

Gevherî göz yaşım döndü ırmağa
 Yine minnet düştü elden ayağa
 Bizi Mecnun idüp düşürdü dağa
 Âhû sesi *maral* sesi yâr sesi (Elçin 1998: 123)

Sevgilinin âşığı akıldan eden ve çöllere düşürüp mecnûna döndüren sesi, maral sesiyle bir tutulmuştur.

c) Geyik-bakış

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de bakışlarıdır. Bu sebeple bakışlar pek çok mecaz ve benzetmeye konu olmuştur.

Çaylak sığın gibi göllerden kalkar
 Ala *geyik* gibi yüksekten bakar
 Ayvası turuncu burnumda kokar
 Soyunup koynuna girmek muradım (Sakaoğlu 2012: 479)

Sevgilinin kendini beğenmiş tavırları ve âşığa yüksekten bakması da geyiğe benzetilmiştir.

ç) Geyik-Kaş

Kaşların benziyor yavru *marala*
Gözlerin hükmeder yedi krala
Seher vakti olup boynun ırgala
Dokansın tellere yel yavaş yavaş (Sakaoğlu 2012: 623)

Geyiğin kaşları da sevgilinin kaşlarının şekliyle alâkalandırılmıştır.

4.2.4) Ceylan (Ceyrân, Ceran, Ceren, Âhû, Âhı)

Ceylan gözlerinin hoşluğuyla, güzel gözlülerle ilişkilendirilmiştir (Onay 1996: 91). Ceylan gözlerinin büyüklüğü ve siyahlığı ile sevgilinin sembolü olmuştur. Sevgili güzelliği ve ürkekliğiyle ceylana benzetilmiştir (Pala 2005: 24).

Ceylan, ceyran, ceran, ceren, âhı ve âhu gibi isimleriyle şiirlerin en fazla kullanılan hayvanı olmuştur. Ceylan yaratılışı gereği iri siyah gözlere, ürkek bakışlara ve zârif bir yapıya sahiptir. Bu kadar hassas ve kırılgan bir yapıya sahip olan ceylan sevgili tasvirleri için de en uygun hayvanlardan biridir. Sevgili kimi zaman doğrudan ceylan yerine kullanılırken kimi zaman da ceylana ait unsurlar benzetme ögesi olarak kullanılmıştır (Peker 2003: 520). Ceylan av tasvirlerinde de yoğun bir şekilde kullanılan hayvanlardandır. Âşık-avcı, sevgili-av olarak hayal edilir. Ceylanın anıldığı özel yerler vardır. Bu yerler çoğunlukla göller ve sahralardır.

a) Ceylan-Sevgili

Şiirlerin çoğunda sevgilinin kendisi ceylan olarak düşünülmüştür. Sevgili öyle güzel öyle incedir ki bakanları kendine hayran bırakır. Âşıkların yolunu şaşırtır, akıllarını başlarından alır. Bu hâlleriyle sevgili âhu olarak nitelendirilmiştir.

Ne kaçarın benden *ceyran* kuzusu
Kaçma benden ben yad avcı değilim
Seni sevmek imiş alnım yazısı
Kaçma benden ben yad avcı değilim (Elçin 1998: 204)

Âşık ile mâşuk ilişkisi av ve avcı ilişkisiyle gözler önüne serilmiştir. Genç, güzel ve tecrübesiz sevgili yavru ceylanlara benzemektedir.

Üçü uzun boylu kaşların süzer
 Üçü orta boylu zülfünü düzer
 Sandım akça *ceran* çöllerde gezer
 San kınalı keklik indi pınara (Sakaoğlu 2012: 392)

Hayvanların birlikte anıldığı özel mekânları vardır. Çöllerin ceylanlarla ve pınarların kekliklerle anıldığı gibi.

Mâh yüzün tuttu cîhânı aya hâcet kalmadı
 Yüce dağlar meskenim sahrâya hacet kalmadı
 Gel bu *âhû* sevdâsından geç gönül şimden geri
 Her konan göçmektedir dünyâya hâcet kalmadı (Karasoy, Yavuz 2015: 919)

Yârin sevdasına düşen âşık dünyanın fâniliğinin farkındadır.

b) Ceylan-Göz

Ceylan iri siyah gözlere sahip bir hayvandır. Gözlerinin güzelliğinin yanı sıra bakışlarındaki amansızlıkta dikkat çekicidir.

Söyle gel ey kâmeti tûbâcığım n'ettim sana
 Künc-i gamda gevher-i yektâcığım n'ettim sana
 Çeşmi *âhû* dilber-i ra'nâcığım n'ettim sana
 Murg-ı diller serveri zibâcığım n'ettim sana (Karasoy Yavuz 2015: 99)

Âhu kelimesi yalnız kullanıldığı gibi âhu göz şeklinde de kalıplaşmış bir kullanım mevcuttur. Sevgili âhu gözleriyle âşıkları çaresiz bırakmıştır.

Kaşların lâm elif gözlerin ayın
 Esme'ye benzetim misliğin teğın
 Sen bir dilbersin ki melektir soyun
 Bakışın benzettim *cerana* dilber (Sakaoğlu 2012: 577)

Ceylanın gözlerinin güzelliği yanında bakışlarının çekiciliği ve mestaneliği de benzetilen öge olarak kullanılmasında etkili olmuştur.

Niğâh-ı lûtf idüp ol *âhu* gözler
 Celâl ebrûsuna doymazdı yüzler
 Tealluk teaşşuk yüzünden sözler
 Gûş ettiğim demler hayal hayaldir (Elçin 1998: 639)

Sevgilinin âhu gözleri âşığın aklını başından almaya yetmiştir.

c) Ceylan-Ses

Gevherî göz yaşım döndü ırmağa
Yine minnet düştü elden ayağa
Bizi Mecnun idüp düşürdü dağa
Âhû sesi maral sesi yâr sesi (Elçin 1998: 123)

Âşığı Mecnûn'a çevirip dağlara düşüren yâr sesi, âhu sesine benzetilmiştir.

d) Ceylan-Yürüyüş

Salâvat getirsin cemalın gören
Bakışın turna da sekişin *ceran*
Uğradığın yeri edersin veran
Bülbül has bahçada gülünen oynar (Sakaoğlu 2012: 573)

Sevgilinin yürüyüşü de ceylan sekişiyle bir görülmüştür.

e) Ceylan-Gamze

Cevrini çekmeğe kalmadı tâkat
Bu mudur cihanda hûblarda âdet
Derd ü elemine yok mu nihâyet
Ey gözü mestâne gamzesi *âhû* (Elçin 1998: 426)

Âşığı nihayetsiz dertlere düşüren sevgilinin can alıcı gamzeleri de âhu ile tasvir edilmiştir.

f) Ceylan-Yüz

Ceylanın her bir parçası bir güzellik unsuru olarak kullanılmıştır.

Eyledim Hakk'a emânet ey yüzü *âhû* seni
İdeyim mecnun-sıfat dağlara cüst ü cü seni
Sen saçı Leylâ'mdan düştüm cüdâ kaldım garib
Sevdiğim cânım efendim elvedâ yâhû seni (Elçin 1998: 573)

Âşık Allah'a emanet ettiği sevgilisinin güzel yüzünü âhuya benzetmiştir.

4.2.5) Kaplan

Kaplan avcı bir hayvan olması nedeniyle Türklerde cesaretin, gücün ve kuvvetin simgesi hâline gelmiştir (Çoruhlu 2002: 137-138). Yırtıcı bir hayvan olan kaplan şiirlerde de gücüyle, değerli postuyla ve temsil ettiği huylarla dile getirilmiştir.

a) Kaplan-Savaş

"*Kaplan postu, Budist devirde de Budizmin gücünü ve dolayısıyla hükümdarların kudretini ifade ediyordu.*"(Çoruhlu 2002: 138).

Gazha mîşesinin pîr ü pelengi
Fî-sebîlullahdı gazâsı cengi
Kaplan postu ile altun çelengi
Bele takındığı teller ağlasın (Elçin 1998: 244)

Yukarıdaki dörtlükte bir yandan savaş tasviri yapılırken bir yandan da kaplan postunun güç simgesi olarak kullanıldığını görüyoruz.

b) Kaplan-Âşık

Yükseğinin karı tozar
Engininin köyü mezar
Göğsü alca *kaplan* gezer
Avcı olup al olma mı (Sakaoğlu 2012: 417)

Güçlü, yiğit ve avcı âşık, göğsü alaca kaplan ile bir tutulmuştur.

c) Kaplan-Huy

Dâhildir hayvân-ı nâtika insân
Tevâzu ehlidir bil ehl-i îmân
Kaplan münâfiklık tekebbür arslan
Nefsime gazabım ejder ile mâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Yukarıdaki dörtlükte de kaplan münafıklığı temsil etmiştir.

4.2.6 Kurt (Bozkurd)

Türklerin sembolü hâline gelen kurt, Türk edebiyatında büyük bir yer kaplamıştır. Türk kültüründe kurt, korku duyulan ve sevgi beslenen hayvanlardan biri olmuştur (Ögel 1995: 115).

Türkler tarafından totem kabul edilen kurt, kutsal ve uğurlu bir hayvan olarak kabul edilmiştir. Efsanelerimizde kurt gerek anne gerek baba yerine konulmuştur.

Bununla beraber kurt, kurtarıcı ve yol gösterici bir hayvan olarak nitelendirilmiştir (Uraz 1994: 143).

Türk mitolojik sisteminde kurt, yüceliği, gerçekçi yapısı ve rehberliğiyle karşımıza çıkmıştır. Kurt, olağanüstü güçlerin atfedilmesiyle birlikte önemli bir mitolojik varlık olmuştur (Beydili 2003: 108).

Kurt, Türk kültüründe ilk olarak Tanrı-kurt tasvirleriyle karşımıza çıkmıştır. Zaman geçtikçe kurt, gücün ve kuvvetin temsilcisi olmuştur. Kurt, özellikle devlet ve hâkimiyet simgesi olmuştur. İslamiyetin etkisiyle kurt, eski değerini kaybetmiştir (Çoruhlu 2002: 134-136). Kurt, Türk halkları arasında da kültür köprüsü vazifesi görmüştür (Kalafat 2009: 31).

Türklerin karakteristik özelliklerini yansıtan hayvanlardan biri de kurttur. Kurt, hayat ve savaş gücünün simgesi olmuştur. Kurtlar güçlü, çevik, sabırlı ve sadık hayvanlar olarak bilinir. Avcı bir hayvan oluşuyla da şiirlerde yer edinmiştir. Yiğitlik kavramı da yine kurt ile ifade edilir.

a) Kurt-Âşık

Şimdi cüdâ düştüm vatandan yurttan
Ya Rabbi sen kurtar bizi bu derden
Korkmaz mı ola dilber avcıdan *kurttan*
Bir ceylân kuzusu burda ne gezer (Elçin 1998: 328)

Genç ve güzel sevgili ceylan yavrusuna benzetilirken güçlü ve avcı âşık da kurda benzetilmiştir.

Karac'Oğlan der merd gibi
Yanar yüreğim od gibi
Bir ok yemiş *bozkurd*
Sen d'olasın benim gibi (Sakaoğlu 2012: 431)

Sevgilinin yaraladığı âşık kendini ok yemiş bozkurt gibi hissetmektedir.

Der ki *Ömer* ben bir merdim
 Tâzelendi eski derdim
 Sen bir kuzu ben bir *kurdum*
 Seni benden sakınırım (Karasoy, Yavuz 2015: 673)

Ceylan ile kurt arasında görülen ilişki bu dörtlükte de kuzu ile kurt arasında görülmektedir.

b) Kurt-Bilek

On altıda *kurt* bilekli
 Yüreği Hakk'a dilekli
 Sağrısı yeşil ördekli
 Esen poyraz yele benzer (Sakaoğlu 2012: 588)

Kurdun güçlü bilekleri ve pençeleri ile genç ve yiğit kişinin bilekleri arasında alâka kurulmuştur.

c) Kurt-Huy

Kurt ile soyut kavramların somutlaştırıldığını görmekteyiz.

Bed huy *kurda* benzer fitne çakala
 Hîle tilkiliktir düşme hayâle
 Teyin atladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Bazı hayvanlar ile birtakım özellikler arasında bağ kurulmuştur. Kurdun kötü huyu temsil etmesi de bu duruma örnektir.

ç) Kurt-Rakip

Rakip genelde çirkin ya da hor görülen hayvanlara benzetilirken aşağıdaki dörtlükte iserakibin kurt olarak hayal edildiğini görmekteyiz.

Bulandı da deli gönül bulandı
 Dolandı da dağı taşı dolandı
 Bizim sürüye de bir *kurd* dadandı
 Değiştim yurdumu kurtaramadım (Sakaoğlu 2012: 479)

Âşık sevgilinin mahallesine giren rakibi sürüye dalan kurda benzetmiştir.

4.2.7) Fil

Türkler yaşadıkları coğrafyalar itibariyle fillerden uzak kalmıştır. Türklerin filleri tanımaları ve filler hakkında bilgi edinmeleri ise budizmin türkler arasında yayılmasıyla beraber olmuştur (Ögel 1995: 542)

Budizmin Türkler arasında yayılmaya başlamasıyla beraber Türk mitolojisinde ve sanatında filler görülmeye başlamıştır. Fil, budizmi benimseyen kavimlerde ve daha sonraları İslamiyeti kabul eden Türklerde de ihtişamın, gücün, ve tahtın simgesi olmuştur. Bununla beraber Türk-İslâm eserlerinin çoğunda da fil yine hâkimiyet, güç ve hükümdarlık sembolü olarak kullanılmıştır (Çoruhlu 2002: 147-148).

Fil satranç taşı olarak karşımıza çıkmış bununla birlikte insana ait bazı özelliklerinde temsili için kullanılmıştır.

a) Fil-Satranç

Hasmın galip geldi ey levend deyü
Fil ve at piyâde ruh'a bend deyü
 Akıbet mat oldun derdimend deyü
 Hâfiften gûşuma geldi nidâ hey (Elçin 1998: 438)

Rakip tarafından yenilgiye uğratılan âşığın durumu, satranç oyunuyla tasvir edilmiştir.

Ferzâvendten at oynadup kiş etti
 Etrâfi bağlanmış *file* dönmüşüz (Elçin 1998: 689)

Satranç taşlarından ve satranç oyunundan bahsedilmiştir.

Pes birer hamle ederler gözetirler yerlerin
 Oynatıp meydânda rahş-ı gergedânî *fillerin*
 Altışar musâhibi birer vezîr âkillerin
 Sekizer serhengi var önünce gider zenc-ile (Karasoy, Yavuz 2015: 816)

Bir canlı satranç tasviri de yukarıdaki dörtlükte yapılmıştır. Satranç taşlarının dizilişi ve taşların hamleleri verilmiştir.

b) Fil-Hayal

Mâlihülyâ ehli *fil* (ü) gergedân
 Hayvanlık çok yemek billâhi inan
 Hırsızlık sıfatı gûl-ı beyâbân
 Şehvete uyanın mislidir hımâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Boş hayallere kapılan kişiler fil ile temsil edilmiştir.

4.2.8) Koyun-Kuzu

Gök tanrıya kurban edilen hayvanlardan biri olan koyun, Türk kültüründe ve edebiyatında, oniki hayanlı Türk takviminin yıl simgelerinden biri olmuştur. Daha çok kurban edilen bir hayvan olması nedeniyle ön plana çıkmıştır. Bunların haricinde İslamiyetin etkisiyle koyun, barışın, huzurun, bolluk ve bereketin de sembolü olmuştur (Çoruhlu 2002: 150-151).

Koyunun kuzu ile birlikte kullanıldığı şiirler mevcuttur. Biz de koyun ile kuzuyu birlikte elealmayı uygun gördük. Koyun, kuzu ve kurt arasındaki ilişki de yine âşık ve mâşuk arasındaki maceralar için kullanılmıştır.

a) Koyun/kuzu-Sevgili

Koyun meler kuzu meler
 Sular hendeğine dolar
 Ağlayanlar bir gün güler
 Gamlanma gönül gamlanma (Sakaoğlu 2012: 385)

Koyun ve kuzu hem gerçek anlamıyla kullanılmış hem de mecazlara konu olmuştur.

Seni bana veren Hak'tır
Kuzum âşıkların çoktur
 Severim inkârım yoktur
 Ben geçerim gönül geçmez (Elçin 1998: 549)

Sevgili şirinliği ile kuzuyla ilişkilendirilmiştir.

Der ki *Ömer* ben bir merdim
 Tâzelendi eski derdim
 Sen bir *kuzu* ben bir kurdum
 Seni benden sakınırım (Karasoy, Yavuz 2015: 673)

Yiğit âşık avcı kurda benzetilirken genç ve masum sevgili de kuzuya benzetilmiştir.

b) Koyun-Kurban

Emr-i Hudâ oldu onlara mülâkat
Hasret ü firkatten buldular necât
Cibrîl nâzil oldu edip iltifât
Sığır ile *koyun* ihsân eyledi (Karasoy, Yavuz 2015: 909)

Koyun kutsal kabul edilen hayvanlardandır. Bu kutsallığı Allah katından kurban olarak gönderilmesinden ileri gelmektedir.

4.2.9) Eşek (Merkeb, Hımâr)

Türklerde yararlı bir hayvan olarak görülmeyen eşek daha çok çiftçi hayvanı olarak görülmüştür (Ögel 1995: 541). Merkep ve hımâr isimleriyle kullanılan eşek toplumda iyi görülmediği gibi şairlerde de olumlu bir kullanım sergilenmemiştir.

a) Eşek-Rakip

Hey ağalar zaman azdı
Düşmüşe il üşer oldu
Küllükte sürünen *eşek*
Cins atla yarışır oldu (Elçin 1998: 544)

Âşık, kendini cins at olarak görürken küçümsediği rakibini küllükte sürünen eşeğe benzetmiştir.

b) Eşek-Güzel

Bir küheylân at ver istemem *eşek*
Üstü kaplan postu tek olsun öşek
Kuş tüyünden yastık yumuşak döşek
Keçeler içinde yatmak isterim (Sakaoğlu 2012: 495)

Arzulanan güzel küheylan ile ifade edilirken beğenilmeyen kişi ise eşek ile karşılanmıştır.

c) Eşek-İnsan

Mâlihülyâ ehli fil (ü) gergedân
 Hayvanlık çok yemek billâhi inan
 Hırsızlık sıfatı gûl-ı beyâbân
 Şehvete uyanın mislidir *humâr* (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Şehvetine uyan kişiler eşeğe benzetilmiş ve eşek şehvetin temsilcisi olmuştur.

Açılır bahçede bağlarda garîb bülbül öter
 Var ise nâmûs u ârın sana bu sözler yeter
 Câhile hayvân demişler *merkebden* dahı beter
 Ehl-i dil kâmil olan insâna karşı söyleme (Karasoy, Yavuz 2015: 810)

Yukarıdaki şiirde ise cahil kişilerin eşekten daha aşağı tutulduğunu görmekteyiz.

4.2.10) Porsuk

Palas üstünde yatmayan
 Bıyığına pala batmayan
Porsuk ardından yetmeyen
 Ceylana ulaşır oldu (Elçin 1998: 544)

Su kenarlarında yaşayan porsuk çok sık karşılaşmadığımız hayvanlardandır. Kullanıldığı dörtlükte de işinde yetkin olmayan kişilerin ifadesi için kullanılmıştır.

4.2.11) Koç

Koç da koyun ve at gibi kurban edilen hayvanlardan biri olmuştur. Gökle ilişkilendirilen koç, ongun olarak kullanılmıştır. Gücün, kuvvetin ve yiğitliğin sembolü olarak görülmüştür. İslamiyetten sonra da bu değer devam etmiştir. (Çoruhlu 2002: 150-151). Koç çoğunlukla yiğitlik kavramıyla beraber kullanılmış ve bu kavramın dışı vurumu olarak karşımıza çıkmıştır. Kutsal sayılan hayvanlardan biridir.

a) Koç-Âşık

Evlerinin önü yazı
Yayılr turnası kazı
Yaşına yetmedik kuzu
Koç ile vuruşur oldu (Elçin 1998: 545)

Genç ve tecrübesiz kişilerin yetkin kişilere karşı olan rekabeti dile getirilmiştir.

Ak kuğular sökün etti yurdundan
Koç yiğitler yatamıyor derdinden
Sabah namazından belen ardından
Saydım altı güzel indi pınara (Sakaoğlu 2012: 392)

Yiğit, güçlü ve genç âşıklar koç yiğit ifadesiyle karşılanmıştır.

Ömer der ki ne çâresi gitmez gönlümün pâresi
Koç yiğit kendi yarasın yine kendi sarar oldu (Karasoy, Yakup 2015: 878)

Koç gibi görülen âşık bile sevgilinin aşkı karşısında çaresiz kalmıştır.

b) Koç-Hz. İsmail

Aşağıdaki dörtlükte de Hz. İbrahim kıssasına telmihte bulunulmuştur.

Ol dem içre bir koç vahy etti Sübhân
Getirip şükr-ile tekbîr-i bürhân
Ettiler ol gebş-i azîmi kurbân
Mü'min hil'at edip giydi kuşandı (Karasoy, Yavuz 2015: 927)

İbrahim peygamber Allah'tan bir oğlan çocuk ister ve eğer Allah bir erkek evlat verirse onu kurban edeceğini söyler. Allah, Hz. İbrahim'in duasını kabul eder ve İsmail peygamberi gönderir. Hz. İbrahim ettiği yemini unuttur. Hz. İbrahime rüyasında yemini hatırlatılır. Bunun üzerine sabah olunca Hz. İbrahim oğlu İsmail'i bir dağa götürür ve boynuna bıçağı dayar. Bıçak Hz. İsmail'i kesmez bunun üzerine Hz. İbrahim tekrar dener ve bıçak yine kesmez. Allah o sırada Cebrâil vasıtasıyla bir koç gönderir ve oğlunun yerine onu kurban etmesini ister (Levend 1980: 112).

4.2.12) Katır

İki farklı türün birleştirilmesinden meydana gelen katır, şiirlerde karşımıza çıkan nadir hayvanlardandır.

Gevherî der işler hatâ
Katırlar baskındır ata
 Olur olmaz maslahata
 Çocuklar karışır oldu (Elçin 1998: 545)

İşinin ehli olmayan kişilerin yetkin kişilerden üstün tutulduğu dile getirilmiştir.

4.2.13) Deve (Tülü Maya)

Deve, eski Türk edebiyatında ve Türk halk edebiyatında yer edinmiş hayvanlardan biridir (Ögel 1995: 538).

Deve, pek çok hayvan gibi Türk mitolojisinin tözlerinden biri olmuş ve yiğitliğin, gücün simgesi hâline gelmiştir. Deveye atfedilen bu özellikler İslamiyetin kabul edilmesiyle de devam etmiştir (Çoruhlu 2002: 146-147).

Kültürümüzde yer edinen deve şiirlerimizde de yer etmiştir. Attan sonra en fazla kullanılan yük hayvanı deve olmuştur. Genellikle Karaca Oğlan şiirlerinde rastlanılmaktadır. Anıldığı şiirlerde de maya ya da tülü maya şeklinde isimlerle kullanılmıştır.

a) Deve-Kötü haber

Kapımıza kara *deve* çökünce
 Fırtınası şol âlemi yıkınca
 Cehennem'e kul seçilip çıkınca
 Kadir Mevlâ'm o kullardan eyleme (Sakaoğlu 2012: 384)

Kara deve deyimi ile mahşer günü kastedilmiştir.

b) Deve-Sevgili

Tülü *maya* yürüyüşlüm
 İspir balaban bakışlım
 Yayla çiçeği kokuşlüm
 Nergiz topla benim için (Sakaoğlu 2012: 536)

Sevgilinin salınarak ve nazlanarak yürümesi de devenin yürüyüşüyle karşılanmıştır.

c) Deve-Yaratılış

Hem yedinci kat yerde Kird-gâr
Sun'undan bir âlem eyledi hem-vâr
Mahlûkun yaratıp eyledi izhâr
Elerinde *deve* şekli vü sîmâ (Karasoy, Yavuz 2015: 129)

Bu dörtlükte de yedinci katta yaratılan canlıların deve şeklinde olduğu dile getirilmiştir.

4.2.14) Aslan (Arslan, Şîr)

Pek çok hayvanda olduğu gibi aslanda budizmin etkisiyle tanınan ve bilinen bir hayvan olmuştur. Güçlü ve avcı yapısıyla aslan gücün ve kuvvetin temsilcisi olmuştur. Aslan yelesiyle de alpliğin sembolü olmuştur. Bu sebeple uzun saç kullanımı yaygın hâle gelmiştir (Çoruhlu 2002: 136).

Aslan da avcı ve yırtıcı hayvanlardandır. İnsanlarda korku ve saygı hissi uyandırmaktadır. Aynı zamanda gücün ve kuvvetin de temsilcisidir. Gençlik, yiğitlik ve kahramanlık için aslan benzetilen unsur olarak kullanılmıştır.

a) Aslan-Gazi

Hamdülilâh zâhir oldu mu'ciz-i peygamberî
Gâziler dîn aşkına *arslana* döndü her biri
Şâd u mesrûr oldu cümle ehl-i İslâm askeri
Hak teâlâ Moskov'un fethin müyesser eyledi (Karasoy, Yavuz 2015: 877)

Dini, vatani uğrunda savaşan cesur ve kahraman askerler âdeta birer aslana dönüşmüştür.

b) Aslan-Hz.Ali

"Allah'ın aslanı, şîr-i Yezdân, Esedullah, şîr-i Hudâ." (Onay 1996: 99).

Fahr-ı âlem hak resûldür dü cihânın serceri
 Hazret-i Hamzâ değil mi âlemin gerçek eri
 Hazret-i Alî'yi gör kim erlerin *şîr*-i neri
 Ol *şîr*-i Yezdân olan *arslanı* ben bilmez miyim (Karasoy, Yavuz 2015: 616)

Dörtlükte aslanın farsça eş anlamlısı olan *şîr* kelimeside kullanılmıştır. Hz. Ali Allah'ın aslanı olarak nitelendirilmiştir.

c) Aslan-Rakip

Gerçi kim eski meseldir bu sözün isbâtı var
 Bir karınca da olursa hasmını *arслан* gözet (Karasoy, Yavuz 2015: 161)

Rakip her ne kadar küçük görünse de rakibe karşı tedbirli davranmak gerektiği ifade edilmiştir.

ç) Aslan-Âşık

Hasan Dağı'nın eteği
 Çevresi güller biteği
 Koç yiğit *arслан* yatağı
 Hiç bu dağın el olma mı (Sakaoğlu 2012: 417)

Genç, güçlü ve yiğit âşıklar, aslan olarak nitelendirilmiştir.

Onsekizde arttırır zârını
 Ondokuzda terkeder de ârını
 Yigirmide gözetir şikârını
 Yirmibirde kükrer *arslana* benzer (Karasoy, Yavuz 2015: 136)

Yirmi bir yaşına gelen mert ve kahraman âşık, avcı ve güçlü aslana benzetilmiştir.

d) Aslan-Kibir

Dâhildir hayvân-ı nâtika insân
 Tevâzu ehlidir bil ehl-i îmân
 Kaplan münâfıklık tekebbür *arслан*
 Nefsimle gazabım ejder ile mâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

İnsana ait bir özellik olan kibir aslan ile temsil edilmiştir.

e) Aslan-Sevgili

Kâkülün burc-ı esed bir *şîr*-i garrâdır özün
 Geceni Kadr eylemiş Hak iyd-i ekber gündüzün
 Gamzeler dökmüş hadengin kasd-ı cân eyler gözün
 Ey kemân-ebrû sana Rüstem de dersem el verir (Karasoy, Yavuz 2015: 236)

Aslan burcuna sahip olan sevgilinin kâkülü aslan yelesine benzetilirken her bir parçası da bir aslan olarak hayal edilmiştir.

4.2.15) Tazı

Uzun bacaklı ve ince belli olan tazı bir köpek türüdür. Av köpeği olan tazı karşımıza da av tasvirleriyle çıkmıştır.

İnsanoğlu kurtulmuyor kazadan
 Yaralılar nasıl durur sızıdan
 Akça ceran kurtulmuş da *tazıdan*
 Kaldırmış başını çöl deyi deyi (Sakaoğlu 2012: 460)

Âşık-tazı ve sevgili-ceylan ilişkisi kurulmuştur.

Ulam ulam olmuş yatar yazılar
 Ceran kovar gök boncuklu *tazılar*
 Başı hırızmalı cepkenli kızlar
 Hani yaylam der de arzular gider (Sakaoğlu 2012: 582)

Bir önceki dörtlükte olduğu gibi bu dörtlükte de âşık ile mâşuk arasındaki ilişki tazı ve ceylan ile tasvir edilmiştir.

4.2.16) Domuz

Türkler, geçmişten bu yana domuz yememiş ve domuzlara da iyi gözle bakmamıştır. Bu durum edebiyata da yansımış ve domuz şiirlerde olumsuz anlamlarla kullanılmıştır (Ögel 1995:541). Kendi pisliğini yediği bilinen domuz toplulumuzda hoş görülmemiş ve hiçbir alanda da bu hayvandan yararlanılmamıştır.

Hâsud *domuz*-durur hâki sökmede
 Ayı sıfat olur hâtır yıkmada
 Karınca hırslıdır kaygı çekmede
 Hey'et-i çiyandır kîn tutan ey yâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Domuz, açgözlü insanları temsil etmek amacıyla seçilmiştir.

4.2.17) Ayı

Türk mitolojisinde çok büyük bir yer tutmayan ayı, orman ruhlarının sembolü olarak bilinmektedir. İslamiyet öncesi Türk kültüründe kuvvetin temsilcisi olan ayı, İslamiyetten sonra da şiddetin, akılsızlığın ve kötülüğün sembolü hâline gelmiştir (Çoruhlu 2002: 139-140).

"*Türk destanlarında ayı, ancak aptal ve kötü bir hayvan olarak yer alır.*" (Ögel 1995: 533). Karşılaştığımız şiirlerde de ayı bu bilgilere uygun bir kullanım sergilemiştir. Kültürümüzde ayı kaba ve anlayışsız olarak nitelendirilmiştir.

Hâsud domuz-durur hâki sökmede
Ayı sıfat olur hâtır yıkmada
Karıncı hırslıdır kaygı çekmede
Hey'et-i çiyandır kîn tutan ey yâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Ayı gönül kıran bir hayvan olarak düşünülmüş ve hatır yıkan insanlar ayı ile ilişkilendirilmiştir.

4.2.18) Gergedan

Kültürümüze uzak olan bu hayvan edebiyatımızda da tercih edilen hayvanlardan olmamış ve nadiren karşımıza çıkmıştır.

Mâlihülyâ ehli fil (ü) *gergedân*
Hayvanlık çok yemek billâhi inan
Hırsızlık sıfatı gûl-ı beyâbân
Şehvete uyanın mislidir hımâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Adının geçtiği dörtlükte fil ile beraber anılan gergedan boş hayallerin sembolü olarak kullanılmıştır.

4.2.19) Çakal

Yırtıcı hayvanlardan biri olan çakal, hoş görülmevenve kötü huyları temsil eden hayvanlardan biri olmuştur.

Bed huy kurda benzer fitne *çakala*
 Hîle tilkiliktir düşme hayâle
 Teyin atladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

İnsan huylarının anlatıldığı dörtlükte çakal fitneyi temsil etmek üzere kullanılmıştır.

İşi onmaz haram-zâde *çakalın*
 Alış-veriş eylemeden çek elin
 Eline vereyim dersen sakalın
 Yolayım der isen ödünç akça ver (Karasoy, Yavuz 2015: 347)

Alışverişte hile yapan ve haram yiyen kişiler diğer hayvanların yakaladığı avların artıklarını yiyerek geçinen çakalla karşılanmıştır.

4.2.20) Tilki

Edebiyatımızda yer edinmiş olan hayvanlardan biri de tilkidir. Tilki, hilekâr, kurnaz ve bazen de yol gösterici bir hayvan olarak tanınmıştır. Şaman davullarında da tilki postları kullanılmıştır. Tilki İslamiyette de yalancı, korkak ve kurnaz olarak nitelendirilmiştir (Çoruhlu 2002: 157). Tek dörtlükle karşımıza çıkan tilki kendine atfedilen özelliklere uygun bir kullanım sergilemiştir.

Bed huy kurda benzer fitne *çakala*
 Hîle *tilkiliktir* düşme hayâle
 Teyin atladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Hîle yapan insanlar tilkiye benzetilmiştir.

4.2.21) Kedi

Kedi, yerleşik hayatla beraber öne çıkmış bir hayvan olup, Türk düşünce yapısında ve kültüründe önem arz etmemiştir (Ögel 1995: 543).

Bed huy kurda benzer fitne çakala
 Hîle tilkiliktir düşme hayâle
 Teyin atladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Kedi ile fare arasındaki av ve avcı ilişkisi de insani vasıfları karşılamak üzere kullanılmıştır.

4.2.22) Fare

Bed huy kurda benzer fitne çakala
 Hîle tilkiliktir düşme hayâle
 Teyin atladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Çok sık karşımıza çıkmayan fare, kediyle birlikte anılmış ve insan tabiatı için sembol olarak kullanılmıştır.

4.2.23) Sincap

Bed huy kurda benzer fitne çakala
 Hîle tilkiliktir düşme hayâle
 Teyin atladığım her daldan dala
 Kedilik kaptığım sakladığım fâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

İnsani özellikleri anlatırken kullanılan temsili hayvanlardan biri de sincaptır.

4.2.24) Samur

Yâr melek-sîmâya benzer
 Yeni doğmuş aya benzer
 Bakışı Leylâ'ya benzer
 Samûr kaşlar hilâl anca (Karasoy, Yavuz 2015: 839)

Değerli bir kürke sahip olan samur şiiirlerde de kürküyle anılmış ve benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yay şeklindeki koyu kaşları samur kürküne benzetilmiştir.

4.2.25) Sığır

Emr-i Hudâ oldu onlara mülâkat
 Hasret ü firkatten buldular necât
 Cibrîl nâzil oldu edip iltifât
 Sığır ile koyun ihsân eyledi (Karasoy, Yavuz 2015: 909)

Büyükbaş hayvanlardan biri olan sığır, koyun ile birlikte kullanılmış ve Allah tarafından lütfedildiği dile getirilmiştir.

4.2.26) Öküz

" *Oğuz Destanında, Oğuz'un ayaklarını ve kuvvetini temsil etmiştir.*" (Uraz 1994:149). Eski Türklerde öküz yiğitliğin sembolü olmuştur (Çoruhlu 2002: 145).

Üçüncü felekte Zühre nâmına
Bir kevkeb yarattı bu in'âmına
Hem üçüncü yerin kıldı fâmına
Öküz heyetinde bir kavim peydâ (Karasoy, Yavuz 2015: 130)

Üçüncü felekte yaratılan canlıların öküz heyetinde olduğu beyan edilmiştir.

4.3) Balıklar, Böcekler ve Sürüngenler

4.3.1) Balıklar

Türk tarihî ve coğrafyası incelenecek olursa Türklerin denizden ve deniz canlılarından uzak bir yaşam sürdüğü anlaşılacaktır. At sırtında yaşayan Türk milleti daha çok karalarda yaşamış ve yaşam savaşını da bu karalarda vermiştir. Bu nedenle sosyal yaşama daha çok kara hayvanları yansımıştır. Anadolu'ya gelen Türkler büyük denizlerle karşılaşmış ve deniz yaşamı böylece hayatlarına girmiştir. Denizlerde de mücadelelerine devam eden Türkler deniz canlılarıyla ilgilenmemiş denizi amaçlarına hizmet eden bir araç olarak görmüşlerdir.

4.3.1.1) Balık (Bahri)

Balık, bazı Türk topluluklarında bolluğun, bereketin ve zenginliğin sembolü olmuştur. Ayrıca balık, evlilikte huzurun ve çoğalmanın da temsili hâline gelmiştir (Çoruhlu 2002: 144).

Türkler atlı göçebe bir yaşam tarzına sahiptir. Bu sebeple Türk kültüründe balık ve balıkçılığa olan ilgi yok denecek kadar azdır (Ögel 1995: 534). Bu durum şiiirlere de yansımış ve balık şiiirlerde çok tercih edilmeyen bir hayvan olmuştur.

a) Balık-Âşık

Karac'Oğlan diyor böyle kalırsa
Bahri gibi ummanlara dalarsa
 Her ne zaman gönül yâri dilerse
 Irak yakın demez yola düşürür (Sakaoğlu 2012: 622)

Aşkın yaşatmış olduğu duygular ve düşünceler büyük bir okynusa benzetilmiştir. Âşık ise bu âleme dalan balıklara benzetilerek aşk-âşık tasviri yapılmıştır.

b) Balık-Hz.Yunus

Aşağıdaki beyitte Hz. Yunus kıssâsına telmihte bulunulmuştur. Allah'ın yardımıyla denizden kurtulan Yunus peygamber, balık karnında olmasına rağmen ibadetlerini aksatmadan yerine getirmiştir.

Gör Yunus'un mu'cizâtın emr-i Hakk'a inâyetin
 Terk etmedi ibâdetin kırk gün *balık* yutmuş iken (Karasoy, Yavuz 2015: 693)

Yunus Peygamber, kendini dinlemeyen ve imâna gelmeyen Ninova halkına Allah'ın azabını tebliğ etti. Azap günü gelince kendisi bir dağa çıktı. Ortaya çıkan kara bir bulutla halk, Allah'ın azabının yaklaştığını anladı ve Allah'a yalvardı. Allah onların dualarını kabul ederek azabı üzerlerinden kaldırdı. Olayı duyan Yunus peygamber kavminin kendisiyle alay edeceğini düşündü ve sahraya doğru kaçtı. Deniz kenarına kadar kaçan peygamber bir gemi gördü ve o gemiye bindi. Gemi suyun ortasında durunca gemide kaçak olduğu anlaşıldı. Yunus peygamber kendisinin kaçak olduğunu söyledi ve kur'a çekildi. Üç kere üst üste kur'ada çıkan Yunus peygamber suya atıldı. O sırada bir balık Yunus peygamberi yuttu. Balık gemiden ayrılmadı. Gemi sahile varınca balık da Yunus peygamberi sahile bıraktı (Levend 1980: 123).

4.3.2) Böcekler

Şiirlerde azımsanmayacak bir yere sahip olan böcekler, şiirleri zenginleştirmekle kalmamış şiirlerdeki tekdüze ifadelerin kırılmasında da etkili

olmuştur. Şiirlerde en fazla pervâne kullanılmış, onu takip eden karınca, örümcek, sinek, arı, çıyan ve kurt olmuştur.

4.3.2.1) Arı (Zenbur)

Yeryüzünde yaratılmış olan en çalışkan canlılardan biri de arılardır. Yaptıkları ballarla birlikte anılan arılar da birer güzellik unsuru olarak karşımıza çıkarılmıştır. Âşığın gönlü çiçekten çiçeğe konan arıya benzetilirken sevgili de çiçeklerden toplanan özlerle yapılan bala benzetilir. Sevgilinin tatlı ve şirin olarak nitelendirilmesi bala benzetilmesinde etkili olmuştur.

a) Arı-Âşık

Andelîbim ruhlerinin gülüne
Zenbur oldum leblerinin balına
Sencileyin bir cânânın yoluna
Gam değildir fedâ idersem seri (Elçin 1998: 120)

Zenbur ismiyle karşımıza çıkan arı, âşık için benzetilen öge olarak kullanılırken sevgilinin dudakları da arıların kondukları bala benzetilmiştir.

Gök yüzünde meleklerin pîrisin
Yer yüzünde *arıların* balısın
Yeni açmış has bahçenin gülüsün
Kömür gözlüm kıymatını bilene (Sakaoğlu 2012: 390)

Bu dörtlüğümüzde de genel olarak âşıklar arı ile karşılanırken sevgili bir bütün olarak bala benzetilmiştir.

Deli gönül gezer gezer gelirsın
Arı gibi her çiçekten alırsın
Nerde güzel görsen orda kalırsın
Ben senin derdini çekemem gönül (Sakaoğlu 2012: 475)

Uslanmaz âşığın gördüğü her güzele âşık olması çiçekten çiçeğe konan arıya benzetilir.

4.3.2.2) Örümcek (Ankebut)

Yaptığı ağlarla bilinen bu canlıbazı hayallerin kapısını aralamada da etkili olmuştur. Tuzak kurması ve avlanması da yine şiiirlerde karşımıza çıkan durumlardandır.

a) Örümcek-Âşık

Gayet te mâilim leb-i kandime
Şöyleki Mansur'um ol efendime
Ag-ı *ankebuttan* özge kendime
Gâh berdar olmağa dâr bulamadım (Elçin 1998: 176)

Sevdiğinin Mansur'u olan âşık kendini asacak örümcek ağından başka yer bulamamıştır.

b) Örümcek-Sevgili

Virâne bu mekin nedir gurûrun
Bâğ-u bagen hâb-ı zulmettir nûrun
Mülk-i taht-ı saraydar kusûrun
Büyut-i *ankebût* ana misâldir (Elçin 1998: 353)

Gözü yükseklerde olan sevgili için örümcek ağı misâl gösterilmiştir.

c) Örümcek-Saç

Cânı sayd etmiş mekes-vâr ankebût-ı dehr-i dîn
Bağlayıb her cânibim ser-rişte-i nefis ü heva (Karasoy, Yavuz 2015: 93)

Nefsin her türlü isteği bizleri kuşatmıştır. Dünya da insan canına kast eden ve insan canını avlamaya çalışan bir örümcek olarak görülmüştür.

4.3.2.3) Pervâne

Pervâne, kelebeği andıran küçük ve kanatlı bir böcektir. Küçük gözlere sahip olan bu böcek gündüzleri karanlık yerlerde durur ve karanlık çökünce de ışığa doğru hareket eder. Gözleri ışıktan kamaşan pervâne bu ışıktan uzaklaşamaz. Pervâne ile etrafında dönüp durduğu ışık arasındaki ilişki bir aşk ilişkisine benzetilmiştir. Bu aşk ilişkisi de edebiyatımızda âşık ile mâşuğun sembolü olmuştur (Onay 1996: 397).

Pervâne geceleri ışığın etrafında dönen bir tür kelebektir. Pervâne şiirlerde şem' ile birlikte anılır. Pervâne, geceleri etrafa ışık saçan şem' etrafında döner, durur. Bazen pervâne, şem'e o kadar yaklaşır ki şem' pervânenin sonu olur. Pervânenin bu yanışı, sevdiği uğruna kendini feda eden âşığa benzetilir (Zavotçu 2006: 398).

İncelediğimiz şiirlerde pek çok aşk hikâyesi mevcuttur. Bu aşk hikâyelerinden biri de şem ü pervânedir. Pervâne ve ona ışık sağlayan mum arasındaki ilişki âşik ile mâşuğun ifadesinde bir sembol niteliğindedir.

a) Pervâne-Âşık

Âşıklar bu derdi nice bir çeksün
Pervâneler gibi şem'a mı yansın
Gevherî yiyelim içelim ko canı çıksın
Sen beni bilmedin sana azdır bu (Elçin 1998: 422)

Âşıklar sevgili uğruna pervâne misâli yanmaktadır.

Yüküm gamdır gam alırım satarım
Pervâneler gibi yanar tüterim
Kıyâmette yakasını tutarım
Vermesin hoyrata güllerimizi (Sakaoğlu 2012: 429)

Sevgilinin aşkıyla yanan âşık, şem aşkıyla yanıp tüten pervâneye benzetilmiştir.

Cür'asın nûş edeli mestânesi oldum onun
Şem'ine yanmaktayım *pervânesi* oldum onun
Meh cemâlin görelî dîvânesi oldum onun
Gerdanı kâfûra benzer ruhu al çeşmi elâ (Karasoy, Yavuz 2015: 76)

Ay yüzlü sevgilinin cemâli ışık saçan âşıklar da bu ışığın âdeta pervânesi olurlar.

4.3.2.4) Sinek (Meges, Mekes)

Karaca Oğlan şiirlerinde sinek şeklinde kullanılırken Âşık Ömer şiirlerinde meges ve mekes şeklinde kullanılmıştır. Av ve avcı ilişkisinde av olan sinek, âşığın ve rakibin benzetilene olmuştur.

a) Sinek-Âşık

Yaz olur meşede ceran av olur
Her *sinekler* bir alıcı kuş olur
Sen gidersen yüreciğim dar olur
Allı sunam kalk gidelim yaylaya (Sakaoğlu 2012: 394)

Güzel sevgili karşısında genç ve tecrübesiz âşıkların bile birer yırtıcı kuş olacağı dile getirilmiştir.

Cânı sayd etmiş *mekes-vâr* ankebût-ı dehr-i dûn
Bağlayıb her cânibim ser-rişte-i nefis ü heva (Karasoy, Yavuz 2015: 93)

Örümceğin sinekleri avladığı gibi dünyada insanların canını avlamaktadır.

b) Sinek-Rakip

Lutf-ile uşşâka olsa zerrece mihrin eğer
Ey güzeller serveri vermek nedir râhında ser
Ben dedim şehd-i lebinde bir *meğes* konmuş meğer
Geç bu cürmümden benim afv eyle isyânım güzel (Karasoy, Yavuz 2015: 583)

Sinek, küçük ve mide bulandırıcı bir hayvandır. Bu sebeple rakip için kullanılan bir canlı olmuştur. Sevgilinin dudağına konan rakip sinek gibi görülmüştür.

4.3.2.5) Karınca (Mûr)

Büyük topluluklar hâlinde yaşayan karıncalar, çalışkanlıklarıyla ve küçüklükleriyle bilinen canlılardır. Hem mecaz hem de gerçek anlamlarla kullanılan karınca çeşitli konularla ele alınmıştır.

a) Karınca-Âşık

Âşık Ömer sözlerinden anlanır dîvânedir
Zâhirâ bir *mûr* ise ol hasmına merdânedir
Pek keder verdi bugün sende bu gam âyâ nedir
Kimseden etme hayâ söyle bana ey bî-vefâ (Karasoy, Yavuz 2015: 111)

Tevazu sahibi olan âşık, karşısında düşmanı bile olsa mert davranacağını dile getirmiştir. Küçük olan karınca ile büyük bir değer karşılanmış ve tezat yapılmıştır.

b) Karınca-Rakip

Gerçi kim eski meseldir bu sözün isbâtı var
Bir *karınca* da olursa hasmını arslan gözet (Karasoy, Yavuz 2015: 161)

Rakip, karınca kadar bile olsa onu aslan gibi düşünerek tedbirli davranmak gerektiği öğütlenmiştir.

c) Karınca-Hırs

Hâsud domuz-durur hâki sökmede
Ayı sıfat olur hâtır yıkmada
Karınca hırslıdır kaygı çekmede
Hey'et-i çiyandır kîn tutan ey yâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Karınca çalışkanlığıyla hırsın sembolü olarak görülmüştür.

ç) Karınca-Kabir

Gün-be-gün geçtikçe ömrün kadd-i mevzûn yay olur
Sîne-cismîn mâr u *mûrun* her birine pay olur
Heybeti suyun görünce serden aklım zây olur
Nehy-i münker emr-i ma'rûfu sual sorsun da gör (Karasoy, Yavuz 2015: 367)

Karınca gerçek anlamıyla karşımıza çıkmış ve kabre giren bedenlerin karınca ve yılanlara pay olacağı gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiştir.

d) Karınca-Hz. Süleyman

Kültürümüzde karınca denince akla çoğunlukla Hz. Süleyman gelir. Bu durum edebiyatımıza da yansımış ve şiirlerde karınca ile Hz. Süleyman birlikte anılmıştır.

Bir zamân şâh iken vuhûş tuyûra
Fermânı yürürdü mâr ile *mûra*
Ecel cânım içip girdi kubûra
Hükm ederdi ins ü cinne Süleymân (Karasoy, Yavuz 2015: 680)

Süleyman peygamber savaşa giderken bir dereye durdu ve karıncaların konuşmasını dinledi. Karıncaların beyi, karıncalara ezilmemeleri için yuvalarına girmelerini tembih ediyordu. Bunu duyan Hz. Süleyman karıncaların beyi ile konuştu

ve karınca beyinin hediye ettiği budu aldı. Hz. Süleyman beyden öğüt istedi ve ondan birçok nasihatler aldı. Hz. Süleyman'ın duası ile beyin hediye ettiği but bereketlendi ve Süleyman'ın askeri budun yarısını yiyerek doydu. Buttan arta kalanı Hz. Süleyman karıncaya verdi ve karınca da alıp deliğine götürdü (Levend 1980: 121).

4.3.2.6) Çıyan

Hâsud domuz-durur hâki sökmede
Ayı sıfat olur hâtır yıkmada
Karınca hırslıdır kaygı çekmede
Hey'et-i *çıyandır* kîn tutan ey yâr (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Karşımıza ender çıkan canlılardan biri olan çıyan, gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Kin tutan kişilerin etrafını mezarda çıyanların saracağı ifade edilmiştir.

4.3.2.7) Kurt

Kurt, Hz. Eyyûb ile beraber anılmıştır. Eyyûb peygamberin sabrı şiirlere de konu olmuştur. Aşk derdiyle kalbi delik deşik olan âşık kendini Hz. Eyyûb'e benzetmiştir.

Sana âşık olduğum hep cümle âlem bildiler
Defter-i uşşâk içinde nâm u şanım sildiler
İztirâb-ı aşkının *kurtları* bağrım deldiler
Çâr nâ-çâr ben dahı Eyyûb gibi oldum sabûr (Karasoy, Yavuz 2015: 277)

Eyyûb Peygamber on oğula sahipti ve çok zengindi. Eyyûb peygamber hem oğullarını hem de bütün malını mülkünü kaybetti. Bunların üzerine şiddetli bir hastalığa yakalandı ve vücudunu kurtlar yemeye başladı. Durumuna şikâyet etmeyen peygamber şükretmeye devam etti. Allah bu felaketleri, onu tecrübe için göndermişti. Hz. Eyyûb Allah'ın emriyle ayağını yere vurunca yerden iki su çıktı; birisiyle yıkandı ve diğerinden içti. Dertlerine şifa bulan Eyyûb peygamber, Allah'ın izniyle yeniden mal ve evlat sahibi oldu. Şükründen dolayı Hz. Eyyûb sabrın timsâli hâline gelmiştir (Onay1996: 224).

4.3.3) Sürüngenler

Bu başlık altında ele alacağımız canlılar, yılan, semender ve bukalemundur. Ele alacağımız bu canlılar içerisinde en çok kullanılanı ise yılanlardır. İnceleyeceğimiz ilk sürüngen semenderdir.

4.3.3.1) Semender

Semenderin ateşte yanmayan bir hayvan olduğuna inanılmıştır. Kimilerine göre tilkiden küçükken kimilerine göre de fareden büyüktür (Uraz 1994: 163).

Semender: cisminin iki tarafında su ifrâz eden, kesesi bulunan bu hayvan kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği tarafları sulayarak geçtiğinden yanmazmış (Onay 1996: 433).

Semender ateşte yanmadığına inanılan mitolojik bir hayvandır. Semenderle ilgili pek çok efsane vardır. Kimi efsanelerde semenderin ateşte yaşadığına inanılırken kimi efsanelerde de semenderin ateşten korunmasına yardımcı olan koruyucu bir madde salgıladığına inanılır. Semenderin neye benzediği ve nerde yaşadığı hakkında kesin bir görüş veya bilgi yoktur (Pala 2005: 412). Semender ile ateş arasındaki bağlantı aşk ilişkilerinde kullanılmıştır.

a) Semender-Âşık

Nazlı dilber bizden olalı yasak
Bülbül gibi dâim zâre alıştık
Bizi ihrak itmez âteş-i firak
Biz *semender* misli nâre alıştık (Elçin 1998: 142)

Âşık ile mâşuk arasındaki ilişki semender ve ateş arasındaki ilişkiyle bizlere sunulmuştur. Âşık semender misâli ateşlere alışkındır.

b) Semender-Sevgili

Zülfün râyihası gül gibi kokar
Mübârek gözleri lûtf ile bakar
Semender misâli.....
Doğan güneş midir alınından kuğum (Elçin 1998: 213)

Sevgili de semender ve ateşle birlikte ele alınmıştır.

4.3.3.2) Yılan (Mâr)

Yılan Türklerce hoş karşılanmayan bir hayvan olmuştur. Siyah rengiyle yılan, Erlikle ilişkilendirilmiştir. Bizim edebiyatımızda olumsuz bir şekilde karşılanan yılan, Eski Mısır ve Hint mitolojilerinde ise kutsal ve ilâhî niteliklere sahip olmuştur (Çoruhlu 2002: 159).

Eski Türk mitolojisinde yılan, diğer pek çok hayvan gibi önemli bir yer edinmiştir (Uraz 1994: 153) . Divân şiirinde sevgilinin uzun, siyah ve kıvrımlı saçları yılanla benzetilmiştir. Yılan sadece şekliyle benzetilen unsur olmamış, zehri ve konu olduğu hikâyelerle de şiirlerde sıkça kullanılan bir hayvan olmuştur (Pala 2005: 309).

Şiirlerde en fazla adı geçen sürüngen yilandır. Mâr kelimesi yılan kelimesinden daha fazla kullanılmıştır. Yılan, şekliyle, rengiyle ve kötülüğü temsil eden tabiatıyla ele alınmıştır. Zehriyle korku uyandıran bu hayvan insanlar tarafından sevilmeyen bir hayvan olmuştur.

a) Yılan-Saç

Kâkül müdür zülûf müdür tel midir
Gerdânında halka halka ya *yılan*
Hep seninçün cüdâlîğim zül müdür
Gice gündüz halk içinde yayılan (Elçin 1998: 222)

Sevgilinin boynuna dökülen siyah ve dalgalı saçlarıyılanla benzetilmiştir.

Tel tel olmuş ey perî sirmâya benzer perçemin
Hatt-ı ser *mâr*-ı siyeh âsâya benzer perçemin
Dağdıp bâd-ı sabâ dökmüş mecellâ hattına
Sünbül-i müşg-i Hoten-ârâya benzer perçemin (Karasoy, Yavuz 2015: 554)

Yukarıdaki manzumede ise sevgilinin alınına dökülen perçemi siyah yılan olarak düşünölmüştür.

Çarh-ı gerdûn ile dünyâda olur hiç inad
Ehl-i aşkın askeridir kimseden dönmez murad
Nakd-i ömrüm sarf olup genc-i ruhun olmaz küşad
Fethi müşkil dahme imiş zülf-i *mar* elvermedi (Elçin 1998: 568)

Âşık, zengin hayal gücüyle sevgilinin yanağını hazineye benzetirken yanağına dökülen saçlarını dabu hazineyi koruyan ve fethine imkân vermeyen yılanı benzetmiştir.

b) Yılan-Mihnet

Ey dirîğâ kimse bakmaz oldu dîdem yaşına
Gör ne geldi dahı neler gelse gerek başıma
Zehr-i *mâr*-ı mihneti devrân katıptır aşım
Ölçe ölçe kâse kâse tas tas u kap kap (Karasoy, Yavuz 2015: 148)

İnsanın yaşadığı minnet duygusu yılan zehri olarak nitelendirilmiştir.

c) Yılan-Nefis

Dâhildir hayvân-ı nâtika insân
Tevâzu ehlidir bil ehl-i îmân
Kaplan münâfıklık tekebbür arslan
Nefsimle gazabım ejder ile *mâr* (Karasoy, Yavuz 2015: 217)

Nefisle olan mücadele yılan ile karşılanmıştır.

ç) Yılan-Kabir

Gün-be-gün geçtikçe ömrün kadd-i mevzûn yay olur
Sîne-cismin *mâr* u mûrun her birine pay olur
Heybeti suyun görünce serden aklım zây olur
Nehy-i münker emr-i ma'rûfu sual sorsun da gör (Karasoy, Yavuz 2015: 367)

Yılan gerçek anlamıyla kullanılmış ve kabre konan insanların yılan ile karıncalara pay olacağı ifade edilmiştir.

d) Yılan-Hz. Musa

Ol Muhammed Mustafa'nın rûhuna yüz bin selâm
Îsâ'yı gök yüzüne ref edip kıldı makâm
Mûsâ ile Tûr dağında söyleşen bin bir kelâm
Onun ol asâsını *mâr* eyleyen karşımdadır (Karasoy, Yavuz 2015: 408)

Hiz. Musa'nın asâsının yılanı dönüşmesine telmihte bulunulmuştur.

e) Yılan-Cennet

Yılan ve tavus şeytanı cennete alarak Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmalarına sebep olmuştur. Bunun üzerine yılan cezalandırılarak dünyaya gönderilmiştir.

Rabbenâ her işimiz dâim muvâfıktır sana
Böyle takdîr eylemişsin aklımız ermez ona
Recm ile iblîs-i merdûd gitti tâvûs bir yana
İsfahân'a düştü *yılan* âh u sergerdân melîl (Karasoy, Yavuz 2015: 596)

Allah, Âdem ile Havva'yı cennete göndererek, Hz. Âdem'e İblisten sakınmalarını ve buğday ağacına yaklaşmalarını tembih etti. Cennetten kovulduğu için kin besleyen İblis, cennetin kapıcısı olan yılanı kandırarak, yılanın ağzında cennete girdi. İblis, cennete girince Âdem'e yaklaştı ve menedilen ağaçtan yemesi için onu kandırmak istedi. Hz. Âdem kanmayınca İblis, Hz. Havva'ya yaklaştı ve onu kandırdı. Hz. Havva bu ağacın meyvesinden yedi ve Hz. Âdem'inde yemesine sebep oldu. Allah, İblis'in cennete girmesine sebep olan yılanı lanet etti. Yılanı cezalandırarak ayaklarını kesti ve onu karnı üzerine yürüttü. Allah dördünü de cennetten çıkardı ve Hz. Âdem'i Hindistan'da Serendip dağına, Hz. Havva'yı Cidde'ye, İblis'i İble'ye, yılanı da Isfahan'a indirdi (Levend 1980: 107-108).

f) Yılan-Hz. Süleymân

Hz. Süleyman ism-i a'zam yazılı yüzüğüyle dünyaya gönderilmiş, bütün canlılara hükmetmiş ve hâkimiyet kurmuş bir peygamberdir (Onay 1996: 445).

Bir zamân şâh iken vuhûş tuyûra
Fermânı yürürdü *mâr* ile *mûra*
Ecel cânım içip girdi kubûra
Hükm ederdi ins ü cinne Süleymân (Karasoy, Yavuz 2015: 680)

İncelenen dörtlükte yukarıdaki bilgiye uygun bir kullanım sergilenmiş ve Hz. Süleyman'ın bütün yılan, karınca, insan ve cine hükmettiği ifade edilmiştir.

4.3.3.3) Bukalemun

Sürüngenler familyasından olan bukalemun renk değiştirebilme özelliğine sahip bir hayvandır. Şiirlerde çok nadir kullanılan bir hayvandır.

*Bukalemun âşık onun rengine
Çok savaşırsa sataşacak dengine
Sâm u Nerîmân duramaz cengine
Na'rası Rüstemleri ondan yakar (Karasoy, Yavuz 2015: 353)*

Renk değiştirebilme özelliğine sahip olan bukalemun, sevgilinin rengine âşık olmuştur.

4.3.3.4) Ejderha(Ejder)

Ejderha, Türk kültürüne eski dönemlerde Çin'den gelmiş olan mitolojik bir canlıdır(Ögel 1995: 566).

Çin mitolojisine ait olduğu düşünülen ejderha Türk mitolojisinde ve sanatında da görülen kadim bir yaratıktır. Eski çağlarda bolluk, bereket, güç ve kuvvet simgesi olarak görülürken sonraki dönemlerde kötülüğün temsilcisi olmuştur. Çin mitolojisinde devlet işaretiyken Türk mitolojisinde yeniden doğuşun sembolü olmuştur. Ejderha hem Çin hem de Türk takviminde yıl simgesi olmuştur (Çoruhlu 2002: 132-133). Özellikle Âşık Ömer divânında rastlanılan ejderha, ejder ismiyle de kullanılmıştır. Bir yandan nefis mücadelesiyle karşımıza çıkarken diğer yandan da sevgilinin siyah ve dalgalı olan saçları için benzetilen unsur olarak hayal edilmiştir.

*Dâhildir hayvân-ı nâtika insân
Tevâzu ehlidir bil ehl-i îmân
Kaplan münâfıklık tekebbür arslan
Nefsime gazabım ejder ile *mâr* (Karasoy, Yavuz 2015: 217)*

Nefsile olan mücadele ejder ve yılan ile tasvir edilmiştir.

*Der ki bu Âşık Ömer ol kalbi âhen bağı tuç
Câme-hâbindan hezârân nâz-ile kılmış hurûç
Gûşe-i destârdan kâkülleri göstermiş uç
Heft ser bir dem-keşîde ejdehâya uğradım (Karasoy, Yavuz 2015: 621)*

Âşık, sevgilisinin başörtüsünden görünen saçlarını yedi başlı, amansız bir ejderhaya benzetmiştir.

5. BÖLÜM: BİTKİLER

5.1) Ağaç Çeşitleri

Türk mitolojisinde ağaç uzunluğuyla ve göğe doğru yükselmesiyle Gök Tanrı simgelerinden biri hâline gelmiştir. Gök Tanrının simgesi olan ağaç, bu sebeple Türklerce kutsal sayılmış ve saygı duyulan bir varlık olmuştur.

Türk kültüründe ve geleneklerinde önemli bir yeri olan ağaç, yaratılış düşüncesinde temelinde yer almaktadır. Yaratılış miti olarak karşımıza çıkan ağaca bakıldığında, ilk insan dokuz budaklı bir ağacın altında yaratılmıştır.

Ağaçlar canlı varlıklar olarak görülmüştür. Bu sebeple de ağaçlara zarar verenler hoş karşılanmamış ve ağaçlara zarar verenlerin başına bir felaketin geleceğine inanılmıştır. Ayrıca kutsal kabul edilen bu ağaçlara kurbanlar kesilmiş ve üzerlerine antlar içilmiştir (Beydili 2004: 25-28).

Bir medeniyetin oluşmasında ve ortaya çıkmasında etkili olan temel unsurlardan birinin de ağaç olduğuna inanılmıştır. Bu sebeple Türk destanlarında ve hikâyelerinde ağaç geniş bir yer tutmuştur. Türklerde dikkat çeken bir diğer özellikte ağaç sevgisi olmuştur (Banarlı 1971: 31).

"Türk dünyasında kozmik düzeni sağlayan ortak sembollerden biri de ağaç olmuştur." (Ergun 2004: 195). Hayatın kaynağı olarak düşünülen ağaçlar, pek çok kavim tarafından tanrı olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple ağaçlara saygı gösterilmiş ve tapılmıştır. Ağaçlar uzun boylarıyla, büyük yapılarıyla ve meydana getirdikleri ormanlarla mistik birer unsur olarak görülmüştür (Roux 1994: 123-124).

Türklerin dinî inanışlarında ve yaşayış biçimlerinde ağaçların önemli bir yeri vardır. Ağaçlar o kadar değerli ve kutsal görülmüştür ki beş elementten biri sayılmıştır. Bu sebeple ağaç Türk mitolojisinde önemli bir motif olarak kabul edilmiştir. Ağaçlara verilen bu değer ve önem günümüze kadar devam etmiştir (Uraz 1994: 165). Türklerin ağaçlara olan sevgi ve saygıları, İslamiyetin kabulünden sonra daha da güçlenmiştir. Peygamber efendimiz, ağaca duyulan sevgi ve saygıyı en iyi şekilde bizlere göstermiş ve her fırsatta ağaç dikimini tavsiye etmiştir. Hayat dolu

olan ağaçlar diğer canlılar için de hayat bahşetmiştir. Bu durum edebiyatada yansımıştır. Ağaç birçok edebî türde kullanılan önemli motiflerden biri olmuştur. Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirlerinde ağaç sıklıkla işlenmiştir. Bazen doğa manzaraları için kullanılırken bazen de sevgili tasviri için kullanılmıştır. Şiirlerde karşımıza çıkan ağaçlar şunlardır; Ar'ar, Selvi, Şimşir, Tûbâ, Ardıç, Çınar, İncir, Sanavber ve Sidre'dir. İnceleyeceğimiz ilk ağaç Ar'ar'dır.

5.1.1) Ar'ar

"Dağ servisi, yabanî servi." (Pala 2005: 35). Sevgilinin boyu için kullanılan ağaçlardan biridir. Ar'ar ağacının tercih edilmesinde düzgün yapısı etkili olmuştur. Ar'ar yalnız kullanıldığı gibi servi ile de beraber kullanılmıştır.

a) Ar'ar-Boy

Ar'ar ağacının benzetilen unsur olarak kullanıldığı tek alan boy olmuştur.

Hayâlin gözümde didâra benzer
Hüsünün envârı gülzâra benzer
Ol serv (i) kametin *ar'ara* benzer
Bu asrın âfet-i devrânısın sen (Elçin 1998: 239)

Yüzünün nuru gülbahçesine benzetilen ve devrin afeti olarak görülen sevgilinin uzun boyu da ar'ara benzetilmiştir.

Bu kadd-i mevzûnun ey revî sâde
Nahl-i tûbâ mı *ar'ardan* mıdır
Siyah kâküllerin hadd-i beyzâde
Galiye misk midir anberden midir (Elçin 1998: 350)

Sevgilinin uzun ve ölçülü boyunun ifadesi için ar'ar tercih edilmiştir.

Her kaçan gelsen efendim gönlümüz pür nûr olur
Gamda iken gönlümüz hem şevk-ile mesrûr olur
Hâk ile yeksân iken bu kalbimiz ma'mûr olur
Kaddi *ar'ar* kâmeti serv-i revân eğlendi ya (Karasoy, Yavuz 2015: 109)

Yukarıdaki dörtlükte de sevgilinin boyunun uzunluğunu için ar'ar, salınarak yürüyüşü için de servi kullanılmıştır.

5.1.2) Şimşir (Şimşâd)

Şimşir, yaprakları sürekli yeşil kalan bir tür süs bitkisidir. Şiirlerde daha çok eş anlamlısı olan şimşâd kullanılmıştır. On metreye kadar uzayabilen bu ağaç, uzunluğuyla benzetilen öge olarak şiirlerdeki yerini almıştır.

a) Şimşir-Boy

Sensiz başım gamdan alınmaz oldu
Hasret yaşı gözden silinmez oldu
Serv-i kaddim şimdi salınmaz oldu
Kandesin kadd-i *şimşâdım* güle gel (Elçin 1998: 149)

Âşık, boyunu şimşir ağacına benzettiği sevgilisini aramaktadır.

Gâh olur bir çeşm-i câdû günde yüz bin âl ider
Gâh olur ki gamzesi *şimşâd*-ı kaddin dal ider
Âşıkın bağrını dilberler nice gırbal ider
Kaşları kavs-ı kuzah müjgânı tîr olsun da gör (Elçin 1998: 602)

Sevgilinin küçücük bir gamzesi bile âşığın belini bükmeye ve âşığı dala çevirmeye yetmektedir.

Her dem ne düşer ol kadi *şimşâda* nezâket
Gâhîce düşer âşık-ı nâşâda nezâket (Karasoy, Yavuz 2015: 162)

Nezaket sahibi olan sevgilinin zarif boyu için şimşir ağacı uygun görülmüştür.

5.1.3) Selvi (Servi)

Servi, uzun boylu ve yaz-kış yeşil kalabilen bir ağaçtır. Divân şiirinde en fazla tercih edilen ağaç olmuştur. Sevgilinin boyu için kullanılan bir mazmundur ve çoğunlukla benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Servi ile sadece sevgilinin boyu karşılanmamış, aynı zamanda sevgilinin nazlı yürüyüşü için de servi kullanılmıştır. Bu ilişki karşımıza serv-i revân şeklinde çıkmıştır. Servi diğer bitkilerle beraber kullanılarak bahar tasvirlerinin de bir numaralı ağacı olmuştur (Pala 2005: 414).

Servi, her mevsim yeşil kalabilen, uzun ve ince bir ağaçtır. Akdeniz iklim bölgesinde sıkça yetişen bir ağaçtır (Zavotçu 2006: 437). İncelenen şiirlerde en çok

kullanılan ağaç servi olmuştur. Servi, diğer ağaçlardan daha uzun ve daha üstün tutulmuştur. Sıklıkla kullanılması ve diğer ağaçlarla beraber anılması da buna işarettir.

a) Servi-Boy

Servi, sevgiliye hem benzetilen hem benzeyen unsur olmuştur. Uzun boyu ve dik yapısıyla servi çemende yer alan tüm ağaçlardan üstündür (Özerden 2015: 16).

Âfetim kâülün a'lâya benzer
Kametın bir *serv*-i bâlâya benzer
Cemâlin Ka'be-i ulyâya benzer
Bu asrın afet-i devrhanı sensin (Elçin 1998: 263)

Devrin afeti sayılan sevgilinin boyu için sıradan bir ağaç seçilmemiş ve uzun boyu ve dik yapısıyla servi tercih edilmiştir.

Yiğit eğlencesi güzelin genci
Cefâyı çok eder dilberin dinci
Selvidir boyu da dişleri inci
Abdal oldu yine gönlüm delindi (Sakaoğlu 2012: 413)

Sevgilinin düzgün fiziği ve uzun boyu serviye benzetilmiştir.

Nutka geldikçe şîrîn güftârının tefhîmini
Ehl-i diller edemez âcîz kalır taksîmini
Kimini hayran kılıp sevdâya saldın kimini
Almağ-ıçun şîve-i reftârının ta'lîmini
Gitti tûbâ bir yana *serv*-i sanavber bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 100)

Şirin sözlü güzelin yürüyüşü tûbâ ve *serv*-i sanavber ile karşılanmıştır.

b) Servi-Yasemin

Canım sen var ise şâğ-ı perisin
Hükmeyle sevdiğim hükmün yürüsün
Gevherî sitemin çeksün çürüsün
Yüzün güldür boyun *serv*-i semendir (Elçin 1998: 336)

Yasemin; beyazlığı, kokusu ve saflığı ile şiirlerde sıklıkla kullanılan bir çiçek olmuştur. Aynı zamanda yasemin, servi ile ilişkilendirilmiş ve servi ile beraber

kullanılmıştır. Sevgilinin güzel kokusu ve teninin beyazlığı yasemine benzetilirken boyuda serviye benzetilerek tasvir edilmiştir.

c) Servi-Bahar

Bülbül ne yatarsın yaz bahar oldu
Çağrışıp ötmenin zamânı geldi
Serviler yeşerdi çiçekler doldu
Cana can katmanın zamânı geldi (Elçin 1998: 96)

Baharın gelişinden servilerde nasibini almıştır. Baharla birkilteServiler yeşermeye ve çiçekler açmaya başlamıştır. Doğa eski güzelliğine tekrardan kavuşmuştur.

d) Servi-Yürüyüş

Servi hem sevgilinin boyuyla hem de yürüyüşüyle ilişkilendirilmiş bir ağaçtır.

Nice vasf ideyim hüsn-i cemâlin
Bir dahi felekte yoktur misâlin
Âb-ı hayat olmuş yavrum makalin
Kametın bir *serv-i* revan oldu gel (Elçin 1998: 151)

Sevgilinin yürüyüşü, *serv-i* revanifadesi ile arz edilmiştir.

Şimdi kömür gözlüm çıkar
Çıkar da yollara bakar
Aşıkın odlara yakar
Boyu *serv-i* revan şimdi (Sakaoğlu 2012: 436)

Uzun boylu olan servi rüzgârda salınışı ile de ele alınmıştır. Sevgilinin salınarak yürüyüşü rüzgârla beraber hafif hafif sallanan serviye benzetilmiştir.

5.1.4) Tûbâ

"*Cenâb-ı Hak Sidre-i müntehâda büyük bir ağaç yaratmıştır ki ona Tûbâ ağacı denir.*" (Hakkı 2011: 124). Tûbâ ağacı, kökleri yukarda, dalları aşağıda olduğuna inanılan bir cennet ağacıdır. Sidrede bulunduğu inanılan bu ağaç, cenneti gölgeler (Pala 2005: 473).

Cenneti gölgeleyen bir ağaç olarak tanımlanan tûbâ, övülenin de değerini ortaya koymaktadır. Sevgilinin boyunun sembolü olarak kullanılan ağaçlardan biri de tûbâ olmuştur.

a) Tûbâ-Boy

Ey hûnî sitemini dahı bir tâb-ı mücellâ

Hem kâmet-i *tûbâ*

Zülfün hevesi eyledi rûzumuzu şeb-âsâ

Kıldı beni şeydâ (Karasoy, Yavuz 2015: 123)

Âşığı deliye döndüren sevgilinin uzun boyu, tûbâya benzetilmiştir.

Bu kadd-i mevzûnun ey servi sâde

Nahl-i *tûbâ* mı ar'ardan mıdır

Siyah kâküllerin hadd-i beyzâde

Galiye misk midir anberden midir (Elçin 1998: 350)

Sevgilinin ölçülü boyu içinanılan ağaçlardan biri de tûbâ olmuştur.

b) Tuğba-Yürüyüş

Her reftârın bir *tûbâdır*

Kiyâhın mahz-ı kimyâdır

Âşıkâ bâğ-ı me'vâdır

Memleketin ilin dağlar (Elçin 1998: 524)

Sevgilinin salınarak yürüyüşü daha çok servi ve tûbâ ağaçlarıyla ifade edilmiştir.

5.1.5) Ardıç

Kuşlar çığrışıp dallard'ötüşür

Fesleğen Yaylası yeşil salında

Yeşil *ardıç* reyhan sümbül kokuşur

Fesleğen Yaylası toprak yolunda (Sakaoğlu 2012: 379)

Servigillerden olan ardıç ağacı, yeşil yapraklarıyla şiirlere konu olmuştur. Canlı bir bahar tasviri yapılmış ve ardıç ağacı da bu manzaraya dâhil edilmiştir.

5.1.6) Çınar

Çınar, geniş yapraklara sahip olan, büyük ve azametli görünüşüyle Türklerin kutsal ağaç olarak nitelendirdikleri bir ağaç olmuştur. Bu ağacın gölgesi de kendisi kadar heybetli görünmektedir (Ergun 2004: 232).

Eğnine miskî kabâlar giydi ol kaddi *çınâr*
Destine mir'ât alıp ruhsârını seyr etti yâr
Ey *Ömer* cân nakdini verdim yolunda sad hezâr
Nâz ü istignâlar-ile esbine oldu süvâr
El-vedâ dedi kamu ahbâba ol devlet-me'âb (Karasoy, Yavuz 2015: 150)

Uzun ağaçlardan biri olan çınar da sevgilinin boyuyla ilgili yapılan benzetmelerde karşımıza çıkmaktadır.

5.1.7) İncir

Tek dörtlükte rastladığımız incir ağacı, Hz. Âdem ile Havva kıssasıyla karşımıza çıkmıştır.

Çıktığı dem âdem cennetten çıplak
Setr için *incirden* aldılar yaprak
Dört damla damladı *incirden* mulak
Birini penbe-i râygân eyledi (Karasoy, Yavuz 2015: 909)

Yasak meyveyi yiyen Hz. Âdem ile Havva'nın cennet kıyafetleri kaldırılmıştır. Bunun üzerine Hz. Âdem ile Havva incir ağacından yaprak koparmışlardır. Şiirde de bu olaya telmih yapılmıştır.

5.1.8) Sanavber

"Çam fıstığı ağacı." (Pala 2005: 404). Uzun boyuyla sanavber de sevgilinin boyu yerine kullanılan ağaçlardan biri olmuştur.

a) Sanavber-Boy

Kameti misâl-i serv-i *sanavber*
Şemîm-i kâkülü mânendi anber
Kusurun görmedim gayetle dilber
Bembeyaz billura benzer ayağı (Elçin 1998: 84)

Sevgilinin uzun boyunun misâli için sanavber kullanılmıştır.

Nutka geldikçe şîrîn güftârının tefhîmini
Ehl-i diller edemez âcîz kalır taksîmini
Kimini hayran kılıp sevdâyâ saldın kimini
Almağ-ıçun şîve-i refâtârının ta'lîmini
Gitti tûbâ bir yana *serv-i sanavber* bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 100)

Âşık, sevgilinin salınarak yürüyüşünü de tuğba ve sanavber ağaçlarının salınışından üstün tutmuştur.

b) Sanavber-Sevgili

Ey *serv-i sehî* sen geleli nâz ile yanıma
Ser çekmedi ar'ar
Çok âlî nesepler özünü saldı ayağa
Kul oldu *sanavber* (Karasoy, Yavuz 2015:350)

Sevgili yerine doğrudan doğruya sanavberin kullanıldığında görmekteyiz.

5.1.9) Sidre

"*Cenâb-ı Hak arş-ı a'zamin altında ve onun nûrundan kürsînin karşısında ve cennetlerin üstünde beyaz inci gibi büyük bir boşluk yaratmıştır. Burası "sidre-i müntehâ" ve tûbâ ağacının kök saldığı yerdir.*" (Hakkı 2011: 124)

"*Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçer (Necm/14, 16). Tefsirde bu ağacın "Arş" in sağ yanında İlâhi bir ağaç" olduğu bildirilir.*" (Pala 2005: 417). Sidre ağacı Âşık Ömer divânıyla karşımıza çıkmıştır. Şiirlerde karşılaştığımız ikinci kutsal ağaç da sidre olmuştur. Sevgili sadece boyuyla değil değeriyle de sidre ağacıyla alakalandırılmıştır.

a) Sidre-Boy

Habîbâ şevk-i pâkinden dü âlem nûr-ı azhâdır
Mukavves kaşların hattı rumûz-ı kenz-i eşyâdır
Dü zülfün müşk-bûyundan dil ü cânlar mutarrâdır
İzârın alleme'l-esmâ lebin genc-i müsemmâdır
Boyundur *sidre* vü tûbâ yüzün firdevs -i a'lâdır
Cemâlin âfitâbından cihân tâb-ı mücellâdır (Karasoy, Yavuz 2015: 220)

Âşık, sevgilinin yüzünü firdevs cennetine benzetirken boyunu da cennetin ulu ağaçlarından olan sidre ve tûbâ benzetmiştir.

b) Sidre-Yaratılış

Arşı kürsü *sidreyi* var eyleyen Perverdigâr
Kudret issi yine bir gevheri kıldı âşikâr
Hem hidâyet perdesinden ona kıldı (bir) nazar
Dirildi bir katresinden yedi deryâ damladı (Karasoy, Yavuz 2015: 923)

Allah'ın arşı, kürsüyü ve sidreyi yaratması da şiihlere konu olmuş ve bizlere sunulmuştur.

5.2) Çemen, Gülistan ve Gülşen

Bitkiler başlığı altında yer verdiğimiz bu kavramlar diğer bitkiler kadar önem arz etmektedir. Bu unsurlar diğer bitkilerin bulunduğu mekânları oluşturmaktadır. Ağaçlar, çiçekler ve meyveler bu alanlardan ayrı düşünülemez. Şiirleri canlandıran ve renklendiren, şiihlere tazelik kazandıran bu unsurlar birçok mecaz ve tasvirin de kaynağı olmuştur. Özellikle bahar tasvirleriyle öne çıkmış ve yardımcı unsur olarak kullanılmışlardır.

5.2.1) Çemen

Çemen, yeşil ve yeşilin tonlarında kısa bitkilerle donanmış yerdir (Devellioğlu 2010: 187). Çemen, bahar tasvirlerinde diğer çiçeklerle ve ağaçlarla beraber çizilen resimlerin temelini oluşturmaktadır.

Kalmışım bu müşkil-i düşvâr ile hayrette ben
Vasl-ı cânân olmasa dil istemez seyr-i *çemen*
Nakşı gitmez dîdeden âgûş-ı kaddi sîneden
Şîve-i refâtına benden selâm et ey sabâ (Karasoy, yavuz 2015: 98)

Zorda kalan ve sevgilisine kavuşamayan âşığın gönlü çemen seyri istememektedir.

Tazelendi âlem nevbahar oldu
 Gel sevdiğim senin ile gidelim
 Açıldı her taraf *sebzezar* oldu
 Gel efendim Şam'a doğru gidelim (Elçin 1998: 204)

Baharın gelişiyle canlanan, süslenen ve yeşilliklerle bezenen bir doğa tasviri yapılmıştır.

Çemen bezminde işrethây ile hûy
 Şükûfe bağa virdi bûy-i dilyuy
 Zehî hikmetine ezhar içre şebboy
 Tutar zerrin kadehler câm-ı mevzun (Elçin 1998: 277)

Çemen içki meclisi olarak nitelendirilirken çemen üzerinde açan çiçeklerde mecliste içki içen kişiler olarak hayal edilmiştir.

5.2.2) Gülşen/Gülistan

Gülşen ve gülistan kelimeleri gül bahçesi anlamına gelmektedir. Gülle beraber pek çok çiçeği bünyesinde bulunduran bu alanlar şiirlerin güzelliğine güzellik katmaktadır. Gül bahçeleri çoğunlukla bülbül ve bülbülün amansız rakibi kargayla birlikte anılmaktadır.

Merhem urulur mı sîneye dağsız
 Lezîz olmaz bâde olsa mezesiz
 Gül dikensiz olmaz *gülistan* zâgsız
 Garib gönlüm niçün melûlsun melûl (Elçin 1998: 163)

Gül bahçeleri gülle birlikte pek çok canlıya da ev sahipliği yapmıştır. Bu bahçeler âşığı kendine çektiği gibi bu güzelliğe ait olmayan karga gibi canlıları da kendine doğru çekmektedir.

Gevherî der kime gönül katayım
 Gevherimi nâdânlara satayım
 Dost bağında bülbül gibi öteyim
Gülşen benim güller benim hâr benim (Elçin 1998: 207)

Kendini dost bağının bülbülüne benzeten âşık, sevgilisini ve sevgilisine ait bütün her şeyi sahiplenmektedir. Sevgilisini güle, sevgilisinin bulunduğu yeri de gül bahçesine benzeten âşık ne gülden ne gül bahçesinden ne de hârdan vazgeçmez.

5.3.) Çiçek (Şükûfe) Çeşitleri

Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirlerinde en fazla kullanılan tabiat unsuru çiçek olmuştur. Başta sevgili tasviri olmak üzere pek çok tasvir çiçeklerle yapılmıştır. Çiçekler, doğayı güzelleştirdiği gibi âşıkların da gönüllerini güzelleştirmiş ve ruhlarına tesir etmiştir. Şiirlerde karşımıza çıkan çiçeklerin hepsini burda saymamız mümkün değildir. Şiirlerde en çok kullanılan çiçek gül olmuştur. Gülü, gonca, lâle, sümbül, nergis ve yasemin takip eder. Bu çiçekler arasında inceleyeceğimiz ilk çiçek güldür.

5.3.1) Gül (Nesrîn)

Gül gerek güzel kokusuyla gerekse çeşitli renkleri ve şekilleriyle divân şiirinde en fazla kullanılan çiçek olmuştur. Gül hem benzeyen hem benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Bununla beraber gül, sevgiliyle ilişkilendirilmiş ve sevgilinin sembolü hâline gelmiştir.

Gül yalnız kullanılmasının yanında bülbül ve diken ile de beraber anılmıştır. Divân şiirinin konusu olan aşk hikâyelerinden biri de gül ile bülbül aşkıdır. Gül güzelliği ve dikenleri ile cefa çektiren sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Cefa çeken âşık ise inleyen ve feryat eden bülbüle benzetilmiştir. Gülün dikkat çeken bir diğer unsuru da dikenleri olmuştur. Gülün dikenleri hem cefa ve eziyeti karşılamış hem de rakiple ilişkilendirilmiştir (Pala 2005: 182).

Gül, divân şiirini hâkimeyeti altına alan bir çiçek olmuştur. Sevgiliyle ilişkilendirilen gül, özellikle sevgilinin yüzünü, yanağını ve dudağını karşılamıştır. Gül, güzel ve özel oluşundan dolayı bahçelerde yetiştirilen bir çiçektir. Kendine has bahçeleri (Gülistan, Gülşen vb.) vardır. Gül bahar ile açan ve açılması için uzun süre beklenen bir çiçektir. Buna karşın gülün ömrü çok kısadır.

Gülün sürekli ilişki hâlinde olduğu unsurların en başında bülbül vardır. Bülbül, gülün âşığıdır. Bülbülün âşığı, gülün de sevgiliyi temsil etmesi pek çok edebî türe de konu olmuştur.

İşlenen bir başka konu da gülün rengi olmuştur. Gülün kırmızı rengiyle ilgili kurulan hayallerin çoğu, gülün utanması ve hayâ etmesi üzerinedir (Tolasa 1973: 506-508).

Divân şiirinin gözde çiçeği olan gül, diğer çiçeklerinde en güzeli olarak düşünülür (Yazar 2009: 2370). Türk kültüründe çiçekler her zaman değerli olmuştur. Gül, bu çiçekler içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Güzel kokulara ve farklı renklere sahip olan gül diğer kültürlerde de değerli kabul edilmiştir. Gül tasavvufta da yer edinmiş bir çiçektir. Gül peygamber efendimizin sembolü olmuştur. Bu da ayrıca değer kazanmasına sebep olmuştur (Ayvazoğlu 2002: 856-870).

Gülün birlikteanıldığı unsurlar ise; bülbül, hâr, bahar ve goncadır. En fazla kullanılan gül çeşidi ise kırmızı güldür. Kırmızı gülün kullanılmasında sevgilinin al yanakları etkili olmuştur. Gül sevgilinin, sevgilinin yüzünün, yanağının ve dudağının mazmunudur.

a) Gül-Yüz

Gönül virdim yine bir nev-civâna
Yüzü *gül* ruhunun alı bir hoşça
Dişleri dür kaddi benzer fidâna
Ruhunda zeyn olmuş hâli bir hoşça (Elçin 1998: 27)

Yüz ile gül arasında kurulan ilişkide gülün rengi etkili olmuştur. Gül, yüz için kullanılan klasikleşmiş bir mazmundur.

Ey yüzü *gül* gonca fem sen bir yana ben bir yana
Ey *gül*-i bâğ-ı irem sen bir yana ben bir yana
Gayrı ey şûhum seninle el-vedâlar edelim
Gurbete bastık kadem sen bir yana ben bir yana (Karasoy, Yavuz 2015: 105)

Bir yandan sevgilinin al al olmuş yanakları taze gül goncasına benzetilirken bir yandan da sevgili irem bağının gülü olarak düşünülmüştür.

b) Gül-Âşık

Hazeli de deli gönül hazeli
 Sen düşürdün *gül* benzime gazeli
 Kötü söz mü duydun dünya güzeli
 Gözün bende ama kalbin yıkılmış (Sakaoğlu 2012: 624)

Âşığa cefa çektiren sevgili, âşığın gül benzinin solmasına neden olmuştur.

Karac'Oğlan der ki ben de sel olsam
 Yârin bahçasında esen yel olsam
 Mevlâ'm destur verse bir top *gül* olsam
 Sokulsam zülfünün aralarına (Sakaoğlu 2012: 391)

Sevgilisini görmek isteyen âşık, bir top gül olup sevgilisinin saçına takılmak ister.

c) Gül-Yanak

Gam mıdır mecnun-sıfat olsa anın divânesi
 Başım olsa mürğ südü felâket lânesi
 Düştü *gül* ruh üzre şebnem-veş arak dür danesi
 Destmâl-i naz elinde sildi yüz bin naz ile (Elçin 1998: 561)

Gül ile beraber kullanılan tabiat unsurlarından biri de çiğdir. Sevgilinin yanağı güle, gözyaşları da gül üzerinde bulunan çiğ tanesine benzetilmiştir.

Karac'Oğlan der ki yandım kül gibi
 Gönlümün köprüsü ince kıl gibi
 Yanağın açılmış gonca *gül* gibi
 Burcu burcu kokar m'oldun güçücek (Sakaoğlu 2012: 464)

Sevgilinin yeni yeni kızarmaya başlayan yanakları, tazeliği ve güzel kokusuyla gül goncası misâli âşığın gönlünü yakıp kül etmeye yetmiştir.

Kaçan kim nergis-i mestinde cânâ hâb olur peydâ
 Yanağın iki ahmer *gülü* sîrâb olur peydâ (Karasoy, Yavuz 2015: 95)

Gülün kırmızı rengi belirtilirken ahmer ve gül-i hamra gibi kalıplar kullanılır. Dörtlüğümüzde de görüyoruz ki sevgilinin gül gibi kırmızı yanakları, âşığın gönlüne tazelik peyda etmektedir.

ç) Gül-Dudak

Ey benim verd-i handânım
 Seni hârdan sakınurum
 Açıl *gül* gonce dehânım
 Âh u zârdan sakınurum (Elçin 1998: 498)

Gül, genellikle sevgilinin dudağının mazmunu olmuştur. Sevgilinin ağzı ve dudakları gül goncasına benzetilmiştir.

Ey lebleri mül ruhleri gül dilber-i âfet
 Var sende letâfet
 Hûb olduğunu eyleme ifşâ neye hâcet
 Verdi bana hâlet
 Ah bunca zaman *gül* lebinin teşnesi oldum (Elçin 1998: 629)

Âşık, sevgilinin güle benzetilen dudaklarının mecnûnu olmuştur. Âşığın bütün arzusu sevgilinin dudaklarıdır.

O çifte benleri fülül dolaşsın boynuma kâkül
 Dişi dür lebleri *gül* mül kemend olsun da seyr eyle (Karasoy, Yavuz 2015: 821)

Sevgilinin dudaklarının güle benzetilmesinde gülün rengi ve kokusu etkili olmuştur.

d) Gül-El

Benim dostum gelişinden bellidir
 Ak elleri deste deste *güllüdür*
 Güzel seven yiğitler de bellidir
 Melil mahzun gezer eller içinde (Sakaoğlu 2012: 401)

Bir başka gül ilişkisi de el-gül arasında kurulmuştur. Sevgilinin kınalı elleri deste deste güllere benzetilmiştir.

e) Gül-Saç

Saçın çiçeklendi *güller*
 Açıldı pusarak diller
 Şevka gelip hep bülbüller
 Bülbül gel bizim ellere (Elçin 1998: 472)

Sevgilinin saçlarının güle benzetilmesinde gülün kokusu vekıvrımlı yapısı etkili olmuştur.

Okur derler bir güzele uğradım
Siyah zülfü mâh yüzünde *gül* gibi
Boyu kısa amma kendi münâsib
Uzar gider bir şıvgacık dal gibi (Sakaoğlu 2012: 430)

Sevgilinin yüzüne dökülen kıvrımlı siyah saçları, gül olarak hayal edilmiştir.

Zülf-i *nesrînin* perîşân eylemiş bâd-ı sabâ
Jâle saçmış saçı leylâ sünbül ü reyhân satar (Karasoy, Yavuz 2015: 400)

Sevgilinin saçlarının sabah rüzgârı tarafından dağıtıldığı düşünülmektedir.

f) Gül-Göğüs

Elinde durur bohçası
Alnında siyah peçesi
Dostum koynun *gül* bahçası
Ziyân etmem gezdür bana (Sakaoğlu 2012: 389)

Gül, sevgilinin göğsünün de benzetileni olarak kullanılmıştır. Gül tazeliği ve güzelliği ile sevgilinin göğsüyle ilişkilendirmiştir.

Sana derim sana şol koca Düldül
Çekildi seyilden yaylaya bülbül
O kızın bahçası menekşe sümbül
Kız koynunda *gül* görünür gözüme (Sakaoğlu 2012: 404)

Yukarıdaki dörtlükte de yine sevgilinin göğüslerinin tasviri için gül unsuru kullanılmıştır.

Bak şu dilberin boyuna
Ak *gül* doldurmuş koynuna
Geldi sarıldı boynuma
Ne şeftali alabildim (Sakaoğlu 2012: 487)

Gül genellikle kırmızı rengiyle karşımıza çıkmıştır. Yukarıdaki dörtlükte ise beyaz gül kullanılmış ve sevgilinin beyaz göğsü, ak gül ile alakalandırılmıştır.

g) Gül-Boyun

Şiirlere hâkim olan gül, çok çeşitli kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Gül hem tabii hem beşerî pek çok unsurla ilişkilendirilmiştir. Beşerî unsurların başında da sevgili gelmektedir.

Baktım lisânına ol bülbül gibi
Cismimin rahyası ol sünbül gibi
Bezensün gerdânın gonce *gül* gibi
Ol beyaz gerdâna saçılınsın da gör (Elçin 1998: 376)

Sevgilinin vücudunun kokusu sünbül ve güle benzetilmiş, bu kokunun gerdana saçılması tasvir edilmiştir.

ğ) Gül-Ter

O yâr bize yine nâme yollamış
Ârif olan sözlerinden anlamış
Al yanaklar domur domur terlemiş
Rahmetin *güllere* yağdığı gibi (Sakaoğlu 2012: 431)

Gülün birlikte kullanıldığı usurlardan biri de terdir. Sevgilinin al yanakları üzerindeki domur domur terler, gül yaprakları üzerinde bulunan yağmur tanelerine benzetilmiştir.

Taramış zülfünü açmış aynını
Eğmiş kâmetini bükmüş boynunu
Ayva turunç mekân tutmuş koynunu
Kokar *güller* gibi teri mi bilmem (Sakaoğlu 2012: 477)

Bir önceki dörtlükte sevgilinin yanaklarındaki ter tanecikleri yağmur tanelerine benzetilirken bu dörtlükte ise ter kokusu, gül kokusuyla karşılanmıştır.

h) Gül-Gülüş

Bîmar-ı aşk olup dermanda kaldım
Emrine ram olup fermanında kaldım
Andelibler gibi efganda kaldım
Ol *gül*-i handânım ne zaman gelür (Elçin 1998: 398)

Sevgiliye ait olan bütün güzelliklerin merkezinde gül bulunmaktadır. Sevgilinin gülüşüde buna dâhildir. Sevgilinin gülüşü için gül-i handan kavramı kullanılmıştır. Sevgilinin gülerken ağzının aldığı şekil de yine güle benzetilmiştir.

1) Gül-Endam

Yıkar hâkister ile cism-i pâkin sen *gül-endâmın*
Gel alma âteş-i âh u figânım iyd-i adhâdır (Karasoy, Yavuz 2015: 328)

Sevgilinin cisminin bir bütün olarak gül ile karşılandığı manzumelerde mevcuttur.

i) Gül-Bülbül

Âşık ile mâşuğun sembolü hâline gelen Gül ile Bülbül hikâyesi dillere destan bir aşk hikâyesi olmuştur. Sevgili gül ile temsil edilirken âşık da gülün etrafından ayrılmayan bülbül ile temsil edilmiştir. Ayrıca gülün dikenini de rakibin temsilcisi olmuştur (Pala 2005: 182-183).

Gül ile bülbül hikâyesi Türk edebiyatında en fazla kullanılan konulardan biri olmuştur. Edebiyatımızda sıkça karşımıza çıkan bu aşk hikâyesinin izleri onüçüncü yüzyıla kadar sürülmüştür (Zavotçu 2002: 896).

Klasik edebiyatta gül ile bülbül beraber anılmıştır. Gül-sevgili, âşık-bülbül ilişkisi kurulmuştur. Gül, cefa çektiren, nazlı ve zâlim sevgiliyi temsil ederken bülbül, aşk derdiyle yanan, cefa çeken ve günleri âh u zârlarla geçen âşığın temsil etmiştir.

Ya ilâhi düştüm dile
Bülbülüm arzusu *güle*
Tanrı selâmını bile
Virmez oldı kesti bu gün (Elçin 1998: 521)

Bülbül arzulayan taraf gül ise arzulanan taraftır. Âşığı hasret içinde bırakan sevgili selamını da kesmiştir.

Bülbül öter gonca *gülün* aşkına
İkrâr koysak dayanmıyon beş güne
Seni beni yaradanın aşkına
Sînemi sînene sarman mı gelin (Sakaoğlu 2012: 541)

Gülden ayrı düşünülmeyen bülbül ve gonca bu dörtlükte de gülü yalnız bırakmamıştır. Bülbülün bütün hayatı gülün aşkıyla geçer.

Çölleri vermişler akça cerana
Baykuşa vermişler ıssız verana
Yârinden ayrılan döner pervâne
Bülbül figanını *güle* düşürür (Sakaoğlu 2012: 622)

Bülbülün feryatlarının ve inlemelerinin sebebi güldür. Gülüne kavuşmak isteyen bülbülün günü ağlayışlarla geçer.

k) Gül-Gonca

Gülün birlikte anıldığı öğelerin başında gonca gelir. Gonca gül ile çiçeğin tomurcuk hâli zikredilmektedir. Daha tomurcuk hâlinde olan gül, taze, canlı ve güzel renklere sahiptir. Bu tazeliğiyle gonga gül, sevgilinin ağzının mazmunu olmuştur. Gonca gül yalnızca sevgilinin dudakları için kullanılmamış sevgiliyi bir bütün olarak karşılayan bir kavram olmuştur.

Yaz gelir de yazı yaban yurt olur
Her yerde de bir alıcı kurt olur
On beşinde kızlar gonca *gül* olur
Vakti geçen güller ağlamasın mı (Sakaoğlu 2012: 419)

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi on beşinde olan genç, güzel ve tecrübesiz güzeller tazeliğiyle gül gongasına benzetilmiştir.

Beyaz göğsün görünmüyor düğmeden
Siyah zülfün mâh gerdana eğmeden
Gonca *güle* hoyrat eli değmeden
Topla yanağında soldur da yörü (Sakaoğlu 2012: 636)

Eline erkek eli değmeyen sevgili, açılmamış taze gül gongasına benzetilmiştir.

Dilber olur aşkın kıymetin bile
 Merhamet eyleyüp yaşını sile
 Meyl idesin öyle bir gonca *güle*
 Yoksa bir açılmış güli neylersin (Elçin 1998: 737)

Gül goncası saflık ile ilişkilendirilmiştir. Rakip yüzü görmemiş güzeller, açılmamış taze gül goncasıyla bir tutulmuştur.

1) Gül-Sevgili

Bülbül ile gül sembolik olarak kullanılmıştır. Gül ile sevgili, bülbül ile âşık temsil edilmiştir. Gül güzelliği ile sevgiliyle ilişkilendirilen bir tabiat unsuru olmuştur. Şiirlerde sevgilinin kendisi gül olarak karşımıza çıkar. Gül hem bülbülün hem de rakibin arzuladığı tek çiçektir.

Bir yavru bâz idi uçtu kolumdan
 Bülbül gibi cüdâ düştüm *gülümden*
 Ayrılığı beter gördüm ölümden
 Giderim sevdiğim elvedâ sana (Elçin 1998: 28)

Sevgilisinden ayrı düşen âşğın durumu, gülünden ayrı düşen bülbülün durumuna benzetilmiştir.

Her adam ne bilir aşkın halından
 Bülbül vazgeçer mi gonca *gülünden*
 Şeker şerbet damlar tatlı dilinden
 Geçti dilber şu yolları dolandı (Sakaoğlu 2012: 412)

Gül ve bülbül birbirinden ayrı düşünilemeyen iki kavramdır. Bülbülün gülünden vazgeçemeyeceği gibi gül de bülbülsüz yaşayamaz.

Boyunu uzatmış selviye dönmüş
 Cennet-i Âlâ'nın *gülü* bu gelin
 Söyledikçe şeker akar dilinden
 Korkarım ki sana göz değer gelin (Sakaoğlu 2012: 542)

Gelin güzelliği ile cennet gülü olarak karşımıza çıkmıştır.

m) Gül-Hâr

İncelediğimiz şiirlerde gül ile beraber kullanılan temel unsurlardan biri de hâr olmuştur. Bülbül ile âşık, gül ile sevgilinin temsil edildiği gibi hâr ile de rakip ve dert temsil edilmiştir. Rakibin dikene benzetilmesi tesadüf değildir. Âşık ile sevgili arasına giren ve onların kavuşmasını engelleyen rakip, bülbülün güle ulaşmasını engelleyen hâra benzetilmiştir. Gülün kıymeti de işte bu dikenlerden gelir. Gül dikensiz düşünülemez. Dikenler her defasında bülbülün vücudunda yaralar açıp bu yaraları kanatsada bülbül asla gülden vazgeçmez.

Bülbül-veş hâre uğrattım *gülümü*
Neye sunsam iriştüremem elimi
El kahrından doğruldamam belimi
Benim elif kaddim keman oldu gel (Elçin 1998: 152)

Bülbülün gülünü hâra kaptırdığı gibi âşıқта sevgilisini rakibe kaptırmış ve belini doğrultamaz hâle gelmiştir.

Sende mi yârdan ayrıldın
Aşk meyinden içen bülbül
Gülün hâre mi soldurdun
Gam libâsın giyen bülbül (Elçin 1998: 490)

Dikenler devamlı güle eziyet eder. Dikenlerin gölgesi içinde kalan gül solmaya mahkûmdur. Tıpkı rakibe kaptırılan sevgili gibi.

Gülün çevresi har m'ola
İşim de âh zâr m'ola
Aceb bizi anar m'ola
O kaşları keman şimdi (Sakaoğlu 2012: 437)

Gülün etrafı dikenlerle çevrilidir ve bülbül bu dikenlerden gülüne ulaşamaz. Güle ulaşmak isteyen bülbül dikenlerle sürekli bir mücadele içindedir.

n) Gül-Kış

Kış gününde *güller* bitmez
Dalında bülbüller ötmez
Can arzular elim yetmez
Gönül selâm ister şimdi (Sakaoğlu 2012: 438)

Gülün bütün mevsimlerle iç içe olduğunu görmekteyiz. Sonbahar ile solan gül, kış mevsimiyle beraber derin bir sessizliğe gömülür. Gülünü kaybeden bülbül baharı beklemeye koyulur.

o) Gül-Bahar

Gül deyince aklımıza gelen ilk mevsim bahardır. Bahar, gül mevsimidir. Aynı zamanda bahar kavuşmanın da mevsimidir. Baharın gelişiyile gül yeniden açar ve bülbül ayrı kaldığı gülüne tekrar kavuşur.

Bahar irse ider sad nâle bülbül
 Hazan oldukta kalmaz bir varak *gül*
 Kanaât bezmi lâ-yefnâ tama'zül
 Bu nazmı mekteb-i hikmette gördüm (Elçin 1998: 217)

Bahar, bülbül için bir müjdeleyicidir. Baharın gelişiyile açılan güller, bülbülün inlemesi ve feryat etmesi için yeterlidir.

Tarholur gönülden melâmet elem
 Lûtf ile nigâhın oldukça hurrem
Gül eyyâmı gelür yaz olur âlem
 Nâz ile tebessüm ittiğim zaman (Elçin 1998: 224)

Gül ile bahar öyle özdeşleşmiştir ki şiirlerde bahar yerine gül eyyamı ifadesi kullanılır. Gül günleri ile bahar kastedilmiş ve baharın gelişiyile âlemin aydınlığa kavuştuğu dile getirilmiştir.

Dedi baharlarda artar cünûnum
 Lâle-veş hûn olur dâğ-ı derûnum
 Gül için değildir benim figanım
 Hâr-ı gam bağrımı deler *gül* için (Elçin 1998: 289)

Âşık, baharla beraber sevgilisine kavuşurken bir yandan da kendisine zulmeden dikenlerle yüz yüze gelmeye mecbur kalır.

ö) Gül-Sonbahar

Gül ile beraber zikredilen mevsimlerden biri de sonbahardır. Sonbahar, baharın zıddı olarak kullanılmış ve gülün amansız düşmanı olarak karşımıza çıkmıştır.

Nâdâna koçdurur ince belini
 Dinlemedi gitti can bülbülünü
 Hazâna düşürmüş gonce *gülünü*
 Açılmış bahârı solmuş yeniden (Elçin 1998: 231)

Bahar ile açan gül, sonbahar ile solar ve ölmeye yüz tutar. Gülüne kavuşan bülbül, sonbahar ile gülünden ayrılır.

Şükûfe olmayan bağa giremez
 Hazânı var imiş *gülü* dermeziz
 Değme bir güzele gönül virmeziz
 Dilberin hüsünde ân isteris biz (Elçin 1998: 455)

Âşık, güzelliğini kaybeden sevgiliyi sonbahara uğrayan ve solan güle benzetmiştir.

Rûz ü şeb vâdî-i hayrette kaldık
 Kendi dilimizle belâmız bulduk
 Cefa çeke çeke sararup salduk
 Hazâna erişmiş *güle* dönmüşüz (Elçin 1998: 462)

Dert çeken âşık sararıp solan cemalini sonbahara erişen güle benzetmiştir.

p) Gül-Hz. Muhammed

Gülün çiçeklerin efendisi olarak anılmasında peygamber efendimizle birlikte anılması etkili olmuştur.

Emr-i Hak erdi semâya rahmet ol dem damladı
 Resûl'ün iki düründen kopma *gül* hem damladı
 Hikmet-i yezdân'ı gördüm Hazret-i İsmâil'in
 Ayağı bastığı yerden âb- zezem damladı (Elçin 1998: 564)

Peygamber efendimizin gözlerinden akan yaşlar, güle benzetilmiştir.

r) Gül-Kırmızı

Salındı bahçeye girdi
 Çiçekler selâma durdu
 Mor menevşe boynun eğdi
Gül kızardı hayâsından (Karasoy, Yavuz 2015: 767)

Sevgili tüm çiçeklerden daha güzeldir. Bu güzelliğiyle bahçeye adım atan sevgili, gülün utanmasına ve kızarmasına sebep olmuştur.

5.3.2) Lâle

Lâleyle ilgili pek çok gözlem ve görüş mevcuttur. Özellikle kırmızı rengiyle ilgili birçok görüş vardır. Lâlenin şiiirlere konu olan özelliği de yine kırmızı rengidir. Bu özelliği ile lâle, sevgilinin dudağı ve yanağıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca lâlenin kırmızı rengi ve çiçeğin ortasında bulunan siyahlığı, ciğer kanı ve gönül yarasına benzetilmiştir. Lâlenin bir başka kullanım alanı da baharla olmuştur. Lâle bahar tasvirlerinde sıkça kullanılan bir çiçek hâline gelmiştir (Tolasa 1973: 511).

Lâle şekliyle ve çeşit çeşit renkleriyle dikkatleri üzerine çeken bir çiçek olmuştur. Lâle Özellikle saray etrafında yetiştirilen bir çiçek olmuştur. Bu durum lâlenin değerine değer katmıştır. Sarayları süsleyen bu çiçek o denli meşhur olmuştur ki bir devre ismi verilmiştir (Erdoğan 1989: 83). Lâle, gülden sonra en çok kullanılan ikinci çiçek olmuştur. Rengi ve garip şekliyle şiiirlerde sıkça kullanılan bir mazmun olmuştur. Kırmızı rengi ile sevgilinin yanağının ve dudağının benzetilene olmuştur. Ayrıca çiçeğin içerisinde bulunan siyah lekesi de gönül yarasına benzetilmiştir. Şiiirlerde lâlenin mekân olarak sahrayı ve dağları tercih ettiğini görmekteyiz. Lâle, baharında müjdeleyicisi olmuştur.

a) Lâle-Bahar

Gine bahar oldu donandı dağlar
Gel esperim gel gidelim dağlara
Açıldı *lâleler* sebzezâr oldu
Gel esperim gel gidelim dağlar (Elçin 1998: 29)

Lâle de baharın gelişiyile yeşilliklerdeki yerini alır.

Nergisin kalmadı uyku gözünde
Uyanıp bir ferah buldu özünde
Çemen mevc urdukça sahrâ yüzünde
Görünür câ-be-câ *lâle-i* hamrâ (Karasoy, Yavuz 2015: 100)

Baharla beraber dağlar ve sahralar lâlelerle dolup taşar. Yukarıdaki dörtlükte de baharın gelişiyile çöllerde görülen kırmızı lâlelerin tasviri yapılmıştır.

Gül ü *lâle* karanfil sâde katmer tâze ter sünbül
Bahâristâna dem bahş oldu anber-bûy-ı reyhânı (Karasoy, Yavuz 2015: 928)

Yukarıdaki dörtlükte de baharın gelişyle çiçeklerin açtığını ve çiçek kokularının âleme yayıldığını görmekteyiz.

b) Lâle-Sevgili

Şimdi can hasrettir künc-i uzlette
Zâlim felek senden intikamım yok
Âlem bülbül olup ben ki hasrette
Nev-reste-i cânan *lâle*-femim yok (Elçin 1998: 143)

Âşık, kendini hasretle bekleyen bülbüle benzetirken genç ve güzel sevgilisini de yeni hâsıl olan lâleye benzetmiştir.

Kudretten eğnine hulle biçilmiş
Yanağın üstüne benler saçılmış
Hüsnünün bağında bir gül açmış
Lâle midir sümbül müdür gül müdür (Elçin 1998: 349)

Sevgili güzellik bağında yetişen çiçeklerle karşılanmıştır.

Mecnun'a dönmüşüm bilmem gezdiğim
Dağlar mıdır sahrâ mıdır yol mudur
Dostumun bağına girüp derdiğim
Lâle midir sünbül müdür gül müdür (Elçin 1998: 394)

Mecnûna dönen ve aklı başından giden âşık, güzel sevgilisi için pek çok çiçek kullanmıştır. Bu çiçeklerden biri de lâle olmuştur.

c) Lâle-Ağız

Öğmüş de yaratmış ol ganî settar
Bu hüsnün a'lâyâ ednâyâ sığmaz
Hüsnünde açılmış her dürlü ezhar
Ağzın *lâle* dürr-i yektâyâ sığmaz (Elçin 1998: 443)

Lâle, kırmızı rengiyle ve güzelliğiyle sevgilinin dudağıyla ilişkilendirilmiştir.

Sünbül saçın bende vü efgendesi olmuş
 Şermendesini olmuş
 Şîrîn lebinin teşnesidir *lâle*-i hamrâ
 Hem gonca-i zîbâ (Karasoy, Yavuz 2015: 134)

Lâlenin kırmızılığı hamra kelimesiyle ifade edilmiştir. Âşık, sevgilinin lâleye benzettiği kırmızı dudaklarının müptelâsı olmuştur.

e) Lâle-Yanak

Çeşm-i şehlâlarla ol âhû bakışlar sende var
 Tarz-ı gûn-â-gûn-ile cânlar yakışlar sende var
 Âşıkı hayrân eder hürde bakışlar sende var
 Nâzeninim *lâle*-haddim servkaddim şâh şûh
 Olmaz ey şûh-ı cihânım sana benzer dahî Şûh (Karasoy, Yavuz 2015: 197)

Lâle en fazla sevgilinin yanağıyla ilişkilendirilmiştir. Lâle ile yanak arasındaki kurulan ilişkide lâlenin kırmızı rengi etkili olmuştur.

Lâle ruhsârın gamından hûn-ile bağrım dolup
 Cûy-veş oldu revâne dîdelerden yol bulup
 Ârızına zülfüne hâl-i ruhun mâbeyn olup
 Cân u dil sahrâsına mîrâne çektiler hudûd (Karasoy, Yavuz 2015: 200)

Âşığın bağrına kan dolduran sevgilinin kırmızı yanakları olmuştur.

f) Lâle-Yara

Lâle ile ilgili kurulan mecazlarda bağı hûn olmak ve sinesi dağlanmak gibi deyimleri kullanılmıştır.

Gönlümü tar itti zülfüne takup
 Yay itti kaşların kaddimi büküp
 Süzüp gamzelerin hançerin çeküp
Lâle gibi bağrım pür-hûn oluptur (Elçin 1998: 390)

Sevgilinin eziyetlerine uğrayan âşığın bağrına dolan kan, lâlenin içindeki siyah lekeye benzetilmiştir.

Anılmış Şîrîn'e Ferhâd olduğum ol kûhsâr
Lâleler sanman uzanmış sinesine dağlar (Karasoy, Yavuz 2015: 399)

Bazen de dağın tevriyeli kullanımıyla karşılaşıyoruz. Dağ ile hem gönül yarası hem de dağ unsuru karşılanmaktadır.

Lâle gibi pâre pâre yüreğime dağ urup
Sünbülün gibi perîşân eyleyen sensin beni (Karasoy, Yavuz 2015: 933)

Âşğın gönlü, çektiği cefalardan ve ayrılık acılarından sonra paramparça olmuş ve kan ile dolmuştur.

5.3.3) Gonca (Gonce)

Divân şiirinde gonca açılmamışlık hâliyle işlenmiştir. Gonca kapalı şekli, küçüklüğü ve kırmızı rengiyle benzetilen unsur olarak kullanılmıştır (Pala 2005: 179). Gonca, bülbül ve gülle olan ilişkisiyle kendinden söz ettirmiştir. Çok sık karşılaştığımız gonca özellikle gül goncasıyla ön plana çıkmıştır.

a) Gonca-Ağız

Gevheri der gönül mâildir gence
Bir tıfl-i nevreste miyânı ince
Dahi koculmadık lebleri *gonca*
Cevr ü sitem nedir bilmedik olsa (Elçin 1998: 31)

Sevgilinin ağzının ve dudaklarının goncaya benzetilmesinde goncanın kapalı şekli ve rengi etkili olmuştur.

Hayli dem görmedim ol leb-i la'li
Arttı kalbimizin derdi melâli
Ol *gonca*-dehânın Yûsuf-misâli
Gözlerime hayal midir düş müdir (Elçin 1998: 352)

Goncanın kapalı hâliyle ilişkilendirilen bir hususta Hz. Yusuf olmuştur.

İçüben aşkın dolusun aşk ona âsân gelir
Eremez şâh-ı visâle dahı firkatte kalır
Şimdi bir *gonca* dehândır sevdiğim âlem bilir
Dili bülbül saçı sümbül zülfü dâr olmaz bana (Karasoy, Yavuz 2015: 114)

Ağzı goncaya benzetilen sevgili, âlemi kendine hayran bırakmıştır.

b) Gonca-Sevgili

Gerçi eyler sana yüz mihr ü muhabbet evvelî
Meyl eder gayrılara yüz döndürüp sonra velî
Gülşeninde âşıkın bir *goncaya* değmez eli
Deste deste soldurur ammâ rakîbi hâra hep (Karasoy, Yavuz 2015: 141)

Sevgili, tazeliği ve güzelliğiyle gonca olarak tasavvur edilmiştir.

Öyle ben bir andelîbim bu sînem hep yâredir
Ben de bildim *goncelerin* meyli şimdi hâredir
Dimişler ki sevdiğime Gevherî bîçâredir
En son ânî inkâr idüp ben anı bilmem dimiş (Elçin 1998: 605)

Goncaya benzetilen ve âşığı çaresiz bırakan sevgilinin meyli rakibedir.

Evinin önünde yürüdüm yoldan
Doğrulup baktım da ar ettim elden
Yanakları farksız kırmızı gülden
Kırmızı *goncam* gayrı açıldı (Sakaoğlu 2012: 412)

Büyüyen ve güzelleşen sevgili, açılan goncaya benzetilmiştir.

c) Gonca-Hazân

Gonca da pek çok çiçek gibi sonbahar tasvirlerinde kullanılmıştır.

Ayrılık acısı kâr itti câna
Şikâyet ideyim ganî Subhan'a
Gonce-i âmâlîm irdi hazâna
Var yıkıl gir bu gülşenden ayrılık (Elçin 1998:141)

Âşığın yıkılan hayalleri, sonbahara erişen ve sararıp solan goncaya benzetilmiştir.

ç) Gonca-Dağ

Cemâlin gül yüzünde oldu şeydâ
Oluptur andelibin bağı efvân
Olup bülbülde hem aşka hüveydâ
Doluptur *gonce* gibi bağı pür-hun (Elçin 1998: 276)

Daha önce lâlede bahsettiğimiz durum goncada da görülmektedir. Gönül gonca olarak hayal edilirken gönülde biriken kan da goncanın içinde bulunan tohum ile ilişkilendirilmiştir.

5.3.4) Sümbül (Sümbül)

Divân şiirinin sıkça kullanılan mazmunlarından biri de sümbüldür. Sümbül güzel kokusu, dağınık ve kıvrımlı yapısıyla sevgilinin saçıyla ilişkilendirilmiştir. Bahar manzaralarında da sık sık karşımıza çıkan sümbül, rengiyle de çoğu zaman gönül yarasına benzetilmiştir (Pala 2005: 428).

Sümbül, gül, lâle ve goncadan sonra en fazla işlenen çiçeklerden olmuştur. Zambakgillerden olan sümbüle her üç âşığın şiirlerinde de rastlamaktayız. Sümbül koyu rengi, güzel kokusu ve değişik şekliyle konu edilmiştir.

a) Sümbül-Saç

Ey sabâ hoş geldin cânan elinden
Söyle ol cânımdan ne haber aldın
Sual ittin mi *sümbül* kâkülünden
Gonce dehânımdan ne haber aldın (Elçin 1998: 241)

Sevgilinin saçları güzel kokusu ve kıvrımlı yapısıyla sümbüle benzetilmiştir.

Bugün bir dilberi ettim temâşâ
Sümbül saçın sırma tele uydurmuş
Kesmiş kâkülünü dökmüş eğnine
Şirin şirin dudu dile uydurmuş (Sakaoğlu 2012: 629)

Sevgilisini gözleyen âşık, sevgilisinin tel tel olan güzel kokulu saçlarını sümbüle benzetmiştir.

Nâzenînim mâh-ı enver ruhların gül güllenir
Onun-ıçun murg-ı dil âh eyleyip bülbüllenir
Her kaçan seyrâna çıksa nâz-ile refât-ile
Ol muanber kâkül-i hoş-bû Şîrîn *sümbüllenir* (Karasoy, Yavuz 2015: 302)

Sevgilinin saçı için sümbül kullanılırken bir yandan da bu güzel kokuyu desteklemek için muanber kullanılmıştır.

b) Sümbül-Sevgili

Eğer mecnun bilse fikr-i ahvâlim
Söylemezden evvel bilirdi hâlim
Ak gülüm *sünbülüm* dürri misâlim
Ter gülüm reyhânım geldi gönlüme (Elçin 1998: 63)

Zarif ve güzel sevgili tüm inceliğiyle çiçeklere benzetilmiştir. Bu çiçekler arasında güzel kokusuyla yer edinmiş olan sümbül de mevcuttur.

Mecnun'a dönmüşüm bilmem gezdiğim
Dağlar mıdır sahrâ mıdır yol mudur
Dostumun başına girüp derdiğim
Lâle midir *sünbül* müdür gül müdür (Elçin 1998: 394)

Mecnûna dönen âşık, sevgiliyi güzellik bahçesinde açançiçeklere benzemektedir.

c) Sümbül-Koku

Baktım lisânına ol bülbül gibi
Cismimin rahyası ol *sünbül* gibi
Bezensün gerdânın gonce gül gibi
Ol beyaz gerdâna saçılın da gör (Elçin 1998: 376)

Sümbül şeklinden ve renginden başka kokusuylada şiirlerde yer etmiştir. Sevgilinin teninin güzel kokusu sümbül ile karşılanmıştır.

ç) Sümbül-Yara

Seherde açılmış gonce gül gibi
Hâtırın şâd olsun gül efendim gül
Gönlümüz perişan mor *sünbül* gibi
Gamdan âzad olsun gül efendim gül (Elçin 1998: 164)

Sümbül koyu bir renge sahiptir ve bu durum da onun gönül yarasıyla ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur.

Lâle gibi pâre pâre yüreğime dağ urup
Sünbülün gibi perîşân eyleyen sensin beni (Karasoy, Yavuz 2015: 933)

Âşğın dağlanan yüreği lâleye, perişan hâli de sümbüle benzetilmiştir.

d) Sümbül-Bahar

Yine bahar erdi zeyn oldu bağlar
Bülbül gibi efgan etmek görünür
Benefşe gül *sümbül* kurdu otağlar
Varup anı mekân etmek görünür (Elçin 1998: 404)

Baharın gelişiyle beraber çiçekler de hâkimiyetlerini ilan eder.

Gül ü lâle karanfil sâde katmer tâze ter *sümbül*
Bahâristâna dem bahş oldu anber-bûy-ı reyhânı (Karasoy, Yavuz 2015: 928)

Bahar ile doğaya tazelik bahşeden ve güzel kokularıyla âlemi etkileyen çiçekler sıralanmıştır.

5.3.5) Çiğdem

Gevherî ve Karaca Oğlan şiirlerinde karşımıza çıkan çiğdem daha çok bahar tasvirleriyle birlikte kullanılan bir çiçek olmuştur.

Hamdü lillâh geldi bahar eyyâmı
Çiğdem zînet verdi rûy-i cihâne
Zerrin-kadeh be-dest eyleyüp câmı
Sundu âşıklara birer peymâne (Elçin 1998: 66)

Baharla açan ve yeryüzünü kaplamasıyla dikkat çeken çiğdemler konu edilmiştir.

Sarı *çiğdem* küme küme serilmiş
Taşlarında kekik reyhan derilmiş
Bu güzellik ta ezelden verilmiş
Fesleğen Yaylası sağ ve solunda (Sakaoğlu 2012: 380)

Yukarıdaki dörtlükte de yine bir bahar tasviri yapılmış ve çiğdemlerin küme küme serilişi dile getirilmiştir.

5.3.6) Zambak (Zanbak)

Divân şiirinde zambak, güzel kokusu, rengi ve şekliyle benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Zambak beyaz, ince ve uzun olarak tahayyül edilen bir çiçek olmuştur (Bayram 2007: 216). Özellikle Gevherî şiirlerinde karşılaştığımız zambak,

çeşitli renkleri ve güzel çiçekleri ile bahar tasvirlerinde kullanılan çiçekler arasına adını yazdırmıştır.

Sûsen sohbet ider safâda demde
Zanbak boynun eğmiş gûyiyâ gamda
Lâlenin bağı hûn olmuş çemende
Erguvânım kaddi dönmüş kemâne (Elçin 1998: 66)

Baharla beraber hareketlenmeye başlayan çiçeklerin tasviri yapılmıştır.

Zanbak tuğunu dikti
Susen de hançerin çekti
Cümle dağlar karın söktü
Sular akar çağlar şimdi (Elçin 1998: 482)

Çiçekler, kış ülkesini fetheden askerler olarak tahayyül edilmiştir. Zambak da tuğuyla beraber askerler arasındaki yerini almıştır.

5.3.7) Menekşe (Menevşe, Benefşe)

Divân şiirinin çiçeklerinden biri olan menekşe, güzel kokusu ve şekliyle benzetmelerde kullanılan bir bitkidir. Kıvrımlı yapısıyla sevgilinin saçlarına benzetilirken koyu rengiyle de sevgilinin benlerine benzetilmiştir. Menekşenin şiirlere konu olan bir başka özelliği de boynunun eğriliği olmuştur (Pala 2005:317).Menekşe, menevşe ve benefşe isimleriyle şiirlerde yoğun olarak işlenen çiçeklerdendir. Sevgili ve sevgiliye dair pek çok özellik teşbih edilmiştir.

a) Menekşe-Ben

Dişlerin dürr-i sadeftir kim ona olmaz bahâ
Hükm eder ol çeşm-i sehârın beğim Kaftan Kaf'a
Rûyun üzre benlerin gûyâ *benefşe* ey şehâ
Berg-i rûyun bir gül-i fettâna teşbîh ettiler (Karasoy, Yakup 2015: 295)

Menekşe koyu rengi ile sevgilinin benleriyle özdeşleştirilen bir çiçektir. Yukarıdaki dörtlükte de görüldüğü üzere sevgilinin yanağındaki benler menekşe olarak düşünülmüştür.

b) Menekşe-Saç

Karac'Oğlan eydür başların tacı
Ayrılık şerbeti zehirden acı
Kıvrım kıvrım olmuş zülfünün ucu
Mor *menevşe* boynun eğdiği gibi (Sakaoğlu 2012: 431)

Menekşenin ilişkilendirildiği bir unsur da sevgilinin saçları olmuştur. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları şekli itibariyle menekşeye benzetilmiştir.

c) Menekşe-Bahar

Yine bahar erdi zeyn oldu bağlar
Bülbül gibi efgan etmek görünür
Benefşe gül sünbül kurdu otağlar
Varup anı mekân etmek görünür (Elçin 1998:404)

Baharın gelmesiyle çemende çadır kurançiçeklerden biri de menekşe olmuştur.

ç) Menekşe-Sevgili

Salındı bahçeye indi
Çiçekler selâma durdu
Mor *menevşe* boynın eğdi
Anın hüsn-i cemâlinden (Elçin 1998: 756)

Sevgili güzelliği ve narinliğiyle çiçeklere benzetilmiştir. Benzetildiği çiçekler arasında hoş kokusu ve şirinliğiyle menekşe de yerini almıştır. Yukarıdaki dörtlüğe konu olan özellik ise menekşenin şekli olmuştur. Bahçede sevgiliyi gören menekşe utancından boynunu eğmiştir.

Mevlâ'm öđmüšte yaratmış
Mor *menevşe* boynun eğmiş
Yavrunun elleri değmiş
Al yüzüne sür almayı (Sakaoğlu 2012: 426)

Bir önceki şiirde olduğu gibi bu şiirde de menekşenin boynunun eğrili dile getirilmiştir.

5.3.8) Nergis (Nergiz)

Nergis mitolojik kökeni olan bir çiçektir. Efsanelere göre Narsis adlı bir genç, sevgiden anlamayan ve güzellerin kalbini kıran yakışıklı bir gençmiş. Genci tanrılara şikâyet eden güzeller, Narsis'in lanetlenmesine sebep olmuş. Dere kenarına inen Narsis suda aksini görünce kendine âşık olmuş ve bu aksi seyrederken suya düşerek boğulmuş. Bir zaman sonra Narsis'in bedeni toprak olmuştur. Bu topraktan gözü andıran bir çiçek peyda olur. İşte bu çiçek nergistir. Nergis görüntüsü itibariyle gözü andırır, şairler bu görüntüden yararlanarak sevgilinin gözlerini nergise benzetir (Pala 2005: 369).

Nergis divânlarda sıklıkla kullanılan çiçek türlerinden biridir. Şiirlerde sevgilinin gözlerinin tasvirini yapan âşık sıklıkla nergisi kullanmıştır (Tolasa 1973: 516).

Nergisgillerden olan nergis şemşiye şeklinde bir çiçeğe ve sapa sahiptir. Beyaz ve sarı renklere sahip nergis gözü andırmaktadır (Zavotçu 2006: 369). Kadim çiçeklerden biri olan nergis, yukarıda da belirtildiği gibi sevgilinin gözü için tercih edilen çiçeklerden olmuştur.

a) Nergis-Göz

Mitolojik bir kökene sahip olan nergis, gözle ilişkisinden dolayı şiirlere konu olmuştur (Açıl 2015: 16).

Sünbül sıra sıra olmuş düzülmüş
Morca benefşenin boynu üzölmüş
Nergisin mestâne çeşmi süzülmüş
Şakayık azm itti berr ü yabâne (Elçin 1998: 66)

Sevgilinin mestâne gözleri ve şuh bakışları nergis ile ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur.

Kaçan kim *nergis*-i mestinde cânâ hâb olur peydâ
Yanağın iki ahmer gülü sîrâb olur peydâ (Karasoy, Yavuz 2015: 95)

Nergis, sarhoşluk ve uyku hâli meydana getirmesiyle de karşımıza çıkmıştır.

Ol mukavves kaşların cânâ bütün dünyâ değer
Müntehâ kaddin görüp serv ü semenber baş eğer
Şerbet-i la'linle her dem mest olan üftâdeler
Nergis-i çeşmin senin mahmûra teşbîh ettiler (Karasoy, Yavuz 2015: 289)

Sevgilinin baygın gözleri, mestane ve mahmur nergise benzetilmiştir.

b) Nergis-Bahar

Nergisin kalmadı uyku gözünde
Uyanıp bir ferah buldu özünde
Çemen mevc urdukça sahrâ yüzünde
Görünür câ-be-câ lâle-i hamrâ (Karasoy, Yavuz 2015: 100)

Nergis de diğer çiçekler gibi bahar tasvirlerinde kullanılmıştır. Baharın gelişyle açılan nergisler, uykudan uyanan göz gibi düşünülmüştür.

c) Nergis-Sevgili

Gitticeğin bir incecik yol muydu
Sevdiceğin *nergiz* miydi gül müydü
Yediklerin şeker şerbet bal mıydı
Onun için ince düşmüş beliniz (Sakaoğlu 2012: 642)

Sevgilinin benzetildiği çiçeklerden biri de nergistir.

5.3.9) Şakayık

Sünbül sıra sıra olmuş düzülmüş
Morca benefşenin boynu üzölmüş
Nergisin mestâne çeşmi süzülmüş
Şakayık azm itti berr ü yabâne (Elçin 1998: 66)

Örneğine fazla rastlanmayan çiçeklerden biri de şakayıktır. Geniş bir alana yayıldığı ve her türlü ortamda yaşadığı dile getirilmiştir.

5.3.10) Şebboy

Klasik şiirde çok sık rastlanmayan şebboy, şeb (gece) ve bûy (koku) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu kelimelerleden de anlaşıldığı gibi şebboy, gece açılmasıyla ve güzel kokusuyla şiirlerde yer edinmiştir (Bayram 2007: 216). Şebboy şekliyle ve güzel kokusuyla sevgilinin saçının benzetilene olmuştur.

a) Şebboy-Saç

Zülf-i yârdan olur bûy-i anber bûy
Anınçün açılır giceyle şebboy
Nilüfer hasretle itti azm-i cû
Yâsemin sarılır kadd-i cânâne (Elçin 1998: 66)

Sevgilinin saçlarının güzel kokular yayması şebboyun açılmasına neden olmaktadır. Şebboy ve anber güzel kokuları dolayısıyla birlikte kullanılmış ve bahar ile çiçeklerde meydana gelen değişim sanatlarla ifade edilmiştir.

Cânım hüsnün anber benlerin fülful
Miyan gîsûların şebboy mu sünbül
Ruhlerin rengini görünce bülbül
Şakır ol gonce-i ra'nâyı bilmez (Elçin 1998: 450)

Sevgilinin saçları kıvrımlı yapısı ve güzel kokusuyla şebboya benzetilmiştir.

5.3.11) Nilüfer

Nilüfer, suda yetişen ve yapraklarını su üzerinde açan bir çiçektir (Bayram 2007: 216). Yuvarlak yapraklara ve farklı renklere sahip olan nilüfer, ırmak kenarları ve gözyaşlarıyla birlikte kullanılmıştır.

Zülf-i yârdan olur bûy-i anber bûy
Anınçün açılır giceyle şebboy
Nilüfer hasretle itti azm-i cû
Yâsemin sarılır kadd-i cânâne (Elçin 1998: 66)

Baharın gelişi nilüferinde ırmak kenarında azimle açılmasına vesile olmuştur.

Hasretin za'fiyla döndü yüzümüz mânend-i zer
Kaplamiştır dîdeler ırmağını çok *nilüfer*
Kollarımda yakılır bâzûlarımda şerhalar
Sîneme dâğ izdihâm ettim seninçün sevdiğim (Karasoy, Yavuz 2015: 640)

Âşğın gözyaşlarının oluşturduğu ırmaklardanilüferler yeşermiştir. Âşğın gözyaşları mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir.

5.3.12) Yasemin (Yâsemin, Yâsemen, Semen, Semenber)

Yâsemen, semen, semenber gibi adlarla karşımıza çıkan ve divân şiirinde sıklıkla kullanılan bir çiçektir. Yasemin güzel kokusu ve rengiyle, sevgilinin yanağı, yüzü ve saçıyla ilişkilendirilmiştir (Pala 2005: 493).

Yasemin güzel kokulu, beyaz, sarı ve kırmızı renklere sahip olan bir çiçektir (Zavotçu 2002: 558). Yasemin zarif ve hassas bir çiçektir. Bu özellikleriyle sevgilinin yüzü, yanağı ve saçıyla ilişkilendirilir.

a) Yasemin-Boy

Sencileyin güzel nerde bulunur
Her kaçan görürsen aklım alınur
Rûzigâr estikçe durmaz salınur
Selvi midir *semen* midir dal mıdır (Elçin 1998: 348)

Sevgilinin yürürken vücudunun aldığı şekil, rüzgârda salınan yasemine benzetilmiştir.

Ol mukavves kaşların cânâ bütün dünyâ değer
Müntehâ kaddin görüp serv ü *semenber* baş eğer
Şerbet-i la'linle her dem mest olan üftâdeler
Nergis-i çeşmin senin mahmûra teşbîh ettiler (Karasoy, Yavuz 2015: 289)

Sevgilinin boyunu gören yasemin kendi boyundan utanmış ve boynunu bükmüştür.

b) Yasemin-Yüz

Hak bilir ol dilberin aşkına yok inkârımız
Hüsn-i dîdâra düşmüştür dâimâ efkârımız
Tîğ-ı müjgânın kırıptır dem-be-dem ağyârımız
Bir saçı sünbül *semen*-sîmâyâ düştü gönlümüz
İsmi Ahmed dilber-i mümtâza düştü gönlümüz (Karasoy, Yavuz 2015: 430)

Âşık, yasemin yüzlü bir güzele gönlünü kaptırmıştır.

c) Yasemin-Yanak

Zerrîn câme içre ol sîm-beden
 Ebru hîlâl rûyi hurşîd-i ahsen
 Miyân-ı ruhleri top top *yâsemen*
 Etrâfında ahmer gülü uygundur (Elçin 1998: 379)

Yasemin beyazlığı ve saflığıyla sevgilinin yanağı için kullanılan bir mazmun olmuştur.

ç) Yasemin-Saç

Birisinin kaddi tûbâ birinin serv-i semen
 Birisinin saçı anber birisinin *yâsemen*
 Birinin lü'lü'dür dişi birinin dürr-i Aden
 Lebleri baldır birinin la'l-i mercândır biri (Karasoy, Yavuz 2015: 858)

Renginden sonra yasemin güzel kokusuyla da kullanılmıştır. Güzelin saçının kokusu yasemin kokusuna benzetilmiştir.

Lebin âb-ı hayat kaşların keman
 Cellâdtır gözlerin hiç virmez aman
 Bâd-ı sabâ esdikçe ol zülf-i *semen*
 Dökülen gerdâna teldir efendim (Elçin 1998: 731)

Sabah rüzgârı, yasemine benzetilen sevgilinin saçlarını dağıtarak gerdanına düşürmüştür.

5.3.13) Leylak (Leylâk)

Sabahtan uğradım ben bir güzele
 Görünce aklımı verdim talana
Leylâğı sünbülü hep bile yetmiş
 Cenet kokuları vardır alana (Sakağolu 2012: 390)

Leylak, keskin kokusu ve mor-beyaz renkleriyle şiirlerde kullanılan bir çiçek olmuştur (Bayram 2007: 216). Tek dörtlülle karşımıza çıkan leylak, Karaca Oğlan'a ait olup sevgilinin güzel kokusu için kullanılmıştır.

5.4.14) Erguvan (Erguvân)

Erguvanın şairlere ilham veren özelliği rengi olmuştur. Erguvan özellikle kırmızı rengiyle sevgilinin yanağına ve dudağına benzetilen unsur olmuştur. Bununla beraber erguvan kırmızı renginden dolayı şarapla da ilişkilendirilmiştir (Pala 2005: 150).

Divân şairleri de şiirlerinde erguvanın renginden yararlanmışlardır. Erguvan rengi ile sevgilinin yüzünün ve yanağının sembolü olmuştur (Demirel 2009: 1003). Şiirlere ayrı bir renk katan erguvan, kırmızı rengiyle sevgilinin yanağının ve dudağının benzetilene olmuştur. Bunun yanında erguvan ve şarap arasında da ilişki kurulmuştur.

a) Erguvan-Bahar

Sûsen sohbet ider safâda demde
Zanbak boynun eğmiş gûyiyâ gamda
Lâlenin bağı hûn olmuş çemende
Erguvânım kaddi dönmüş kemâne (Elçin 1998: 66)

Bahar mevsimiyle açan ve bahar tasvirlerine konu olan bir çiçekte erguvandır.

b) Erguvan-Yanak

Bu gün ben bir güzel gördüm
Hilâl kaşı keman olmuş
Dili bülbül saçı sünbül
Yanağı *erguvan* olmuş (Elçin 1998: 541)

Âşık sevgilisinin al al olan yanaklarını erguvana benzetmiştir.

c) Erguvan-Şarap

Erguvan şarabı, sarhoşlara ferahlık veren bir şarap olarak bilinir (Onay 1996: 213).

Meclis-ârâ oldu her bir kaddi ar'ar nev-civân
Niçesi olmaya tab'ım tûtî-i sükkersitân
Sâki-i gül-çehrenin elde şarâb-ı *erguvân*
La'l-i sükker-rîzedir dilber dudağıdır kadeh (Karasoy, Yavuz 2015: 190)

Gül yüzlü sevgili elinde erguvan şarabıyla resmedilmiştir.

ç) Erguvan-Dudak

Hâl-i aşkı bilmeyen fehm eylemez hayrânlığım
Böyle dembeste gören elbet çeker nâdânlığım
Bilmezem *Âşık Ömer* sermest ü sergerdânlığım
Lebleri câm-ı şarâb-ı *erguvânımdan* mıdır (Karasoy, Yavuz 2015: 267)

Âşığı şaşkına çeviren sevgilinin dudakları, erguvan şarabına benzetilmiştir.

5.3.15) Karanfil

Karanfil divân şiirinde güzel kokusuyla yer edinmiştir (Bayram 2007: 215). Farklı farklı renklere sahip olan karanfil bir tür süs bitkisidir. Özellikle güzel kokusuyla anılmıştır. Çeşit çeşit renklere sahip olması da diğer çiçeklerle bir araya gelmesinde etkili olmuştur.

a) Karanfil-Sevgili

Karanfil doğrudan sevgili için kullanılmamış, kokusu sevgiliyle ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur.

Karanfilim nazlı yâre varınca
Huzûr-ı izzetle gir selâm eyle
Ol mübârek cemâlini görünce
Hâkipâyeye yüzün sür selâm eyle (Elçin 1998: 58)

Karanfil postacı olarak düşünülmüş ve sevgiliye selâm götürmesi istenmiştir.

Safâ geldin safâ dostun bağından
Câna bin safâlar verdim *karanfil*
Muattar olmuş senin gül yanağından
Var ise yüzünü sürdün *karanfil* (Elçin 1998: 160)

Sevgilinin bağından gelen karanfil, gelirken sevgilinin kokusunu da beraberinde getirmiştir.

Bulunmaz aşkın ilâcı
Sevip ayrılması acı
Yüzdüğün gölün siyeci
Karanfil gül gerek idi (Sakaoglu 2012: 433)

Kranfil ve gül güzel kokularından ötürü birlikte kullanılmıştır.

b) **Karanfil-Saç**

Serv kaddin ey perî sevdâ-durur tûbâlara
Gonca hüsnün hoş temâşâdır gül-i hamrâlara
Îşî nutkundan hayât erdi dil-i şeydâlara
Anberîn sümbül *karanfildir* o bağ-ı perçemin (Karasoy, Yakup 2015: 536)

Sevgilinin saçlarının kokusu için anber, sümbül ve karanfil kullanılmıştır.

c) **Karanfil-Bahar**

Gül ü lâle *karanfil* sâde katmer tâze ter sümbül
Bahâristâna dem bahş oldu anber-bûy-ı reyhânı (Karasoy, Yavuz 2015: 928)

Baharın müjdecisi olan çiçeklerden biri de karanfildir. Karanfil de diğer pek çok çiçek gibi baharın gelişiyile etrafa güzel kokular yaymıştır.

5.3.16) **Susen (Sûsen)**

Klasik Türk şiirinde yer edinen susen, sivri, uzun, keskingörünümlü ve yeşil çanak yapraklarıyla kesici aletlere benzetilmiştir (Bayram 2007: 215). Özellikle Gevherî şiirlerinde karşımıza çıkan susen, şekliyle benzetmelere konu olmuştur.

a) **Sûsen-Bahar**

Sûsen sohbet ider safâda demde
Zanbak boynun eğmiş gûyiyâ gamda
Lâlenin bağı hûn olmuş çemende
Erguvânım kaddi dönmüş kemâne (Elçin 1998: 66)

Bahar mevsimiyle açan susen sohbet ehli olarak düşünülmüştür.

Zanbak tuğunu dikti
Susen de hançerin çekti
Cümle dağlar karın söktü
Sular akar çağlar şimdi (Elçin 1998: 482)

Susen, kış ordusunu yenmek üzere hançer çekmiş bir askeri andırmaktadır.

b) Susen-Kaş

Gördüm ol ebrûsu *sûsen* incinmiş
 Bize kahr eylemiş neden incinmiş
 Söylemez ol sükker sühan incinmiş
 Tûtî zebânımdan ne haber aldın (Elçin 1998: 241)

İnce ve uzun yapraklara sahip olan susen sevgilinin kaşlarının benzetilene olarak kullanılmıştır.

5.3.17) Reyhan (Reyhân, Fesleğen)

Klasik Türk şiirinde reyhan, keskin kokusuyla kendine has bir yer edinmiştir (Pala 2005: 389). Fesleğen ismiyle de kullanılan reyhan, güzel kokusundan ötürü sıkça karşımıza çıkmıştır.

a) Reyhan-Koku

Karac'Oğlan der de lebin bal gibi
 Geydiğin elbise sırma tel gibi
Reyhana karışmış gonca gül gibi
 Kokup gider bir gözleri sürmeli (Sakaoğlu 2012: 439)

Sevgilinin etrafa yayılan kokusu, reyhan ve gül karışımı bir koku olarak nitelendirilmiştir.

Hicr ü firkatinle ben hasta oldum
 Derdime dermânım ne zamân gelir
 Dahı aşkın ile dil-beste oldum
 Kâkülü *reyhânım* ne zaman gelir (Karasoy, Yavuz 2015: 275)

Sevgilinin kâkülünün kokusu reyhan kokusuna benzetilmiştir.

Aklımı başımdan yağma eyleyen
 Bir perçemi anber dili tatlıdır
 Açılmış hüsnünde ol gül-i zîbâ
 Rûy-ı şerifi ammâ *reyhânlıdır* (Karasoy, Yavuz 2015: 380)

Tasviri yapılan sevgilinin yanakları reyhan gibi kokmaktadır.

b) Reyhan-Sevgili

Ayrılmazdı andan fikr ü hayâlim
 Söylemezden anlar bilirdi hâlim
 Ak gülüm bülbülüm tûtî misâlim
 Sünbül ü *reyhânım* gönlüme geldi (Elçin 1998: 95)

Sevgilinin kendisi reyhan olarak düşünölmüştür.

c) Reyhan-Bahar

Gül ü lâle karanfil sâde katmer tâze ter sünbül
 Bahâristâna dem bahş oldu anber-bûy-ı *reyhânı* (Karasoy, Yavuz 2015: 928)

Bahar mevsimiyle birlikte reyhan da diğerk çiçekler gibi doğaya güzel kokular bahşetmiştir.

Kuşlar çığrışıp dallard'ötüşür
Fesleğen Yaylası yeşil salında
 Yeşil ardiç *reyhan* sünbül kokuşur
Fesleğen Yaylası toprak yolunda (Sakaoğlu 2012: 379)

Kuşların ötmesi, ağaçların dallarının yeşermesi, sünbül ve reyhan gibi çiçeklerin âlemi güzel kokularla donatması, baharın gelişinin habercisi olmuştur.

5.3.18) Kekik

Sarı çiğdem küme küme serilmiş
 Taşlarında *kekik* reyhan derilmiş
 Bu güzellik ta ezelden verilmiş
 Fesleğen Yaylası sağ ve solunda (Sakaoğlu 2012: 380)

Kendine özgü güzel kokusuyla bilinen kekik tek bir dörtlükte kullanılmıştır. Karaca Oğlana ait olan bu dörtlükte de kekik, bahar tasviriyle karşımıza çıkmıştır.

5.3.4) Tahıllar ve Baharatlar

Bu başlık altında ele aldığımız bitkiler farklı şekillerinden ve özelliklerinden dolayı burada ele alınmıştır. Baharatlar başlığı altında ele aldığımız bitki fülful olurken tahıllar başlığı altında ele aldığımız unsur ise buğday olmuştur.

5.3.4.1) Karabiber (Füfül)

Divân şiirinde füfül sevgilinin beni için kullanılan bir mazmun olmuştur (Pala 2005:169).Çoğunlukla füfül, hâl- i füfül, hâl-i Hindû şekilleriyle kullanılmıştır. Siyah ve tane tane olan karabiber, sevgilinin benleriyle ilişkilendirilmiştir.

a) Füfül-Ben

Dizilmiş rûyuna ol hâl-i *füfül*
Mest ü hayran kaldım ben garib bülbül
Kızarmış ruhleri görünür gül gül
Verd-i handânına kurban olayım (Elçin 1998: 189)

Sevgilinin yanağına dizilmiş olan siyah benler, karabibere benzetilmiştir.

Dedim cânâ nedir bu mâh cemâlde dâne *füfüller*
Dedi bir sevdiğim geldi Yemen'den verdi peşkeştir (Karasoy, Yavuz 2015:
329)

Ayın üzerindeki siyah lekeler ile karabiber arasında ilişki kurulmuş ve ay yüzü sevgilinin yüzündeki benler karabiber olarak düşünülmüştür.

Bir güle bülbül gibi âşıkın işin zâr eder
Yâ sana rahm eylemez bakmaz ya elden âr eder
Aklu fikrin aldığın dilber niçe inkâr eder
Görünür boynunda iki *füfülün*Âşık Ömer (Karasoy, Yavuz 2015: 373)

Boyunda bulunan benlerde yine fülüle benzetilmiştir.

5.3.4.2) Buğday

Buğdaygiller familyasından olan buğday, Âşık Ömer ve Karaca Oğlan şiirleriyle karşımıza çıkmıştır.

Karşıdan karşıya yanar bir ışık
Bunu söyleyenin dilleri âşık
Bir *buğday* benizli zülfü dolaşık
Gitme deyi beni yolda eğler var (Sakaoğlu 2012: 575)

Buğday güzellik unsuru olarak düşünölmüş ve sevgili buğday benizli olarak nitelendirilmiştir.

Birbirini bilip oldular şâdân
Hulleler olundu onlara ihsân
Buğday ağacından görürsüz ziyân
Yemeyin diyü Hak fermân eyledi (Karasoy, Yavuz 2015: 908)

Buğday ağacı yasak ağaç olarak ifade edilmiş ve Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep oluşu dile getirilmiştir.

5.3.5) Diğer Bitkiler

Bu başlık altında da pamuk ve ipek gibi bitkilere yer verdik. Bu bitkiler arasında inceleyeceğimiz ilk bitki ipektir.

5.3.5.1) İpek

İpek, ipekböceğinin ürettiği bir tür lifdir. Karaca Oğlan şiirlerinde rastladığımız ipek, sevgilinin saçı için kullanılan bir mazmun olmuştur.

Geliyor nazlının göçü
Tel tel olmuş *ipek* saçı
Fındık fıstık badem içi
Çerez olmuş memeleri (Sakaoğlu 2012: 456)

Parlak, ince ve esnek bir tel olan ipek, sevgilinin saçıyla ilişkilendirilmiştir.

Kalk sevdiğim geyin kuşan
Dediler sevdâna düşen
Söylesene neye küsen
İpekten de arta saçın (Sakaoğlu 2012: 526)

Yukarıdaki dörtlükte de sevgilinin yumuşak ve tel tel olan saçları ipeğe benzetilmiştir.

5.3.5.2) Pamuk (Pambık)

Otsu bir bitki olan pamuk, pambık şekliyle kullanılmıştır. Pamuk, sevgilinin beyaz teni ile ilişkilendirilmiş ve sevgilisinin şeffaf teni pamuğa benzetilmiştir.

Karac'Oğlan böyle sandık
Ağız fincan burun findık
Billûr gibi beyaz *pambık*
Beyaz gövden kar mı yoksa (Sakaoğlu 2012:394)

6. BÖLÜM: MEYVELER VE DİĞER YİYECEKLER

6.1) Meyveler

Şiirlere ayrı bir hava katan meyveler gerek renkleri gerek şekilleri ve kokuları ile şiirlerde benzetilen unsur olarak işlenmiştir. Meyveler, renklerinin ve kokularının dışında güzel tatlarıyla da karşımıza çıkmıştır. Bu başlık altında tespit edilen meyveler şunlardır: elma, ayva, badem, fındık, fıstık, kiraz, nar, şeftali ve turunç. Açıklayacağımız ilk meyve ise elmadır.

6.1.1) Alma (Elma)

Çeşitli renkleriyle elma, insanların gözünde en değerli ve önemli meyvelerden biri olmuştur (Öztürk 2008: 607). Alma ismiyle anılan bu meyve kullanım zenginliğine sahiptir. Elma ile sevgili, sevgilinin yanağı ve göğsü teşbih edilmiştir.

a) Elma-Sevgili

Dost bağının meyveleri erişti
Ayva benim *alma* benim nar benim
Çeşmim yaşı ummanlara karıştı
Cefâkarım sitemkârım var benim (Elçin 1998: 207)

Sevgili dost bağında yetişen meyvelerle karşılanmıştır.

b) Elma-Göğüs

Karac'Oğlan der ki bahçana girdim
Domurcuk güllerin goncasın derdim
Sevdiğim göğsünde dört nişan gördüm
Biri *alma* bir ayva bir nar bir kiraz (Sakaoğlu 2012: 640)

Karaca Oğlan sevgilisinin göğüslerini elmaya benzetmiştir.

c) Elma-Yanak

Serv-kaddin dilberâ ar'ar da dersem el verir
Alma yanağına gül-ahmer de dersem el verir
Âlemi kırdı geçirdi zülfikâr ebrûların
Lâ fetâ illâ sana Haydar da dersem el verir (Karasoy, Yavuz 2015: 413)

Elmanın kırmızı rengi ve yuvarlak şekli ile sevgilinin yanakları arasında alaka kurulmuştur.

Şan alsın da dostun bahçası bağı
Derilmiştir gülü geçmiştir çağı
Yusuf *almasına* dönmüş yanağı
Onu öpmek değil dişlemek gerek (Sakaoğlu 2012: 466)

Yukarıdaki şiirde de sevgilinin yanakları yusuf elmasına benzetilmiştir.

6.1.2) Ayva

Ayva hem şekli hem de rengiyle şiirlere konu olmuştur. Gerek sevgili gerekse sevgilinin göğüsleri ayva ile karşılanmıştır.

a) Ayva-Sevgili

Aşkın ateşine beni yandırur
Garib bülbül gül dalına kondurur
El üstüne şeftâliler gönderür
Gözlerim ki *ayva* narım gelmedi (Elçin 1998: 92)

Diğer güzeller sevgililerine şeftaliler gönderirken âşığın sevgilisi âşığa, narı ve ayvayı bile çok görmüştür.

Derd-i derûnum eylesem taktırir
Ne ta'bir olunur ve ne hod tahrir
Yâri bûs eylemiş rakib-i hınzır
Bize birkaç çürük *ayva* nar geldi (Elçin 1998: 97)

Âşık, rakip tarafından öpülen sevgiliyi, çürük ayvaya benzetmiştir.

b) Ayva-Göğüs

Bir yâr sevdim bu âlemde birinci
Koynuna saklamış *ayva* turuncu
Yâr eline almış aşkın kılınıcı
Çarha vurmuş benim için zağlıdır (Sakaoğlu 2012: 590)

Sevgilinin koynunda bulunan yuvarlak göğüsleri, şekli ve rengiyle ayvayı anımsatmaktadır.

6.1.3) Badem

Badem meze olarak kullanılan ve başka yiyeceklerin yanında sunulan bir kuruyemiştir (Gülhan 2008: 352).

Geliyor nazlının göçü
Tel tel olmuş ipek saçı
Fındık fıstık *badem* içi
Çerez olmuş memeleri (Sakaoğlu 2012: 456)

Çok sık karşılaşmadığımız badem, fındık ve fıstık ile birlikte kullanılarak sevgilinin göğsünün tasviri için kullanılmıştır.

6.1.4) Fındık

Fındık yuvarlak şekliyle ve küçüklüğüyle divân şiirinde karşılaştığımız unsurlardan biri olmuştur (Bayram 2007: 223). Karaca Oğlan şiirlerinde rastladığımız fındık, diğer meyveler gibi benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

a) Fındık-Burun

Karac'Oğlan böyle sandık
Ağız fincan burun *fındık*
Billûr gibi beyaz pambık
Beyaz gövden kar mı yoksa (Sakaoğlu 2012: 394)

Sevgili küçük ve yuvarlak bir burna sahiptir. Âşık da bu küçük burnufındığa benzetmektedir.

b) Fındık-Göğüs

Geliyor nazlının göçü
Tel tel olmuş ipek saçı
Fındık fıstık badem içi
Çerez olmuş memeleri (Sakaoğlu 2012: 456)

Fındığın ilişkilendirildiği bir unsur da sevgilinin göğüsleri olmuştur.

6.1.5) Fıstık

Karşımıza çıkan meyvelerden birisi de fıstıktır. Fıstık da fındık gibi çok sık karşılaşmadığımız unsurlardandır.

Geliyor nazlının göçü
Tel tel olmuş ipek saçı
Fındık *fıstık* badem içi
Çerez olmuş memeleri (Sakaoğlu 2012: 456)

Fıstık da fındık ile beraber kullanılmış ve sevgilinin göğüslerini karşılayan unsurlardan biri olmuştur.

6.1.6) Kiraz

Şiirlerde diğer meyvelere göre karşımıza en sık çıkan meyve kirazdır. Kiraz daha çok kırmızı rengi ile benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Küçüklüğünde şiirlere konu olmasında etkili olmuştur.

a) Kiraz-Dudak

Dudak, şiirlerde en çok kullanılan unsurlardan biri olmuştur. Kırmızı rengiyle dudak birçok teşbih ve mecaza konu olmuştur (Çöplüoğlu 2008: 390).

Hâlim arz etmeğe tenhâyı bulsam
Devletli kendime bir çâre bulsam
Ol *kiraz* dudağın ağzıma alsam
Berk tutup sarılsam gerdânesine (Elçin 1998: 68)

Âşık, sevgilisinin küçük, dolgun ve kırmızı dudaklarını kiraza benzetmiştir.

Ala göz üstüne Hilâl kaşları
Sırma gibi yanar yârin saçları
Kiraz dudağı inci dişleri
Selvi sunam gibi gül fidan olmaz (Sakaoğlu 2012: 639)

Âşığın gönlünde yatan bir güzel vardır. Bu güzelin dudakları kiraz kırmızısıdır.

b) Kiraz-Göğüs

Karac'Oğlan der ki bahçana girdim
Domurcuk güllerin goncasın derdim
Sevdiğim göğsünde dört nişan gördüm
Biri alma bir ayva bir nar bir *kiraz* (Sakaoğlu 2012: 640)

Küçük ve yuvarlak olan kiraz, sevgilinin göğüsleriyle ilişkilendirilmiştir.

6.1.7) Limon

Turunçgiller familyasının bir üyesi olan limon, sarı ve kokulu kabuklarıyla dikkat çeken bir meyvedir.

Sîne-i sîmîni *limon* u turunç bahçesidir
Ârızın bâğ-ı letafette gül-i rummân satar (Karasoy, Yavuz 2015: 400)

Sık karşılaştığımız bir meyve olmayan limon, sevgilinin göğüsleriyle alâkalandırılmıştır.

6.1.8) Nar (Rummân)

Şiirlerde en çok bahsi geçen meyve nardır. Nar, kırmızı, küçük ve sulu tanelere sahip olan bir meyvedir. Çeşitli benzetmelerle karşımıza çıkmıştır. Genellikle kırmızı rengi ile sevgilinin yanağı, yüzü ve göğsü için kullanılmıştır.

a) Nar-Sevgili

Derd-i derûnum eylesem taktir
Ne ta'bir olunur ve ne hod tahrir
Yâri bûs eylemiş rakib-i hınzır
Bize birkaç çürük ayva *nar* geldi (Elçin 1998: 97)

Rakip tarafından öpülen ve tüm saflığını kaybeden güzel, çürük nara benzetilmiştir.

Gök yüzünden şahin turna indirir
Şemâ'idüp göllerine kondurur
El yârine şeftaliler gönderir
Niçün bana sevdiğimden *nar* gelür (Elçin 1998: 401)

Diğer güzeller sevdiklerine şeftali gönderirken âşığın sevgilisi âşığa nar göndermektedir.

b) Nar-Yüz

O kiraz dudaklar *nar* gibi yüzler
Kız beni anlıyor sendeki gözler
Çok olur güzelde noktalı sözler
Bu zülûf gerdana az kara gözlüm (Sakaoğlu 2012: 508)

Nar kırmızı rengiyle en çok sevgilinin yüzüyle ilişkilendirilmiştir.

c) Nar-Göğüs

Karac'Oğlan der ki bahçana girdim
Domurcuk güllerin goncasın derdim
Sevdiğim göğsünde dört nişan gördüm
Biri alma bir ayva bir *nar* bir kiraz (Sakaoğlu 2012: 640)

Sevgilinin göğsü ile ilişkilendirilen bir meyve de nardır. Nar hem şekil hem renk özelliği ile sevgilinin göğsünün benzetilene olmuştur.

d) Nar-Yanak

Sîne-i sîmîni limon u turunç bahçesidir
Ârızın bâğ-ı letafette gül-i *rummân* satar (Karasoy, Yavuz 2015: 400)

Yukarıdaki dörtlükte nar rummân ismiyle karşımıza çıkmış ve gül ile birlikte zikredilmiştir. Sevgilinin yanaklarındaki allık nara benzetilmiştir.

6.1.9) Portakal

Parlaklığı, şekli, tadı ve kokusu gibi özellikleriyle şiirlerde benzetmelere konu olmuştur (Çöplüoğlu 2008: 392). Karaca Oğlan şiirleriyle karşımıza çıkan portakal turunçgiller familyasına ait bir meyvedir. Yuvarlak şekli ve turuncu rengi benzetmelerde kullanılmasında etkili olmuştur.

Karac'Oğlan berkçe yapış sen dalda
Ben seni severim ta can ü dilde
Yüzlerin *portakal* irengin gülde
Dünyada bulunmaz düşün sürmeli (Sakaoğlu 2012: 440)

Yukarıdaki örnekte de gördüğümüz gibi sevgilinin yuvarlak yüzü portakala benzetilmiştir.

6.1.10) Şeftali (Şeftâli)

Divân şiirinde en fazla kullanılan meyvelerden biri de şeftalidir. Şeftali kırmızının tonlarına sahip olan, yuvarlak ve lezzetli bir meyvedir (Bayram 2007: 221). Şeftali tadı ve rengiyle şiirlerde anılan bir meyve olmuştur. Özellikle sevgilinin yanağı ve dudağı teşbih edilmiştir.

a) Şeftali-Yanak

Sevgilinin yanağının tasviri için pek çok hayal kurulmuş ve benzetme yapılmıştır. Şeftali, yumuşaklığı, yuvarlaklığı ve rengi ile sevgilinin yanaklarıyla ilişkilendirilmiştir.

Güzel sana bir murâda gelmişim
Virmez ise Hak murâdın virmesin
Gül yüzünden bir *şeftâli* kuluna
Virmez isen Hak murâdın virmesin (Elçin 1998: 254)

Âşık, sevgilisinin gül yüzünden bir öpücük istemektedir.

Dinle dilber dinle sanadır sözüm
Dost yanında kıymatımız yok bizim
İnsafa gel bir çift *şeftali* lâzım
Gece gündüz hayalinle gezene (Sakaoğlu 2012: 390)

Âşık insafsız sevgiliden bir çift şeftali dilemektedir.

b) Şeftâli-Dudak

Her kim ki zülfünle dest-be-dest olur
Sâye-veş zemîne düşer pest olur
Lebinden *şeftâli* alan mest olur
Dilberâ dârû-yı hûşber midir bu (Karasoy, Yavuz 2015: 777)

Sevgilinin yanağı için kullanılan şeftali dudağı içinde kullanılmıştır. Sevgilinin dudağı, open kişiyi sarhoş etmeye yetmektedir.

6.1.11) Turunç

Turunç, turunçgiller familyasına ismini veren meyvedir. Meyve renginden dolayı portakalla karıştırılmaktadır. Diğer meyveler gibi turunçta sevgiliyle ilişkilendirilmiştir.

a) Turunç-Göğüs

Atlılar yurdu aşıyor
Bâdeler doldu taşıyor
Yavru *turuncun* düşüyor
Koynundan habarım var mı (Sakaoğlu 2012: 419)

Sevgilinin göğsünü karşılamak üzere kullanılan meyvelerden biri de turunç olmuştur. Sevgilinin koynundan görünen göğüsleri turunca benzetilmiştir.

Sîne-i sîmîni *limon* u turunç bahçesidir
Ârızın bâğ-ı letafette gül-i rummân satar (Karasoy, Yavuz 2015: 400)

Bir önceki dörtlükte olduğu gibi bu dörtlükte de sevgilinin sinesi limon ve turunç bahçesine benzetilmiştir.

6.2) Diğer Yiyecekler

Diğer başlıklar içerisine yerleştirilemeyen bal unsuru bu başlık altında ele alınmıştır.

6.3.1) Bal

Bal, arıların çiçeklerden ve meyvelerden topladığı nektarları dönüştürmesiyle oluşan bir tür yiyecektir. Şiirlerde çok fazla zikredilen bal, tadıyla ön plana çıkmıştır. Tatlı bir yiyecek olan bal, sevgiliyi, sevgilinin yanağını, dudağını ve sözlerini karşılamak üzere kullanılmıştır.

a) Bal-Sevgili

Gelinin gözleri beste
Kız cefalar etmez dostu
Gelin şerbet gibi tasta
Kız tabakta *bala* benzer (Karasoy, Yavuz 2015: 379)

Âşık, gelinleri ve kızları ayrı ayrı değerlendirmiştir. Gelin için şerbet kullanılırken kız için bal kullanılmıştır.

Gök yüzünde meleklerin pîrisin
Yer yüzünde arıların *balısın*
Yeni açmış has bahçenin gülüsün
Kömür gözlüm kıymatını bilene (Sakaoğlu 2012: 390)

Yeryüzünün arıları ile âşıklar kastedilirken bal ile de sevgili kastedilmiştir.

b) Bal-Yanak

Eğlim eğlim yol alanın
Seferine kul olanın
Ak gerdan da ben'olanın
Yanakları *bal* olma mı (Sakaoğlu 2012: 417)

Sevgilinin yanaklarının tatlılığı bal ile karşılanmıştır.

c) Bal-Söz

Boğum boğum boğmuş ince belini
Bal zannettim ağzındaki dilini
Eri gecı ben dererim gülünü
Gül derene ne der anan güçücek (Sakaoğlu 2012: 464)

Sevgilinin âşığı kendine hayran eden özelliklerinden birisi de tatlı dilli oluşudur.

d) Bal-Dudak

Açılmış yanağın güllere nisbet
Zevkidelim senle illere nisbet
Hayat virir lebin *ballara* nisbet
Hased çekzün cânan bize her biri (Elçin 1998: 121)

Balın en çok ilişkilendirildiği unsur sevgilinin dudakları olmuştur. Âşığa hayat bahşeden dudaklar, baldan üstün tutulmuştur.

Yâr yanağın gül müdür gül-ter midir bilmem nedir
Şol siyâh kâkül müdür nâkıl mıdır bilmem nedir
Benlerin fülful müdür anber midir bilmem nedir
Nâb-ı la'lin bal mıdır sükker midir bilmem nedir (Karasoy, Yavuz 2015: 272)

Sevgilinin dudakları, bal ve şeker ile tasvir edilmiştir.

7. BÖLÜM: MADENLER VE DEĞERLİ TAŞLAR

Madenler ve değerli taşlar toprağın altında bulunan ve çıkarılmayı bekleyen gizli hazinelerdir. Bu hazineler eski çağlardan beri insanlarla münasebet içinde olmuştur. Zenginliğin, gücün ve ihtişamın göstergesi olan bu unsurları işleyen ilk millet Türkler olmuştur. Madenlerin işlenmesi Türklerin gücüne güç katarken bir yandan da sosyal ve kültürel hayatlarının şekillenmesine de zemin hazırlamıştır. Özellikle kültürel hayata bakacak olursak madenlerin birçok destana konu olduğunu görürüz. Geçmişten gelen birikim incelediğimiz şâirlerin şiirlerinde de kendini göstermiştir. Şiirlerde karşımıza çıkan madenler, altın, gümüş, demir, çelik, tunç, tuz, mermer ve kömür olmuştur. Değerli taşlar ise inci, mercan, elmas, yakut, la'l ve akikdir. Tahlil edeceğimiz ilk değerli taş incidir.

7.1) Madenler

7.1.1) Altın (Altun, Zer, Zerrîn)

Altın, parlak sarı renge sahip olan değerli bir madendir. Bu değerini geçmişten günümüze dek korumuş ve değerine değer katmıştır. Şiirlerde de anlamdaşı olan zer ve zerrin isimleri kullanılmıştır. Yoğun olarak kullanılan altın da gümüş ve inci gibi zengin bir kullanım alanına sahiptir.

a) Altın-Saç

Sabahleyin kalkar kendini öğer
Altun saç yanağın topuğun döğer
 Sade kaşlarıyla gözleri değer
 Acem ülkesinin taht u tacını (Sakaoğlu 2012: 422)

Özellikle sarı rengiyle benzetmelere konu olan altın, sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Şâneden kılmış mücellâ çün dilber kâkülün
 Eylemiş başına bir hakanî miğfer kâkülün
 Turra-i ebrûsuna salsa n'ola *zer* kâkülün
 Bâz-ı ner olsa mukarrer saçılır arkama kum (Karasoy, Yavuz 2015: 616)

Âşık sevgilisinin altına benzettiği saçlarını görmek ister.

b) Altın-Çöl

Benefşe haymeler kurmuş her kiyah
 Çiçekler aybını görmeğe nâgâh
 Sanki alay kurmuş bir alaş sipah
 Sahrâ *zerrin* olmuş lâlezâre bak (Elçin 1998: 132)

Altın kendi gibi sarı olan çöl ile birlikte kullanılmıştır.

c) Altın-Bahar

Hamdü lillâh geldi bahar eyyâmı
 Çiğdem zînet verdi rûy-i cîhâne
Zerrin-kadeh be-dest eyleyüp câmı
 Sundu âşıklara birer peymâne (Elçin 1998: 66)

Altın bu dörtlükte gerçek anlamıyla karşımıza çıkmış ve baharın gelişyle beraber âşıklara, altın kadehler içinde içkiler sunulmuştur.

ç) Altın-Ten

Ey perî peyker dehânın nükte-i mîmden midir
 Şîve vü nâz eylemek bu dersi ta'lîmden midir
 Kâmetin tûbâ vü ar'ar ruhların bâğ-ı irem
 Cism-i pâkin sevdiğim *zerden* mi yâ sîmden midir (Karasoy, Yavuz 2015:

357)

Sevgilinin saf ve temiz cismi altın ile tanımlanmıştır.

d) Altın-Dudak

Sevgilinin dudaklarının benzetildiği cevherlerden biri de altındır. Bu altın dudaklar nice âşığı, Mecnûn ile Ferhâd'a dönüştürmüştür.

Sana şol mâh-cemâl ihsân ediptir Lemyezel
 Her işiden vâsf-ı rûyun söyler elbet bir gazel
 Ey saçı Leylâ efendim ey lebi *zerrîn* güzel
 Sana çok Mecnûn u çok Ferhâd olur günden güne (Karasoy, Yavuz 2015:

808)

Âşıkları, Mecnûn'a ve Ferhâd'a çeviren sevgilinin dudakları altın olarak düşünlenmiştir.

e) Altın-Yüz

Hayli demdir firkat ü hicrindeyim ey sîm-ter
 Cevr ü kahrınla sararıp solmuşum mânend-i *zer*
 Câna geçti kirpiğin okları gamzen bî-haber
 Ona isnâd eylemem mestâne olmuş olmamış (Karasoy, Yavuz 2015: 459)

Sevgilinin çektirdiği cefalar ve kahırlar, âşğın yüzünün sararıp solmasına sebep olmuştur.

f) Altın-Değer

Karac'Oğlan der ki yiğitler öger
 Açılmış meyvanın dalını eğer
 Güzellik kıymatı bin *altun* değer
 N'itmeli güzeli huy olmayınca (Sakaoğlu 2012: 378)

Sevgilinin güzelliğine bin altın ile değer biçilmiştir.

Hem-demim yok gizli sırrım ona edem âşikâr
 Sîm ü *zer* ister güzeller şî're etmez i'tibâr
 Aklımı fikrimi aldı nâz-ıla bir şîve-kâr
 Bî-vefâ ferdâya saldı *Ömer*'i dünden beri (Karasoy, Yavuz 2015: 923)

Altın gerçek anlamıyla kullanılmış ve güzellerin altına ve gümüşe değer verdikleri, şiire itibar etmedikleri ifade edilmiştir.

g) Altın-Âşık

Gece gündüz dalıyorum ben fikre
 Vallahi sevdiğim del'olacağım
 Korkarım ki nazlı yârin ucundan
 Adım *altun* iken pul olacağım (Sakaoğlu 2012: 482)

Âşık, sevgilinin derdi yüzünden aklını yitireceğini ve değerini kaybedeceğini dile getirmiştir.

Parmağı *altun* kalem dâim yazar dîvâneler
 Derd ü efkârın çekerler âşık u üftâdeler
 İşret eder ekserî onunla çün meh-pâreler
 Nûr-ı çeşm-i âşıkândır sûre-i sübhân okur (Karasoy, Yavuz 2015: 334)

Âşğın yeteneği için altın parmak benzetmesi yapılmıştır.

7.1.2) Çelik (Pulâd, Pulad)

Sert bir maden olan çelik, pulad ismiyle kullanılmıştır. Çok tercih edilmeyen çelik, sevgilinin gönlüyle ilgili şiirlerde karşımıza çıkmıştır.

a) Çelik-Gönül

Gevherî der cânâ nedir bu tavrın
Ben niyaz ettikçe artmada cevrin
Behey kanlı zâlim bu senin bağrın
Pulad mı âhen mi mermerden midir (Elçin 1998: 351)

Âşık, zalim olarak nitelendirdiği sevgilinin bağrının demir mi çelik mi yoksa mermerden mi olduğuna karar veremez.

Aşkın serde iken ey hûrî peyker
Gam değil gurbette olursam serser
Top-ı âhim eder âkıbet eser
Visâlin kalesi olursa *pulâd* (Karasoy, Yavuz 2015: 203)

Âşıkların hayal güçleri o kadar sınırsızdır ki her zaman bizi şaşırtmaya devam eder. Yukarıdaki dörtlükte orijinal bir benzetme mevcuttur. Âşık, kavuşmayı çelikten bir kaleye benzetirken âhlarını da kaleye fırlatılan toplar olarak düşünmüştür.

Bende-i muhlis olaldan ey yüzü mâhım sana
Kim nigâhım var mıdır gördün mü hîç şâhım sana
Nerm eder *puladı* te'sîr etmiyor âhim sana
Kalb-i sengînin senin bilmem ki mermerden midir (Karasoy, Yavuz 2015:

341)

Âşığın çektiği âhlar çeliğe bile etki ederken sevgilinin gönlüne etki etmez.

7.1.3) Demir (Âhen, Hadîd)

Çok eski çağlardan beri kullanılan demir, doğada en çok bulunan metallere dendir. Sert bir metal olan demir, sevgilinin katı kalbini tanımlamak için tercih edilmiştir.

a)Demir-Yürek

Gevherî der cânâ nedir bu tavrın
Ben niyaz ettikçe artmada cevrin
Behey kanlı zâlim bu senin bağrın
Pulad mı *âhen* mi mermerden midir (Elçin 1998: 351)

Demir, âhen ismiyle kullanılmış ve sevgilinin merhametsiz gönlünün benzetilene olmuştur.

Yanına kalır mı Hak râzî midir ey rû-siyâh
Uyduñ iblîse katı cürm eyledin ettin günâh
Niçe ol mazlûma kıydın eyledin mâlın tebâh
Taş mıdır kalbin senin yoksa kara bağrın *hadîd* (Karasoy, Yavuz 2015: 206)

Yukarıdaki dörtlükte de demir, eşanlamlısı olan hadîd ismiyle anılmıştır. Âşığa acımayan sevgilinin katı gönlü, sertliği ile demire benzetilmiştir.

b) Demir-Felek

Ağırdır kalkmıyor yükümün tayı
Demir çekilmez feleğin yayı
Aradım cihani nazlı yâr deyi
El içinde olan sözden usandım (Sakaoğlu 2012: 481)

Âşık, feleğin karşısına çıkardığı dertlerden usanmış ve feleğe kafa tutmaya gücü kalmamıştır.

7.1.4)Gümüş (Sîm, Sîminber)

Klasik Türk şiirinde gümüş, rengiyle sevgilinin tenini temsil eden bir cevher olmuştur (Pala 2005: 418). Altın ve bakırdan sonra keşfedilen gümüş, beyaz ve parlak özellikleri olan bir madendir. Değerli bir maden olan gümüş şiirlerde etki etmiştir. İnciden sonra karşımıza en fazla çıkan ikinci cevher gümüşdür. Kullanım alanı geniş olan bir madendir.

a) Gümüş-Ten

Serv-i nâzım ne aceb *sîm* bedendir
Letâfet bağında berk-i semendir
Siyah kâküllerin misk-i Hutun'dir
Hâl-i Hindûların dönmüş fülful (Elçin 1998: 48)

Şiirlerde daha çok gümüşün eşanlamlısı olan sîm kullanılmıştır. Sevgilinin tüm bedeni gümüşe benzetilmiştir.

Cüdâ düştüm bunca gam yoldaşımdan
Garkoldı gözlerim akan yaşımdan
Lûtf-i sâyesini alup başımdan
Serv-i *sîmîn* gibi salındı gitti (Elçin 1998: 128)

Çoğu zaman gümüş ile servi beraber kullanılmış ve ideal bir sevgili tasviri yapılmıştır. Sevgilinin beyaz vücudunun gümüşe, nazlı yürüyüşünde salınan serviye benzetildiği görülür.

Beklerim Mecnûn misâli kûh u dağlar meskenim
Ben senin kemter gulâmın sen benim (se) *sîm* benim
Söyle ey nûr-ı musavver nemden incindin benim
Hâli Hindû kaşları tuğrâcığım n'ettim sana (Karasoy, Yavuz 2015: 99)

Sevgilisini saf ve berrak bir gümüş olarak gören âşık, kendini de sevgilinin fakir bir kölesi olarak görmektedir.

b) Gümüş-Saç

Hüsünü seyrân edip pervâz eder dil bülbülü
Eylese bir dem tebessüm açılır gonca gülü
Mâh cemâline dökülmüş o *sîm* perçem teli
Her kaçan kılsam nazar o yine gülfem karşılar (Karasoy, Yakup 2015: 369)

Sevgili bir bütün olarak gümüş ile karşılanırken sevgilinin vücudunun bölümleride gümüş ile karşılanmıştır. Sevgilinin tel tel olan saçları da buna dâhildir.

c) Gümüş-Ben

Gör ol hâl-i siyâh-ı *sîm* ruh-ı cânâna yasdanmış
Arap gavvâsıdır mercân için ummâna yasdanmış (Karasoy, Yavuz 2015: 462)

Gümüş ile benlerin alakalandırıldığı şiirlerde mevcuttur. Siyah benler ile gümüş birlikte anılarak tezat oluşturulmuştur.

ç) Gümüş-Gerdan

Gâyet hazz ederdim ol meh-cebînden
Letâfet alırdım *sîm* gabgabından
Dolasam kolumu emsem lebinden
Adûların bağı ezilse dursa (Karasoy, Yavuz 2015: 792)

Sevgilinin gerdanı da gümüş beyazlığı ve pürüzsüzlüğü ile karşılanmıştır.

d) Gümüş-Bilek

Som *gümüşt*en daha aktır bileğin
Hak yolunda kabul olsun dileğim
Yavaş yürü mavı donlu meleşim
El ârifdir yürümekten hiyl'alır (Sakaoğlu 2012: 593)

Âşığa göre sevgilinin bilekleri ham gümüşt en daha beyazdır.

e) Gümüş-Dudak

Leblerin *sîm* ak kırmızı yanağı
Gönül pervânesi düştü bu nâre (Elçin 1998: 648)

Nadirende olsa sevgilinin dudaklarının gümüşe benzetildiği görülmektedir.

f) Gümüş-Şevk

Gevherî sabâdan dostu sorarım
Mecnun-sıfat gezüp Leylâm ararım
Aşkınla bir yerde yoktur kararım
İştîyâkım bahr-i *sîm* âb oldu gel (Elçin 1998: 150)

Âşığın sevdiğini şevkle araması, kabaran deniz dalgalarıyla ilişkilendirilmiştir. Denizin üzerindeki beyaz köpükler rengiyle gümüşe benzetilmiştir.

7.1.5) Kömür

Kömür, organik maddelerin zaman içerisinde belirli bir basınç ve sıcaklıkta değişime uğraması sonucu oluşan bir tür madendir. Siyah renkli bir maden olan kömür, çok sık kullanılmakla beraber sevgilinin gözlerinin mazmunu olmuştur.

a) Kömür-Göz

Niçin böyle melil melil gezersin
 Şâd hurrem olup gül *kömür* gözlüm
 Arzu eder gönlüm gurbet elleri
 İşte gidiyorum kal *kömür* gözlüm (Sakaoğlu 2012: 509)

Sevgilinin siyah gözleri, kömür karasına benzetilmiştir.

Elli beşten taslanırlar gayr icâzettir sana
 Nısfı dînin hem diyettir bu ferâsettir sana
Kömür gözlüm bu sözüm ammâ emânettir sana
 Bunu kim medh etti derler ey *Ömer* zamân ile (Karasoy, Yavuz 2015: 808)

Âşık sözünü emanet ettiği sevgilisini kömür gözlü olarak tanımlamıştır.

b) Kömür-Kaş

Âşık bilir âşıkların hevesin
Kömür sandım yâr kaşının karasın
 Sevdiğim kapına kul mu ararsın
 İşte ben kapına kul kara gözlüm (Sakaoğlu 2012: 508)

Kömürün sevgilinin siyah kaşları için de kullanıldığı şiirlere rastlamaktayız.

Gün misâlidir senin bu vech-ile sâhib-cemâl
 Ölmeden bârî bu dîdem göre mi bir kez visâl
 Çeşminiz âhûya benzer kaşların *kömür* misâl
 Gel tarahhüm eyle cânım aşka yâr olmak da güç (Karasoy, Yavuz 2015: 183)

Âşık, sevgilinin siyah ve kalın kaşlarını kömüre benzetmiştir.

7.1.6 Mermer

Farklı renklere sahip olan mermer, özellikle beyaz ve gri renkleriyle bilinen sert bir madendir. Sertliğiyle mermer, sevgilili etrafında kurulan benzetme ve mecazlara konu olmuştur.

a) Mermer-Yürek

Gevherî der cânâ nedir bu tavrın
 Ben niyaz ettikçe artmada cevrin
 Behey kanlı zâlim bu senin bağrın
 Pulad mı âhen mi *mermerden* midir (Elçin 1998: 351)

Sevgilinin gönlü o kadar katıdır ki bir türlü yumuşamaz.

Bende-i muhlis olaldan ey yüzü mâhım sana
Kim nigâhım var mıdır gördün mü hîç şâhım sana
Nerm eder puladı te'sîr etmiyor âhım sana
Kalb-i sengînin senin bilmem ki *mermerden* midir (Karasoy, Yavuz 2015:

341)

Âşığın çekmiş olduğu âhlar, her türlü madeni eritmeye yeterken sevgilinin kalbine etki dahi etmez.

c) Mermer-Mezar

Kâdir Mevlâ'm senin hikmetin çoktur
Bir cân gördüm *mermer* taştan içeri
Ömrüm tamam olup va'dem yetince
Defn ederler kara yerden içeri (Karasoy, Yavuz 2015: 932)

Mermer gerçek anlamıyla kullanılmış ve mezar taşı olarak karşımıza çıkmıştır.

7.1.7) Tunç (Tuç)

Bakır, kalay ve çinko karışımından meydana gelen tunç, tuç ismiyle kullanılmıştır. Tunç da birçok maden gibi sevgilinin gönlüyle birlikte anılmıştır.

a) Tunç-Gönül

Der ki bu *Âşık Ömer* ol kalbi âhen bağı *tuç*
Câme-hâbından hezârân nâz-ile kılmış hurûç
Gûşe-i destârdan kâkülleri göstermiş uç
Heft ser bir dem-keşîde ejderhâya uğradım (Karasoy, Yavuz 2015: 621)

Yârin katı gönlü tunç ile nitelendirilmiştir.

Senden murâd almak katı güç olur
Derdini çekenin bağı *tuç* olur
Kıyâmet gününde hâlin nic'olur
Âşıkın bağını ezdiğin zamân (Karasoy, Yavuz 2015: 765)

Tunç sadece sevgilinin gönlü için değil âşığın gönlü için de kullanılmıştır. Dert çeken âşıkların gönülleri sertleşmiş âdeta tunca dönmüştür.

b) Tunç-Sevgili

Kız da der ki ben bir gözü karayım
 Yiğidin başına gelen belâyım
Tunçtan yapılmış da koca sarayım
 Sarraf ister kıymatımı bilmeye (Sakaoğlu 2012: 395)

Sevgili kendi değerinin farkındadır ve kendini tunçtan yapılmış bir saraya benzetmektedir. Bu cevherin (sevgili) değerini de ancak bir sarrafın (âşık) bileceği ifade edilmiştir.

7.1.8)Tuz

Doğada bol olarak bulunan tuz, şiirlerde yer edinen madenlerden biri olmuştur. Karşımıza genel olarak deyimlerle çıkmıştır.

Gevherî her şeyden çekildi elim
 Âşnâlık etmeden kesildi dilim
 Dal oldu kametim büküldü belim
 Ben bilirim tadım-*tuzum* kalmadı (Elçin 1998: 81)

Âşk derdiyle yanan âşık, dünyadaki hiçbir şeyden lezzet alamaz olmuştur.

Aceb gafil midir gelür mü Leylâ
 Bu gam bu kasâvet kalur mu böyle
 Çok *tuz* ekmek yedik gel helâl eyle
 Bu garibin gönlü zârelendi gel (Elçin 1998: 148)

Âşık, sevgilisiyle geçirdiği günlerin hatrına helallik almak ister ve bunun için de tuz-ekmek deyimini kullanır.

Gevherî der olma herkese yakın
 Hiç sayan kalmamış *tuz* ekmek hakkın
 Zâmane dilberine aldanma sakın
 Heman yer yüzünün gülmesi vardır (Elçin 1998: 339)

Tuz-ekmek ifadesi yukarıdaki dörtlükte de karşımıza çıkmış ve hatır-gönül bilmeyen zâmane insanları için kullanılmıştır.

7.2) DEĞERLİ TAŞLAR

7.2.1) Akik

Akik, kırmızı renkli ve kıymetli bir taştır (Pala 2005: 24). Değerli bir taş olan akik, Âşık Ömer ve Karaca Oğlan şiirlerinde rastladığımız bir cevher olmuştur.

a) Akik-Yüzük

Ak elinde sarı *akik*
Yüzün yıkık boynun bükük
Ak yâr dargın deyi durduk
Sen barıştır garbî yeli (Sakaoğlu 2012: 441)

Bu dörtlükte akik gerçek anlamıyla kullanılmış ve sevgilinin beyaz parmağına takılı olan akik yüzüğün tasviri yapılmıştır. Akik sevgilinin güzelliğinin bir parçası olarak düşünülmüştür.

b) Akik-Gözyaşı

Görünmez çeşmime zerrece cihân
Muhabbetin kaddim eyledi kemân
Rûz u şeb ağlayıp eylerim figân
Hûn-ı çeşmim etti taşları *akik* (Karasoy, Yavuz 2015: 518)

Âşık, mübalağa etmiş ve gözlerinden akan kanlı yaşların taşları akiğe çevirdiğini dile getirmiştir.

7.2.2) Elmas

Saf karbondan oluşan elmas, doğada bilinen en sert maddedir. Elmas, diğer taşlara nazaran en değerli olanıdır. Göz alıcı parlaklığı, sevgiliyle ilişkilendirilmesinde büyük rol oynamıştır.

a) Elmas-boyun

Gevherî derdinden olmuş âzâde
Elmas gerdânını sen verme yâda
Efendimden gayrı fenâ dünyâda
Gönlümün tahtında hünkârım mı var (Elçin 1998: 300)

Âşığın gönlüne taht kuran ve âşığın gönül sarayının sultanı olan sevgili cevherlere layıktır. Bu sebeple şair, sevgilinin beyaz boynunuelmasa benzetmiş ve kendinden başka kimsenin görmesini istememiştir.

Güzellikte dahı mislin görmemiştir nâs onun
 Bir kere yüzün görenin kalbi tutmaz pas onun
 Lebleri mercâna benzer gerdeni *elmâs* onun
 Ruhları bir gül-i ra'nâ her sabâh açmaktadır (Karasoy, Yavuz 2015: 339)

Âşık için sevgili başlı başına bir cevherdir. Elmasa benzetilen boynu da buna dâhildir.

b) Elmas-Yanak

Entari geyinmiş firengi rengi
 Yanaklar kırmızı *elmas* irengi
 Saçları topukla eyliyor cengi
 Bir hümâ bakışlı on dört yaşlının (Sakaoğlu 2012: 532)

Sevgilinin parlak, ışıltılı ve kırmızı yanakları, elmas mükemmelliğindedir.

7.2.3) İnci (Dür, Dürr, Dürdâne, SadeF, Sedef, Lü'lü)

Sedefin karnında oluşan inci, divân şiirinde en fazla kullanılan cevherdir (Pala 2005: 136). Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirlerinde en fazla göze çarpan değerli taş inci olmuştur. İnci, dür, dürr, dürdâne, sadeF, sedef, lü'lü, dürr-i yektâ ve dürr-i meknûn isimleriyle de kullanılmıştır. Bu isimler arasında en fazla zikredileni dürr olmuştur.

a) İnci-Diş

SihR eder ol kaşı cihân gözleri âhû
 Pek şûh-ı sitemkâr
 Hokka deheni dişleri *inci* küçücükten
 Hem sâhib-i yektâ (Karasoy, Yavuz 2015: 122)

Beyaz ve parlak bir taş olan inci, sevgilinin dişlerinin sembolü olmuştur. Sevgilinin ağzı ve dişleri uyum içindedir. Küçük bir ağza sahip olan sevgilinin dişleri de tıpkı inci gibi beyaz ve çücüktür.

Ak imiş gerdanın beyazdır kardan
 Alın gevherdenmiş cemalın nûrdan
 Dişin *sedeflenmiş* dudağın *dürden*
 Lebin kaymak çalar balın üstüne (Sakaoğlu 2012: 407)

Yukarıdaki dörtlükte farklı bir örnekle karşılaşmaktayız. Âşık, dudağı inciye benzetirken dişi de sedefe benzetmiştir.

Nice vasf ideyim *sade*f deheni
 Her dişin *dürri*-i yektâ kendidir (Elçin 1998: 677)

Bir önceki dörtlükte gördüğümüz benzetmenin aksine bu dörtlükte sevgilinin açılıp kapanan dudakları sedef olarak hayal edilirken dudakları arasından görünen dişleri inci olarak hayal edilmiştir.

b) İnci-Sevgili

Eğer mecnun bilse fikr-i ahvâlim
 Söylemezden evvel bilirdi hâlim
 Ak gülüm sünbülüm *dürri* misâlim
 Ter gülüm reyhânım geldi gönlüme (Elçin 1998: 63)

İnci, sevgiliyi övmek için kullanılan bir cevher olmuş ve sevgili doğrudan doğruya inci olarak düşünülmiştir.

c) İnci-Yanak

İnciden mercandan beyaz yanağı
 Meles gömlek koç yiğidin konağı
 Seher vakti ıssız koyma sulağı
 Telli yeşil turnam gölünen oynar (Sakaoğlu 2012: 573)

Zengin bir kullanım alanına sahip olan inci, sevgilinin yanağıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin yanağının beyazlığı, inci ve mercanın beyazlığına üstün gelmiştir.

ç) İnci-Gönül

Biz leb-â-leb bâde-i aşk-ı ezel pür taşıyız
 Rind olan mey-horların rindânesiyiz hâsıyız
 Bahr-ı kulzümdür bu dil hem biz onun gavvâsıyız
 Hem derûn ona *sade*fîr bizde deryâ bizdedir (Karasoy, Yavuz 2015: 230)

Aşk kocaman bir denize, âşık bu denize dalan dalgıca ve gönül de denizdeki sedefe benzetilmiştir.

d) İnci-Gözyaşı

*Giryeden zann etmeniz kim gözlerim zâr incidir
Katre katre döktüğüm eşk-i güher-bâr incidir
Seyr-i ruhsârında yârin mest olup kalmaktayım
Bilmezem kim âşık-ı dîdârı dildâr incidir* (Karasoy, Yavuz 2015: 273)

İnci ile gözyaşı arasında da bağlantı kurulmuştur. Âşığın gözlerinden akan yaşlar şeffaflığı ve yuvarlaklığı ile inciye benzetilmiştir.

Gam mıdır mecnun-sıfat olsa anın divânesi
Başım olsa mürğ südü felâket lânesi
Düştü gül ruh üzre şebnem-veş arak *dür* danesi
Destmâl-i naz elinde sildi yüz bin naz ile (Elçin 1998: 561)

Sevgilinin gül yanakları üzerine düşen gözyaşları da inci tanesi olarak düşünülmüştür.

e) İnci-Hz. Muhammed

Emr-i Hak erdi semâya rahmet ol dem damladı
Resûl'ün iki *düründen* kopma gül hem damladı
Hikmet-i yezdân'ı gördüm Hazret-i İsmâil'in
Ayağı bastığı yerden âb- zezem damladı (Elçin 1998: 564)

Peygamber efendimizin gözleri inciye benzetilirken gözlerinden akan yaşlar da güle benzetilmiştir.

İbtidâ fazl-ı Hudâ'dan nûr-ı enver damladı
Pâk-i rûh-ı Mustafâ'dan *lü'lü*-i ter damladı
Kudretinden bir nazar kıldı da gevher damladı
Katresinden yedi deryâ çarh-ı çenber damladı (Karasoy, Yavuz 2015: 920)

Lü'lü: parlak inci (Devellioğlu 2010: 664). Peygamber efendimizin yanaklarında beliren terler, parlak inci taneleri olarak tasavvur edilmiştir.

f) İnci-Şiir

Derûnun rahmına bulmadın merhem
Derd-i firâkıyle oluben mahrem
Ağlayup medihler okuyup her dem
Dürr-i cevher nazmın dirersin gönül (Elçin 1998: 166)

Âşık gönlünden gelen şiirleri, inci ile bir tutmaktadır.

Bâğ-ı cennetten mi çıktı der gören ey hûr-ı î
Va'de-i vaslın bana kılsan yeter devlet hemîn
Zâtına meddâh olaldan bu *Ömer* ey mehcebîn
Dürr-i yektâ gibi nazmı pür kitâb olmuş yatır (Karasoy, Yavuz 2015: 297)

Ay yüzlü güzelin aşkıyla kitaplar dolusu şiir yazan Âşık Ömer yazdığı şiirleri inci tanesine benzetmektedir.

g) İnci-Söz

Gevherî'ye yâr ol ey şîvekârım
Tâ ki lezzet bula nazm ü güftârım
Ehl-i dil olanlar görüp eş-ârım
Her sözü bir *dürr-i yektâ* desünler (Elçin 1998: 316)

Âşık, şiirlerinin gönül ehli kişiler tarafından inci tanesi olarak görülmesini istemektedir.

Aşk u muhabbetten da'vâ kılanlar
Başına sultandır bî-bâk ü pervâ
Deryâ-yı hikmette gavvâs olanlar
Hakâyıkta olur bir *dürr-i yektâ* (Karasoy, Yavuz 2015: 102)

Hikmet deryâsında bulunan ve dalgıçlar tarafından çıkarılan hakikatler de inci tanesi olarak nitelendirilmiştir.

h) İnci-Âşık

Gevherî *dürriydin* ummân-ı aşkın
Gûyâ Ya'kub'iydin Ken'ân-ı aşkın
Sipehsâlâriydin meydân-ı aşkın
Rahş-ı Döldül benim idi bir zaman (Elçin 1998: 226)

Âşığın inci tanesine benzetildiği dörtlüklerde mevcuttur. Âşık, kendini aşk âleminin incisi olarak görmektedir.

Yoktur akrânın senin devr-i cihân içinde gör
Dürr-i yektâsın beğim genc-i nihân içinde gör
 Der ki bu *Âşık Ömer* yakın zamân içinde gör
 Bir kazâya uğratar bu nâz ü istiğnâ seni (Karasoy, Yavuz 2015: 922)

Yukarıdaki dörtlükte ise âşık, kendini dünya hazineleri içerisinde inci tanesine benzetmiştir.

1) İnci-Ben

Benleri *dürr* ü cevâhir lebleri kand-i nebât
 Cism-i pâkin kim sorarsa yeniden bulur hayât
 Cümle âlem hûblarını ger acep eylese mât
 Gökten inmiş bir perîdir perr açıp uçup gider (Karasoy, Yavuz 2015: 286)

Âşığın gözünde sevgilinin benleri de inci tanesi gibidir.

7.2.4)La'l

Divânlarda sıkça karşımıza çıkan la'l, sevgilinin kırmızı dudakları ve yanakları için kullanılan bir cevher olmuştur (Pala 2005: 295). Şiirlerde çok sık karşılaştığımız la'l kırmızı rengiyle bilinen değerli bir taştır. Özellikle sevgili, sevgilinin yanağı ve dudağı için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır. Bununla yetinmeyen şairler, ilmi ve hakikatli sözleride la'l ile birlikte zikretmiştir.

a) La'l-Dudak

Var mıdır bahâne ol sîm gerdâna
 Cânım kurban olsun ol zenahdâna
 Ne zîbâ yaraşmış hokka dehâna
La'l-i lebi güzel dür dişi güzel (Elçin 1998: 159)

Değerli taşlar içerisinde sevgilinin dudaklarıyla en çok ilişkilendirilen la'l olmuştur.

Söyledikçe her cevâbı dürr-ile meknûn ola
 İnce belli *la'l* dudaklı kâmeti mevzûn ola
 Kaşları semmûr-ı Hindî her yeri uygun ola
 Sîm beden gonca dehen gerdâni benli bul bana (Karasoy, Yavuz 2015: 114)

Âşık, hayalinde kurduğu sevgilinin tenini gümüşe, kaşlarını samura, sözlerini inciye ve dudaklarını da la'le benzeterek tasvirini yapmaktadır.

b) La'l-Yanak

Gevherî der gönül mâildir gence
 Bir tıfl-i nevreste miyânı ince
 Ruhleri *la'ldir* lebleri gonce
 Havâdan şebnem almadık olsun (Elçin 1998: 281)

La'l, sevgilinin dudaklarından sonra en sık yanaklarıyla birlikte zikredilmiştir.

Bugün ol dilber-i ra'nâyı gördüm hûb-cemâl olmuş
 Kızarmış *la'l* ruhlar bâde çekmiş al u al olmuş (Karasoy, Yavuz 2015: 462)

İçkinin etkisiyle sevgilinin al al olan yanakları, la'le benzetilmiştir.

c)La'l-Sevgili

Zülfünün yanında lâ-şeydir anber
 Dâne dâne olmuş yanağında ter
 Gösterirsen beğim sarrâfa göster
 Gevher-fürûş bilür *la'l* kıymetini (Elçin 1998: 119)

Cevherin değerini sarrafın anlayacağı gibi sevgilinin kıymetini de ancak âşığın bileceği ifade edilmiştir.

Dürr-i bî-hemtâyeye erdim *la'l* ü mercân istemem
 Derdimin dermânını buldum ki Lokmân istemem
 Bahrdan bahra dilâ gavvâs olup kân istemem
 Dilde bir kân var ki gizli gevher ü kândan lezîz (Karasoy, Yavuz 2015: 210)

Eşsiz bir inciye ulaşan âşığın gözü artık la'li ve mercanı görmez.

ç) La'l-İlim

Gavvâs olup ummânlara daldığım
 La'l ü yâkût dürr-i yektâ bulduğum
 Benim bu ilimde mâhir olduğum
 Akıl ile fikr ü ferâsetimdir (Karasoy, Yavuz 2015: 218)

Kendini dalgıca benzeten âşîğın, ilmi de okyanusa benzettiğini görmekteyiz. İlim âlemine dalan âşîğın, çıkardığı değerli bilgiler de la'l ile ilişkilendirilmiştir.

d) La'l-Söz

Haddi zâtından sözün bilmezler insân incidir
 Nâ-halefler hâtırım her dem ü her an incidir
 Kendini bilmez kişiler ehl-i dil cân incidir
 Kâmil ise her kelâm la'l ü mercân incidir (Karasoy, Yavuz 2015: 317)

Kâmil insanlar konuştuğu zaman ağızlarından inci, mercan ve la'l saçır.

7.2.5) Mercan (Mercân)

Klasik Türk şiirinde mercan rengiyle sevgilinin yanağı ve dudağı için benzetilen unsur olarak kullanılmıştır (Pala 2005: 318). Denizlerin kayalık bölümlerinde yaşayan mercan, genellikle kırmızı renklere sahip olan bir tür iskeletimsi maddedir. Kırmızı rengiyle şiirlerde yer edinen mercan sadece sevgilinin dudağı ve yanağıyla değil dişi ve benleriyle de ilişkilendirilmiştir.

a) Mercan-Sevgili

Yine garib âşık dideler rûşen
 Melâhat mısırının sultânı geldi
 Açsın tab'ımızı diller olsun şen
 Cevâhir kânının *mercânı* geldi (Elçin 1998: 95)

Sevgili cevlerin kaynağından gelen bir mercan olarak nitelendirilmiştir.

Çekmeğe tâkat mi kaldı bende yârin mihnetin
 Gel temâşâ kıl sînemde tâze dâğın zîyinetin
 İçmeyen âşık ne bilir câm-ı aşkın lezzetin
 Sâgar-ı âb-ı hayâtı nûş eden *mercâna* sor (Karasoy, Yavuz 2015: 344)

Âşıkları, ölümsüzlük suyuyla sarhoş eden sevgili dedoğrudan mercan ile karşılaşmıştır.

Benim yârim hem sultandır hem handır
Malım yoksa tatlı canım kurbandır
İnci değil sedef değil *mercandır*
Ak kolunda kol bağısı kırmızı (Sakaoğlu 2012: 429)

Sevgili pek çok cevher arasından mercana benzetilmiştir.

b) Mercan-Dudak

Bir zaman yâr ittin lebi *mercâna*
Bülbül ittin beni gonce fidâna
Bir zaman sıgmazdım ben bu cihâna
Şimdi de başıma dar ittin felek (Elçin 1998: 136)

Mercanın öncelikli olarak ilişkilendirildiği nesne sevgilinin dudaklarıdır. Yukarıdaki dörtlükte de feleğin âşığı, dudağı mercan sevgiliye yâr ettiği dile getirilmiştir.

Derd-i hasretle vücûdum şehrini kıldım harap
Eylemiş hoşbû-yı zülfün rûyuna ol meh nikap
Merhamet kılmaz dil-i nâ-şâdım eyler azap
Ruhları gül lebleri *mercânım* incinmiş bana (Karasoy, Yavuz 2015: 113)

Sevgilinin yanakları gül, dudakları mercan olarak zikredilmiştir.

c) Mercan-Yanak

Ey efendim kıldın beni âvâre
Onulmaz bu derdim gel eyle çâre
Ruhlerin kızarup benzemiş nara
Mercan mıdır yâkut mudur la'l midir (Elçin 1998: 349)

Âşık, sevgilinin kırmızı yanaklarını cevherlerden ayırt edememektedir.

İnciden *mercandan* beyaz yanağı
Meles gömlek koç yiğidin konağı
Seher vakti ıssız koyma sulağı
Telli yeşil turnam gölünen oynar (Sakaoğlu 2012: 573)

Mercan, çoğunlukla kırmızı rengiyle kullanılırken yukarıdaki dörtlükte beyaz rengi ile kullanılmış ve sevgilinin yanakları, mercan ve inciden üstün tutulmuştur.

ç) Mercan-Ben

Girdim yârin bahçesinde gülleri fincân gibi
Ak gerdânda benleri var her biri *mercân* gibi
Gel sarılalım yatalım ikimiz bir cân gibi
Küsme dilber barışalım cümle isyân bendedir (Karasoy, Yavuz 2015: 415)

Şâir, sevgilinin beyaz boynundan görünen her bir beni bir mercana benzetmiştir.

Karac'Oğlan der ki rastgeldim cana
Görünce yaralar döndü hicrana
Gerdanda benleri benzer *mercana*
İnciye misaldir dişi güzelin (Sakaoğlu 2012: 547)

Âşık Ömer'in şiirinde karşılaştığımız benzetme Karaca Oğlan'ın şiirinde de kendini göstermiştir.

d) Mercan-Diş

Dün gece dün gece gördüm düşümde
Göçün çekmiş gider eli Zeyneb'in
İnci *mercan* gibi ufak dişinde
Tatlı tatlı söyler dili Zeyneb'in (Sakaoğlu 2012: 535)

Âşık, gündüz hayalinde yaşattığı sevgilisini gece de düşünde yaşatır. Âşık, sevgiliyi düşlerinde ve hayallerinde yaşatmakla yetinmez, bir de sevgiliyi değerli taşlarla süsler. Tıpkı dişlerini, inci ve mercan ile süslediği gibi.

Müşterî hattın lebin katında cânın cûdudur
Kim sadeften hokka açmış lü'lü ü *mercân* satar (Karasoy, Yavuz 2015: 400)

Sevgilinin kapalı dudakları sedefi anımsatırken küçük ve beyaz dişleri de mercana benzetilmektedir.

e) Mercan-Söz

Haddi zâtından sözün bilmezler insân incidir
 Nâ-halefler hâtırım her dem ü her an incidir
 Kendini bilmez kişiler ehl-i dil cân incidir
 Kâmil ise her kelâm la'l ü *mercân* incidir (Karasoy, Yavuz 2015: 317)

Kendini bilmez kişilerin sözleri gönül ehli olanları incitirken kâmil insanların sözleri ise insana inci, la'l ve mercan gibi gelir.

7.2.6) Yakut

Değerli taşlardan biri olan yakut, mavi, kırmızı ve sarı renkleriyle bilinen bir cevherdir (Onay 1996: 496). Şiirlerde örneklerine az rastlanan yakut, en çok kırmızı rengiyle anılmış ve sevgilinin dudagının ve yanağının benzetilene olmuştur.

a) Yakut-Dudak

Hûri işve ile gılman revişler
 Tûtî güftar ile kumri gülüşler
Yâkut lebler ile dürdâne dişler
 Gonca feme bülbül dili uygundur (Elçin 1998: 379)

Sevgilinin ağız tasviri yapılırken kırmızı dudakları için yakut, beyaz dişleri için inci kullanılarak ahenk sağlanmıştır.

b) Yakut-İlim

Gavvâs olup ummânlara daldığım
 La'l ü *yâkût* dürr-i yektâ bulduğum
 Benim bu ilimde mâhir olduğum
 Akıl ile fikr ü ferâsetimdir (Karasoy, Yavuz 2015: 218)

Âşığın ilim âlemine dalıp çıkardığı bilgiler yakut ile karşılanmıştır.

c) Yakut-Yanak

Ruhların *yâkût*-ı ahmer benlerin fülful gibi
 Anber-efşâ kâkülün râyhâ verir sünbül gibi
 Her kaçan karşında feryâd eylerim bülbül gibi
 İnletir rûy-ı zemîni âh u zârım gel yetiş (Karasoy, Yavuz 2015: 480)

İncelediğimiz dörtlükte *yâkût-ı ahmerifadesiyle* yakutun rengi ayrıca belirtilmiş ve sevgilinin kırmızı yanağı yakuta benzetilmiştir.

SONUÇ

Tabiatın, insanoğlunun emrine verilmesiyle birlikte insanoğlunun tabiat ile olan münasebeti ve mücadelesi de başlamış oldu. İnsanın tabiatla buluşmasıyla beraber tabiat, insan hayatının merkezi hâline geldi. Bu durum tabiatın günlük hayattan kültürel hayata kadar pek çok alana etki etmesine sebep oldu. Özellikle zengin hayal gücüne, derin düşüncelere, geniş dünya görüşüne ve hassas duygulara sahip olan şairler tabiatın daha fazla etkilenmiştir. Bu durum şiirlerine de yansımıştır.

Bu çalışmada, Âşık Ömer ve Gevherî divânları ile Karaca Oğlan şiirlerinde tabiat ve tabiata ait unsurlar incelenmiştir. İlk olarak Âşık Ömer ve Gevherî divânı ile Karaca Oğlan şiirleri taranmıştır. İncelenen şiirlerdeki tabiat unsurları teker teker not alınarak tasnif edilmiştir. Bu şekilde tezin bölümleri oluşturulmuştur. Çalışmamız; Giriş, Yedi Bölüm ve Sonuç bölümlerinden teşekkül etmiştir. Giriş bölümünde tezle birlikte Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan tanıtılmıştır.

17. yüzyılın güçlü âşıklarından olan Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan şiirlerinde tabiat unsurlarının yoğun bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Âşık Ömer ve Gevherî arasında üslup, kelime bilgisi ve dili kullanma gücü bakımından benzerlikler görülmüştür. Karaca Oğlan, üslubu ve kullandığı dil itibarıyla diğer şairlerden ayrılmıştır. Karaca Oğlan diğer âşıklara göre daha saf bir Türkçe kullanmış, atasözleri ve deyimlere sıkça yer vermiştir.

Çalışma sırasında karşılaşılan en büyük güçlük benzer şiirlerin bulunması olmuştur. Âşık Ömer ve Gevherî divânlarında birbirinin aynı olan şiirlere rastlanılmıştır. Karşılaşılan bir başka sorun ise bazı alanlarda yeterli kaynakların mevcut olmamasından ileri gelmiştir. Özellikle hayvanlar, meyveler ve madenler konusunda yeterince bilgi bulunamamıştır.

Giriş kısmından sonra çalışmamız yedi ana başlığa ayrılmış ve her başlık kendi içerisinde ara başlıklara ayrılarak tasnif edilmiştir. Ayrıca sonuç kısmına tez içerisinde yer alan şiirlerin İstatistik Tablosu dahil edilmiştir.

1. Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlan'ın şiirlerinde tabiat adını verdiğimiz bu çalışma kapsamında incelenen şiirlerde, tabiat unsurları yoğun bir şekilde kullanılmıştır.
2. Kozmik Âlem başlığı kendi içerisinde 7 ara başlığa ayrılmış ve içerisinde ele alınan unsurlar gerçek anlamlarından ziyade mecaz anlamlarla kullanılmıştır. Bu bölüm içerisinde en fazla örnek ay unsurunda verilmiştir. Aydan sonra güneş ve gök unsurları gelmektedir. Bu üç unsurun bu denli sık kullanılmasının sebebi hayati öneme sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Yıldızlar, gezegenler ve burçlar daha sınırlı bir kullanıma sahiptir.
3. Zaman başlığı kendi içerisinde 5 ara başlığa ayrılmıştır. Bu başlık içerisinde yer alan kavramlar zaman belirtmekten çok mekân özelliği ile karşımıza çıkmıştır. Gündüz 10, gece 5 örnek ile çözümlenmiştir. Şiirlerde mevsimlerin tamamı kullanılmıştır. 11 örnek ile en fazla bahar kullanılırken onu 9 örnek ile sonbahar, 8 örnek ile yaz ve kış örnekleri takip etmiştir.
4. Dört unsur şiirlerde geniş bir yere sahip olmuştur. En fazla kullanılan unsur su ve su ile ilişkilendirdiğimiz diğer öğeler olmuştur. Su başlığı altında 61 örneğe yer verilmiştir. Su unsurundan sonra 31 örnekle toprak unsuru gelmektedir. Toprak unsurunu 18 örnek ile hava ve 11 örnek ile ateş unsuru takip etmektedir. Bu unsurlar içerisinde su ve hava hayati öneme sahiptir.
5. Şiirlerde deprem ve sel gibi doğal afetlere rastlanmıştır.
6. Şiirler içerisinde sıkça rastladığımız dağ, çöl ve göl gibi tabiat unsurları hem âşık hem de mâşuk için birer mesken olarak düşünülmüştür. Dağ ve çöl 9 örnek ile ele alınırken göl 4 örnek üzerinden değerlendirilmiştir. Her üç unsur da büyüklükleriyle şiirlerdeki yerini almıştır.
7. Şiirlerde yer alan hayvanlar ise büyük bir çeşitlilik arz etmektedir. Edebiyatımızda âşığın sembolü olarak yer edinen bülbül, şiirlerde en çok görülen kuşlardan biri olmuştur. Sıklıkla görülen kuşlardan biri de doğan olup 13 örnek ile tahlil edilmiştir.
8. Sevgiliyle ilişkilendirilen kuşlar, turna, güvercin ve suna olmuştur. Turna 6, suna 7 ve güvercin 6 örnek ile ele alınmıştır. Rakip ile ilişkilendirilen karga ise 3 örnek ile değerlendirilmiştir.
9. Kültürümüzde uğursuz olarak görülen ve viraneliklerle özdeşleştirilen baykuş 5 örnek şiir üzerinden tahlil edilmiştir. Şiirlerde mitolojik geçmişe sahip olan kuşlarda

yer almaktadır. Hümâ 3 örnek üzerinden incelenmiş ve baht ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

10. Türk kültüründe ve edebiyatında yer edinen at ve kurt da şiirlerde kendini gösteren hayvanlardan olmuştur. At 11, kurt da 6 örnek ile anılmıştır. At savaş tasvirlerinde kullanılırken kurt yiğitliğin sembolü olmuştur. Şiirlerde çokça görülen hayvanlardan biri de ceylandır. Ceylan güzelliği ve masumluluğu ile sevgilinin sembolü hâline gelmiştir.

11. Tabiat öğeleri bazen olumlu anlamlarla kullanılırken bazen de olumsuz anlamlarla karşımıza çıkmıştır.

12. Şiirlerde bizim kültürümüzde ve coğrafyamızda yaşamayan hayvanlara da rastlamaktayız. Aslan, kaplan, fil ve gergedan gibi. Aslan 7, kaplan ise 3 örnek üzerinden çözümlenmiştir. Her iki hayvanda kahramanlık vasfı ile karşımıza çıkmıştır. 4 örnek şiir üzerinden tahlil ettiğimiz fil, satranç tasvirleriyle karşımıza çıkarken 1 şiir ile karşımıza çıkan gergedan, insani vasıfları karşılamıştır.

13. Âşığı temsil eden bir başka hayvan da pervânedir. Pervâne 3 örnek üzerinden çözümlenmiştir. Dikkat çekici olan bir diğer hayvan yılanıdır. Yılan yoğun bir şekilde kullanılmıştır. 9 örnek ile incelediğimiz yılan sevgilinin saçlarının sembolü olmuştur. Şiirlerde karşımıza çıkan diğer bir mitolojik canlı da ejderhadır. Ejderha da 2 dörtlük ile ele alınmıştır.

14. Şiirlerde yer alan bir diğer tabiat unsuru da ağaçlar olmuştur. Ağaçlar farklı türleriyle karşımıza çıkmıştır. Ağaçlarla kurulun şiirlerin hepsinde mecaz mevcuttur. Sevgilinin uzun boyu ağaçlarla ilişkilendirilmiştir. Şiirlerde en fazla kullanılan ağaç 7 dörtlük ile servidir.

15. Şiirler içerisinde kullanılan çemen, bağ ve bahçeler ise mekânın birer parçası olarak sunulmuştur. Çiçekler güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Gül, 43 şiir ile büyük bir çeşitlilik meydana getirmiş ve sevgilinin sembolü olarak yer etmiştir.

16. Tabiat unsurlarının insan psikolojisi üzerindeki etkileri tespit edilmiştir.

17. Meyveler de diğer tabiat öğeleri gibi sevgili etrafında şekillenmiştir. Şekilleri ve renkleriyle çoğu zaman sevgilinin yanağı ve dudağı için benzetilen unsur olarak kullanılmışlardır.

18. Tabiat ve tabiata ait pek çok unsur canlı tasvirlerle karşımıza çıkmıştır.

19. Madenler içerisinde en çok altın ve gümüşten bahsedilirken değerli taşlar içerisinde en çok inci ve la'lden bahsedilmiştir. Sevgilinin güzelliğini övmek için kullanılan bu cevherler aynı zamanda zenginliğin ve gücünde göstergesi olmuştur.

20. Bu çalışma ile tabiatın şiiirleri besleyen bir pınar olduğu bir kez daha su yüzüne çıkarılmıştır.

Çalışmamız bizlere tabiatın uçsuz bucaksız bir derya olduğunu göstermiştir. Bu derya ki âşıkların şiiirlerinin hemen hemen hepsinde yer almıştır. Tabiat unsurları gerçek anlamlarından ziyade edebî anlamlarla donatılmıştır. Bu çalışma ayrıca âşıkların astroloji, tıp, tarih ve coğrafya gibi alanlardaki derin bilgi ve görgülerini de ortaya koymuştur. Bununla birlikte 17. yüzyıl âşıklarından olan Âşık Ömer, Gevherî ve Karaca Oğlanın'ın şiiir alanındaki yetkinliği de bir kez daha görülmüştür. Bu kapsamda Halk edebiyatının sanatsal yönü de gözler önüne serilmiştir.

Tez içerisinde yer alan şiirlerin istatistik tablosu.

BAŞLIKLAR	Toplam	Karasoy, Yavuz	Elçin	Sakaoğlu
1. KOZMİK ÂLEM	126	66	45	15
1.1. Gökyüzü	13	5	5	3
1.2. Güneş	23	6	14	3
1.3. Ay	26	7	15	4
1.4. Yıldızlar	10	5	4	1
1.5. Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri	13	5	5	3
1.5.1. Zühre Yıldızı	5	3	2	-
1.5.2. Ülker Yıldızı	5	2	2	1
1.5.3. Seher Yıldızı	2	-	-	2
1.5.4. Samanyolu	1	-	1	-
1.6. Gezegenler	18	17	1	-
1.6.1. Merkür	3	3	-	-
1.6.2. Venüs	1	1	-	-
1.6.3. Dünya	4	3	1	-
1.6.4. Mars	4	4	-	-
1.6.5. Jüpiter	3	3	-	-
1.6.6. Satürn	3	3	-	-
1.7. Burçlar	23	22	-	1
1.7.1. Akrep	2	2	-	-
1.7.2. Aslan	3	3	-	-
1.7.3. Başak	1	1	-	-
1.7.4. Balık	2	2	-	-
1.7.5. Boğa	1	1	-	-
1.7.6. İkizler	2	2	-	-
1.7.7. Koç	3	3	-	-
1.7.8. Kova	2	2	-	-

1.7.9. Oğlak	2	2	-	-
1.7.10. Terazî	2	1	-	1
1.7.11. Yay	1	1	-	-
1.7.12. Yengeç	2	2	-	-
2. ZAMAN	55	6	36	12
2.1. Aylar	1	-	1	-
2.1.1. Kasım	1	-	1	-
2.2. Gece	5	2	2	1
2.3. Gündüz	10	1	7	2
2.4. Mevsimler	39	4	26	9
2.4.1. Bahar	11	-	11	-
2.4.2. Yaz	8	1	4	3
2.4.3. Sonbahar	9	1	6	2
2.4.4. Kış	8	2	3	3
2.5. Yıl	3	-	2	1
3.DÖRT UNSUR	122	33	69	22
3.1. Ateş	11	1	8	2
3.2. Hava	19	6	7	6
3.2. Hava	1	1	-	-
3.2.1. Rüzgâr	15	4	6	5
3.2.2. Şimşek	3	1	1	1
3.3. Toprak	31	11	17	3
3.3. Toprak	6	2	4	-
3.3.1. Dağ	9	3	4	2
3.3.2. Deprem	2	1	1	-
3.3.3. Taş	5	3	2	-
3.3.4. Çöl	9	2	6	1
3.4. Su	61	13	37	11

3.4. Su	7	2	4	1
3.4.1. Yağmur	3	2	1	-
3.4.2. Bulut	4	1	2	1
3.4.3. Kar	5	-	1	4
3.4.4. Dolu	1	-	1	-
3.4.5. Çiğ	4	2	2	-
3.4.6. Sel	6	1	3	2
3.4.7. Okyanus	7	-	6	1
3.4.8. Deniz	14	2	12	-
3.4.9. Göl	4	1	2	1
3.4.10. Nehir/İrmak	4	2	1	1
3.4.11. Çay	2	-	2	-
4. HAYVANLAR	208	77	64	67
4.1. Kuşlar ve Çeşitleri	91	19	32	40
4.1.1. Bülbül	10	3	3	4
4.1.2. Papağan	9	2	6	1
4.1.3. Doğan	13	3	5	5
4.1.4. Turna	6	1	2	3
4.1.5. Ördek	7	-	2	5
4.1.6. Kuğu	3	-	2	1
4.1.7. Güvercin	6	-	2	4
4.1.8. Tavus	4	2	1	1
4.1.9. Karga	3	1	1	1
4.1.10. Baykuş	5	2	1	2
4.1.11. Kumru	3	-	2	1
4.1.12. Keklik	3	-	1	2
4.1.13. Balaban	3	-	1	2
4.1.14. Kaz	3	1	1	1

4.1.15. Kuzgun	2	-	-	2
4.1.16. Kırlangıç	1	-	-	1
4.1.17. Turaç	2	-	-	2
4.1.18. Çaylak	3	2	-	1
4.1.19. Kartal	2	1	-	1
4.1.20. Hüma	3	1	2	-
4.2. Dört Ayaklı Kara Hayvanları	82	36	24	22
4.2.1. At	11	3	5	3
4.2.2. Köpek	4	1	2	1
4.2.3. Geyik	6	-	3	3
4.2.4. Ceylan	10	2	5	3
4.2.5. Kaplan	3	1	1	1
4.2.6. Kurt	6	2	1	3
4.2.7. Fil	4	2	2	-
4.2.8. Koyun/Kuzu	4	2	1	1
4.2.9. Eşek	4	2	1	1
4.2.10. Porsuk	1	-	1	-
4.2.11. Koç	4	2	1	1
4.2.12. Katır	1	-	1	-
4.2.13. Deve	3	1	-	2
4.2.14. Aslan	7	6	-	1
4.2.15. Tazı	2	-	-	2
4.2.16. Domuz	1	1	-	-
4.2.17. Ayı	1	1	-	-
4.2.18. Gergedan	1	1	-	-
4.2.19. Çakal	2	2	-	-
4.2.20. Tilki	1	1	-	-
4.2.21. Kedi	1	1	-	-

4.2.22. Fare	1	1	-	-
4.2.23. Sincap	1	1	-	-
4.2.24. Samur	1	1	-	-
4.2.25. Sığır	1	1	-	-
4.2.26. Öküz	1	1	-	-
4.3. Balıklar, Böcekler ve Sürüngenler	35	22	8	5
4.3.1. Balıklar	2	1	-	1
4.3.1.1. Balık	2	1	-	1
4.3.2. Böcekler	19	11	4	4
4.3.2.1. Arı	3	-	1	2
4.3.2.2. Örümcek	3	1	2	-
4.3.2.3. Pervâne	3	1	1	1
4.3.2.4. Sinek	3	2	-	1
4.3.2.5. Karınca	5	5	-	-
4.3.2.6. Çıyan	1	1	-	-
4.3.2.7. Kurt	1	1	-	-
4.3.3. Sürüngenler	14	10	4	-
4.3.3.1. Semender	2	-	2	-
4.3.3.2. Yılan	9	7	2	-
4.3.3.3. Bukalemun	1	1	-	-
4.3.3.4. Ejderha	2	2	-	-
5. BİTKİLER	159	47	76	36
5.1. Ağaç Çeşitleri	24	10	11	3
5.1.1. Ar'ar	3	1	2	-
5.1.2. Şimşir	3	1	2	-
5.1.3. Servi	7	1	4	2
5.1.4. Tûbâ	3	1	2	-
5.1.5. Ardıç	1	-	-	1

5.1.6. Çınar	1	1	-	-
5.1.7. İncir	1	1	-	-
5.1.8. Sanavber	3	2	1	-
5.1.9. Sidre	2	2	-	-
5.2. Çemen, Bağ ve Bahçe	5	1	4	-
5.2.1.Çemen	3	1	2	-
5.2.2. Gülşen/Gülistan	2	-	2	-
5.3. Çiçek Çeşitleri	130	36	61	33
5.3.1. Gül	43	6	19	18
5.3.2. Lâle	13	7	6	-
5.3.3. Gonca	8	2	5	1
5.3.4. Sümbül	10	3	6	1
5.3.5. Çiğdem	2	-	1	1
5.3.6. Zambak	2	-	2	-
5.3.7. Menekşe	5	1	2	2
5.3.8. Nergis	5	3	1	1
5.3.9. Şakayık	1	-	1	-
5.3.10. Şebboy	2	-	2	-
5.3.11. Nilüfer	2	1	1	-
5.3.12. Yasemin	6	3	3	-
5.3.13. Leylak	1	-	-	1
5.3.14. Erguvan	4	2	2	-
5.3.15. Karanfil	5	2	2	1
5.3.16. Susen	3	-	3	-
5.3.17. Reyhan	6	3	1	2
5.3.18. Kekik	1	-	-	1
5.3.4. Tahıllar ve Baharatlar	5	3	1	1
5.3.4.1. Karabiber	3	2	1	-

5.3.4.2. Buğday	2	1	-	1
5.3.5. Diğer Bitkiler	3	-	-	3
5.3.5.1. İpek	2	-	-	2
5.3.5.2. Pamuk	1	-	-	1
6. MEYVELER VE DİĞER YİYECEKLER	32	7	8	17
6.1. Meyveler	26	5	7	14
6.1.1. Alma	4	1	1	2
6.1.2. Ayva	3	-	2	1
6.1.3. Badem	1	-	-	1
6.1.4. Fındık	2	-	-	2
6.1.5. Fıstık	1	-	-	1
6.1.6. Kiraz	3	-	1	2
6.1.7. Limon	1	1	-	-
6.1.8. Nar	5	1	2	2
6.1.9. Portakal	1	-	-	1
6.1.10. Şeftali	3	1	1	1
6.1.11. Turunç	2	1	-	1
6.2. Diğer Yiyecekler	6	2	1	3
6.2.1. Bal	6	2	1	3
7. MADENLER VE DEĞELİ TAŞLAR	84	41	27	16
7.1. Madenler	39	19	12	8
7.1.1. Altın	11	6	2	3
7.1.2. Çelik	3	2	1	-
7.1.3. Demir	3	1	1	1
7.1.4. Gümüş	9	4	4	1
7.1.5. Kömür	4	2	-	2
7.1.6. Mermer	3	2	1	-

7.1.7. Tunç	3	2	-	1
7.1.8. Tuz	3	-	3	-
7.2. Değerli Taşlar	45	22	15	8
7.2.1. Akik	2	1	-	1
7.2.2. Elmas	3	1	1	1
7.2.3. İnci	17	8	7	2
7.2.4. La'l	8	5	3	-
7.2.5. Mercan	12	5	3	4
7.2.6. Yakut	3	2	1	-

KAYNAKÇA

ALPTEKİN, Ali Berat, **SAKAOĞLU**, Saim (2014).*Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

AYAN, Ekrem (2002). Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.3, s.622-629.

AYVAZOĞLU, Beşir (2002). Gül, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.11, s.856-870.

BANARLI, Nihad Sâmi (1971).*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

BATİSLAM, H. Dilek (2002)."Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.1, s. 185-208.

BAYRAM, Yavuz (2001).*Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları İle Anlam Çerçevesi*, Samsun, (I. Cilt), Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BEYDİLİ, Celal (2004).*Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Eren Ercan (Çev.),Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1971).*Necâti Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÇORUHLU, Yaşar (2002).*Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Özgür Kitabevi

DEMİRDAĞ, Muhammet Fatih (2017)."Alevi-Bektaşî Şiirinde Kuş Mitolojisi", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, s.12-18.

DEMİRKAZIK, İbrahim H. (2011)."Divan Şiirinde Karga", İstanbul. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.24, s. 131-178.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2010).*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

DOĞAN, Levent (2001, Güz)." Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 12, s.615-659.

ELÇİN, Şükrü (1995).*Gevheri Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi.

ELÇİN, Şükrü (1993).*Türk Edebiyatında Tabiat*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını- Sayı: 66.

ERDOĞAN, Kenan (1989).*Fuzuli Divanı'nda Kozmografya ve Tabiat*, Adana, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERDOĞAN, Murat (2007).*Bâkî Dînânı'nda Bitkiler ve Çiçekler*, Elazığ, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.

ERGUN, Pervin (2004).*Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

ESİN, Emel (2002). Türk Sanatında At, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.4, s.125-143.

ESİN, Emel (2001).*Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

GÜFTA, Hüseyin (2013, Bahar)."Fuzûlî Divanı'nda Gül", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.26, s.217-239.

GÜVENÇ, Baran, **TANSÜ**, Yunus Emre (2015). "Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 218, s, 2-15.

İBRAHİM, Hakkı (Erzurumlu), (2011).*Mârifetnâme*, İstanbul:Erkam Yayınları.

KALAFAT, Yaşar (2009).*Türk Halk Tefekküründe Kurt II*, Ankara: Berikan Yayınevi.

KUZU, Fatma Pınar (2018, Kış). "Pir Sultan Abdal'ın Şiirlerinde Turna Motifi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi**, S.88, s.111-122.

LEVEND, Ağâh Sırrı (1980). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

ONAY, Ahmet Talât (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, C. Kurnaz (haz.), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahattin (1993). *Türk Mitolojisi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖGEL, Bahattin (1996). *Türk Mitolojisi II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖNER, Esra (2008, Sonbahar). "Gevheri Divanı'nda Kuşlar", **The Journal Of International Social Research**, 1/5, s.554-575.

ÖZERDEN, Gülümser (2015). *Divan Şiirinde Servi (15. ve 16. Yüzyıllar)*, Adana, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PALA, İskender (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

PEKER, Selçuk (2003). 17. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Konu, Konya (I. Cilt), Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ROUX, Jean Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, A. Kazancıgil (çev.), İstanbul: İşaret Yayınları.

SAKAOĞLU, Saim (2014). *Karcaoğlan*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TOLASA, Harun (1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Sevinç Matbası.

TÜRKYILMAZ, Dilek (2012). "Türk Dünyası Hayvan Bilmecelerindeki Ortaklıklar", **Milli Folklor Dergisi**, Yıl 24, S. 95, s.235-248.

URAZ, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

YAVAŞ, Bahar (2011).*XVI Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Mevsimler*, Kütahya, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAVUZ, Orhan, **KARASOY**, Yakup (2015).*Âşık Ömer Divanı*, Konya Kültür A.ş.

ZAVOTÇU, Gencay (2006).*Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi.

ZAVOTÇU, Gencay (2002). Türk Edebiyatı'nda Gül ve Bülbül, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.5, s.896-902.

Elektronik Kaynaklar:

AÇIL, Berat (2015, Bahar)."Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.5, s.1-28. <https://www.academia.edu/people/search?utf8=%E2%9C%93&q=%C3%A7i%C3%A7ekler>. Erişim Tarihi(17.03.2019).

BAYRAM, Yavuz (2007, Sonbahar)."Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. 2/4, 209-219. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/2022041325_14bayramyavuz.pdf. Erişim Tarihi(17. 03.2019).

BAYRAM, Yavuz (2007, Sonbahar)."Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2/4, s. 220-227. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/128742826_15bayramyavuz.pdf. Erişim Tarihi(17.03.2019).

ÇÖPLÜOĞLU, Fazilet (2008, Sonbahar)." Nedim Divanında Meyveler", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 3/5, s.376-398.

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/fazilet_copluoglu_nedim_divani_meyveler.pdf. Erişim Tarihi(16.04.2019).

DEMİREL, Şener (2009, Sonbahar)."Divan Şiirinde Erguvân", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 4/8, s.995-1014.

[http://www.turkishstudies.net/Makaleler/303925162_55demirel%C5%9Fener1508\(D%C3%BCzeltme\).pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/303925162_55demirel%C5%9Fener1508(D%C3%BCzeltme).pdf). Erişim Tarihi(17.03.2019).

GÜLHAN, Abdülkerim (2008, Sonbahar)."Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih ve Mecazlar", **Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 3/5, s. 345-375.

turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/abdulkerim_gulhan_divan_siiri_meyve_mecaz_tesbih.pdf. Erişim Tarihi(16.04.2019).

GÜLÜM, Emrah (2014, Yaz)."Sünbül-Zâde Vehbî Dîvânı'nda (Sünbülîstân) Kozmik Unsurların Kullanımı", **Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**,9/9, s.519-546.

http://turkishstudies.net/Makaleler/1838536126_35G%C3%BCI%C3%BCmEmrah-edb_S-519-546.pdf. Erişim Tarihi(16.04.2019).

GÜRBÜZ, Hulusi (2014 Bahar)."Everekli Seyranî Divanında "Kuşlar", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**,9/6, s.485-504.

turkishstudies.net/Makaleler/764913957_33GurbuzHulusi-edb-485-504.pdf
Erişim Tarihi(16.04.2019).

KAPAL, Nurefşan (2013, Kış)."Zâtî Divanı'nda Kozmik Unsurlar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.24, s.160-170.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi24_pdf/kapal_nurefsan.pdf
Erişim Tarihi(04.03.2019).

NİZAM, SİNAN, Betül (2010, Yaz)."Divan Şiirinin Alegorik Âşık Ve Maşuklarından *Gül ü Bülbül*", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 5/3, s. 463-478.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/513693188_21nizam_sinan_bet%C3%BCl.pdf. Erişim Tarihi(17.03.2019).

ÖZTÜRK, Levent (2008, Sonbahar)."Sevginin Sembolik Betimi: Elma", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 3/5, s.607-614.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1052652957_37%20levent%20%C3%B6zt%C3%BCrk%20tmm.pdf. Erişim Tarihi(17.03.2019).

ÖZTÜRK, Murat (2014, Bahar)."Asya Hun Devleti'nde Atın Yeri ve Önemi", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 9/4, s.943-950.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1793321669_49ÖztürkMurat-trh-943-950.pdf. Erişim Tarihi(05.03.2019).

YAZAR, İlyas (2009, Sonbahar). "Necâtî Bey'in Gazellerinde Açan Çiçeklerin Sultanı "Gül", **Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 4/8, s. 2370-2382.

[w.turkishstudies.net/Makaleler/1631381774_120yazarilyas_1_1353 \(Düzeltilme\).pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1631381774_120yazarilyas_1_1353_(Düzeltilme).pdf). Erişim Tarihi(17.03.2019).

ÖZGEÇMİŞ

1992 yılının haziran ayında Ardahan ilinde dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Sulakyurt İlköğretim Okulu'nda okudu. Ortaöğrenimini Ardahan Lisesi'nde (Anadolu) tamamladı. Lise hayatının ardından 2010 yılında Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2014 yılında üniversiteden mezun oldu ve 2014 yılında Selçuk Üniversitesi'nden pedagojik formasyon eğitimi aldı. Aynı yıl Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde yüksek lisans programına başladı. 2018 yılında Ardahan Halit Paşa Anadolu Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi öğrencisidir.